

II 42699

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE LJUBLJANA

UREDIL
UREDNIŠKI ODBOR

XL
1968

LJUBLJANA 1968

IZDALO IN ZALOŽILO GEOGRAFSKO DRUŠTVO SLOVENIJE
S SODELOVANJEM INSTITUTA ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

VSEBINA — TABLE DES MATIÈRES

Razprave — Articles

Svetozar Ilešič (Ljubljana): Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije	3
Les différences régionales dans la structure socio-économique de la Slovénie	16
Vladimir Klemenčič (Ljubljana): Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji (z 8 kartami v tekstu in 1 karto v prilogi)	19
Problems of the Mixed Structure of Families and Farming Estates in Slovenia	50
Matjaž Jeršič (Ljubljana): Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri (z 2 slikama v tekstu in 2 kartama v prilogi)	53
Weekend Houses or Dwellings in Slovenia and on the West-Istrian shore	67
Ivan Gams (Ljubljana): Geomorfološko kartiranje na primeru Rakitne in Glinice (z 1 fotografijo v tekstu in 2 kartama ter več listi legende v prilogi)	69
Geomorphological Mapping in the Examples of Rakitna and Glinice (Slovenia)	88
Jakob Medved — Ivan Gams (Ljubljana): Ojstrica nad Dravogradom (z 1 sliko, 2 diagramoma in 2 kartama v tekstu)	89
Ojstrica, an example of transformation of a mountainous place due to the reevaluation of natural and social conditions	114

Razgledi — Notes et Comptes Rendus

Igor Vrišer (Ljubljana): O funkcijski klasifikaciji mest	115
Functional Classification of Towns	120
Anton Ramovš (Ljubljana): Ali naj še naprej uporabljamo pojem mendolski dolomit	120
Sollen wir den Namen Mendeldolomit noch weiterhin gebrauchen ...	123
Književnost — Bibliographie	123
Kronika — Chronique	172

Gl. podrobno kazalo na str. 185—187
V. le Table des matières détaillée p. 185—187

Uredniški odbor sestavljajo: dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Vladimir Kokole, dr. Jakob Medved. Glavni in odgovorni urednik dr. Svetozar Ilešič

GEOGRAFSKI VESTNIK izhaja v Ljubljani enkrat letno. Rokopisi, časopisi v zameno in knjige v oceno naj se pošiljajo na uredništvo v Ljubljani, Aškerčeva 12. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji sami. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira. — Uprava revije je pri Geografskem društvu Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12. — Denarne pošiljke je pošiljati na račun 501-8-288-1 (Geografsko društvo Slovenije).

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE LJUBLJANA

UREDIL
UREDNIŠKI ODBOR

XI.

1968

LJUBLJANA 1968

IZDALO IN ZALOŽILO GEOGRAFSKO DRUŠTVO SLOVENIJE
S SODELOVANJEM INSTITUTA ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

1/ 42699
+

Uredniški odbor:

Dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Vladimir Kokole,
dr. Avguštin Lah, dr. Jakob Medved

Glavni urednik:
dr. Svetozar Ilešič

PO 584/1971

22

Svetozar Ilešič

REGIONALNE RAZLIKE V DRUŽBENO-GOSPODARSKI
STRUKTURI SR SLOVENIJE

Aktualnost razlik in posebnosti v družbeno-gospodarski regionalni strukturi Slovenije. Slovenskim geografom preučevanje značilnih in v drobnem močno zapletenih razlik in raznoličnosti v regionalni družbeno-ekonomski strukturi slovenskih pokrajin ni samo naloga, ki jih mora zanimati po bistvu njihove stroke. Privlačevati nas mora še posebno, ker te razlike in posebnosti na vsakem koraku živo posegajo v aktualno problematiko slovenskega prostora in njegovega nadaljnega urejevanja in preurejevanja. Mimo njih ne more nika kršen koncept bodočega družbenega in gospodarskega razvoja Slovenije. Saj zadevamo ob problematiko regionalnih razlik ob vsaki diskusiji, ki zadeva slovenski prostor bodisi v celoti ali po njegovih posameznih delih. Zadeli smo na njo npr. v bučni diskusiji o trnovski hidroelektrarni ter ob vseh podobnih razpravah, do katerih pride vselej, ko se križajo interesi tehničnega razvoja in varstva prirode pa tudi, ko se križajo interesi komercialnega turizma in varstva čim bolj nedotaknjene pokrajine (diskusija o Bohinju). Najbolj strnjeno pa se nam razgrne, kadar se lotimo vprašanja razmerja oziroma nerazmerja med razvitimi in zaostalimi predeli Slovenije ali — kakor to tudi nekateri imenujejo — med vitalnimi in manj vitalnimi področji naše republike. Ker se s tem veže tudi prometna problematika našega prostora, ne samo z vidika mednarodnega prometa, temveč tudi z vidika notranje povezave med slovenskimi regijami in njihovimi žarišči, se je nujnost dobrega poznavanja razlik v regionalni strukturi in njihovega nastanka za celotno koncepcijo prihodnega razvoja slovenskega prostora morda najplastičneje pokazala ob razpravah v zvezi z načrtom nove hitre ceste skozi Slovenijo¹.

¹ Prim. gradivo s simpozija o pomenu hitrih cest na Slovenskem v Mariboru, objavljeno v »Gradbenem vestniku«, Ljubljana XVII, 2—3 in diskusijo o »vitalnih« področjih, ki se je razpredla s tem v zvezi v reviji »Goriška srečanja« 9/10 in 12. — Naš članek je bil napisan in predan v tisk, preden je bilo objavljeno gradivo s posvetovanja o regionalnem planiranju v Portorožu oktobra 1967 (»Posvetovanje o problemih regionalnega planiranja«, Ekonomska revija 1968,2). Verjetno pa se s prispevki s tega posvetovanja, posebno s prispevki E. Kržičnika, I. Vrišerja, S. Mrzlikarja in V. Mlakarja koristno dopolnjuje. — S. I.

Najpomembnejše razlike in posebnosti v regionalni strukturi slovenskih pokrajin bi na kratko lahko naštevali takole:

a) Obstoj sorazmerno *zaostalih*, še vedno močno *agrarnih predelov* poleg *osrednjega slovenskega razvojnega ogrodja*; ob tem problemu se lomijo kopja tistih, ki glede nadaljnega usmerjanja razvoja mislijo, da »je življenje že samo pokazalo, kaj je treba razvijati, to je tisto, kar je doslej pokazalo vitalnost«² in tistih, ki menijo, da se v okviru socialistične družbe ne sme za vse večne čase graditi prihodnosti na potezah, podedovanih iz dobe dokaj anarhičnega kapitalističnega razvoja, ki vrh tega ni imel izhodišča na naših tleh³.

b) Posebni značaj deagrarizacije in urbanizacije našega podeželja, ki v obliki t. i. *decentralizirane* ali — bolje — *dekoncentrirane ali razpršene urbanizacije* po eni strani ne kopiči ljudi v večjih mestih, temveč bolj v manjših obmestnih ali podeželskih naseljih, po drugi strani pa vendar odvaja živelj z *zaostalih agrarnih področij* v čedalje bolj razpredeno in razpršeno omrežje ožjega »osrednjega ogrodja«. Tudi tu se postavlja dilema, ali pustiti dosedanjemu procesu prosto pot ali pa to pot regulirati bodisi v smislu skrajne, prave koncentrirane urbanizacije v nekaj velikih mestih ali celo v osrednjem slovenskem »metropolitanskem področju«, kakor se je to že imenovalo, ali pa v smislu poskusov, da se tudi *zaostala področja* v okviru danih možnosti počive in urbanizacija s tem še bolj dekoncentrira.

c) *Policentričnost* slovenskega gospodarskega prostora, tudi njegovega »osrednjega razvojnega ogrodja«, povzročena po faktorjih prirodnega okolja in družbenega razvoja: jasno prihaja do izraza v petero regionalnih enotah Slovenije, treh t. i. makroregijah in dveh skupinah mezoregij, kakor nam jih pokaže shema družbeno-gospodarske regionalizacije Slovenije⁴.

Vzroki regionalnih razlik. K označenim regionalnim razlikam in posebnostim so prispevali tako pokrajinsko-ekološki kakor družbeno-razvojni faktorji. Če se najprej dotaknemo *pokrajinsko-ekoloških*, ne storimo tega zato, ker bi jim morda prisojali po pomenu prvo mesto, temveč ker so dovolj znani in v naši geografski ter drugi literaturi neštetokrat obravnavani. Razumljivo je, da so posamezni pokrajinsko-ekološki pasovi Slovenije, kakor smo jih označili v svoječasni shemi pokrajinsko-fiziognomične regionalizacije⁵ kot izraz silne pokrajinsko-ekološke raznoličnosti Slovenije na kratke razdalje precej prispevali tudi k raznoličnosti njene družbeno-gospodarske regionalne strukture. Še posebej naj podčrtam nadpoprečen pomen, ki so ga imeli pri tem *prehodni pokrajinsko-ekološki pasovi*, tako predalpski s svojo prastaro prometno pomembnostjo, pa subpanonski in submediteranski, ki sta posredovala promet ter izmenjavo različnih proizvodov med alpskim in panonskim, pa alpskim in sredozemskim svetom. Toda nič manj važno, čeprav včasih premalo poudarjeno dejstvo je, da so ti homogeni ekolo-

² Prim. »Goriška srečanja« 12. (1968), str. 8.

³ Prim. »Goriška srečanja« 11. (1968), str. 6.

⁴ S. Ilešič, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije, Geografski vestnik XXIX-XXX (1957—1958), str. 103—140.

⁵ S. Ilešič, o. c., str. 101—102 in karta I.

ško-pokrajinski, tako temeljni kot prehodni pasovi že v pokrajinski plastiki poprek razkosani v *več pokrajinskih celic*. Zato so poskrbela jasno v prečni smeri izoblikovana dolinska omrežja naših alpskih rek Drave, Savinje, Save in Soče. Njim je od nekdanj sledil regionalni in medregionalni promet, ki jim je določal tudi vlogo *regionalnih prometnih območij*; v njihovem okvirju je bilo krepko povezano med seboj življenje ustreznih izsekov iz podolžnih, ekološko homogenih pokrajinskih pasov.

Ta pokrajinska razdrobljenost Slovenije, ki je že sama močno prispevala k omenjeni policentričnosti njene današnje regionalne družbeno-gospodarske strukture, je bila še okrepljena z njeno nekdanjo *administrativno-politično razdrobljenostjo*. Tu gre predvsem za nekdanjo razdelitev slovenske zemlje med avstrijske kronske dežele (Kranjsko, Štajersko, Koroško, Primorsko). Dovolj je znano, kako se je vsa slovenska politika v nekdanji Avstro-Ogrski, v kolikor je hotela uveljaviti koncept »Združene Slovenije«, zaman zaganjala ob zid koncepcije zgodovinskih »dežel«. Brez dvoma je ta razcepljenost prispevala tudi k policentričnemu razvoju slovenskega prostora, če tudi pustimo pri strani še vedno močne in žive antagonizme v življenjskem načinu in v miselnosti med »Kranjci«, »Štajerci« in »Primorci«. K temu je prišla še pripadnost Prekmurja k ogrskemu delu nekdanje monarhije, ki je zapustila tako težko izbrisne sledove v regionalni strukturi, pa medvojna pripadnost dobršnega dela zahodne Slovenije k Italiji; le-ta je imela tako močne vplive, da danes dobršen del nekdanje Kranjske (Notranjske) navadno štejemo kar k »primorski« Sloveniji.

Posebno pa velja obsežneje podčrtati dediščino, ki jo je v regionalni strukturi Slovenije zapustila *klasična industrijska revolucija* izpred prve svetovne vojne, v kolikor je segla na slovenska tla. Njeni vplivi oziroma odmevi so prišli kajpada s severa, iz takrat avstrijske Srednje Evrope. Najprej in najmočneje so se uveljavili vzdolž Južne železnice v smeri od Dunaja proti Trstu. Značilno pa je, da so se od te glavne žile pozneje odcepile mnogo številnejše in krepkejše stranske tipalke proti zahodu in severozahodu kakor proti vzhodu in jugovzhodu. Tej smeri so naka-zovale prednost že dotedanje močnejše gospodarske zveze slovenskega prostora z drugimi, predvsem s t.i. »notranjeavstrijskimi« deželami Vzhodnih Alp in z njihovimi predindustrijskimi rudarskimi, fužinarskimi in prometnimi tradicijami.

Najmočnejša stranska veja tega ožilja je sledila gorenjski železnici. Vendar ne gre prezreti drugih tipalk, ki so se odcepile proti severu ali severozahodu: deloma čisto krajevno, kakor ob kamniški in trziški železnici, drugje pa regionalno ali medregionalno, kakor npr. v smeri Celje—Velenje in še bolj v takrat močno pomembni podolžni žili od Maribora čez Dravograd in Prevalje proti Koroški. Ni slučaj, da so se na drugo stran Južne železnice, proti vzhodu in jugovzhodu, proti takrat gospodarsko dokaj mrtvi ogrski oziroma hrvaški meji, razvile le redke in slabotnejše stranske žile. Znano in značilno je, kako malo vpliva je imela sorazmerno kmalu zgrajena železnica iz Pragerskega čez Ptuj proti Čakovcu na tamkajšnja agrarna področja, kar še bolj velja za pozneje zgrajeno rogaško progno, pa tudi za dolensko železnico. Tako

se je na ozemlju današnje Slovenije razvilo značilno asimetrično ožilje železniško-industrijskega organizma. Njegova glavna vozlišča so se oblikovala okrog Maribora, Celja, Ljubljane (in Trsta); nanj so se priključila nekatera specializirana vmesna področja (zasavski Črni revir) in nekatera močnejša sekundarna, na železarsko tradicijo vezana žarišča ob poteh proti severozahodu (Jesenice, Mežiška dolina). Na drugi strani pa so v razvoju ostala močno ob strani obsežna področja vzhodno od osrednje žile: to velja za vse nizko slovensko Podravje (in Pomurje) z izjemo ožjega mariborskega območja in njegovega južnega nadaljevanja, ki je bilo neposredno vključeno v vplivno območje Južne železnice, pa za Sotelsko in Kozjansko ter ne nazadnje za skoraj vso Dolenjsko.

Medvojna doba z vključitvijo Slovenije v Jugoslavijo je sicer prinesla nekatere pomembne spremembe v podedovano gospodarsko omrežje. Predvsem je sprožila prvi močnejši prodor skozi omrtvelj mejni pas proti Hrvaški v glavni smeri novega življenjskega obtoka, ob železnici Židani most—Zagreb proti jugovzhodu. Čeprav ta prodor ni bil posebno krepak in je šel skoraj bolj v prid privlačnosti bližnjega Zagreba kakor regionalnega razvoja Spodnjega Slovenskega Posavja, vendar ne gre prezreti razvoja tamkajšnje rudarske (Senovo) in industrijske (Radeče, Krško) dejavnosti. Ni ga pa mogoče seveda primerjati z vzponom, ki so ga takrat doživela nekatera stara (Maribor, Celje) ali nova (Kranj) industrijska žarišča v podedovanem gospodarskem omrežju. Razen tega so druga obmejna področja proti Hrvaški (nizko Podravje, Sotelsko) obtičala v dotedanji agrarni zaostalosti. Nič boljše ni bilo z Dolenjsko: tudi ona je nekaj bolj zaživela šele z zgraditvijo avtomobilske ceste po drugi svetovni vojni. Toda opozorim naj na značilno dejstvo, da so se tudi osnovna jedra pozitivne, ki jo je Dolenjski prinesla ta cesta, oblikovala predvsem okrog krajev, ki so že v železniški dobi zavzeli nadporečen, čeprav skromen pomen (Novo mesto, Trebnje, Ivančna gorica, Grosuplje).

Toda iz avstro-ogrške dobe podedovani živčni sistem je na zahodu s takratno novo razmejitvijo doživel celo močno negativno spremembo. Z novimi mejami je bila tam razkosana najmlajša prodorna žila klasične železniško-industrijske revolucije proti jugu: železnica Celovec—karavanški predor—Jesenice—bohinjski predor—Gorica—Trst, pa tudi cesta čez Predil v Soško dolino. Čeprav je njeno vlogo že dotlej slabila bližina italijanske meje, bi vendar pomenila mnogo več, če je ne bi nove meje takoj v začetku docela paralizirale. To je bistveno prispevalo k dejstvu, da je ostala še ena slovenska obrobna pokrajina, tokrat zahodno od osrednjega razvojnega ogrodja, slovensko Posočje, vstran od živahnejših družbeno-gospodarskih utripov. Hidroelektrarne na Soči in industrija v Anhofem, ki so vzrastle v italijanskem delu razkosanega področja, stvari niso bistveno spremenile.

Tako se kljub nekaterim spremembam v medvojnem in povojnem času novejšemu razvoju do danes še ni posrečilo odpraviti ali vsaj oslabiti po svojem bistvu anahronistične regionalno diferencirane dediščine klasične industrijske revolucije iz časa pred prvo svetovno vojno. Ta dediščina živi naprej, v marsičem še okrepljena in poudarjena v obliki

tega, kar radi imenujemo »industrijsko os« Slovenije⁶, »narodno-gospodarsko hrbtenico Slovenije«⁷, ali »vitalno os Slovenije«. Morda bi jo najprimerneje imenovali *osrednje razvojno ogrodje Slovenije* ali, če želimo poudariti njegovo dosedanje spontano vtialnost, *vitalno razvojno ogrodje Slovenije*.

Osrednje razvojno ogrodje Slovenije. To ogrodje obsega skoraj v obliki nekakega trikotnika s slabo izraženo hipotenuzo širok, čedalje močnejše deagrariziran, industrializiran in urbaniziran pas, ki zavzema mariborsko območje z njegovim južnim in zahodnim zaledjem (vključno Dravsko in Mežiško dolino), Spodnjo Savinjsko dolino s Celjem, zasavski Črni revir in severni, močno industrializirani del Ljubljanske kotline. Dalje ob nekdanji Južni železnici proti Trstu se strnjeno ogrodje ni razvilo. Lesno-industrijski središči Logatec in še starejši Ilirska Bistrica pa Postojna so samo osamljeni otoki živahnejšega vzpona, obrežni kraji Koprškega primorja (Koper, Izola, Piran) pa pomenijo le časovno zelo posredno, prostorsko pa še precej osamljeno in po gospodarski moči vendar za »osrednjim ogrodjem« zaostalo dediščino nekdanjega skrajnega južnega žarišča industrijske revolucije, Trsta.

Vlogo osrednjega razvojnega ogrodja v družbeno-gospodarski regionalni strukturi Slovenije naj osvetlimo z nekaj statističnimi podatki. Če od vseh današnjih 60 občin SRS štejemo k »osrednjemu ogrodju« 28 občin⁸, obsega le-to dobro tretjino (57.8 %) površine SRS, a na njej po štetju iz leta 1961 nekaj čez polovico (52.4 %) njenega prebivalstva. Od tega prebivalstva ga je bilo l. 1961 samo 17.2 % agrarnega (proti 31.1 % v vsej SRS in 47.1 % izven ogrodja), kar pomeni samo 28.6 % vsega kmečkega prebivalstva republike. Pač pa odpadejo na osrednje razvojno področje kar tri četrtine (76 %) vseh delovnih mest v industriji in vseh zaposlencev v industriji.

Očitna je seveda vodilna vloga »ogrodja« v slovenskem narodnem dohodku. Po podatkih za leto 1966 odpadeta nanj več kot dve tretjini (67.5 %) vsega narodnega dohodka Slovenije. Od narodnega dohodka v

⁶ Vl. Klemenčič, Some Elements of Urbanization and Regional Development of Slovenia. Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Geographica Nr. 6, Bratislava 1966, str. 154/55.

⁷ B. Vadnjal, Narodno-gospodarska hrbtenica Slovenije. Simpozij o pomenu hitrih cest na Slovenskem, Gradbeni vestnik XVII, 2—5.

⁸ K ogrodju smo šteli tehle 28 občin: 7 občin v Podravju (Maribor, Dravograd, Radlje, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica in Slovenske Konjice); 4 občine iz Savinjske Slovenije (Celje, Zalec, Laško in Velenje); 5 občine Crnega revirja (Hrastnik, Trbovlje in Zagorje) ter 14 občin v Ljubljanski kotlini in sicer razen 5 ljubljanskih občin še občini Litija in Vrhnika ter 7 občin na Gorenjskem (Domžale, Kamnik, Škofja Loka, Kranj, Tržič, Radovljica in Jesenice). Poleg občin, ki sodijo sem po vseh merilih stopnje družbeno-gospodarskega razvoja, smo uvrstili sem še nekatere, ki v marsičem sicer še precej zaostajajo, ki pa obsegajo vendar že zasnutke dokaj strnjenih pasov deagrarizacije in vežejo s tem glavna območja osrednjega ogrodja ob njegovih osnovnih tipalkah med seboj (občine Radlje, Dravograd, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Laško, Litija, Vrhnika).

Za ta pregled smo utegnili uporabiti le podatke po občinah. S tem so pač k »ogrodju« prištetata marsikatera, zlasti hribovita področja (posebno v Škofje-loškem in Posavskem hribovju), ki mu dejansko ne pripadajo.

industriji daje »industrijska os« celo skoraj tri četrtine (73.2 %), prav toliko od narodnega dohodka v trgovini (74.4 %); od narodnega dohodka v prometu odpade nanj 58.6 % in celo od narodnega dohodka v gostinstvu in turizmu 61.2 %. Ker sega »ogrodje« na široko v alpska in predalpska gozdna področja, je sorazmerno visok tudi njegov delež v gozdarskem narodnem dohodku (49.8 %). Precej manjši je seveda v kmetijstvu (39.4 %). Od 24 občin v Sloveniji, v katerih prispeva industrija k narodnemu dohodku z več kot 50 %, jih je 20 v osrednjem razvojnem pasu; le v 8 od 28 občin »ogrodja« je ta prispevek nižji od 50 %, med njimi le v dveh nižji od 40 % (Ljubljana Center in Dravograd). Podatki za narodni dohodek na prebivalca (za l. 1961/62) pa nam pokažejo, da je od 22 občin, kjer je ta podatek višji od poprečka za vso Slovenijo, 18 občin v osrednjem »ogrodju«⁹.

Če smemo končno vzeti za merilo razvojne stopnje po vzgledu Bobeka¹⁰ in drugih še delež v terciarnih (vključno t.i. »kvartarne«) dejavnostih zaposlenih od celotnega števila zaposlencev, se pokaže za Slovenijo leta 1961 takale slika: za celo republiko je bil ustrezen odstotek (26.8 %) še nekaj nižji od odstotka primarnega (37.9 %) in sekundarnega (36.6 %) sektorja; toda med 60 občinami Slovenije jih je vendar bilo že 21, kjer ta odstotek ni bil več na zadnjem mestu med tremi temeljnimi skupinami dejavnosti. Od tega pa je pripadalo 14 občin osrednjemu razvojnemu ogrodju.

Svojevrstni značaj industrializacije in deagrarizacije v Sloveniji. Z zgoraj omenjeno zgodovino regionalne strukture slovenskega gospodarskega prostora v industrijsko-železniški dobi, od katere smo podedovali osrednje »ogrodje«, je povezan tudi svojevrstni značaj procesov deagrarizacije, industrializacije in urbanizacije v Sloveniji¹¹. Čeprav so ti procesi, kakor smo videli, izdatneje zajeli le nekatere osrednje predele Slovenije, druge pa pustili bolj ob strani, so ustvarili le malo ali nič velikih urbanih središč. Gre pač bolj za *razpršeno, drobno industrializacijo*, ki se je celo, tudi kar zadeva sorazmerno močne centre,

⁹ Naj za nazornejšo podobo navedemo še ustrezne številke za slovenske predele izven osrednjega razvojnega ogrodja. Izven tega ogrodja je živel l. 1961 na 62.2 % površine SRS samo 47.6 % njenega prebivalstva. Od tega je bilo še 47.1 % kmečkega prebivalstva. Narodnega dohodka je iz teh predelov prišlo l. 1966 samo 35.4 %, od tega v industriji 26.8 %, v trgovini 25.6 %, zato pa v gozdarstvu 51.2 % in v kmetijstvu kar 60.6 %. Precej visok je tudi njihov delež v dohodku iz prometa (41.4 %), toda 24.4 % (skoraj četrtina vsega slovenskega) ga odpade na prometno posebno pomembne primorske predele. Tam so tudi edine 4 občine izven »ogrodja«, kjer narodni dohodek na prebivalca presega slovenski popreček (Ilirska Bistrica, Koper, Piran, Izola).

¹⁰ H. Bobek, Erwerbstätigenstruktur und Dienstquote als Mittel zur quantitativen Erfassung regionaler Unterschiede der sozial-wirtschaftlichen und -kulturellen Entwicklung. Zum Standort der Sozialgeographie. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 4, Kallmünz-Regensburg 1968, str. 119—151.

¹¹ Več o tem gl. VI. Klemenčič v razpravi, navedeni v citatu pod 6) in v elaboratu (s sodelavci) »Nekateri elementi urbanizacije in regionalnega razvoja Slovenije«. SRS, Republiški sekretariat za urbanizem, ad hoc skupina za proučevanje problemov urbanizacije v Sloveniji, 2. Ljubljana 1965. Prim. tudi v citatu pod 1) omenjene prispevke s posvetovanja v Portorožu!

policentrično razvila. Že če se ozremo na regionalno družbeno-gospodarsko strukturo slovenskega podeželja v medvojni dobi (okrog 1951)¹², torej v času, ko je odstotek kmetijskega prebivalstva v Sloveniji znašal še okrog 60 %, ne moremo ugotoviti nikake tendence za močno koncentracijo industrijske dejavnosti na eno samo, morda ljubljansko območje. Razporedila se je bolj na celo vrsto drugih, starih ali novih žarišč (Maribor, Celje, Dravska in Mežiška dolina, zasavski Crni revir, gorenjska industrijska mesta), ki so bila tudi izhodišča tedanjih prvih faz deagrarizacije. Šlo je pa vendar le za raztresena in osamljena, sorazmerno ozka obmestna področja starih mest in novih industrijskih krajev, ki so bila edina, kjer je že takrat delež agrarnega prebivalstva padel pod 50 %.

Razmeroma skromen obseg deagrarizacijskih območij tedanjega časa je ob razmerah takratnih, le na železnico in pozneje na kolo navezanih možnostih za dnevno vozaštvo zlahka razumljiv. Prav tako lahko pa je razumljivo, da je najnovjši čas, predvsem zadnje desetletje, z modernimi prometnimi sredstvi in s stopnjevano industrializacijo, zelo razširil vplivna območja večjih in manjših industrijskih središč, katerih število na podeželju je vrh tega močno narastlo. Ta čas je odprl značilni *dekoncentrirani, razpršeni urbanizaciji* ali morda boljše *suburbanizaciji* prebivalstva široko pot tudi v doslej zato preveč oddaljene predele: tam je odstotek agrarnega prebivalstva naglo padel pod 50 %, povečini celo pod 30 ali 20 %; tako se je razvila še ostrejša, čeprav daleč v zaledje pomaknjena meja proti odročnim, povečini hribovitim predelom, ki imajo še vedno nad polovico, neredko pa tudi nad 80 % ali celo nad 90 % agrarnega prebivalstva. Pogosto ta odstotek celo raste, ker se pač tamošnje »deagrarizirano« prebivalstvo seli za stalno v bližino svojih neagrarnih delovnih mest. Gre torej za izrazita območja *depopulacije*, ki bi jih lahko označili tudi kot območja »skrite deagrarizacije«.

Na ta način je prišlo do svojevrstne regionalne strukture današnje Slovenije, kjer se na eni strani markantno oblikujejo območja stopnjevanega *bega z dežele*, ki je tem močnejši, čim delj gremo v odročne, zlasti hribovite kraje, na drugi strani pa še plastičneje sorazmerno široka območja *močno deagrariziranega in suburbaniziranega podeželja*, v katerih pa ni prišlo do *prave koncentracije v večja mesta*, torej do urbanizacije v smislu mednarodne statistične terminologije. Gre za območja tipičnega življenjskega načina *dnevnega vozaštva*, za prava *mobilizacijska območja vozačev* z anarhično, nesmotrno in težko uredljivo zazidavo odprtih, pogosto kmetijsko dragocenih površin, območja zapletenega prepletanja želje, živeti »na mestni način« z vsemi prednostmi ustrezne življenjske ravni in težnje, vztrajati na svojem tradicionalnem koščku zemlje.

Ta tip regionalne strukture, ki v Sloveniji prevladuje, naj ponazorimo z nekaj podatki. Odstotek agrarnega prebivalstva v Sloveniji je od predvojnih okrog 60 % padel na 31 % ob popisu leta 1961 in od tedaj

¹² Prim. publikacijo Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Socialno ekonomski inštitut, Zbirka študij 5, Ljubljana 1959.

še močno pod 30 %. Toda v pravih večjih mestih (z več kot 5000 prebivalci) je leta 1961 še vedno živelo samo 27.7 % in celo v naseljih z več ko 2000 prebivalci samo 31 % vsega prebivalstva republike. Obe največji mesti Slovenije, Ljubljana in Maribor, zajemata, tudi če pri tem upoštevamo vse območje njihovih občin, ki pa marsikje sega daleč čez meje pravega, koncentrirano urbaniziranega področja, leta 1961 samo 16.6 % in po cenzusu za leto 1967 še vedno samo 18.4 % vsega prebivalstva Slovenije; če pa se omejimo samo na ožje, pravo mestno območje (v mejah tega, kar se upravno šteje kot naselje Ljubljana in Maribor) pa sta ustrezna odstotka celo samo 13.7 % in 16.5 %. Pač pa se je v tem času silno okrepila cela vrsta večjih ali manjših podeželskih industrijskih središč (Kranj, Skofja Loka, Domžale, Novo mesto, Krško, Slovenska Bistrica, Ravne, Murska Sobota), nekaj pa jih je tako rekoč na novo nastalo (Novo Velenje, Kidričevo, Nova Gorica). Obsežni poljedelski predeli so se prepredli s tipično drobno industrijsko dejavnostjo, ki pogosto nima neposrednega opravka z vplivi glavnih industrijskih središč (Bistriška ravnina, območje Medvod, pas »ogrodja« med Mariborom in Celjem). Značilen je podatek, da je število naselij z industrijskimi podjetji naraslo od okrog 100 predvojnih do blizu 250. Pri tem odpade na manjša središča z manj kot 200 zaposleni celo kar 48.5 %, od tega na takšna z 20–100 zaposleni 30.5 %. In medtem ko je še leta 1951 samo 2600 od 6000 naselij SRS dobavljalo svojo delovno silo industriji, je to število s širjenjem privlačnih območij naraslo na 4.600 leta 1961. Pri tem je od 187.000 industrijskih zaposlenecv Slovenije manj kot polovica (okrog 88.500) stanovala v kraju svojega delovnega mesta¹³.

Pri deagrarnizaciji in urbanizaciji Slovenije gre torej sicer za izrazito premikanje prebivalstva proti področjem podedovanega »vitalnega« ogrodja, toda vendar v trdovratni obliki, če se smemo tako izraziti, *dekoncentrirane koncentracije*. Če to sploh smemo imenovati urbanizacijo, jo lahko označimo samo kot *razpršeno urbanizacijo* ali *urbanizacijo na pol pota*.

Družbeno-gospodarska struktura makroregij SR Slovenije in njihova vloga v njenem gospodarstvu. V luči orisanega razvoja regionalne strukture Slovenije in še posebej njene policentričnosti nas zanima še kratka označba vloge glavnih družbeno-gospodarskih funkcijskih regij Slovenije, kakor smo jih svojčas opredelili¹⁴.

Podravska makroregija ali makroregija Severovzhodne Slovenije obsega slabo četrtino (23.5 %) površine Slovenije s 30.9 % njenega prebivalstva (po podatkih za leto 1961). Ker pa je od tega prebivalstva še kar 41 % kmetijskega, odpade na njo precej večji delež kmetijskega prebivalstva republike (40.7 %). Znatno nižji je njen delež na številu industrijskih zaposlenecv Slovenije (25.5 %). Makroregija prispeva le v gozdarstvu in kmetijstvu k slovenskemu narodnemu dohodku (po podatkih za leto 1966) delež, ki ustreza njenemu deležu prebivalstva (v gozdarstvu 31 %, v kmetijstvu 30.1 %). Njen delež v celotnem narodnem dohodku je precej nižji (22.6 %), najvišji še v narodnem

¹³ Vl. Klemenčič, o. c., str. 157.

¹⁴ S. Ilešič, Geogr. vestnik XXIX-XXX (1957–1958), str. 105–140.

dohodku od industrije (23.9 %), izredno nizek pa v dohodku od prometa (15.2 %) in trgovine (16.9 %).

Ker pa obsega makroregija dva med seboj zelo različna dela, industrijsko-gozdarski zahod in kmetijski vzhod, je slika precej drugačna, če zahod, ki smo ga prišteli k »osrednjemu razvojnemu ogrodju« Slovenije, obravnavamo posebej. Ta *podravske del ogrodja* obsega sicer samo 11.6 % površine SRS in 15.2 % njenega prebivalstva, pri tem tudi samo 11.2 % vsega slovenskega kmetijskega prebivalstva, ki pomeni samo 21.6 % vsega prebivalstva makroregije. Toda njegov delež v celotnem slovenskem narodnem dohodku je že rahlo nad odstotkom njegovega prebivalstvenega deleža (15.8 %). V industriji, ki zaposluje skoraj četrtno (22 %) vseh industrijskih zaposlenecv v Sloveniji, pa prispeva k slovenskemu narodnemu dohodku kar z 18.9 % in v gozdarstvu s 25.2 %. Zato pa je presenetljivo nizek njegov delež v dohodku od trgovine (12 %). Prepričljivo vodilna vloga ožjega mariborskega žarišča se vidi iz tega, da občina Maribor (mariborska submezoregija) sama daje dobro desetino (10.9 %) vsega slovenskega narodnega dohodka, v industriji s svojimi 14.8 % vseh slovenskih industrijskih zaposlenecv (58.7 % vseh zaposlenecv v makroregiji) celo 15 %, v prometu 10.1 %, v trgovini 9.5 % in s svojim bližnjim agrarnim ter gozdarskim zaledjem celo v kmetijstvu in gozdarstvu okrog 6 %!

Zato pa odpade na vzhodni, ekološko *subpanonski*, pretežno *agrarni* del makroregije, ki je izven »ogrodja«, na skoraj enakem površinskem (11.9 %) in prebivalstvenem (15.7 %) deležu samo 6.8 % slovenskega narodnega dohodka, v industriji celo samo 4 %, v trgovini 4.9 % (v glavnem v občinah Murska Sobota in Ptuj) in v prometu 2.5 %. Pač pa prispeva k narodnemu dohodku od kmetijstva to območje skoraj četrtno (19.4 %). Kljub temu je celotni narodni dohodek na prebivalca tu povsod daleč pod poprečkom za vso Slovenijo. Celo 50 % tega poprečka doseže samo v občini Ptuj, medtem ko ostane v vseh ostalih 6 občinah (Ormož, Lendava, Murska Sobota, Ljutomer, Gornja Radgona, Lenart) pod to višino. Pripomnim naj, da drugje v Sloveniji le še tri občine izkazujejo tako nizek narodni dohodek na prebivalca (Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Trebnje).

Agrarni značaj subpanonskega dela Podravske makroregije (submezoregij Spodnjega Podravja, mezoregije Pomurja in mikroregije Zahodnih Slovenskih Goric) je razviden tudi iz izredno visokega deleža agrarnega prebivalstva od celotnega prebivalstva (65.3 %). To agrarno prebivalstvo pomeni na komaj dobri desetini površine SRS kar slabo tretjino (29.2 %) vsega agrarnega prebivalstva Slovenije.

Savinjska ali Celjska makroregija obsega 10.8 % površine in 11.6 % prebivalstva Slovenije. Ta poprečni delež obdrži tudi glede agrarnega prebivalstva (11.6 % vsega agrarnega prebivalstva republike, kar pomeni hkrati 51.9 % vsega prebivalstva makroregije, tudi ustrezno slovenskemu poprečku!), števila industrijskih zaposlenecv (12 %) in celotnega narodnega dohodka (10.9 %). Celjska makroregija bi bila torej po svoji strukturi najbolj »poprečno slovenska«. Nekaj nadpoprečen delež kaže v narodnem dohodku od industrije (12.5 %) in še posebno v kmetijstvu (14 %). V gozdarstvu odpade na njo 10 % celot-

nega dohodka Slovenije. Precej podpoprečen je njen delež v dohodku od prometa (8.2 %) in trgovine (8.5 %).

Tudi tu je seveda razlika med tistim delom makroregije, ki spada k »ogrodju« in med kmetijsko-gozdarskimi predeli izven njega. *Savinjski del »ogrodja«* preživlja na 4.9 % površine SRS 7.6 % njenega prebivalstva, pri tem le 5.2 % agrarnega prebivalstva (21.2 % vsega njegovega prebivalstva), pač pa 9.7 % vseh industrijskih zaposlenecv v Sloveniji. Tudi k slovenskemu narodnemu dohodku prispeva nadpoprečno (z 9.5 %) in sicer k dohodku od industrije z 11.5 %, k dohodku od prometa s 7.2 % in celo k dohodku od kmetijstva z 8.2 %, pač predvsem po zaslugi savinjskega hmeljarstva. Celjsko žarišče samo (celjska občina) pri tem niti zdaleč ni tako vodilno kakor mariborsko v Podravske makroregiji. Nanj ne odpade niti polovica celotnega narodnega dohodka savinjskega dela »ogrodja« (4.8 % vsega slovenskega narodnega dohodka in 5.4 % narodnega dohodka od industrije, pri tem le 36.4 % vseh industrijskih zaposlenecv v makroregiji).

Savinjski del »ogrodja« obdajajo v okviru Savinjske makroregije na vzhodu še močno *agrarna subpanonska področja*, na zahodu pa *gozdarsko in turistično pomembna področja predalpskega in alpskega sveta*. Ta obrobna področja izven »ogrodja« preživljajo na 5.9 % površine SRS 4 % njenega prebivalstva, pri tem pa 6.4 % kmetijskega prebivalstva. Kmetijsko prebivalstvo je leta 1961 obsegalo še 50.5 % vsega prebivalstva, v vzhodnem, subpanonskem delu celo 53.8 %. Delež teh področij v slovenskem narodnem dohodku je šibak: v celotnem narodnem dohodku le 1.4 %, v dohodku od industrije 1 %, v dohodku od prometa 1 % in zaradi zaostalosti kmetijstva (hmeljarsko območje smo prišteli »ogrodju«!) celo v dohodku od kmetijstva samo 5.8 %. Edina izjema je po zaslugi Zgornje Savinjske doline gozdno gospodarstvo, ki prispeva k ustreznemu narodnemu dohodku vse Slovenije s 6.5 %.

O s r e d n j e s l o v e n s k a ali Ljubljanska makroregija obsega dobro tretjino (54.9 %) površine SRS in tretjino (53.4 %) njenega prebivalstva. Njeno razvojno stopnjo pa nazorno pokaže navedba, da v mejah te tretjine Slovenije dela 57.5 % industrijskih zaposlenecv Slovenije, po drugi strani pa odpade na njo samo slaba petina (19.2 %) slovenskega agrarnega prebivalstva, ki pomeni samo 17.9 % vsega prebivalstva makroregije. Makroregija prispeva k celotnemu narodnemu dohodku Slovenije z nadpoprečnim odstotkom (43.1 %). Ta odstotek je nadpoprečen v industriji (41.9 %), v prometu (40.8 %), v trgovini (kar 56.7 %), v gostinstvu in turizmu (47.9 %) in celo v gozdarstvu (40.5 %). Samo v kmetijstvu je daleč pod poprečkom (24.9 %).

Zelo poučna je primerjava med severnim, močno industrializiranim in urbaniziranim delom makroregije, vključno ljubljanske mestne občine, ki pripada »osrednjemu« razvojnemu ogrodju Slovenije, in med jugom, ki je ostal izven njega. Na *osrednjeslovenski del »ogrodja«* odpade slaba petina (19.8 %) površine Slovenije, toda dobra četrtina (26.3 %) njenega prebivalstva in skoraj vsi industrijski zaposleni makroregije (53.7 % vseh slovenskih), zato pa le 15.8 % agrarnega prebivalstva Slovenije: le-to zajema v samem severnem delu makroregije samo 16.3 % vsega prebivalstva. Gospodarsko vodilna vloga severa se najlepše pokaže ob

primerjavi številke za njegov delež v narodnem dohodku z zgoraj navedenimi številkami za celotno makroregijo. Na sever odpade 57.9 % vsega narodnega dohodka Slovenije (na vso makroregijo 45.1 %), 56.7 % narodnega dohodka od industrije (na vso makroregijo 41.9 %), 56.8 % od prometa (na vso makroregijo 40.8 %), 53.1 % od trgovine (za vso makroregijo 56.7 %), 40.9 % v gostinstvu in turizmu (za vso makroregijo 47.9 %). Celo v kmetijstvu odpade večina (18.9 % od celotnih 24.9 %) na sever. Na jug, ki obsega sicer 15.1 % površine Slovenije, pa odpade le 7.1 % slovenskega prebivalstva (od katerega je še 55.5 % kmetijskega), 5.2 % vsega slovenskega narodnega dohodka, 5.2 % dohodka od industrije, 6 % dohodka od kmetijstva in 4 % dohodka od prometa. Le v dohodku od gozdarstva sta deleža alpskega severa (20.7 %) in dinarskega juga (19.8 %) skoraj enaka. Očitno razliko kažejo tudi podatki o narodnem dohodku na prebivalca: na severu ni niti ene občine, kjer bi bil narodni dohodek na prebivalca pod slovenskim povprečkom, na jugu pa je v vseh občinah nižji od njega.

Značilne so tudi razlike na samem severu med ožjim ljubljanskim območjem (ljubljskimi občinami, tj. submezoregijami Ljubljana, Medvode in Dobrova) in ostalimi gorenjskimi industrijskimi območji (Jeseniško-blejska mezoregija z današnjima občinama Jesenice in Radovljica, Kranjska mezoregija z današnjimi občinami Kranj, Trzin in Škofja Loka ter Kamniško-domžalska submezoregija z današnjima občinama Kamnik in Domžale). *Ljubljansko območje* je pri tem glede neproduktivnih funkcij odločno vodilno. Saj odpade nanj skoraj četrtina (24.8 %) vsega slovenskega narodnega dohodka, v prometu celo skoraj tretjina (29.2 %) in v trgovini skoraj polovica (45.5 %). Ustrezne številke za ostali sever Ljubljanske kotline so samo 13.1 %, 7.8 % in 7.6 %. Pač pa proizvodne dejavnosti nikakor niso osredotočene v Ljubljani. Odstotek dohodka od industrije sta skoraj enaka za ljubljansko območje (19.2 %) in za ostalo Gorenjsko (17.5 %). Makroregionalne funkcije Ljubljane pripadajo torej, tudi če pustimo ob strani njene funkcije republiškega središča, še vedno izrazito terciarno-kvartarnemu sektorju; njena produkcijska funkcija je še vedno bolj mezoregionalna.

Gorenjska izven Ljubljane ima torej predvsem industrijsko (in turistično) funkcijo, ki prihaja značilno do izraza v njeni razpršeni urbanizirani pokrajini in v njenem dnevnem vozaštvu. Razen v industriji je njen delež nadpovprečno močan še v dohodku od gostinstva in turizma (14.8 % slovenskega dohodka v primerjavi s 40.9 % za ves sever z Ljubljano vred), od gozdarstva (15.5 % v primerjavi z 20.7 % za ves sever), pa tudi od kmetijstva (11.1 % od 18.9 % za ves sever z Ljubljano oziroma njeno ožjo okolico vred). Naj navedem še nekaj številke za ilustracijo deleža posameznih gorenjskih mezoregij oziroma submezoregij. Od vsega slovenskega narodnega dohodka odpade na Jeseniško-blejsko mezoregijo 3.9 %, na Kranjsko 6.2 % in na Kamniško-domžalsko submezoregijo 5 %. V dohodku od industrije so ustrezni odstotki za Jeseniško-blejsko mezoregijo 5 %, za Kranjsko 8.2 % in za Domžalsko-kamniško submezoregijo 4.5 %. V gostinstvu in turizmu je kajpada Jeseniško-blejska mezoregija z 8.2 % slovenskega dohodka vodilna pred Kranjsko (4.8 %) in zlasti pred Kamniško-domžalsko (1.8 %). Za gozdarstvo so

ustrezne številke 6.8 %, 5.9 % in 2.8 %. Delež narodnega dohodka od kmetijstva je najmočnejši v Kranjski mezoregiji z njenimi obsežnimi obdelanimi ravninskimi polji. To velja prav tako za ljubljansko območje, ki prispeva s 7.8 % k slovenskemu kmetijskemu narodnemu dohodku.

V skupini mezoregij Spodnjega slovenskega Posavja in Vzhodne Dolenjske kaže posebej obravnavati vlogo Črnega revirja (Trboveljske mezoregije) in drugih področij (Krško-brežiške, Vzhodnodolenjske in Belokranjske mezoregije). Črni revir pripada namreč s svojimi 1.5 % površine in 2.8 % prebivalstva Slovenije (od tega le 8.9 % agrarnega prebivalstva) ter s svojimi 4.5 % slovenskih industrijskih zaposlencev, 5.5 % celotnega in 4.9 % industrijskega narodnega dohodka k »osrednjemu razvojnemu ogrodju« Slovenije, medtem ko spadajo druga področja jugovzhodne Slovenije med še močno agrarne in zaostale predele Slovenije, ki jih je — kakor smo videli — industrijska revolucija le pozno in šibko zajela in ki si za to tudi niso mogli izoblikovati svojega makroregionalnega središča.

Njihovo strukturo in vlogo nam pokažejo tele številke. Obsegajo (brez Črnega revirja) 12.6 % površine Slovenije z 9.9 % njenega prebivalstva. Toda odstotek industrijskih zaposlencev je precej nižji (5.6 %), prav tako odstotek celotnega narodnega dohodka (6.4 %), še posebno pa dohodka od industrije (5.9 %) in prometa (5.4 %). Kmetijskemu prebivalstvu je leta 1961 pripadalo še 47 % vsega prebivalstva (na jugu in zahodu celo nad 50 %), kar pomeni tudi še močan delež v celotnem slovenskem kmečkem prebivalstvu (14.9 %). Kljub temu ustreza delež področja v slovenskem narodnem dohodku od kmetijstva (12.6 %) natančno njegovemu površinskemu deležu, kar pomeni, da je kmetijstvo samo poprečno donosno. V vseh občinah je delež narodnega dohodka na osebo pod slovenskim poprečkom, čeprav ne tako močno kot na severovzhodu Slovenije (razen v občini Trebnje). Ker pa skupina mezoregij obsega tudi znatne gozdne površine Gorjancev in Dolenjskega Krasa, je razumljivo, da je njen delež v gozdarskem narodnem dohodku Slovenije sorazmerno visok (9.6 %, višji od deleža Zgornje Savinjske doline).

Skupina primorskih mezoregij Slovenije obsega 16.9 % površine in 11.4 % prebivalstva Slovenije. Da je še precej močno agrarna, kaže podatek, da ji pripada nekaj višji odstotek kmetijskega prebivalstva republike (12 %), ki obsega 52.6 % celotnega prebivalstva mezoregionalne skupine. Od industrijskih zaposlencev Slovenije pa jih odpade na njo samo 8.4 %. Delež primorske Slovenije na celotnem slovenskem narodnem dohodku (11.4 %) točno ustreza deležu njenega prebivalstva, njen narodni dohodek torej slovenskemu poprečku. Pod tem poprečkom je v industriji (9.1 %) in v gozdnem gospodarstvu (7.8 %), nad njim pa v kmetijstvu (15.5 %), posebno pa še v turizmu in gostinstvu (18.8 %) ter v prometu, kjer se povzpne na skoraj četrtino (24.1 %) dohodka vse republike. Značilno je, da se tudi delež celotnega narodnega dohodka na prebivalca povzpne nad slovenski popreček samo v prometno in turistično važnih obalnih občinah (Koper, Izola, Piran) in še v osamljenem otoku lesnoindustrijske občine Ilirska Bistrica.

Zanimiva je primerjava med *Koprskim primorjem* (Koprsko in Sežansko mezoregijo) na jugu in *Posočjem* (Tolminsko in Novogoriško me-

zoregijo) na severu. Vsak od obeh delov našega Primorja obsega po 5.7 % prebivalstva SRS. Obema pripada skoraj enak delež v slovenskem narodnem dohodku od kmetijstva (6.9 % oziroma 6.4 %). V dohodku od industrije je celo posoški sever nekaj močnejši (5 % proti 4.1 % na Koprskem), toda v deležu celotnega narodnega dohodka je jug nekaj na boljšem (6.5 % proti 4.9 %), kar je očitno posledica njegovega daleč pomembnejšega deleža v dohodku od prometa (18.5 % proti 5.6 % na severu). Jug (Koprsko-sežansko in Ilirskobistriško področje) ima izrazito prednost tudi v dohodku od trgovine (7.6 % slovenskega dohodka od trgovine proti 4.6 % v Posočju, od tega 4.1 % v občini Koper), od turizma in gostinstva (14.4 % proti samo 4.4 % v Posočju), nekaj prednosti pa tudi v dohodku od gozdarstva (4.5 % proti 3.2 % v Posočju).

Na primorskem jugozahodu Slovenije se torej tudi v regionalni strukturi kaže izrazita bi-regionalnost med Koprsko-sežanskim primorjem na jugu, favoriziranim po dosedanjem razvoju primorsko-prometnega in turističnega življenja ter med zaostajajočim, bolj na kontinentalni promet navezanim Posočjem na severu. Ni slučaj, da se je ta bi-regionalnost močno pokazala ravno ob diskusijah v zvezi z načrtom izgradnje hitrega cestnega omrežja čez naše kraje.

LES DIFFÉRENCES RÉGIONALES DANS LA STRUCTURE SOCIO-ECONOMIQUE DE LA SLOVÉNIE

Svetozar Ilešič

C'est dans les discussions qui se sont récemment déroulées au sujet du plan perspectif du développement économique et social de la Slovénie, puis de la construction d'un réseau routière moderne à travers la république ainsi qu'en sujet des relations entre les intérêts du tourisme et de la conservation du paysage que la forte diversité, exceptionnelle pour un si petit pays, de la structure régionale socio-économique de la Slovénie se faisait montrer en pleine lumière. Les causes en sont déjà dans la grande diversité physique et écologique du pays, étant donné qu'il s'y joignent les mondes alpin, préalpin, subpannonien, dinaro-karstique et subméditerranéen. Mais ce sont les faits de l'histoire économique, sociale et politique du pays que s'y font sentir encore davantage.

Les principales différences et particularités dans la structure régionale du pays sont les suivantes:

a) l'existence d'une **axe centrale du développement** avec le relativement haut degré du développement économique et sociale, comprenant un zone marquée assez large qui s'étend depuis la région industrielle de Maribor au Nord-Est à travers le Bassin de Celje et le bassin houillère de Trbovlje jusqu'à la partie septentrionale du Bassin de Ljubljana. De cette axe respectivement de ses centres principaux (Maribor, Celje, Ljubljana) plusieurs branches latérales se détachent vers l'Ouest ou le Nord-Ouest, surtout suivant les vallées de la Drava, de la Savinja et de la Haute-Save. L'origine primaire de ce squelette central il faut le chercher dans les effets de la révolution industrielle classique qu'y pénétra, pendant l'époque austro-hongroise, de l'Europe Centrale le long du chemin de fer du Sud (Südbahn) et ses branches latérales. L'axe centrale fait vivre même aujourd'hui sur les 57.8 % de la superficie de la république 52.4 % de ses habitants (avec seulement 17.2 % de la population agricole) et contribue avec 67.5 % au revenu national slovène (75.2 % dans l'industrie, 74.4 % dans le commerce, 58.6 % dans le transport, 61.2 % dans l'industrie hôtelière et le tourisme). A côté de cette axe restent toujours, surtout au Nord-Est, à l'Est et au Sud-Est subpannoniens, ainsi qu'au Sud-Ouest subméditerranéen du pays, des régions encore fortement agricoles et relativement sous-développées.

b) Le caractère spécial, decentralisé et dispersé de la désagrégation et l'urbanisation (suburbanisation) des régions rurales slovénes; car les véritables villes (avec plus de 5000 habitants) n'y comprenaient, d'après les dates du recensement de 1961, que 27.7 % de toute la population de la république, bien que le pourcent de la population agricole a tombé de 60 % en 1951 à 51.2 % en 1961 et décroît toujours. C'est pourquoi pour des vastes régions de la Slovénie, surtout à la bordure de l'axe centrale, une population rurale non agricole, sujette à une migration du main-d'oeuvre journalière très marquée, est caractéristique.

c) Le développement polycentral de l'espace économique slovène, causé par le caractère polycentral de l'axe centrale, celle-ci s'ayant adaptée au morcellement du paysage préalpin slovène en plusieurs bassins transversaux par le réseau fluvial des rivières alpines (Drava, Savinja, Sava, Soča); ce morcellement a été renforcé par le morcellement politique de l'espace slovène, pendant l'époque austro-hongroise, en plusieurs provinces.

d) Cette structure polycentrale et disproportionnée se reflète dans la formation de trois grandes régions (macrorégions) économiques de la Slovénie: celle de Maribor (Bassin de la Drava), celle de Celje (Bassin de la Savinja) et celle de Ljubljana (Bassin supérieur de la Save, macro-région centrale de la Slovénie). C'est à ces macrorégions qu'appartient avant tout l'entière «axe centrale», pendant que les régions sous-développées du Sud-Est et du Sud-Ouest de la république restent sans unité macrorégionale

et ne forment que chaque une groupe territoriale des mésorégions économiques (voir l'étude de l'auteur « Sur les problèmes de délimitation et classification des régions géographiques d'après l'exemple de la Slovénie », dans le « Geografski vestnik » XXIX—XXX, 1957/58).

Parmi ces unités régionales c'est la macrorégion centrale (de Ljubljana) qui est économiquement la plus forte. Elle occupe à peu près un tiers de la Slovénie (34,9 % de la superficie et 35,4 % de la population) mais contribue avec 41,5 % au revenu national slovène (41,9 % dans l'industrie, 40,8 % dans le transport, 56,7 % dans le commerce, mais seulement 24,9 % dans l'agriculture). C'est surtout la région propre de Ljubljana et la partie septentrionale du Bassin de Ljubljana (Haute-Carniole) où l'activité économique est la plus forte. Et pendant que la région propre de Ljubljana concentre un quart (24,8 %) du revenu national slovène et cela surtout dans les activités tertiaires et quaternaires (29,2 % dans le transport et même 45,3 % dans le commerce), la région de l'industrialisation assez dispersé en Haute-Carniole contribue elle-même avec 17,5 % au revenu national slovène provenant de l'industrie (contre 19,2 % dans la région propre de Ljubljana).

La macrorégion du Bassin de la Drava (de Maribor) ne donne sur les 25,5 % de la superficie de la Slovénie avec 30,9 % de la population que 22,6 % du revenu national slovène (23,9 % dans l'industrie, 31 % dans la sylviculture et 30,1 % dans l'agriculture, mais seulement 15,2 % dans le transport et 16,9 % dans le commerce). Mais étant donné que la macrorégion est composée de deux parties bien différentes, l'une, à l'Ouest préalpin, industrielle et forestière, et l'autre, à l'Est subpannonien, fortement agraire, l'Ouest plus développé diffère beaucoup de l'Est sous-développé: il donne, sur les 11 % de la superficie de la Slovénie avec 15,5 % de sa population, aussi 15,8 % du revenu national slovène, dans l'industrie même 18,9 %, dont 10,9 % appartenant au seul centre de Maribor.

La structure régionale de la macrorégion du Bassin de la Savinja (Celje) correspond le plus au moyen de la structure socio-économique slovène: sur 11,8 % de la superficie de la république avec 11,6 % de sa population, elle contribue avec 10,9 % au revenu national slovène.

D'autre côté, la groupe des mésorégions sous-développées de la Basse Carniole Orientale et de la Basse Vallée de la Save (sans le Bassin houillère de Trbovlje) ne contribue avec ses 12 % de la superficie et 9,9 % de la population slovènes au revenu national qu'avec 6,4 % (12,6 %, il est vrai, dans l'agriculture, mais seulement 5,9 % dans l'industrie).

De même, la groupe des mésorégions sous-développées du Littoral slovène (16,9 % de la superficie et 11,4 % de la population de la république) ne donne qu'une contribution médiocre (11,4 %) au revenu national slovène. Le pourcent en est, cependant, un peu plus important dans le revenu de l'agriculture (15,3 %), assez élevé dans le revenu du tourisme et de l'industrie hôtelière (18,8 %) et très fort dans le transport (24,1 %). Il existe, d'ailleurs, dans cette partie de la Slovénie, une nette bi-régionalité: le Nord (le Bassin de la Soča), assez montagneux et défavorisé par l'état actuel des voies de communications, étant évidemment plus nettement sous-développé que le Sud (le Littoral de Koper avec son hinterland immédiat) avec sa vie maritime et touristique qui contribue avec 18,5 % au revenu slovène provenant du transport, avec 14,4 % à celui du tourisme et avec 7,6 % à celui du commerce.

Évidemment, toutes ces différences et particularités dans la structure régionale de la Slovénie sont d'une grande importance pour la planification régionale et l'aménagement d'espace. C'est une longue série des problèmes qui en proviennent. Est ce qu'il faut, par exemple, tendre à atténuer le contraste toujours croissant entre l'axe centrale du développement et la périphérie sous-développée ou bientôt laisser le voie libre à une concentration extrême autour de quelques centres principaux (Ljubljana, Maribor, Celje, Koper)? Est ce qu'il faut continuer à favoriser le développement de l'axe centrale bien qu'elle n'est que l'héritage d'une autre époque et d'un autre ordre politique et social ou essayer à corriger les injustices de l'histoire? Est ce qu'il faut,

en suite, se contenter de l'urbanisation dispersée et anarchique qui jusqu'ici est prédominante dans la campagne slovène, ou la soumettre à une régularisation plus convenable? Est ce qu'il faut s'abandonner tout à fait au jeu libre des lois et calculs économiques ou suivre une politique régionale au moins dans une certaine mesure régularisée et dirigée, peut-être plus correspondante au but d'une société socialiste? Toute une série donc des problèmes de géographie appliquée qui sont encore plus délicats, étant donné qu'il s'agit de l'espace vital d'un petit peuple, situé sur un carrefour d'une importance européenne.

Vladimir Klemenčič

PROBLEMI MEŠANE STRUKTURE GOSPODINJSTEV IN KMEČKIH GOSPODARSTEV V SLOVENIJI

(Prispevek k študiju urbanizacije)*

I. UVOD

Z industrializacijo so se odprli v Sloveniji problemi preoblikovanja stare klasične agrarne strukture.

Posebej je v ospredju funkcija mešanih delavsko-kmečkih gospodarstev, ki imajo gospodarja, vse ali del odraslih članov gospodinjstva zaposlene izven kmetijstva.

Številni avtorji, ki so v novejšem času preučevali kmetijsko gospodarstvo z mešano delavsko kmečko strukturo gospodinjstev v Zahodni Evropi, v nekaterih predelih Azije in Afrike, v ZDA, v Sovjetski zvezi, na Poljskem in v Jugoslaviji, so opozorili na veliko geografsko razširjenost različnih tipov delavsko kmečke strukture. Razlike med posameznimi tipi se izražajo po pestrem socialnem in ekonomskem prepletanju nekmečkega in kmečkega načina življenja v eni osebi, v enem gospodinjstvu in pod eno streho. Raziskave so pretežno ekonomskega in sociološkega značaja ter večinoma niso povezane s problemi transformacije obravnavanih regij. Geografi so doslej preučevali probleme delavsko-kmečke strukture le obrobno, povezano z raziskavami dnevne migracije delovne sile in transformacije podeželja. V literaturi so v ospredju poskusi opredelitve pojma in klasifikacije mešanih tipov kmetijskih gospodarstev, ugotavljanje njihovih deležev od skupnega števila kmetijskih obratov, obsega zemlje, ki pripada mešanim kmetijskim obratom, tehnologije proizvodnje, gospodarske usmerjenosti z deleži viškov za tržno produkcijo, produktivnosti polkmetov v industrijskih obratih ter vloge gospodarske politike pri oblikovanju polkmečke strukture.

V Jugoslaviji je bilo v zadnjem času posvečeno problemom delavca-kmeta mnogo pozornosti. O tem pojavu po svetu nas seznanja Kraševc (1), ki posebno podčrtuje prehodni in spremenljivi značaj mešane strukture v procesu stopnjevanega ekonomskega razvoja. Levstik (2) nam pa osvetljuje značaj in pomen dvojne zaposlitve prebivalstva v no-

* Raziskavo je financiral Biro za regionalno planiranje Sekretariata za urbanizem in stanovanjsko izgradnjo IS SRS.

vejši fazi ekonomskega razvoja Slovenije. V reviji »Sociologija sela« so bile objavljene poleg prispevka Staneta Kraševca (5) razprave o Jugoslaviji kot celoti ali njenih področij Svetozarja Livade (4), Ljuba Božića (5), Ivana Perića (6) in Cvetka Kostića; le-ta obravnava problem mešane delavsko-kmečke strukture za celotno Jugoslavijo tudi v posebni knjigi in v poljski sociološki publikaciji (7, 8).

Bogata literatura nam nakazuje velike razlike in menjavo funkcije dvojne zaposlitve v različnih fazah gospodarskega razvoja in prepletenost kmečkega z nekmečkim gospodarstvom in načinom življenja. Domači in tuji avtorji imajo pri klasifikaciji kmečkih gospodarstev med kmečka in polkmečka različne kriterije, vendar je vsem skupno izhodišče dvojni dohodek članov gospodinjstev.

Polkmetje so v nekmetijskih gospodarskih panogah zaposleni delavci, ki delajo dodatno po delu izven doma na svoji zemlji, zemlji svojih staršev ali na najeti zemlji. Polkmečka gospodarstva pa so tista, na katerih so gospodarji ali odrasli člani gospodinjstev zaposleni izven kmetijstva in hkrati sodelujejo v kmetijski proizvodnji.

Proces razkroja drobne kmetijske proizvodnje ima svoje zakonitosti in se odvija po fazah. Faze razvoja se izražajo v demogeografski in gospodarski strukturi gospodinjstev, migracijah, izobrazbi prebivalstva in ekonomski odvisnosti prebivalstva od zemlje, strukturi agrarnega zemljišča, velikosti posesti, razvrstitvi, številu in velikosti parcel.

Predstave prebivalstva o idealnem načinu življenja ter možnosti doseganja želenega življenjskega standarda se v različnih razdobjih različno kombinirajo med seboj. Z zvišanjem življenjskega standarda in povečane možnosti za pridobitev zaželeno zaposlitve se večja potrošnja, hkrati pa se tudi menja predstava o minimalni velikosti kmetije, potrebni za preživljanje družine. Potrebna minimalna velikost kmetije, ki ustreza zahtevam sodobnega načina življenja, se hitro večja z uveljavljanjem industrijske tehnologije ter komercializacije kmetijske proizvodnje, ki jo tudi pri nas že narekujejo mednarodni tržni mehanizmi. Razvoj posestne strukture se pa povsod po svetu zelo počasi prilagaja novo nastalim potrebam po tehnizaciji in komercializaciji kmetijstva, zato gospodarji kmetij in odrasli člani kmetijskih gospodinjstev prehajajo v druge poklice. V prvi fazi razkroja klasične kmetijske strukture se oblikujejo, zato ker dela še del odraslih članov samo v kmetijstvu, na kmetijskih gospodarstvih mešana delavsko kmečka gospodinjstva; v drugi fazi se pa zaposli večina odraslih članov gospodinjstev izven kmetijstva, kmetijska gospodarstva pa dobe nekmečka gospodinjstva. V obeh fazah se zaradi pridobivanja dohodkov kmečkih gospodinjstev s kmetijskimi gospodarstvi v nekmetijskih gospodarskih panogah oblikuje mešani tip delavsko kmečkega gospodarstva. V zaključni in tretji fazi pa člani gospodinjstev s kmetijskimi obrati pričenjajo opuščati obdelavo zemlje, zemljo puste neobdelano, jo oddajajo v najem ali pa jo prodajajo.

Indikator začetka razkroja drobne kmetijske proizvodnje in gospodarskega odpiranja avtarkičnih agrarnih področij so sezonske migracije članov kmetijskih gospodinjstev na nekvalificirana dela v gradbeništvo,

gozdarstvo, opekarnišstvo ter v živilsko in podobno industrijo, ki obratuje sezonsko (industrija predelave sadja, produkcija sladkorja, ipd. 9, stran 41). Zaključna faza pa je kljub tlom, po narodi ugodnim za kmetijstvo, slabo obdelana ali neobdelana zemlja (socialni prelog), ki je v posesti nekmečkih gospodinjstev (10, str. 257; 11, str. 226).

Pregled po svetu

Pričetek in način razkrajanja klasične drobne kmečke strukture je po posameznih deželah odvisen od industrializacije, dednega prava in kmetijske politike do drobnih kmetijskih proizvajalcev. Ta razvoj in politika sta od dežele do dežele različna in se razmere v Zahodni Evropi razlikujejo od razmer v ZDA, le-te so v manj razvitih azijskih in afriških deželah in Japonski drugačne kot v Sovjetski zvezi ali na Poljskem in v Jugoslaviji.

Razprav, ki bi kompleksno osvetlile podobo celotnega razvojnega ciklusa polkmečke strukture posameznih dežel ali področij, nimamo. Posamezni avtorji se v svojih delih omejujejo na analize le nekaterih, za obravnavano deželo pomembnih elementov mešane strukture. To nam otežkoča primerjavo razvoja mešanih delavsko-kmečkih struktur med posameznimi dežalami. Število tržnih kmetijskih gospodarstev je v ZDA med leti 1929 in 1954 nazadovalo za polovico (od 4.725.000 na 2.100.000), število mešanih gospodarstev se je pa v istem času podvojilo. Ministrstvo za kmetijstvo ZDA smatra za mešana gospodarstva tista, ki imajo izven kmetijstva večji dohodek kot v kmetijstvu.

Po popisu prebivalstva iz l. 1950 je število farm, ki so ustvarile izven kmetijstva od 250 do 1.199 dolarjev letnega dohodka (*Part time farming*, farma, kjer dela gospodar več kot 100 dni izven kmetijstva) štelo 659.000 obratov, leta 1954 pa 574.000. Hkrati s tem se hitro širi tip stanovanjskih farm (*residential farms*), ki so skoraj v celoti opustile kmetijsko proizvodnjo in obdržale le stanovanjsko funkcijo. Seveda se posamezni deli ZDA po kmetijsko-gospodarski strukturi med seboj močno razlikujejo. V nekaterih južnih predelih koleba delež mešanih kmetijskih obratov med 20 in 40 %, ponekod pa dosega celo 95 %. V Teksasu so leta 1961 posedovali delavsko-kmečki obrati 40 % celotne kmetijske zemlje in ustvarili 28 % tržnega viška celokupne proizvodnje (12, 13).

V zahodnoevropskih deželah se po drugi svetovni vojni zaradi penetracije industrije na podeželje stopnjuje drobljenje kmetijske zemlje in večja število polkmečkih obratov različnega tipa. V bolj industrializiranih deželah polkmetije opuščajo kmetijsko proizvodnjo. Na njihovi zemlji pa nastajajo moderni zasebni komercializirani kmetijski obrati: zato se kljub povečanju števila polkmečkih obratov njihov delež zemlje od skupne kmetijske površine manjša in večja delež zemlje čistih kmetijskih obratov. Nekdanje čiste kmetije, ki imajo do 5 ha, deloma pa tudi do 10 ha zemlje, se v Zahodni Nemčiji spreminjajo v polkmečka gospodarstva, njihovi kmetijski obrati postajajo *Nebenerwerbbetriebe* (pomožni kmetijski obrati). Kmetje s posestjo do 2 ha zemlje, zlasti pa tisti, ki imajo manj kot 1 ha, opuščajo obdelavo zemlje. Obdelujejo večinoma

le eno parcelo ali vrt ob hiši in postajajo nekmetje. Število obratov te vrste je štelo skupno z delom obratov v velikosti 2 do 5 ha leta 1960 v Zahodni Nemčiji 650.000 ali tretjino od skupnega števila 1.700.000 kmetijskih obratov. Velikostni skupini kmetijskih gospodarstev od 0,5 do 5 ha, ki vključuje največ polkmečkih gospodarstev, je pripadalo leta 1960 1.864.100 ha zemlje, kar je v primerjavi s skupno površino, ki obsega 21.569.000 ha, zelo malo (5. str. 8).

Pri klasifikaciji polkmečkih obratov upoštevajo avtorji v Zahodni Nemčiji različne kriterije. Laible smatra za polkmete tiste, ki delajo izven kmetijstva in to ne glede na velikost njegove kmetije, in vse tiste, katerih posest ne presega 4 ha ter dela izven kmetijstva vsaj eden od članov kmetijskega gospodinjstva. Spodnja meja polkmečkega obrata je 0,15 ha kmetijske zemlje (14. str. 355). Müller-Miny uvršča med polkmečke obrate tiste, ki imajo od 0,5 do 5 ha zemlje in 1 kravo, lastnik pa je zaposlen izven kmetijstva (15. str. 395). Izredno hitro razkranjanje drobnih kmetijskih obratov in nastajanje polkmečkih *Nebenerwerbsbetriebe* ter parcelnih kmetov (*Kleinbetriebe* — mali obrati) zasledimo v Westfaliji in Porenju (16. str. 110).

Na Danskem so našli leta 1950 in 1951 v velikostni skupini od 0,55 do 3 ha 21,7 % polkmečkih obratov, do leta 1960 se je pa ta odstotek povečal na 22,3 %. V velikostni skupini od 3—5 ha je bilo leta 1950 polkmečkih obratov 14,5 %, leta 1960 pa že 18,0 % (3. str. 10).

Na Nizozemskem se je razširila struktura polkmetov na vsa področja in dosega na prirodno za kmetijstvo manj ugodnih legah 50 % celotnega števila kmetijskih gospodarstev (7. str. 10 in 51).

V Franciji je zaradi hitrega širjenja polkmečke strukture v novem času živa polemika o rentabilnosti te vrste obratov. Mendras (18. str. 156) ugotavlja na osnovi preučevanj v južni Franciji, da kmetijsko gospodarjenje polkmeta na obratih, ki presegajo velikost 2 ha, ne more biti uspešno. Yves le Balle (19) pa meni, da more polkmet racionalno obdelati le pol ha zemlje.

V Švici štejejo delavsko kmečka gospodarstva skoraj polovico skupnega števila kmetijskih gospodarstev (20). Število delavsko kmečkih gospodarstev pa v zadnjem času skoraj povsod nazaduje. Število narašča v dolini Rona v Wallisu, kjer se oblikujejo visoko komercialni vrtnarski obrati v velikosti do 2 ha, ki proizvajajo do 80 % tržnega viška (21. str. 605).

Manj razvite azijske in afriške dežele se po strukturi kmetijskih gospodarstev bistveno razlikujejo od drugih področij. Agrarna prenaseljenost se nenehno veča, vzporedno z njo pa tudi število kmečkih družin, ki nimajo lastne zemlje, a žive izključno od kmetijstva. Zaradi nizkega dohodka nekvalificiranih delavcev v večini nekmetijskih gospodarskih panog ter velikega števila vzdrževanih članov gospodinjstev si morajo nekateri delavci, ki prebivajo v mestih in predmestjih, ustvarjati dodaten dohodek z obdelavo zemlje (Kongo, Nigerija). Ekstremni primer agrarne prenaseljenosti je Indija. Delež kmečkega prebivalstva je od leta 1941 do 1951 narasel od 71 na 74 %. V letih 1952 in 1954 ena tretjina kmečkih gospodinjstev ni imela lastne zemlje, 50 % gospodinjstev je

imelo manj kot 0,5 ha zemlje, 7 % kmečkih gospodinjstev pa manj kot 2 ha zemlje (22, str. 135, 144).

Na Japonskem v zadnjem času silno hitro narašča število tržnih polkmečkih kmetijskih obratov. Drobni, tržno usmerjeni polkmečki in kmečki obrati ustvarjajo sorazmerno visoke dohodke. Od 277 do 855 dolarjev letnega dohodka je doseglo 872.710, več kot 855 dolarjev pa 208.000 polkmečkih gospodarstev. Od 277 do 855 dolarjev letnega dohodka ustvari s prodajo kmetijskih pridelkov 924.672, več kot 855 dolarjev pa 579.000 čistih kmetij (5, str. 10).

V Sovjetski zvezi je od leta 1940 do leta 1955 porasel delež delavskih gospodinjstev, ki ima parcelo zemlje od 2,5 % na 3,6 %. Od skupne površine 1.650.000 ha orne zemlje je izkoriščene za pridelavo zelenjave in krompirja 1.420.000 ha (23, str. 71).

Na Poljskem se je polkmečka struktura po drugi svetovni vojni razširila na vsa področja. Polkmetov s posestjo od 0,1 do 4 ha je bilo leta 1960 1.051.000, od tega z malimi parcelami v velikosti od 0,1 do 0,5 ha 231.500, od 0,5 do 4 ha pa 819.500 (24, str. 71). V posesti polkmečkih gospodinjstev je bilo 9,4 % skupne površine zasebnih kmetov. Od celotne tržne produkcije zasebnih kmetov je znašala produkcija polkmetov 7,5 % (24, str. 76).

Pregled po Jugoslaviji

V celotni Jugoslaviji in njenih posameznih delih se delavsko-kmečka struktura zelo hitro širi. Različna je od področja do področja, razlikuje se po pravno posestnih odnosih, po zaposlitvi članov kmečkih gospodinjstev, po panogah v neagrarnih dejavnostih, po kvalifikaciji in položajih na delovnem mestu in dohodkih, po oblikah migracij med domačimi kraji in kraji zaposlitve teh članov, ter po tehnizaciji in stopnji tržne usmerjenosti mešanih kmetijskih gospodarstev.

Izredno razdrobljena posest s prevlado posesti z manj kot 5 ha skupne obdelovalne zemlje sili člane kmečkih gospodinjstev k sezonskemu izseljevanju v inozemstvo ter začasni zaposlitvi v industrijskih obratih z izrazito sezonsko produkcijo, v opekarnah ter sladkorni in podobni industriji (8).

Po drugi svetovni vojni je industrija odprla delovna mesta slabo ali v celoti nezaposlenim članom kmečkih gospodinjstev in sprožila intenzivno mobilnost prebivalstva v vertikalni in horizontalni smeri: v vertikalni z izboljšanjem socialnega položaja, v horizontalni pa z dnevno migracijo delovne sile z doma na delo in s stalno izselitvijo v mesta ali v bližino mest. V novejši dobi se stopnjuje sezonsko izseljevanje s kmečkih gospodinjstev v inozemstvo z obširnih hribovitih področij v notranjosti, ki so bila še nedavno zaprta in agrarno-gospodarsko avtarkična. Po drugi svetovni vojni, pred vključitvijo v industrijo in druge neagrarne gospodarske dejavnosti, je bila večina kmečke delovne sile nequalificirana, z zelo nizko izobrazbo, v veliki meri tudi nepismena. Ker večina takih delavcev svojih družin s številnimi člani ne more preživljati z dohodki izven kmetijstva, je prisiljena iskati dodatni vir dohodkov v obdelavi zemlje (25, str. 58, 59).

V krajih, ki leže v gravitacijskih območjih zaposlitvenih centrov, se je zaposlila izven kmetijstva večina odraslega moškega prebivalstva mlajših letnikov. Gospodarji malih kmetij ostanejo po spremembi poklica na kmetijah, drugi se pa preselijo v bližino mesta. Iz krajev, ki so tako oddaljeni od centrov, da delavci tja ne morejo dnevno potovati na delo, se mora mlajša delovna sila ob poklicni preselitvi preseliti bliže krajem zaposlitve, gospodarji kmetijci pa iščejo sezonsko zaposlitev doma in v inozemstvu. Tisti del prebivalstva, ki se iz vasi naseljuje v okolici mest, si ustvarja z obdelovanjem slabšega, za kmetijstvo manj primerne zemljišča ter z nakupom ali najemanjem zemlje mala kmetijska gospodarstva; le-ta so po svoji ročni obdelavi v primitivnem polikulturnem gospodarstvu podobna delavsko kmečkim gospodarstvom, ki so se razvila iz kmečkih v širših in ožjih gravitacijskih področjih zaposlitvenih centrov. Ta tip polkmečkih obratov nastaja zlasti v okolici večjih zaposlitvenih središč Zagreba, Sarajeva, Skopja in Prištine ter drugih srednje velikih središč Bosne, južne Srbije in Makedonije.

V Jugoslaviji je bilo leta 1960 2.620.000 kmetijskih gospodarstev, od tega 1.600.000 s čistimi kmečkimi, 1.000.000 z mešanimi delavsko kmečkimi gospodinjstvi, 10.400 gospodinjstev pa je gospodarilo na najeti zemlji.

Od 11.108.000 zasebnih kmetijskih površin je bilo leta 1960 v lasti kmečkih gospodinjstev 68,3 %, mešanih gospodinjstev 26,8 %, v posesti gospodarjev brez aktivne kmečke delovne sile 1,8 %, v rokah gospodinjstev brez delazmožnih članov pa 1,5 % zemlje. Gospodarstev z mešanimi kmetijstvi je bilo 33,3 %, gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi skupno z gospodinjstvi brez kmečke delovne sile pa 8,1 %. Delež gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi se od jugovzhoda proti severozahodu manjša. Najnižji, 52 %, je bil v Sloveniji, drugod pa okoli 55 %. V še pred vojno zaostalih agrarnih področjih Jugoslavije, npr. na Kosovu in v Metohiji ter v Črni gori, pa presega 60 % (26, str. 78, 79).

II. RAZVOJ V SLOVENIJI

Pregled razvoja do druge svetovne vojne

Razkroj klasične drobne kmetijske in nastajanje nove mešane delavsko-kmečke strukture je v Sloveniji dolgotrajnejši, v zadnjem času pa intenzivnejši kot v ostali Jugoslaviji.

Že v predindustrijski dobi je bila posestna struktura v Sloveniji neugodna, večja posest je bila le v alpskih in kraških področjih, kjer se je kmetovanje na nekoliko večjih kmetijah z več kot 10 ha vse zemlje (obdelovalne zemlje od 3 do 5 ha) dopolnjevalo z gozdarstvom. V subpanonskih in primorskih področjih je prevladovala posest z velikostjo do 3 ha. Slovenija je bila bliže deželam, ki so se industrializirale že v 19. stoletju, in lukama Trstu in Reki, zato je prebivalstvo iz Slovenije našlo tod stalno in sezonsko zaposlitev. Člani kmečkih gospodinjstev južnega kraškega dela Slovenije so se sezonsko zaposlevali v zimskem

času na gozdarskih delih (sekanju, obdelavi in spravljanju lesa) v Sloveniji. Od druge polovice 19. stoletja pa do začetka druge svetovne vojne si je kmet dopolnjeval zaslužek za preživljanje svojih družin z začasno ali stalno izselitvijo v Zahodno Evropo in v prekoceanske dežele (27, str. 148—160, 28, str. 189—206), prebivalstvo Prekmurja pa tudi na sezonskih kmečkih delih v sosednji Madžarski. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno so se migracije iz Slovenije v Zahodno Evropo močno omejile zaradi priprav na vojno, zato pa se je agrarna prenaseljenost zelo hitro večala (29, 30, 31).

Med prvo in drugo svetovno vojno so spremljale ekonomski razvoj Slovenije krize in konjunktne kapitalističnega gospodarstva. Število zaposlenih izven kmetijstva je zelo kolebalo. V konjunktornem letu 1937 je bilo število zaposlenih celo nižje kot leta 1929. Število delavcev, prijavljenih pri Socialnem zavodu za zavarovanje je znašalo leta 1929 več kot 100.000, leta 1937 okoli 85.000 (30, str. 67). Leta 1938 je vladala na slovenskem ozemlju velika brezposelnost, našteji so 22.282.000 neizkoriščenih delovnih dni. To je bilo izredno veliko, saj so našteji v istem času pri socialno zavarovanem industrijskem delavstvu le 13 do 14 milijonov delovnih dni (32, str. 104).

Podeželsko prebivalstvo je bilo v sorazmerno velikem številu zaposleno v gozdu, lesni industriji ter gradbeništvu, to je v tistih panogah, ki so bile najbolj podvržene krizam in kolebanju števila zaposlenih, hkrati pa so nudile delavstvu zaradi neugodnih vremenskih razmer preko leta le razmeroma malo število delovnih dni (33, 34).

Za socialno-ekonomsko strukturo slovenskega podeželja so bile desetletje pred drugo svetovno vojno osnovne značilnosti sezonski značaj in nazadovanje števila delovnih mest v neagrarnih poklicih doma v Sloveniji in usihanje možnosti sezonske ali stalne izselitve v inozemstvo.

Prebivalstvo slovenskega podeželja, deloma pa tudi mestno prebivalstvo si je moralo vsaj del svojih življenjskih potreb kriti z obdelavo zemlje, vrta ali njive v mestu ali na robu mesta ter njiv ali malih kmetijskih obratov na podeželju (35, str. 29). Računajo, da je bilo v celoti ali pretežno eksistenčno odvisno od zemlje več kot 70 % prebivalstva (32, str. 94). Število čistih kmečkih in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev je naraščalo. Obdelovali so tudi za poljedelstvo manj primerno zemljo. Na Kozjanskem, na Pohorju ter na območju Belih vod, pa tudi drugod, si je del prebivalstva pridobival kmetijsko zemljo z najbolj primitivno obliko krčenja gozda, s požgalništvom, ki je v Srednji Evropi zamrla že v preteklem stoletju (36, 37, 38).

Demografska struktura gospodinjstev se od srede 19. stol. pa do konca druge svetovne vojne ni bistveno menjala. Sestavljala so jo mlada, srednja in stara generacija. Poleg ožjih družinskih članov, gospodarja-gospodinje ter njihovih otrok, staršev gospodarja ali gospodinje, so sestavljale gospodinjstva tudi tete, strici ter dekle in hlapci. Leta 1857 je znašalo poprečno število članov gospodinjstev v Sloveniji 4,95, leta 1931 4,86, do leta 1948 se je zmanjšalo na 3,78, do leta 1961 na 3,47, do leta 1967 pa na 3,26, na število, ki je značilno za višje urbanizirano družbo z razslojenimi kmečkimi gospodinjstvi (39, str. 310—311).

Značaj delavsko-kmečke strukture po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni se je demografska in poklicna struktura članov gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi močno preobrazila. Spreminjanje je zajelo prav vso Slovenijo, ravninska, prometno dobro povezana in hribovska, prometno odročna področja. Ravninska, prometno dobro povezana področja so spremenila demografsko in gospodarsko strukturo gospodinjstev, hribovska pa le demografsko strukturo.

V odročnih hribovskih področjih so se s kmečkih gospodarstev razselili hlapci, dekle, tete in strici ter druga mlada delovna sila. Na kmetijah so ostali v veliki meri le ostareli gospodarji ter nedorasli otroci. V gravitacijskih območjih zaposlitvenih centrov so prav tako zapustili kmečke domove vsi, ki niso sodili med ožje člane družine, mlajši gospodarji kmetij so se pa večinoma zaposlili v nekmečkih poklicih. S spremembo poklicev zemljiških lastnikov se je struktura gospodinjstev spremenila iz kmečke v polkmečko in iz polkmečke v nekmečko.

V novejšem času se je poklicno preselil poleg članov kmetijskih gospodinjstev s srednje velikih in večjih kmetij tudi del gospodarjev. Ponekod na Gorenjskem, pa tudi v drugih krajih Slovenije, že prevzemajo kmetije za neagrarne gospodarske dejavnosti kvalificirani ali visoko kvalificirani delavci. V urbaniziranih in gospodarsko razvitih področjih se vključujejo v nekmečke poklice tudi ženske, v nekaterih predelih pa tudi že žene izven kmetijstva zaposlenih gospodarjev kmetij (40).

Mladi, že za nekmečki poklic kvalificirani gospodarji kmetij ne vidijo v kmetovanju tistih možnosti za doseganje železnega življenjskega standarda, ki ga lahko dosegajo pri manjšem trudu in z manjšim gospodarskim rizikom z delom izven kmetijstva. Mehanizacija malih kmetij z razdrobljenim in prostorsko razmetanim zemljiščem tudi ni rentabilna. Po zakonu dovoljeni maksimum za zasebne kmetije (10 ha obdelovalne zemlje) ovira rasti družinskih kmetij do velikosti, ki bi omogočala racionalno izrabo sodobne mehanizacije. Zato mladi gospodarji kmetij ne gradijo svoje življenjske bodočnosti na kmetijstvo. Zemlja postaja v razliko od preteklosti, ko je bila kmečkim, pa tudi velikemu delu nekmečkih gospodinjstev osnova za preživljanje, le dodatni vir in sredstvo za različne oblike špekulacij. Že šolani in za nekmečke poklice kvalificirani lastniki kmetij se izogibajo zaposlitvi v slabše donosni industriji in se preusmerjajo na gospodarsko bolj donosne terciarne dejavnosti, proizvodne in uslužnostne obrti (gospodinjstvo, razne obrti in transport).

Člani kmečkih gospodinjstev se tudi vse bolj vključujejo v tokove sezonskega zaposlevanja v inozemstvu. To ni več nekvalificiran kmet, ki bi si kot njegov prednik iskal dodatni dohodek na nekvalificiranem in slabo plačanem delovnem mestu v inozemstvu, temveč je to kvalificiran delavec, ki išče v inozemstvu boljše kvalificirana in dobro plačana delovna mesta. Motivi za sezonsko zaposlitev naših delavcev v inozemstvu so različni. Večina jih ima doma zaposlitev, a odhaja na delo v težnji po hitrem in večjem zaslužku za ureditev problemov sodobnega življenjskega standarda. Nekateri odhajajo v inozemstvo za dosego kvalifikacije, nakupa strojev za obrt ali kmetijstvo. Med sezonskimi izse-

ljenci so gospodarji kmetij. Ti odhajajo v inozemstvo zato, da si pridobe znanje ter sredstva za opremo obrtnega obrata, ki že ima svojo gospodarsko osnovo, v kmečkem domu, stanovanjski hiši, gospodarskem poslopju ter dvorišču (stanovanje, delavnica, garaža, skladišče, parkirni prostor). Pregrajeno gospodarsko poslopje z dvoriščem s prometno dostopnostjo je osnova za hitro in racionalno obračanje v inozemstvu zaslužnega kapitala. Ker so obrtniški in gostinski obrati vezani na motoriziranega potrošnika, se kmetije v širokem zaledju mest in obmejnih področij spreminjajo v take obrate.

Razvoj strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev med letoma 1961 in 1966

Gradivo in metoda analize: Za analizo teh procesov so podatki pomanjkljivi. Ocene ali popisi kmetijstva in prebivalstva niso časovno usklajeni. Za število kmetijskih gospodarstev imamo le podatke kmetijskega popisa iz leta 1960, za število gospodinjstev po tipih (nekmečka, mešana, kmečka) podatke popisa prebivalstva za leto 1961 in ocene Zavoda za statistiko SRS za leto 1966. Za obseg zemlje zasebnega kmetijskega sektorja imamo le podatke o deležu skupnih površin in po zemljiških kategorijah. Nimamo pa podatkov o deležu in obsegu zasebne zemlje po tipih gospodinjstev, ki bi nam lahko služili za ugotavljanje trendov spreminjanja obsega zemlje po tipih gospodinjstev. Ker statistično ne spremljamo sprememb v strukturi gospodinjstev po kmetijskih gospodarstvih, sprememb v obsegu zemlje, načinu izkoriščanja zemljiških kategorij po tipih gospodinjstev, moramo prilagoditi analizo razpoložljivim podatkom. (Po predvidevanju statistične službe popolnejših podatkov ne bo vsaj še nekaj let.) Naše analize nam bodo osvetlile probleme tendene najnovejšega poklicnega preslojevanja in dinamiko vedno hitrejšega prehajanja zemlje v roke polkmeta in nekmeta ter opozorile na potrebo po bolj načrtnem usmerjanju gospodarjenja z zemljo. Število zasebnih kmetijskih gospodarstev se po letu 1960 v Sloveniji ni bistveno spremenilo. Ob nastajanju in širjenju socializiranih in arondiranih kompleksov zemlje so zasebni kmetje oddali del svoje zemlje agrokombinatom. Na zmanjšanih obratih pa še naprej kmetuje nekmečko ali polkmečko gospodinjstvo.

Na voljo imamo le statistične podatke za število kmečkih gospodarstev s kmečkimi in mešanimi gospodinjstvi za leti 1960 in 1966. Število kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi smo pa dobili tako, da smo skupno število kmečkih in polkmečkih gospodinjstev odšteli od števila kmetijskih gospodarstev (1960). S preračunavanji smo se tudi dokopali do ocene obsega zemlje po tipih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi za leti 1961 in 1966. Skupno površino zasebne zemlje smo delili s številom zasebnih kmetij ter na ta način dobili najprej poprečno velikost zasebne kmetije. To poprečno velikost zasebnih kmetij smo nato pomnožili s številom kmečkih, mešanih in nekmečkih gospodinjstev in s tem izračunali obseg zemlje za vsakega od treh tipov gospodinjstev. S temi računi se le približamo dejanski vrednosti. Nakažejo nam tendence

Gibanje tipov gospodinjstev v občinah SRS med leti 1961 in 1966

TABELA I

Občine	Skupaj število gospodinjstev		Skupno število kmečkih gospodarstev		Kmečka gospodarstva z gospodinjstvi								
	1961	1966 indeks	1961	1966 indeks	nekmečkimi		mešanimi						
					1961	1966 indeks	1961	1966 indeks	1961	1966 indeks			
1. Ajdovščina	5654	107,5	5516	149	1600	1075,8	1914	898	46,9	1455	1018	70,0	
2. Brežice	6959	69,7	4848	254	1007	450,5	2160	1660	76,8	2454	2181	88,9	
3. Celje	15566	116,2	3755	584	955	159,8	1898	1815	95,5	1255	989	78,9	
4. Cerkljica	4147	101,5	2615	404	1110	274,8	1271	665	52,5	940	840	89,4	
5. Crnomelj	4595	101,9	5024	298	597	200,5	984	854	86,8	1742	1575	90,5	
6. Domžale	7495	106,8	5192	405	1174	289,9	1852	1275	68,8	955	745	75,5	
7. Dravograd	1770	108,7	685	15	—	—	529	512	94,8	545	575	108,7	
8. Gornja Radgona	5188	53,46	3851	89	620	696,6	1042	985	94,5	2700	2226	82,4	
9. Grosuplje	5795	6004	105,6	4075	375	890	258,6	1866	1405	45,5	1854	1778	96,9
10. Hrastnik	5199	5792	115,8	658	229	512	225,6	540	70	20,6	89	76	85,4
11. Idrija	5114	5391	105,4	2105	208	205	98,6	842	1018	120,9	1055	882	85,6
12. Ilirska Bistrica	4441	4647	104,6	2660	225	880	594,5	1262	805	65,8	1175	975	85,0
13. Izola	2989	5555	118,9	548	60	184	506,7	500	127	42,5	188	257	126,1
14. Jesenice	9379	9515	99,5	1099	300	655	217,7	562	265	47,2	257	181	76,4
15. Kamnik	5487	5885	107,5	2215	365	895	245,2	1125	719	65,9	725	601	82,9
16. Kočevje	5158	5249	101,7	1922	697	775	110,9	599	556	89,5	626	615	98,0
17. Koper	9778	12094	126,5	5605	59	379	642,4	1627	1191	75,2	1919	2055	106,0
18. Kranj	14380	16596	104,0	5746	782	1252	157,5	1854	1545	84,2	1150	969	85,7
19. Krško	7352	7704	105,1	4517	384	770	200,5	1898	1756	91,5	2255	2011	90,0
20. Laško	5222	5381	105,2	2648	324	862	266,0	1458	918	65,8	886	868	89,0
21. Lenart	4256	4225	99,2	3455	—	61	—	899	1019	115,5	2556	2355	92,8
22. Lendava	6895	7002	101,5	5816	111	416	374,8	1960	2177	111,1	3745	3225	86,1
23. Litija	4244	4575	101,1	2200	195	655	324,6	925	588	65,7	1082	979	90,5
24. Lj. Bežigrad	10245	11355	110,6	895	204	558	175,5	551	594	71,5	158	141	102,2
25. Lj. Center	17458	17412	99,7	169	27	72	266,7	124	80	64,5	18	17	94,4
26. Lj. Moste-Polje	10401	15380	150,6	1856	197	1055	524,4	1206	457	56,2	455	566	84,5
27. Lj. Šiška	14827	17800	120,1	2075	414	1120	254,5	1258	557	42,7	401	416	105,7
28. Lj. Vič Rudnik	6128	17848	110,7	4915	945	1207	127,7	2445	2199	90,0	1527	1509	98,8
29. Ljutomer	4595	4829	105,1	5294	—	277	—	1215	1129	95,1	2081	1888	90,7
30. Logatec	5185	5284	105,2	1405	207	579	185,1	687	554	80,6	511	472	92,4
31. Maribor Center	19864	21440	107,9	4767	50	550	1100,0	2191	1907	87,0	2546	2550	99,4

Občine	Skupaj število gospodinjstev			Skupno število kmečkih gospodarstev			Kmečka gospodarstva z gospodinjstvi						
	1961	1966	indeks	1961	1966	indeks	nekmečkimi		mešanimi		kmečkimi		
							1961	1966	indeks	1961	1966	indeks	1961
32. Maribor Tabor	15164	15591	118,6	1170	—	618	—	872	359	58,9	298	215	71,5
33. Maribor Tezno	12625	15280	121,0	5860	150	1075	716,7	2184	1474	67,5	1526	1311	85,9
34. Mežica	1757	1860	105,9	1320	95	252	270,9	447	452	96,6	656	656	81,5
35. Mozirje	4094	4242	103,6	2415	267	707	264,8	1050	781	74,4	1096	925	84,4
36. M. Sobota	15107	15875	105,1	12384	195	1056	541,5	3725	2645	71,0	8466	8685	102,6
37. Nova Gorica	15195	14722	111,6	7491	401	2199	548,4	4042	2988	75,9	3048	2504	75,6
38. Novo mesto	12326	15512	108,0	7752	512	1149	224,4	3585	2958	86,8	3855	3665	95,1
39. Ormož	4892	4915	100,4	3879	79	208	265,5	1277	1252	96,5	2525	2459	96,7
40. Piran	5852	4454	115,8	957	48	282	587,5	459	169	38,5	450	486	108,0
41. Postojna	5642	5780	102,4	2653	221	1126	509,5	1537	648	48,5	1075	859	79,9
42. Ptuj	16181	16970	105,0	11145	95	842	886,5	4258	4265	100,1	6790	6056	88,9
43. Rašlje ob Dravi	4764	4595	100,7	1751	168	539	201,8	696	592	85,0	887	820	92,4
44. Radovljica	8126	8518	104,8	2745	450	1202	279,5	1651	895	54,9	682	646	94,7
45. Ravne na Kor.	6221	6515	104,7	918	96	576	591,7	408	182	47,6	414	560	87,2
46. Ribnica	5145	5217	102,4	2160	220	710	322,7	1202	707	58,8	758	745	100,7
47. Sevnica	5159	5052	98,5	3277	258	486	188,8	1537	1326	86,5	1482	1465	98,9
48. Sežana	6859	7152	104,2	4558	226	1061	469,5	2551	1916	75,2	1781	1581	88,6
49. Slov. Gradec	5990	4308	108,0	1811	222	569	256,5	718	461	64,2	871	781	89,7
50. Sl. Bistrica	7681	8099	105,4	4141	—	887	—	2549	1474	62,8	1792	1780	99,5
51. Sl. Konjice	4546	4844	106,6	2457	245	508	209,1	1026	929	90,5	1188	1020	85,9
52. Sentjur pri Celju	4428	4504	101,7	5254	266	420	157,9	1181	1222	105,5	1807	1612	89,2
53. Skofja Loka	6955	7499	122,6	2727	586	858	222,5	1542	879	65,5	999	990	99,1
54. Smarje pri Jelšah	8550	8540	102,5	6166	60	—	—	2580	2499	105,0	3726	3667	98,4
55. Tolmin	7094	7255	102,5	4295	65	935	1455,4	2457	2117	86,2	1775	1245	70,0
56. Trbovlje	5627	6155	109,4	460	125	512	255,7	229	66	28,8	108	82	75,9
57. Trebnje	4597	4756	105,0	5595	418	635	151,9	1270	1051	82,8	1905	1907	100,1
58. Trzin	5456	5712	101,6	589	158	511	225,4	510	156	45,8	141	142	100,7
59. Velenje	6600	6040	121,8	2051	556	1051	192,4	798	414	51,9	697	586	84,1
60. Vrhnika	5607	5764	104,4	1584	486	1014	208,6	751	292	58,9	547	278	80,1
61. Zagorje	4605	4544	98,1	1112	184	461	250,5	557	504	54,6	571	547	95,5
62. Zalec	8789	9260	105,4	4555	—	1511	—	2585	1255	52,5	2148	1769	82,4
SLOVENIJA	456650	498482	109,2	195187	15096	11500	293,5	87590	66442	76,0	92701	84445	91,1

spreminjanja v razmerju obsega zemlje čistega kmeta in polkmeta (polkmečkih in nekmečkih gospodinjstev) za celotno Slovenijo in za posamezne občine. Obseg zemlje kmečkih gospodinjstev je večji, obseg zemlje nekmečkih pa manjši kot smo ga izračunali. Računati pa moramo, da so na čistih kmetijah vsi odrasli člani gospodinjstev večinoma ostareli; ne glede na velikost posesti žive vsaj deloma od socialnih podpor, ali pa od podpore že v nekmečkih poklicih zaposlenih potencialnih lastnikov, ki živijo bližje zaposlitvenih centrov ali pa v mestih.

Rast skupnega števila gospodinjstev in rast nekmečkih gospodinjstev. Med letoma 1961 in 1966 je v Sloveniji spremljala urbanizacijo naraščanje skupnega števila gospodinjstev in nekmečkih gospodinjstev, deagrarnizacijo pa naraščanje števila kmečkih gospodarstev z nekmečkimi ter nazadovanje mešanih in nekmečkih gospodinjstev. Zemlja zasebnega kmeta postopno prehaja v socialistični sektor. S poklicno preseljivijo gospodarjev kmetij ter drugih članov kmetijskih gospodinjstev in z nastajanjem polkmečkih obratov prehaja zemlja v posest in obdelavo nekmečkega prebivalstva.

V Sloveniji je med letoma 1961 in 1966 naraslo skupno število gospodinjstev za 9 %, od 456.050 na 498.482, število nekmečkih pa za 25 %, od 276.190 na 347.705; nazadovalo pa je število mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev za 24,0 % od 87.590 na 66.442, kmečkih pa za 8,9 %, od 92.701 na 84.445. (tabela I.)

Po rasti gospodinjstev ločimo skupine občin z nadpoprečno rastjo, z zmerno rastjo ter s stagnacijo ali neznatnim nazadovanjem (karta 1).

Nadpoprečno, za več kot 9 % je naraslo število gospodinjstev v sklenjenem jedru občin Ljubljana in Škofja Loka, občin Trbovlje, Hrastnik, Celje, Velenje, Maribor Tabor in Tezno; v občinah Koprškega Primorja (Koper, Izola in Piran) ter v občini Nova Gorica. Stagniralo ali nazadovalo je v sklenjenem pasu bolj agrarnega in južnega kraškega dela Slovenije (Postojna, Cerknica, Trebnje in Kočevje), v vzhodnem, pretežno agrarnem delu občin Brežice, Šmarje pri Jelšah, Lenart in Lendava, na območju alpske, manj industrijske občine Tolmin, pa tudi v izrazito industrijskih občinah Jesenice in Tržič, v Zasavju pa na območju Zagorja, Litije in Sevnice. V vseh drugih občinah razvitega gospodarskega koridorja Slovenije, na obsežnem področju Pomurja, severne Slovenije in Koroške je število gospodinjstev zmerno naraslo.

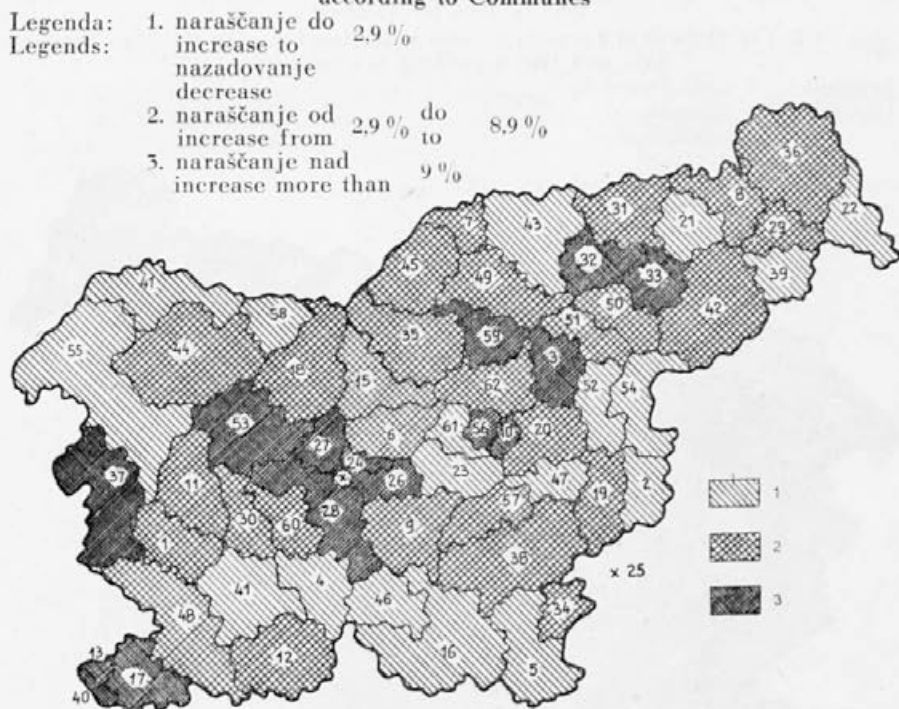
V rasti nekmečkih gospodinjstev se tendence razlikujejo od tendence v rasti skupnega števila gospodinjstev. Nadpoprečno narašča število nekmečkih gospodinjstev v sklenjenem pasu na zahodu Slovenije ob italijansko-jugoslovanski meji (z izjemo Idrije sega ta pas od občine Tolmin na severu do občine Piran na jugu), v vseh občinah Pomurja in v sklenjenem pasu, ki se vleče od občine Škofja Loka mimo občin Ljubljana-Šiška, Kamnik, Domžale v Savinjsko dolino, do Žalca, Mozirja in Velenja ter mimo Slovenjega Gradca do Dravograda. Jedro z nadpoprečno rastjo nekmečkih gospodinjstev se oblikuje še na ožjem območju Maribora (občine Maribor-Tabor, Maribor-Tezno in Slovenska Bistrica) in v južnem delu Slovenije na Notranjskem (občine Ribnica, Cerknica in Vrhnika).

Podpoprečno je pa naraslo število nekmečkih gospodinjstev v skoraj vsej vzhodni polovici Slovenije; od Ormoža in Ptuja na severu, do Črnomlja in Kočevja na jugu, ob avstrijsko-jugoslovanski meji v občinah Radlje, Maribor-Center in Lenart, v Zasavju v občinah Litija, Zagorje, Trbovlje in Hrastnik, v gospodarsko razvitem delu Slovenije v občinah Jesenice, Radovljica, Kranj, Ljubljana-Center in Ljubljana-Vič, pe še v občinah Idrinja in Logatec.

Med letoma 1961 in 1966 se je povečal odstotek nekmečkih gospodinjstev od 50,6 % na 69,8 %. V starih industrijskih jedrih gospodarsko najbolj razvitega področja Slovenije, z največjo koncentracijo neagrarnih delovnih mest, ki nimajo pravega agrarnega zaledja (Jesenice, Ljubljana, Trbovlje, Tržič) je leta 1966 delež nekmečkih gospodinjstev že presegel 90 %. V občinah Celje, Izola, Kranj, Maribor, Piran, Radovljica, Velenje, Vrhnika ter Zagorje je znašal od 80 do 90 %, v občinah Domžale, Kamnik, Kočevje, Koper, Postojna in Škofja Loka od 70 do 80 %. V občinah s srednje velikimi industrijskimi centri in z obširnejšim, hribovitim in prometno slabše dostopnim agrarnim zaledjem (Ajdovščina, Cerknica, Dravograd, Ilirska Bistrica, Krško, Laško, Litija, Logatec, Mozirje, Nova Gorica, Novo mesto, Radlje, Ribnica, Sežana, Slov. Bi-

Karta 1: Gibanje števila gospodinjstev med leti 1961 in 1966 po občinah
 Map No 1: The Movement of the Number of Families between 1961 and 1966 according to Communes

Zaporedne številke pomenijo občine. Glej zaporedne številke na tabelah I in III

strica, Slov. Konjice, Tolmin, Žalec, Gornja Radgona, Grosuplje, Ljutomer, Sevnica, Šentjur pri Celju in Trebnje) znaša delež od 40 do 70 %. Manj kot 50 % nekmečkih gospodinjstev pa imajo le agrarne občine subpanonskega dela Slovenije (Lenart, Lendava, Ormož in Šmarje pri Jelšah).

V Sloveniji je naraslo skupno število gospodinjstev in število nekmečkih gospodinjstev skoraj v vseh občinah. Močnejše povečanje števila nekmečkih gospodinjstev od skupnega števila gospodinjstev kaže, da gre del prirastka nekmečkih gospodinjstev na račun preslojitve kmečkih in polkmečkih gospodinjstev v nekmečke.

Nadpoprečno je naraslo skupno število gospodinjstev in nekmečkih gospodinjstev na ožjem območju Ljubljane in Maribora ter na Koprskem, v občinah Velenje in Nova Gorica. V drugih primorskih občinah ter v Pomurju je skupno število gospodinjstev zmerno naraslo, število nekmečkih gospodinjstev pa nadpoprečno. V rasti skupnega števila nekmečkih gospodinjstev zaostajajo stare rudarske in industrijske občine (Hrastnik, Idrija in Jesenice), občine vzhodnega dela Slovenije od Ormoža in Ptuja na vzhodu do Črnomlja na jugu ter občine Radlje, Maribor-Center ter Lenart na severu.

Rast kmetijskih gospodarstev z nekmečkimi, mešanimi in kmečkimi gospodinjstvi. V Sloveniji je med letoma 1961 in 1966 nazadovalo število

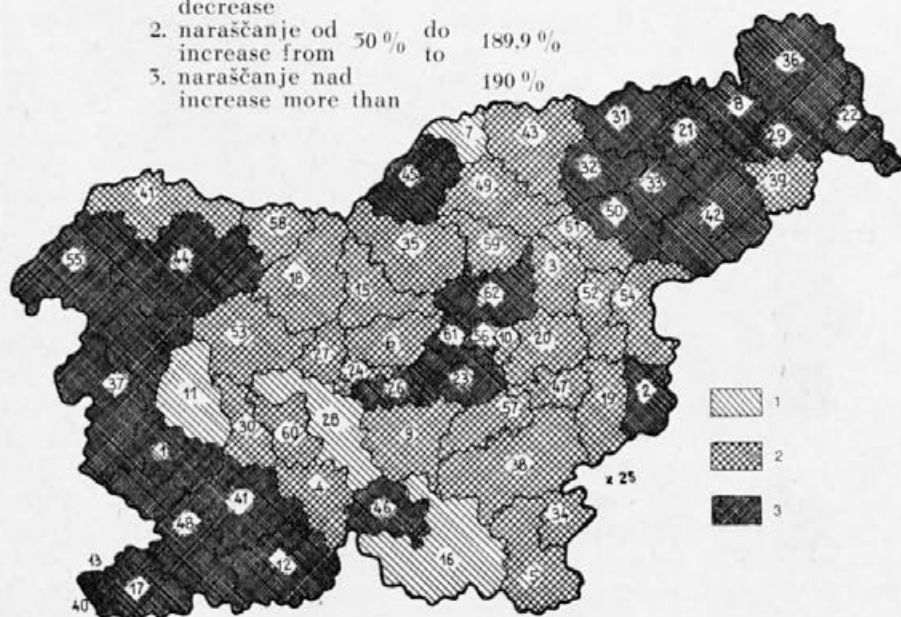
Karta 2: Rast kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi med letoma 1961 in 1966 po občinah

Map No 2: The Growth of Farming Estates with Non-Farming Families between 1961 and 1966 according to Communes

Legenda: 1. naraščanje do 49,9 %
Legends: increase to 49,9 %

2. naraščanje od 50 % do 189,9 %
increase from 50 % to 189,9 %

3. naraščanje nad 190 %
increase more than 190 %

kmečkih gospodarstev s čistimi kmečkimi gospodinjstvi za 9 %, z mešanimi delavsko kmečkimi za 24 %, število kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi pa se je povečalo za 193 %. V istem razdobju je odstotek kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi nazadoval od 45 na 41 %, z mešanimi od 46 na 34 %, z nekmečkimi pa je napredoval od 9 na 25 %.

Za več kot 193 % je napredovalo število kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi v vseh občinah Primorske, razen v občini Idrija, nadalje v vseh občinah Pomurja, na območju Maribora, Slovenske Bistrice, Ptuja in Ormoža, v občinah, ki segajo v Zasavje, to so Ljubljana-Moste-Polje, Litija, Hrastnik, Trbovje in Zalec, izolirano pa v občinah Ribnica, Brežice ter Ravne na Koroškem.

V občinah Idrija, Kočevje in Ljubljana-Vič je prirastek nižji od 50 %, v drugih pa koleba od 50 do 189 % (karta 2, tabela II)

Nad slovenskim poprečkom (25 % kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi) so bile leta 1966 občine južne Primorske, Notranjske, Ljubljane, Gorenjske, Zasavja, Savinjske, Šaleške in Mislinjske doline ter občin Maribor -Tabor, -Tezno, Ptuj in Gornja Radgona. Razmeroma malo in manj kot 10 % tega tipa gospodarstev imajo razen občine Gornja Radgona vse občine Pomurja, občine Lenart in Maribor-Center ter občine Tolmin in Idrija na Primorskem. Občine Bele Krajine, Dolenjske, Spodnjega Posavja ter občini Slovenska Bistrica in Konjice so pa imele kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi od 10 do 25 %. (karta 3)

Karta 3: Gibanje kmečkih gospodarstev z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjstvi med letoma 1961 in 1966 po občinah

Map No 3: The Movement of the Farming Estates with Part-Time Working-Farming Families between 1961 and 1966 according to Communes

- Legends: 1. nazadovanje do 5,9 % / decrease to 5,9 %
 2. nazadovanje do 25,9 % / decrease to 25,9 %
 3. napredovanje / increase
 4. nazadovanje nad 24 % / decrease more than 24 %

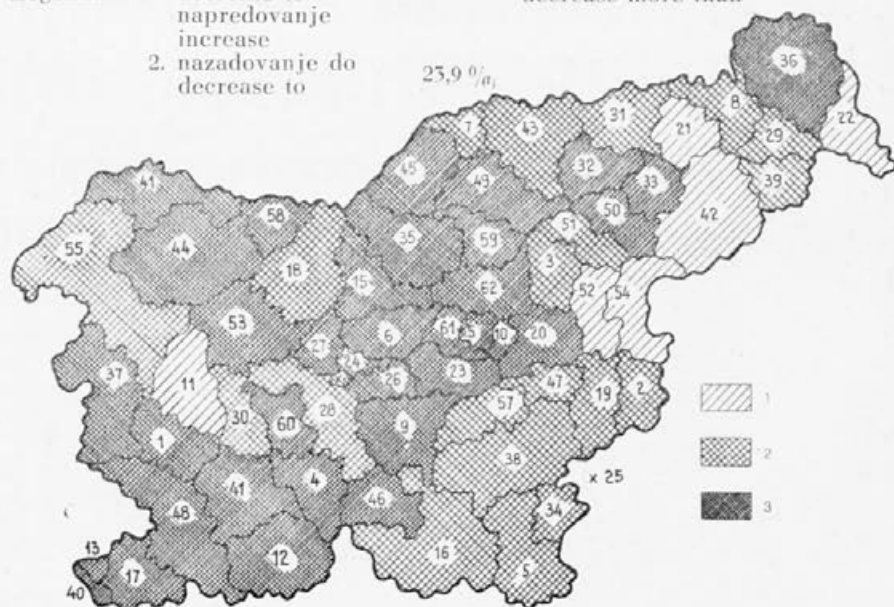

TABELA II
 Obseg in delež zemlje zasebnih kmetijskih gospodarstev po tipih gospodinjstev in občinah leta 1961 in 1966
 SR SLOVENIJA

Občina	1961				1966						
	Kmečka gospo- dinjstva	Mešana gospo- dinjstva	Nekmečka gospo- dinjstva	Skupna površina ha	Kmečka gospo- dinjstva	Mešana gospo- dinjstva	Nekmečka gospo- dinjstva	Skupna površina ha			
	ha	ha	ha	%	ha	ha	ha	%			
Ajdovščina	10941	14401	1121	4	26465	7269	6412	26	11420	45	25101
Brežice	11097	9765	1058	5	21918	10491	7964	34	4844	21	23299
Celje	5468	10169	5190	16	5236	5236	9609	49	4945	25	19790
Cerknica	12955	17524	49	5567	15	10181	8058	25	13455	45	51672
Crnomelj	22811	12589	3935	10	39353	18415	9915	28	7080	20	35408
Domžale	5956	11797	2576	15	20329	4525	7765	40	7162	37	19452
Dravograd	4054	5889	157	2	8100	4560	3712	46	—	—	8072
Gornja Radgona	11511	4459	379	2	16529	8218	1417	10	4551	52	14166
Grosuplje	17075	17372	3475	9	37920	15842	12524	34	7950	22	36296
Hrastnik	645	2456	1655	35	4752	516	475	11	5475	77	4464
Iđrija	16950	13559	3389	10	35898	12437	14215	48	2961	10	29611
Ilirska Bistrica	13560	14792	2466	8	30818	11427	9455	30	10514	35	51174
Izola	880	1401	280	11	2561	1005	558	25	784	34	2527
Jesenice	4126	9795	5225	27	19142	2589	3498	17	8612	49	14499
Kamnik	6786	10532	3416	16	20734	5855	6915	32	8859	41	21609
Kočevje	5772	6434	5529	56	17755	4561	3988	28	5754	40	14305
Koper	12455	10545	582	2	25588	15320	7789	35	2479	11	23588
Kranj	9650	15664	6678	21	51092	7539	12035	41	9585	35	29157
Krško	15090	12811	2592	9	50495	15124	11249	59	4989	17	29362
Lasko	6997	11111	2470	12	20578	6718	7101	35	6672	52	20491
Lenart	12954	4575	—	—	17509	11470	4975	50	298	2	16741
Lendava	12391	6582	587	2	19560	10069	6954	38	1281	7	18304
Litija	15295	11534	2595	9	27022	11765	7050	27	7589	29	26404
Ljubljana-Bežigrad	607	2507	950	25	4044	582	1627	44	1476	40	5685
Ljubljana-Center	44	505	66	16	415	14	68	48	60	42	142
Ljubljana-Moste-Polje	5061	8517	1391	11	12969	2452	2942	24	6864	56	12258
Ljubljana-Siška	2526	7951	2608	20	15065	2460	5198	26	6661	54	12519
Ljubljana-Vič-Rudnik	14109	22557	8732	50	45598	12789	18735	45	10284	24	41808
Ljutomer	9772	5701	—	—	15475	8565	4998	54	1525	9	14684
Logatec	6454	8674	2614	15	17742	5702	6700	39	4578	27	16980

Občina	1961						1966									
	Kmečka gospo- dinjstva		Mešana gospo- dinjstva		Nekmečka gospo- dinjstva		Skupna površina ha		Kmečka gospo- dinjstva		Mešana gospo- dinjstva		Nekmečka gospo- dinjstva		Skupna površina ha	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Maribor Center,	22025	45	26534	55	579	2	48956		19737	41	18295	58	10109	21	48141	
Tabor, Tezno	5950	59	3402	34	708	7	10040		4765	48	5240	55	1890	19	9895	
Metilka	14334	45	13724	44	3490	11	31548		11704	59	9605	52	8705	29	50010	
Mozirje	41954	68	18429	50	965	2	61548		41655	70	12634	21	5048	9	59537	
Murska Sobota	19368	41	23920	54	2374	5	48062		13686	51	17806	40	13062	29	44554	
Nova Gorica	28551	49	24880	44	3765	7	56974		26151	48	20714	37	8192	15	55057	
Novo mesto	10604	65	5376	35	355	2	16515		9990	65	5064	52	855	5	15909	
Ormož	64	2	158	4	3786	55	4008		1559	52	534	18	891	30	2964	
Piran	11094	41	15807	51	2281	8	27182		8145	55	6145	25	10646	45	24952	
Postojna	51798	61	19970	58	446	1	52214		29762	54	20771	58	4105	8	54258	
Pluj	11406	50	8944	40	2159	10	22509		10124	47	7355	34	4200	19	21659	
Radlje ob Dravi	8975	25	21457	59	5659	16	56091		6137	24	7648	29	12507	47	26092	
Ravne na Koroškem	7651	45	7524	45	1770	10	16925		6444	59	5249	20	6717	41	16410	
Ribnica	7166	54	11681	56	2156	10	20985		6686	54	6591	55	6418	55	19495	
Sevnica	11567	45	11775	47	1979	8	25119		11762	45	10455	40	5921	15	26158	
Sežana	18629	59	26669	56	2364	5	47662		13778	55	19315	42	10589	25	45682	
Slovenj Gradec	9662	48	8048	40	2414	12	20124		8591	45	5045	25	6224	52	19858	
Slov. Konjice	8454	48	7254	42	1725	10	17411		7042	41	6475	58	3541	21	17058	
Slovenska Bistrica	11868	45	15558	57	—	—	27426		11451	45	9570	56	5582	21	26585	
Sentjur pri Celju	11974	56	7850	56	1764	8	21568		10545	50	7992	37	2747	13	21284	
Skofja Loka	14466	57	19429	49	5889	14	59484		13592	56	11990	52	11840	52	37222	
Smarje pri Jelšah	20074	60	12804	59	525	1	57821		19025	59	12945	41	—	—	51968	
Tolmin	19257	41	26694	58	651	1	46582		11868	29	25781	65	5276	8	40925	
Trbovlje	1088	25	2301	50	1259	27	4628		757	18	609	14	2885	68	4249	
Trebnje	15592	55	10389	55	3419	12	29400		13705	55	7556	29	4555	18	25792	
Trzin	2018	24	4455	55	1975	25	8426		1617	24	1549	25	3538	55	6704	
Velenje	5116	34	5865	40	5934	26	14915		4105	29	2830	20	7216	51	14149	
Vrhnika	2817	22	6097	47	5945	51	12859		2095	18	2199	18	7657	64	11949	
Zagorje ob Savi	4489	55	6745	50	2226	17	13458		5857	51	5342	27	5198	45	12577	
Zalec	14306	47	15878	55	—	—	50184		11245	59	7931	28	9565	55	28741	
SLOVENIJA	665095	45	679073	46	138849	9	1481017		571962	41	476822	54	547754	25	1596518	

Med letoma 1961 in 1966 se je skoraj po vseh občinah močno povečal delež kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi. Manj kot 10 % jih je imelo leta 1961 še 33 občin, od 10 do 25 % 22, od 25 do 50 % 6, več kot 50 % pa le ena občina.

S teritorialnim širjenjem tega tipa gospodarstev od zaposlitvenih centrov na hribovito obrobje se je to razmerje do leta 1966 zelo spremenilo. Do 10 % gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi je imelo le 10 občin, od 10 do 25 % jih je imelo 16, od 25 %—50 % 27 občin, več kot 50 % pa že 9 občin.

Z nazadovanjem števila mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev, ki je zajelo večino občin Slovenije, je izražena močna tendenca poklicne preseljitve članov mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev v nekmečke poklice. Nad povprečkom Slovenije (24 %) je nazadovalo število kmečkih gospodarstev z mešanim delavsko-kmečkim gospodinjstvom na sklenjenem prostoru občin Ljubljanske kotline, Notranjske, Koprškega, Savinjske, Mislinjske ter Mežiške doline, območja Maribora in občine Murska Sobota. Zmerneje (od 4 do 24 %) je nazadovalo na obširnem sklenjenem področja Bele krajine, Dolenjske, Spodnjega Posavja, v občinah Dravograd, Radlje ob Dravi, Maribor-Center, Radgona in Ljutomer. Naraslo pa je število tega tipa gospodinjstev v hribovitih občinah, v rudarski Idriji ter v agrarnih in gospodarsko zaostalih občinah Šmarje pri Jelšah, Ormož, Lenart in Lendava. (karta 4)

Karta 4: Rast kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi med letoma 1961 in 1966 po občinah

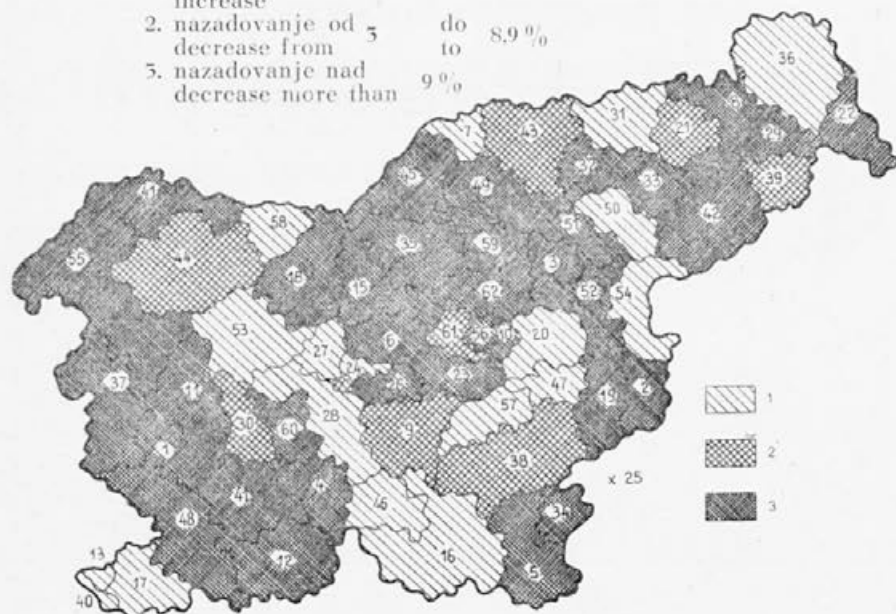
Map No 4: The Growth of farming Estates with Farming Families between 1961 and 1966 according to Communes

Legenda: 1. nazadovanje do 2,9 %
decrease to 2,9 %

Legends: increase

2. nazadovanje od 3 do 8,9 %
decrease from 3 to 8,9 %

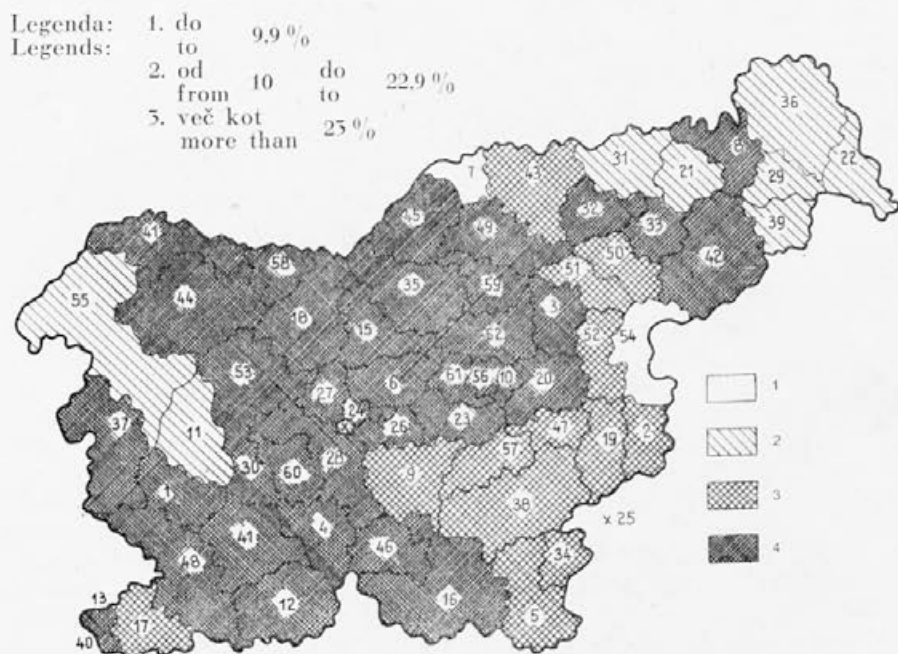
3. nazadovanje nad 9 %
decrease more than 9 %

Delež kmetijskih gospodarstev z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjstvi presega slovenski povpreček (54 %) v sklenjenem pasu ob zahodni italijansko-jugoslovanski meji od Tolmina do Sežane na jugu ter v vzhodnem delu Slovenije med občinami Maribor-Center, Maribor-Tezno na severu in občino Novo mesto na jugu, s kraki proti zahodu v občinah Celje in Zalec ter v občinah Grosuplje in Ljubljana-Šiška, v osamljenih jedrih občin Lendava in Ljutomer, Dravograd in Kranj. Od 20 do 40 % je imel sklenjeni pas občin južnega dela Slovenije med Belo krajino in Zgornjo Vipavsko dolino. (karta 5)

Karta 5: Delež kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi leta 1966 po občinah

Map No 5: The Percentage of Farming Estates with Non-Farming Families in 1966 according to Communes

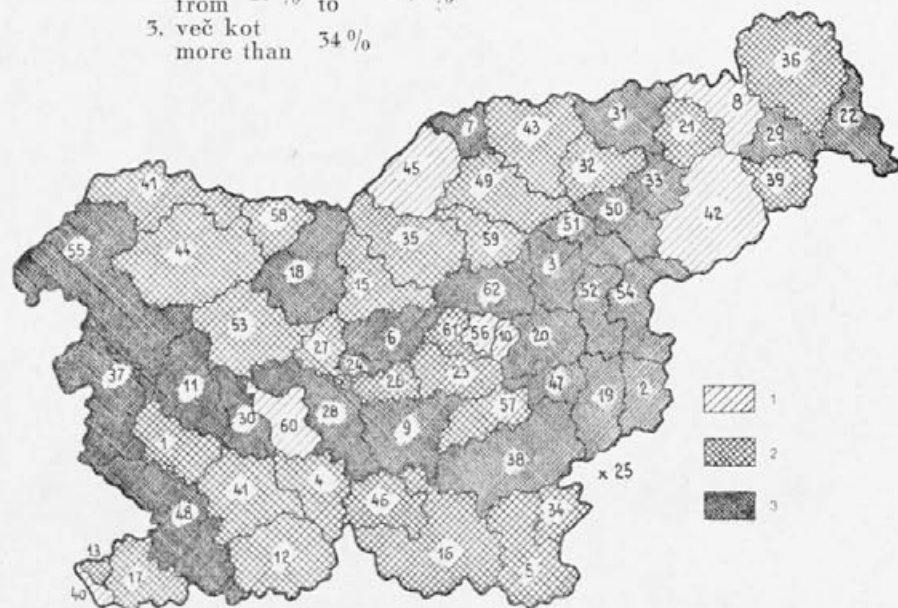
Število kmečkih gospodarstev s čistimi kmečkimi gospodinjstvi je nazadovalo preko slovenskega povprečja (9 %) na obsežnem in sklenjenem področju med italijansko-jugoslovansko mejo na zahodu, Jesenicami na severu in občinami Sežana, Ilirska Bistrica, Cerknica na jugu ter občinami Vrhnika, Idrija na vzhodu. Nazadovalo je še v obsežnem sklenjenem pasu, ki se vleče od osrednje Slovenije čez zahodno Štajersko do Mežiške doline, na območju Maribora z občinami Maribor-Tabor, -Tezno, Slovenske Konjice, Ptuj in v Pomurju v občinah Gornja Rad-

gona, Ljutomer in Lendava. V občinah Radovljica na Gorenjskem, Logatec na Notranjskem, Grosuplje in Novo mesto na Dolenjskem ter v severnem obmejnem delu Slovenije na območju občin Radlje ob Dravi, Lenart in Ormož, je nazadovanje zmernejše, od 5 do 9 %, v občinah Koprškega Primorja ter na sklenjenem pasu občin Škofja Loka, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, občin Ribnica in Kočevje, v občinah Šmarje pri Jelšah in Slovenske Konjice in občinah ob severni meji (Murska Sobota in Dravograd) je pa število kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjski rahlo naraslo ali stagniralo (karta 6)

Karta 6: Delež kmečkih gospodarstev z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjski leta 1966 po občinah

Map No 6: The Percentage of Farming Estates with Part-Time Working-Farming Families in 1966 according to Communes

- Legenda: 1. do 19,9 %
Legends: to 19,9 %
2. od 20 % do 33,9 %
from 20 % to 33,9 %
3. več kot 34 %
more than 34 %

Po deležu kmetijskih gospodarstev s čistimi kmetijskimi gospodinjski se deli Slovenija na dva dela. Obširno sklenjeno področje jugovzhodne, vzhodne in severovzhodne Slovenije, kjer delež presega 45 %, ter zahodni in osrednji del Slovenije z Zasavjem in Savinjsko dolino, kjer koleba delež med 20 in 45 %. V občinah Jesenice, Vrhnika, Ljub-

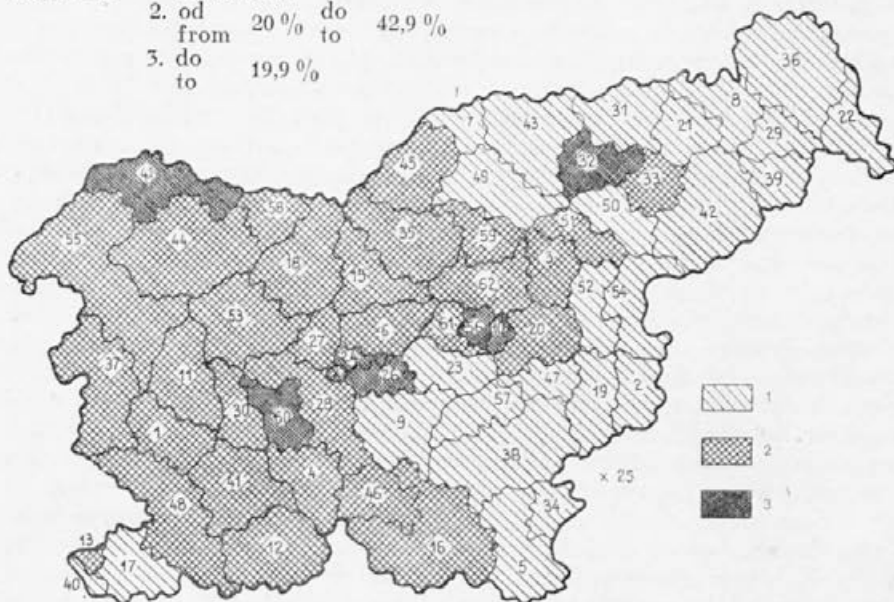

ljana-Center, Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Bežigrad, Trbovlje, Zagorje in Maribor-Tezno, je pa nižji od 20 %. (karta 7)

Karta 7: Delež kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi leta 1966 po občinah

Map No 7: The Percentage of Farming Estates with Farming Families in 1966 according to Communes

- Legenda: 1. nad 43 %
 Legends: more than 43 %
 2. od 20 % do 42,9 %
 from 20 % to 42,9 %
 3. do 19,9 %
 to 19,9 %

Poizkus mikroregionalne diferenciacije in klasifikacije občin po dinamiki in stopnji razkroja drobne kmetijske strukture. Z izračuni trendov rasti skupnega števila gospodinjstev, nekmečkih gospodinjstev, kmečkih gospodarstev z nekmečkimi, mešanimi delavsko-kmečkimi ter čistimi kmečkimi gospodinjstvi med letoma 1961 in 1966, ter deležev kmečkih gospodarstev z nekmečkimi, delavsko kmečkimi in kmečkimi gospodinjstvi leta 1966 smo nakazali intenzivnost in stopnjo razkroja klasične kmečke strukture po občinah.

Občine niso zaključene geografske enote; nekatere kažejo znotraj svojega prostora po dinamiki in stopnji razkroja agrarne strukture močne razlike. Stare urbanizirane občine Gorenjske in Ljubljane s staro polistrukturalno industrijo in z razvitimi terciarnimi dejavnostmi, kažejo v razkroju stare agrarne strukture veliko dinamiko. V občinah južnega dela Dolenjske in Notranjske ter Pomurja, kjer je industrija mlada in monostrukturalna, so terciarne dejavnosti slabo razvite. Z oddaljevanjem od zaposlitvenih centrov se oblikujejo področja z različno dinamiko razkrajjanja strukture drobnega kmetijstva. Občine Zasavja, Jese-

nic in Tržiča so imele že leta 1961 visok odstotek nekmečkih gospodinjstev, visok odstotek z gospodarsko mešanimi in nekmečkimi gospodinjstvi. Racionalizacija proizvodnih postopkov tu ni terjala novih delovnih mest, zato rast gospodinjstev, rast nekmečkih gospodinjstev in poklicno preslajanje kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice ni posebno intenzivno. V občini Nova Gorica se je med letoma 1961 in 1966 z industrializacijo, z razvojem terciarnih dejavnosti in iz drugih vzrokov, ki so povezani z malim obmejnim prometom, s prometno in gospodarsko odprto mejo, dinamično razkrajala razmeroma močna agrarna struktura. S poklicnim preusmerjanjem članov kmečkih gospodinjstev se hitro spreminja struktura gospodinjstev kmečkih gospodarstev iz kmečke v polkmečko ter iz polkmečke v nekmečko, hkrati pa se hitro menja notranja mikroregionalna struktura občinskega ozemlja.

Občina Ljubljana-Center je na svojem izključno mestnem ozemlju že zdavnaj dosegla vrh urbanizacije prebivalstva. Gospodarski razvoj občine se stopnjuje, prebivalstvo pa se odseljuje na mestno obrobje, izven občine, zaradi pomanjkanja ustreznega prostora za gradnjo stanovanj v mestu. Število gospodinjstev in prebivalstva ne narašča, zato dajejo naši izračuni trendov videz počasnega razvoja ali stagnacije, urbanizacije in deagrarnizacije. V občini Lenart na Štajerskem, ki je primer agrarno zaostale občine Slovenije, zaradi gospodarskega zastoja stagnira skupno število gospodinjstev. Skromni začetki razkroja stare agrarne strukture se izražajo le v spremembi strukture gospodinjstev kmečkih gospodarstev. Z zaposlitvijo članov kmečkih gospodinjstev v nekmečkih poklicih nazadujeta število in delež kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi. Začetki tega procesa so tako skromni, da se še ne izražajo v drugih elementih gospodarske strukture in zunanje podobe.

Pri mikroregionalni razmejitvi Slovenije razlikujemo tri tipe razkroja drobne posesti. Pri določanju tipov upoštevamo delež kmečkih in nekmečkih gospodinjstev leta 1961 in 1966 ter rast mešanih delavsko-kmečkih med letoma 1961 in 1966 po katastrskih občinah (karta 8 v prilogi med str. 48/49).

Prvi tip je skupina prostorsko med seboj povezanih katastrskih občin z manj kot 20 % čistih kmečkih gospodinjstev po stanju leta 1966, tretji tip pa katastrske občine z več kot 20 % čistih kmečkih gospodinjstev po stanju v letih 1961 in 1966. Drugi tip, ki je nekako prehodni ima v sklenjenem pasu več kot 20 % kmečkih gospodinjstev v letih 1961 in 1966, število mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev pa se je med letoma 1961 in 1966 povečalo.

Vsi trije tipi so med seboj tudi socialno in gospodarsko različni. Prvi tip označuje področje koncentracije prebivalstva, velike rasti nekmečkih gospodinjstev. Zasebna kmečka zemlja je že pretežno v rokah nekmečkih gospodinjstev. Lastniki zemlje so zaposleni v različnih poklicih, ekonomska odvisnost lastnika od zemlje pa je večinoma zelo majhna, izkoriščenost zemlje neenaka. V območjih tega tipa opazimo velike razlike v transformaciji kmečkega doma, v načinu izkoriščanja stanovanjskih in gospodarskih poslopij, v dinamiki zunanjih in notranjih adaptacij kmečkega doma, v preprodaji zemlje in poslopij ter v divji gradnji. Najobsežnejši in sklenjeni prostor zavzema ta tip na območju Ljubljane z Go-

renjsko; v ožjem pasu Zasavja se povezuje z obsežnejšim območjem okoli Celja. Na ostalem Štajerskem in na Koroškem imamo ta tip v še ne povezanih manjših in večjih jedrih ob zaposlitvenih centrih občin Velenje, Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem. V večjem sklenjenem pasu se vleče po dolini Drave mimo Maribora do Slovenske Bistrice ter po prekinitvi na območju Slovenskih Konjic sklene z že omenjenim celjskim območjem. Gosteje posejana in med seboj še ne povezana območja tega tipa so tudi v zahodni Sloveniji, v Soški in Vipavski dolini, na Krasu na Notranjskem med Postojno in Ilirsko Bistrico ter okoli Cerknice in Logatca, na Dolenjskem pa v okolici Ribnice in Novega mesta. Na obsežnem subpanonskem območju so se razvila le malo obsežna ter redkeje posejana jedra okoli Murske Sobotne, Lendave, Ljutomera in Radgone ter Brežice in Črnomlja.

Skupna poteza drugega in tretjega tipa je prevlada agrarnih elementov v zunanji podobi pokrajine; pri drugem tipu se mešajo z agrarnimi neagrarni elementi demografske strukture, pri tretjem tipu je pa demografska struktura skoro čisto agrarna. Naraščanje števila gospodarstev z delavsko kmečkimi gospodinjstvi daje drugemu tipu prehodni značaj; običajno ga zato tudi najdemo med prvim in tretjim tipom. Člani kmečkih gospodarstev, ki so zaposleni izven kmetijstva, so manj kvalificirana delovna sila, zemlja pa je kot pomemben del dohodkov razmeroma dobro izkoriščena. Zunanja podoba naselja se menja z modernizacijo kmečkega doma. Najobsežnejši pasovi tega tipa pokrajine so na subpanonskem področju Slovenskih goric, v okolici Ptuja in Lenarta, v Pomurju, na Kozjanskem in Sotelskem, v Goriških Brdih in Skofjeloško-cerkljanskem hribovju severno od Idrije.

Tretji tip so področja kmetijsko gospodarskega in demografskega nazadovanja in izumiranja. Obsežna taka področja so na Goriškem v Prekmurju, v Posavskem hribovju, na vegastem kraškem in flišnem svetu Dolenjske, Notranjske in Primorske, v obsežni zaplati flišnih Brkinov in Kopskega hribovja. Večje ali manjše zaplate takega sveta so tudi na predgorju Julijskih in Kamniških Alp ter Karavank med Kamnikom, Mozirjem in Slovenjim Gradcem.

Tipi občin in širših področij s podobno dinamiko razkroja drobne agrarne strukture se nam tudi nakazujejo s kvantitativnimi merjenji.

Vsakega od sedmih elementov smo po gibanju ali deležu opredelili od 1 do 3 točke ter po seštevku točk združili občine v tri skupine: prvo skupino, ki je dosegla od 17 do 20 točk, drugo, ki je dosegla od 14 do 16, in tretjo od 11 do 15 točk. (karta 9)

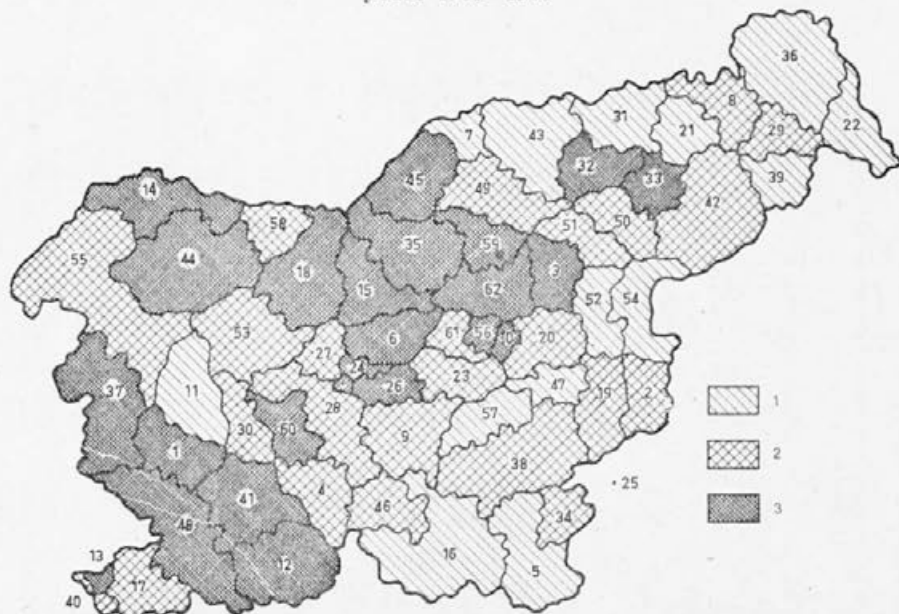
Na osnovi te kvantitativne analize lahko omejimo obsežno področje z nadpoprečno dinamiko razkroja drobne kmetijske strukture, ki obsega južni del Primorske med Gorico in Ilirsko Bistrico, svet med Gorenjsko na zahodu ter Savinjsko in Mežiško dolino na vzhodu in izolirano jedro Maribor-Tabor in Tezno na severovzhodu Slovenije. Občine z nizkim številom, od 11 do 15 točk, zaostajajo v razkroju stare agrarne strukture. To so občine Idrija, Kočevje ter Črnomelj na jugu, občine Trebnje, Sevnica, Šmarje pri Jelšah in Šentjur pri Celju in sklenjeni pas občin ob avstrijsko-jugoslovanski ter madžarsko-jugoslovanski meji med Dravogradom in Lendavo, razen Gornje Radgone. *Večjo gospodarsko dinamiko*

JAKOSTNA LESTVICA ZA RAZKOJ STARE AGRARNE STRUKTURE

Stopnje jakosti	1 točka	2 točki	5 točke
1. Rast števila gospodinjstev (1961—1966)	Povečanje ali nazadovanje do 2,9 %	Povečanje od 3—8,9 %	Povečanje za več kot 9 %
2. Rast števila kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi (1961—1966)	Povečanje ali nazadovanje do 49,9 %	Povečanje od 50—189 %	Povečanje za več kot 190 %
3. Rast števila kmečkih gospodarstev z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjstvi (1961—1966)	Povečanje ali nazadovanje do 2,9 %	Nazadovanje od 3—25,9 %	Nazadovanje za več kot 24 %
4. Rast števila kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi (1961—1966)	Povečanje ali nazadovanje do 2,9 %	Nazadovanje od 3—8,9 %	Nazadovanje za več kot 9 %
5. Delež kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi 1. 1966	do 9,9 %	od 10—22,9 %	več kot 25 %
6. Delež kmečkih gospodarstev z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjstvi 1. 1966	do 19,9 %	od 20—53,9 %	več kot 54 %
7. Delež kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi 1. 1966	Več kot 45 %	20—42,9 %	do 19,9 %

Karta 9: Občine Slovenije po jakosti dinamike razkrajjanja stare drobne agrarne strukture med leti 1961 in 1966

Map No 9: The Communes of Slovenia according to the Intensity of the Dynamics of the Decay of the Old Parcelled Agrarian Structure during the years 1961—1966

- Legenda: 1. Prva jakostna stopnja od 11 do 15 točk
 Legends: The first intensity grade from 11 to 15 points
2. Druga jakostna stopnja od 14 do 16 točk
 The second intensity grade from 14 to 16 points
3. Tretja jakostna stopnja od 17 do 20 točk
 The third intensity grade from 17 to 20 points

osrednjega industrializiranega dela Slovenije in Primorske s splošnim zaostajanjem južnega, vzhodnega in severovzhodnega dela Slovenije ugotavljajo naše empirične analize s sintezami od začetka do kraja.

Socializirana in zasebna zemlja v letih 1961 in 1966. Obseg zasebne zemlje se je med letoma 1961 in 1966 zaradi socializacije zmanjšal za 84.509 ha, od 1.481.017 na 1.395.518 ha. Leta 1961 je bilo v posesti kmečkih gospodinjstev 663.095 ha zemlje, leta 1966 pa 571.962 ha, v posesti mešanih gosp. je bilo leta 1961 679.073 ha, leta 1966 pa 476.822 ha, v rokah nekmečkih gosp. pa leta 1961 158.849 ha, leta 1966 pa 347.754 ha. (tabela III, str. 44/45).

Manjšanje obsega zemlje zasebnih kmetijskih gospodarstev z mešanimi in čistimi kmečkimi gospodinjstvi ter večanje deleža zemlje gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi je znak hitre deagrarnizacije slovenskega podeželja. Geografski pregled lastnikov zemlje po strukturi gospodinjstev kmečkih gospodarstev nam razkriva ekonomsko in socialno diferenciacijo Slovenije in odpira nove probleme; razkriva se nam predvsem vedno manjša gospodarska in socialna odvisnost posestnika od zemlje.

RAZMERJE MED DRUŽBENIM IN ZASEBNIM SEKTORJEM KMETIJSTVA LETA 1961 IN 1966

Vladimir Klemenčič

Občine	1961										1966																					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29			
	Skupna površina v ha	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	Skupna površina	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	Skupna površina	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	Skupna površina	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	Skupna površina	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	Skupna površina	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %		
1 Ajdovščina	55240	26465	75,1	8777	24,9	55241	25101	71,2	10140	28,8																						
2 Brežice	26808	21918	81,8	4890	18,2	26805	25299	86,9	5506	15,1																						
5 Celje	22947	19945	86,9	5004	15,1	22947	19790	86,2	5157	15,8																						
4 Cerknica	48256	56044	74,7	4212	25,5	48254	51672	65,6	16582	54,4																						
5 Črnomelj	48597	59555	80,9	9264	19,1	48597	55408	72,9	15189	27,1																						
6 Domžale	25998	20529	84,7	5669	15,5	25991	19452	81,1	4559	18,9																						
7 Dravograd	10495	8100	77,2	2595	22,8	10495	8072	76,9	2425	23,1																						
8 Gornja Radgona	20981	16529	77,8	4652	22,2	20981	14166	67,5	6815	52,5																						
9 Grosuplje	42069	57920	90,1	4149	9,9	42071	56296	86,5	5775	15,7																						
10 Hrastnik	5845	4752	81,5	1091	18,7	5845	4464	76,4	1579	25,6																						
11 Idrija	42486	55898	79,8	8588	20,2	42486	29611	69,7	12875	50,5																						
12 Ilirska Bistrica	47972	50818	64,2	17154	55,8	47972	51174	65,0	16798	55,0																						
15 Izola	2817	2561	90,9	256	9,1	2817	2527	82,6	490	17,4																						
14 Jesenice	57467	19142	51,1	18525	48,9	57467	14499	38,7	22968	61,5																						
15 Kamnik	28927	20734	71,7	8195	28,5	28927	21609	74,7	7518	25,5																						
16 Kočevje	76586	17755	25,2	5851	7,8	76586	14505	18,7	62285	81,5																						
17 Koper	27577	25558	85,5	4019	14,7	27577	25588	86,9	5561	15,1																						
18 Kranj	45280	51992	70,7	15288	29,5	45280	29157	64,4	16125	35,6																						
19 Krško	34465	50495	88,5	5972	11,5	34467	29562	85,2	5105	14,8																						
20 Laško	24992	20578	82,5	4414	17,7	24994	20491	82,0	4505	18,0																						
21 Lenart	20407	17509	85,8	2898	14,2	20407	16741	82,0	5666	18,0																						
22 Lendava	25495	19560	75,9	6155	24,1	25475	18504	71,9	7171	28,1																						
25 Litija	52762	27022	82,5	5740	17,5	52764	26404	80,6	6560	19,4																						
24 Ljubljana Bežigrad	4651	4044	87,5	587	12,7	4654	5685	79,5	949	20,5																						
25 Ljubljana Center	501	415	82,8	86	17,2	508	142	28,0	566	72,0																						
26 Ljubljana Moste Polje	15204	12969	85,5	2255	14,7	15206	12258	80,6	2948	19,4																						
27 Ljubljana Siska	15606	15065	85,7	2541	16,5	15604	12519	79,0	5285	21,0																						
28 Ljubljana Vič Rudnik	54548	45598	85,5	8950	16,5	54530	41808	76,9	12542	25,1																						
29 Ljutomer	17921	15475	86,5	2448	15,7	17922	14684	81,9	5258	18,1																						

1966

1961

Občine	1961		1966		1966						
	Skupna površina v ha	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	Skupna površina	Zasebni sektor	Delež %	Družbeni sektor	Delež %	
50 Logatec	21707	17742	81,7	5965	18,5	21709	16980	78,2	4729	21,8	
51—55 Maribor	73817	48956	66,5	24881	53,7	73792	48141	65,2	25651	54,8	
54 Metlika	10858	10040	92,6	798	7,4	10857	9895	91,5	942	8,7	
55 Mozirje	50751	31548	62,2	19205	37,8	50751	50010	59,1	20741	40,9	
56 Murska Sobota	69275	61548	88,6	7927	11,4	68978	59557	86,0	9641	14,0	
57 Nova Gorica	60455	48062	79,5	12591	20,5	60468	44554	73,7	15914	26,5	
58 Novo mesto	75891	56974	75,1	18917	24,9	75895	55057	72,6	20858	27,4	
59 Ormož	21207	16515	76,9	4894	23,1	21207	15909	75,0	5298	25,0	
40 Piran	4452	4008	90,0	444	10,0	4452	2964	66,6	1488	55,4	
41 Postojna	49148	27182	55,3	21966	44,7	49159	24952	50,7	24207	49,5	
42 Ptuj	64448	52214	81,0	12254	19,0	64519	54258	84,1	10281	15,9	
43 Radlje ob Dravi	54652	22509	65,0	12125	35,0	54652	21659	62,5	12975	37,5	
44 Radvljica	64055	56091	56,5	27964	45,7	64071	26092	40,7	57979	59,5	
45 Ravne na Koroškem	50558	16925	57,8	15455	44,2	50565	16410	54,0	13955	46,0	
46 Ribnica	25594	20985	82,0	4611	18,0	25594	19495	76,2	6099	25,8	
47 Sevnica	29265	25119	85,8	4144	14,2	29262	26158	89,5	5124	10,7	
48 Sežana	69866	47662	68,2	22204	51,8	70104	45682	65,2	24422	54,8	
49 Slovenj Gradec	28601	20124	70,4	8477	29,6	28595	19858	69,4	8737	50,6	
50 Slovenska Bistrica	56870	27426	74,4	9444	25,6	56869	26585	72,1	10286	27,9	
51 Slovenske Konjice	22254	17411	78,5	4825	21,7	22250	17058	76,7	5172	25,2	
52 Sentjur pri Celju	25975	21568	90,0	2407	10,0	25975	21284	88,8	2689	11,2	
53 Skofja Loka	46756	39484	84,4	7272	15,6	46756	37222	79,6	9554	20,4	
54 Smarje pri Jolsah	40001	35201	85,0	6800	17,0	50999	51968	79,9	8051	20,1	
55 Tolmin	95940	46582	49,6	47558	50,4	95924	40925	45,6	52999	56,4	
56 Trbovlje	5724	4628	80,9	1096	19,1	5725	4249	74,2	1474	25,8	
57 Trebnje	50829	29400	95,4	1429	4,6	50825	25792	85,7	5051	16,5	
58 Trzin	15540	8426	54,2	7114	45,8	15540	6704	43,1	8856	56,9	
59 Velenje	18258	14915	81,8	5525	18,2	18258	14149	77,6	4089	22,4	
60 Vrhnika	16875	12859	76,2	4016	25,8	16875	11949	70,8	4926	29,2	
61 Zagorje ob Savi	14771	15458	91,1	1515	8,9	14771	12577	85,8	2594	16,2	
62 Zalec	54915	30184	86,5	4729	15,5	54917	28741	82,5	6176	17,7	
SLOVENIJA	2025498	1481017	72,0	544481	58,0	2025248	1596518	69,0	628750	51,0	

Obseg zasebne zemlje se manjša po vseh zemljiških kategorijah, nekoliko bolj pa na njivskem svetu. Leta 1961 so imele zasebne kmetije 93,9 % ali 277.607 ha njiv, družbeni sektor pa 6,1 % ali 18.085 ha. Do leta 1966 se je obseg njiv zasebnih kmetov znižal na 90,5 %, na 257.275 ha. v družbenem sektorju pa porastel na 9,5 % in 26.459 ha. Od leta 1961 do leta 1966 je nazadoval obseg zasebnih njiv za 8 %, njiv družbenega sektorja pa narastel za 48,4 %. Celotna površina njiv se je v tem času zmanjšala za 3,9 %. Leta 1961 je znašal delež zasebnega gozda 63,5 %, leta 1966 pa 61,5 %, delež gozda v družbenem sektorju pa leta 1961 36,7 %, leta 1966 pa 38,5 %.

Leta 1961 so imele manj kot 15 % podružbljene zemlje bolj agrarne občine subpanonskega pasu (Murska Sobota, Ljutomer, Lenart, Krško, Metlika, Trebnje in Sevnica) in gospodarsko razvite občine Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Bežigrad in Celje ter občine Piran, Izola, Žalec in Grosuplje. Nadpovprečno visok delež 38 % sta imeli alpski občini Jesenice in Tolmin, kjer je po vojni prešlo v splošno družbeno premoženje obsežno srenjsko pašniško področje z gozdnimi kompleksi veleposestnikov vred, občina Ravne, kjer se je zemlja družbene lastnine razširila na račun gozdne veleposesti, in občina Kočevje, kjer se je povečala na račun izseljenih Nemcev. Druge, gospodarsko različno razvite občine, imajo socializirane zemlje od 15 do 38 %.

Med letoma 1961 in 1966 se je obseg zemlje družbenega sektorja zmanjšal v alpskih občinah Jesenice in Kamnik, na Primorskem v občini Koper in Ilirska Bistrica ter v občini Sevnica v Spodnjem Posavju.

Zmerno, do 15 % je narastel obseg zemlje družbenega sektorja v občinah Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Dravograd, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Radlje ob Dravi, Ormož, Mozirje, Celje, Šentjur pri Celju, Laško, Litija, Sevnica, Kočevje, Novo mesto, Postojna in Tolmin. Za več kot 15 % se je povečal v industrijskih občinah z večjo koncentracijo kmečkega prebivalstva (v vseh občinah Ljubljane, občinah Jesenice, Tržič, Kranj, Domžale, Zagorje, Trbovlje, Hrastnik, Žalec, Velenje, Vrhnika, Grosuplje, Logatec, Cerknica, Ajdovščina, Nova Gorica, Izola) ter v bolj agrarnih občinah subpanonske Slovenije (Murska Sobota, Ljutomer, Gornja Radgona, Lenart, Šmarje pri Jelšah, Krško, Metlika in Črnomelj).

Med letoma 1961 in 1966 se obseg skupnih površin socializirane zemlje po občinah ni bistveno povečal. Leta 1966 je imajo manj kot 15 % občine Murska Sobota, Krško, Brežice, Metlika, Celje, Šentjur pri Celju ter občini Grosuplje in Koper. Večina občin je imela leta 1966 podobno kot leta 1961 od 15 do 30 % socializirane zemlje.

III. ZAKLJUČKI IN POGLED V BODOČNOST

Poklicna preseljitev kmečkega prebivalstva v neagrarne poklice je zajela v Sloveniji med letoma 1961 in 1966 gospodinjstva kmetijskih obratov vseh velikosti in ravninskih in hribovskih, v obmestnih in prometno odmaknjenih področjih.

Izven kmetijstva so zaposleni moški in ženski člani gospodinjstev z gospodarji vred.

S kmečkih gospodarstev so se že v preteklem desetletju odselili najeti delavci in sorodniki, tete in strici, zato je poprečno število ljudi na kmečkih gospodarstvih močno nazadovalo.

Mlajši, v neagrarnih poklicih zaposleni člani gospodinjstev s kmetijskimi gospodarstvi, ki imajo višje dohodke, vedno manj sodelujejo v kmetijski proizvodnji.

Poklicno preseljeno kmečko delovno silo postopoma nadomeščajo kmetijski stroji, v večji meri v področjih s prevladujočo delavsko-kmečko ali nekmečko strukturo gospodinjstev, kot v hribovitih področjih s čisto, toda že precej ostarelo agrarno strukturo gospodinjstev. Gospodarsko preselitev kmetov pospešuje tudi omejitev zasebnega kmeta pri gospodarjenju z gozdom.

Velik del zasebne zemlje je v rokah mešanih, delavsko-kmečkih in nekmečkih gospodinjstev, zato je gospodarjenje z zemljo vse bolj odvisno od vrste faktorjev razvoja neagrarnih gospodarskih dejavnosti. Učinki tega se kažejo v adaptiranem kmečkem domu, v preoblikovanju gospodarskih poslopij v delavnice, garaže ali stanovanja ter v prilagajanju gospodarjenja z zemljo delovni sili, ki dela izven kmetijstva. Z ustanavljanjem obrti in gostinskih obratov na kmečkih domovih v širokih zaledjih mest in v turističnih ter obmejnih področjih se uveljavlja nov način poselitve nekmečkega prebivalstva, kar ima za posledico transformacijo naselij in celotne pokrajine.

Pri planiranju kratkoročnega in dolgoročnega regionalnega razvoja Slovenije moramo računati s tem, da se bo poklicno preseljanje članov kmečkih in polkmečkih gospodinjstev v nekmečke poklice nadaljevalo ter da bo zemlja čedalje bolj prehajala v roke gospodinjstev, ki so v svojem obstoju le malo odvisna od kmetijstva.

Način gospodarjenja nekmečkih gospodinjstev z zemljo bo odvisen od vrste doslej še slabo ali sploh še ne raziskanih faktorjev splošnega družbenega razvoja, zlasti neagrarnih dejavnosti. Zelo bo kolebala intenzivnost izrabe zemlje, obseg le navidezno obdelane zemlje zasebnikov bo pa vse večji.

Velik del zemlje je v Sloveniji že v rokah polkmečkih in nekmečkih gospodinjstev, velik del slovenskega prebivalstva pa živi v mešanih delavsko-kmečkih ali nekmečkih gospodinjstvih. Člani teh gospodinjstev se na najrazličnejše načine povezujejo z neagrarnimi gospodarskimi panogami. Zunanja podoba slovenskega podeželja pa vse bolj dobiva značaj pokrajine s polurbano delavsko-kmečko strukturo.

V osrednji Sloveniji sta zaradi industrializacije, na Primorskem pa zaradi hitrega razvoja terciarnih dejavnosti, industrije ter drugih funkcij odprte meje, gospodarski razvoj in razkroj stare klasične agrarne strukture hitrejša kot v obsežnem severovzhodnem in subpanonskem delu Slovenije.

LITERATURA

1. Stane Kraševc, K splošnemu vprašanju kmeta-delavca, Ekonomski zbornik, Ljubljana 1965, str. 5—60.
2. Jože Levstik, Polproletariat pri nas, Teorija in praksa, Ljubljana 1966, str. 68—78.
3. Stane Kraševc, Budućnost mješovitih gospodarstva, Sociologija sela, Zagreb 1965, str. 5—25.
4. Svetozar Livada, Mješovita gospodarstva u Jugoslaviji, Sociologija sela, Zagreb 1965, str. 25—45.
5. Ljubo Božić, Neke karakteristike mješovitih gospodarstva u Bosni, Sociologija sela, Zagreb 1965, str. 44—45.
6. Ivan Perič, Radnici seljaci u industrijskim preduzećima, Sociologija sela, Zagreb 1965, str. 56—66.
7. Cvetko Kostić, Seljaci industrijski radnici, Rad, Beograd 1955.
8. Cvetko Kostić, Chłopi a uprzemysłowienie w Jugosławii, Przegląd Sociologiczny, Łódź 1959, str. 94—114.
9. Karl Ganser, Pendelwanderung in Rheinland-Pfalz, Manuskript, Geographisches Institut, Technische Hochschule, München 1967.
10. Wolfgang Hartke, Die Sozialbrache als Phänomen der geographischen Differenzierung der Landschaft, Erdkunde X, 1956.
11. Karl Ruppert, Zur Definition des Begriffes »Sozialbrache«, Erdkunde, Band XII, 1958.
12. J. R. Martin — John Suthern, Part-time Farming in North-East Texas, Bulletin 970 1961, Agricultural and Mechanical College, Texas, Texas Agricultural Experiment Station.
13. G. V. Douglas — A. B. Mackie, Some social and Economic Implications of Part-time Farming, Division of Agricultural Relations, Agricultural Economics Branch, Knoxville, 1957.
14. Laible, Die wirtschaftliche und soziale Lage der Angehörigen landwirtschaftlichen Nebenerwerbsbetriebe, ihre gewerblichen Berufsverhältnisse und die Struktur ihrer Betriebe, Berichte über Landwirtschaft 1954, H 3.
15. H. Kötter, Landbevölkerung im sozialen Wandel, Düsseldorf—Köln 1958.
16. E. W. Hofstee, Rural Life and Rural Welfare in the Netherlands, Haag 1957.
17. H. Mendras, »L'évolution sociale«, Économie Agricole Française 1958—1959, št. 59-40, Économie Rurale 1959.
18. Yves le Balle, L'ouvrier-paysan en Lorraine Moselane (étude sur l'alternance d'activités, Edition Montchretien, Université de Paris 1958.
19. R. Rubattel, Contribution à l'étude des ouvriers-paysan en Suisse d'une enquête, Brugg 1959.
20. H. Franck, Landwirtschaft und Nebenerwerb in Kleinbetrieben des Walliser Rhôntales, Berichte über Landwirtschaft, 1959, H 5.
21. Pourquoi les travailleurs abandonnent la terre, Bureau International du Travail, Genève 1960.
22. M. J. Sonin, Vosproizvodstvo rabočej sili v SSSR i balans truda, Moskva 1951.
23. Maria Dziewicka, Chłopi-robotnici, Warszawa 1965.
24. I. Crkvenčić, Die Folgen der Urbanisierung in Jugoslawien am Beispiel der sozialökonomischen Struktur der Pendler und des Stadtrandes von Zagreb, Zum Standort der Sozialgeographie, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, München 1968, str. 57—66.
25. Vladimir Klemenčič, Sozialgeographische Probleme der Arbeiter—Bauern—Strukturen unter besonderer Berücksichtigung der Situation in Jugoslawien, Zum Standort der Sozialgeographie, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, München 1968, str. 75—82.
26. Vladimir Klemenčič, Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom, SAZU, Dela 8, Ljubljana 1959.

Karta 8: Struktura gospodinjstev in gibanje strukture gospodinjstev leta 1961 in leta 1966 po tipih področij Slovenije

Map No 8: The structure of Families and the Movement of the Structure of Families in 1961 and in 1966 according to Types of Areas in Slovenia

1 2 3 4	Legenda: 1) Področja z manj kot 20 % čistih kmečkih gospodinjstev l. 1966 2) Področja z več kot 20 % čistih kmečkih gospodinjstev l. 1966 3) Področja z več kot 20 % čistih kmečkih gospodinjstev leta 1961 in leta 1966 in naraščanjem števila mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev med leti 1961 in 1966. 4) Neposeljeno ozemlje.
1 2 3 4	Legends: Areas with less than 20 % of pure farming families in 1966 Areas with more than 20 % pure farming families in 1966 Areas with more than 20 % of pure farming families in 1961 and in 1966 and an increase in the number of part-time working-farming families recorded for the years 1961—1966. Uninhabited Areas.

28. Vladimir Klemenčič, Migracije stanovništva u Sloveniji, Cvijićev Zbornik, Srpska Akademija nauka i umetnosti, Beograd 1968, str. 189—206.
29. Svetozar Ilešič, Agrarna prenaseljenost Slovenije, Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana 1940, str. 60—70.
30. Ivo Lah, Slovenija v luči statistike OUZD, Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana 1958, str. 65—75.
31. Ludvik Olas, Razvoj in problemi sezonskega zaposlovanja prekmurkega prebivalstva, Geografski vestnik, Ljubljana 1955/56, str. 176—208.
32. Hrvoj Maister — Filip Uratnik, Socialni problemi slovenske vasi, Ljubljana 1958.
33. Filip Uratnik, O gospodarskih in socialnih razmerah v slovenskem šumskem gospodarstvu v lesni industriji v razdobju od leta 1927—1957, Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana 1959, str. 181—192.
34. J. Stanko, Položaj stavbnega delavstva, Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana 1958, str. 181—185.
35. Vladimir Klemenčič — Matjaž Jeršič, Transformacija Bistriške ravnine, Kamniški zbornik, Kamnik 1967, str. 5—46.
36. Igor Vrišer, Geografija rudarskih mest v Črnem revirju, Matica Slovenska, Ljubljana 1965.
37. Ivan Gams, Pohorsko Podravje, Razvoj kulturne pokrajine, Dela, SAZU, Ljubljana 1959.
38. Jakob Medved, Mežiška dolina, socialno geografski razvoj zadnjih sto let, Mladinska knjiga, Ljubljana 1967.
39. Zivko Šifrer, Statistika o Slovencih, Naši razgledi, 24. junij 1967.
40. Matjaž Jeršič — Borut Ingolič, Gospodarskogeografski problemi občine Ljubljana-Bežigrad, Rokopis Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1967.
41. Vladimir Klemenčič, Some Elements of Urbanization and Regional Development of Slovenia, Acta geologica et geographica Universitatis Comenianae, Bratislava 1967, str. 145—174.

PROBLEMS OF THE MIXED STRUCTURE OF FAMILIES AND FARMING ESTATES IN SLOVENIA

Vladimir Klemenčič

As early as before the beginnings of industrialization in the first half of the 19th century land property was in Slovenia already so much parcelled out that most of the farming families could not live on the tilling of land. Property up to 5 hectares of land was most frequent. This size was exceeded only in the Alpine and pre-Alpine regions and in some of the Karstian areas. But these are regions and areas where even property of 15 hectares or more owing to poor natural conditions, strong climatic changeableness, and scarcity of even ground, with mostly some 3 hectares of tilling land did not meet the requirements of the current standard of living. During the years up to the beginning of the first World War industry was only slowly developing and all the time up to the end of the second World War it was subject to the crises and recessions of the capitalist economy. Members of the farming families, together with the heads of these families, mostly had to look out for additional income in various forms of mostly seasonal employment outside the farming. Additional income was being raised also in the farming occupations at the end of the production cycles, at mowing-time, at harvest, at hop gathering, at vintages, and also at other kinds of work which at a given time call suddenly (and simultaneously) for increases of labour. At a time when manual work was still prevalent, labour was for these purposes exchanged between individual regions. Out of the wide regions of the plains in Notranjsko and of the western Julian Alps there came trends of seasonal mowers who started mowing meadows and pastures in May in the Karst in Primorsko and continued their work to the end of August moving gradually to the plains in the interior. From the mountainous fringes of the Ljubljana basin there were trends of labour for harvest. Another characteristic feature was the strong seasonal trend of labour from the eastern hilly parts of Slovenia for hop gathering in the Savinja Valley, and the trend of seasonal farming workers from Prekmurje for Hungary. With the mechanization of the farming production such forms of the migration of the farming labour inside Slovenia gradually died out; the last form that has still been preserved being the seasonal trend for the gathering of hop in the Savinja Valley. From the sizeable southern part of Slovenia, Notranjsko, and Dolenjsko, in the cool part of the year, labour was leaving for Slavonia to work in the forests, and partly also for southern Russia and North Africa to prepare sleepers and staves; farmers in the broad hinterland of Trieste and Reka, however, found seasonal employment in the seaports like Reka, and particularly in Trieste.

As seasonal employment in the above mentioned occupations was gradually dying out, farming labour had to start looking for additional sources of income in other forms of seasonal employment. The competition of industrial goods which started to arrive in Slovenia after the building of the railway had deminished the earnings in the handicraft for which reason the non-employment increased and this was particularly true in the regions where the above mentioned forms of seasonal employment were dying out. Labour in these regions found a substitute for the former forms of employment in the form of permanent or seasonal employment in the industrial Stajersko or in the mines and iron-works as well as in other harder work in the Ruhrgebiet. After the first World War this trend had expanded over most of the West European countries. The second part of the unemployed labour found a source of income in permanent or temporary immigration to the trans-Atlantic countries, notably to the U.S.A. Between the two Wars, the trends of seasonal and of permanent emigration were weakening, for the farming labour was finding a substitute in the employment in industry which was developing by means of the native but mostly foreign capital. Owing to frequent crises this kind of employment represented an uncertain source of income. Another part of the

surplus labour found employment in seasonal work in forestry and in building industry at home in Slovenia. Labour for all these activities was being recruited from the farming families of small farming and peasant estates. Part of this labour continued to live on its farms while another part left the original home for good and built a little home with a few ares of land, sometimes even a few hectares — through inheritance, purchase, or renting. By the end of the second World War, more than 70 % of the Slovene population was either wholly or partly dependent on land, the income in every non-farming occupation was variable and so the comparatively low income created by the inhabitants of the Slovene countryside outside farming or with manual work within the poli-crop system of farming was hardly enough for day-to-day living.

The end of the second World War represents the beginning of the decay of the petty agrarian structure which is related to a rapid industrialization, and recently to a development of tertiary activities. This is the period when large-scale and commercialised farming is coming to the fore, the period of the increasing economic stability of the population employed outside the farming activities, the period of rapid changes in the professional strata of the members of the farming families as well as of their heads. This is also the period of and at the same time a phase of the increased social development, of the extinction of the primitive manual work and of the autarkical farming.

A large part of private land property is in the hands of part-time farming families, of working-farming families, and of non-farming families — for which reason the economy on land is increasingly dependent on a series of factors of the development of the non-agrarian economic branches. The effects thereof are to be seen in the adaptation of the farming houses, farm buildings into workshops, garages or flats, and in the adapting of the economy of land use to the labour employed outside farming. With the establishing of crafts and of catering trade in the farming homes in the broad hinterland of towns, in the tourist and frontier regions, a new way of the distribution of the non-farming population is coming to the fore, together with a transformation of places and of the whole countryside.

A large part of the land in Slovenia is already in the hands of part-time farming and non-farming families, and a large part of the Slovene population lives in the working-farming families. Members of such families enter in the most varied ways non-agrarian economic branches. The exterior look of the Slovene countryside, however, is increasingly getting the characteristics of a countryside with semi-urban, working-farming structure. During the years 1961—1966 the total number of families rose from 456.030 to 498.482, while the number of farming families dropped from 92.266 to 84.245, and the number of part-time working-farming families dropped from 87.664 to 66.542, and the number of non-farming families rose from 276.190 to 347.503. A part of the non-farming families lives on farming estates and additionally, like members of the part-time farming and of the farming families, continue to work on the farm.

In 1961, 92.266 pure farming families, 87.464 part-time farming-working families, and 15.552 non-farming families lived on 195.182 farming estates. By 1966 the number of farming estates with farming families had dropped to 84.245, with part-time farming families to 66.524, and with non-farming families it had risen to 44.415.

In 1961, according to our estimates, 685.691 hectares of land in the hands of farming families, and in 1966 604.037 hectares. Part-time working-farming families owned in 1961 684.108 hectares of land, and in 1966 476.977 hectares. And non-farming families owned in 1961 114.499 hectares of land and, in 1966 518.441 hectares.

After the second World War large mechanised and commercialised farming enterprises called *»agrokombinat-i«* came into existence, on the basis of the socialisation of large landed property, of purchasing and renting of land from private farmers. In addition to the complexes of parcelled property of private

farmers with a predominantly old way of classical farming production there had arisen large rounded-off complexes growing one agricultural plant only. During 1961—1966 the private land ownership dropped for 84,499 hectares — from 1,481,017 to 1,596,518 — while the land owned by the *»agrokominat-i«* and other enterprises of the socialist sector had risen by 1966 to 628,750 hectares which means together a third of the total agrarian surfaces in Slovenia.

Up to the end of the second World War agrarian countryside was both in its exterior structure and in its interior processes agrarian. It represented an economically static type of classical agrarian countryside. Owing to economic and social processes, after the second World War, this type of countryside got differentiated both in its exterior appearance and in its interior processes. Microregionally, it became differentiated into three types: the first type comprises areas with less than 20% of farming families and a large part of the farmings with working-farming families. The third type is represented by agrarian and economically underdeveloped areas with more than 20% of pure farming families, a small part of non-farming families without any land. An intermediate and transient type is represented by areas with more than 20% of pure farming families but where owing to the expansion of the influence of the employment centres the type of the working-farming families is growing. The first type of the countryside is represented by the sizeable and economically developed area of Gorenjsko including Ljubljana and is then continued in the unified area of Celje and the Savinja Valley, but otherwise appearing in patches around other industrial and employment centres. The third type of the countryside which is lagging behind the general development of Slovenia is to be seen in the large belts in the regions of the sub-Pannonian Slovenia, Karstian Dolenjsko and Notranjsko, the flish Brkini, and in the Koper hills, and in the hills between the Soča and the Sava. The second, or the transient, type appears in somewhat broader belts in Pomurje, but otherwise in narrower belts on the fringes of the first type of the countryside. (Map No 8).

Macroregionally, according to the dynamics of the decay of the classical agrarian structure and the factors influencing this decay, Slovenia is mainly divided into three parts (Map No 9):

1) Well-developed and dynamic area which in an unbroken belt extends from Gorenjsko across Ljubljana, Zasavje, the Savinja Valley to the Mežica Valley. Here the old, already before the first World War originating, industrial centres as well as the new ones have expanded. This is the macro-regional type where the pure non-agrarian structure, mixed with the part-time farming-working one, has become established; the pure farming structure being already in minority. Here it is everywhere more than 20% non-farming families, while the number of the farming estates with pure farming families is mostly smaller than a third of the total number of farming estates.

2) A contrast to the old urbanised area of Slovenia is provided by the young sizeable and still developing urbanized area of the Littoral Slovenia between Gorica and Ilirska Bistrica. This is the area where the post-war industrialization, and the small border-traffic deduct labour to the recently predominant farming families, for which reason we get a smaller part of the pure, non-farming families with no land and a smaller part of those with some land, besides the part-time type of working-farming families. Higher-urbanized areas so far have not become joined in a unified territorial area.

3) The third type comprises most of the sub-Pannonian Slovenia and Dolenjsko. This is the area which became included into the process of the decay of the agrarian structure only very recently; the influence of the thinly distributed employment centres is restricted to narrower regions, and so sizeable areas continue to be predominantly agrarian. Of the total number of the farming estates more than half of them continue to have pure farming families, while the growth of non-farming families with no land strongly lags behind the growth of that type of family which is otherwise already prevalent in the central, industrialized Slovenia.

Matjaž Jeršič

SEKUNDARNA POČITNIŠKA BIVALIŠČA V SLOVENIJI IN ZAHODNI ISTRI

Uvod

V občasno preživljanje prostega časa izven kraja stalnega bivališča se vključuje vse večji del prebivalstva. Migriranje prebivalstva, ki ob koncu delovnega dneva, tedna, ob prazniku in v času letnega dopusta zapušča in se zopet vrača v kraj stalnega bivališča, se intezificira tudi v slovenskem prostoru. Pod vplivom teh tokov se zlasti v ciljnih področjih javlja tudi vse več učinkov v preoblikovanju prostora. Različni objekti nastajajo predvsem ali celo samo za zadovoljevanje različnih potreb prebivalstva v času njihovega potovanja ali občasnega bivanja izven kraja stalnega bivališča, bodisi da se ljudje podajo na pot zaradi želje ali potrebe po spoznavanju drugih pokrajin ali ljudi, počitka, zabave, zdravljenja, uživanja prirodnih ali kulturnih vrednot ali celo zaradi same želje po potovanju.

Ob proučevanju učinkov turizma v nekaterih področjih Slovenije je bila posebej proučena tudi funkcija individualnih počitniških bivališč, ki jih ponavadi označujemo z imenom »počitniška ali weekend hišica«. Sondna proučevanja so pokazala, da ima »počitniška hišica« ponekod dovolj pomembno funkcijsko in fiziognomsko vlogo, da jo kaže kot specifično, zlasti pa za novejši čas značilno obliko učinkov turističnih tokov posebej proučiti, še posebno ker »počitniške hišice« v redni turistično-statistični evidenci do sedaj niso bile registrirane in je zato učinek tega prostorskega pojava ostal kvalitativno in kvantitativno neproučen.

Cilj v naslednjem predstavljenih raziskave je torej bil: ugotoviti obseg, oblike in razporeditev »počitniških hišic« ter proučiti dejavnike njih nastajanja in razmeščanja. Ker ima lahko funkcijo »počitniške hišice« tudi le eno stanovanje v večstanovanjski hiši, smo za objekte ali dele objektov s to funkcijo uporabili izraz sekundarno počitniško bivališče. S tem izrazom imenujemo torej statistično neregistrirano skupino objektov, ki so v lasti zasebnikov (redkeje tudi ustanov) s stalnim bivališčem v drugem kraju in služijo za občasno zadovoljevanje rekreativnih ali kulturnih turističnih potreb kot so odmor, osvežitve, restitucija, doživljanje in kontaktiranje.

Ker smo v raziskavo želeli vključiti vse interesno področje graditeljev sekundarnih-počitniških bivališč iz Slovenije, smo poleg republike Slovenije zajeli tudi območje Zahodne Istre, torej del teritorija SR Hrvatske.

Razvoj sekundarnih počitniških bivališč

V preteklem zvezku »Geografskega Vestnika« je iz članka o vplivu razvoja turizma na Bledu razvidno, da so si posamezni tujci v okolici Blejskega jezera že v prejšnjem stoletju pričeli graditi vile za občasno, predvsem poletno bivanje. Omembe vredno število sekundarnih počitniških bivališč pa je do druge svetovne vojne nastalo le na Bledu in v Bohinju, medtem ko so bili v drugih področjih Slovenije zgrajeni le posamezni primeri, v kolikor ne upoštevamo med temi objekti tudi vinogradniških zidanic tujih, nekmečkih lastnikov. Le-te so bile do druge svetovne vojne značilne za vinogradniška področja Slovenskih Goric in Haloz. Premožnejši tuji nekmečki posestniki so si namreč poleg viničarije, namenjene za stanovanje delovne sile ter za spravljane orodja in pridelkov, zgradili tudi posebne, često enonadstropne hiše urbanega videza. Ti objekti, ki so služili za bivanje »gospode«, so imeli vsaj delno funkcijo sekundarnega-počitniškega bivališča, saj občasni obisk nekmečkega lastnika na vinogradniškem posestvu ni imel le gospodarskega namena, temveč je bil povezan s počitkom, zabavo in podobno.

Sekundarna počitniška bivališča pa se sicer v Sloveniji do druge svetovne vojne niso pomembneje razširila. Po vojni so pričela ponovno nastajati po letu 1950, toda njihovo število se je pričelo hitreje večati šele po letu 1961.

V začetku leta 1967 smo v Sloveniji in v hrvatskem delu zahodne Istre registrirali skupno 3.190 sekundarnih počitniških bivališč, od teh 1.859 v območju Slovenije in 1.131 v hrvatskem delu Zahodne Istre. V obdobju od leta 1962 do 1967 je bilo v Sloveniji zgrajenih ali adaptiranih iz drugih objektov letno povprečno 200 do 250, v hrvatskem delu zahodne Istre pa povprečno okrog 150 sekundarnih počitniških bivališč. Med njimi lahko razlikujemo objekte, ki so bili zgrajeni prav za to, ter objekte, ki so prvotno služili drugim namenom. Tako je bilo leta 1967 v Sloveniji 1.280 ali 68,9 % sekundarnih počitniških bivališč v objektih, ki so bili zgrajeni v ta namen in 579 ali 31,1 % v objektih, ki so imeli prvotno funkcijo stalnega stanovanjskega ali gospodarskega poslopja. V hrvatskem delu zahodne Istre pa je na prvi tip odpadlo 814 ali 61,2 %, na drugi pa 517 ali 38,8 % sekundarnih počitniških bivališč.

Glede na položaj do drugih naselij so se sekundarna počitniška bivališča formirala deloma kot »čista naselja« ali posamezni objekti, torej izven območja drugih stalnih ali sezonskih naselij, (na primer zaselki sekundarnih počitniških bivališč Spina pri Umagu, Rakov Škocjan), deloma pa so nastala v območju drugih naselij, kjer so lahko v obliki skupine oblikovala posebno četrt (na primer v Ankaranu), ali pa so se posamezni objekti pomešali med druge objekte

stalnega (na primer v Portorožu in Piranu) ali sezonskega naselja (na primer na Uskovnici in v Ukancu).

V naslednjem podajamo regionalni pregled sekundarnih počitniških bivališč. Posebej so označene tiste večje skupine sekundarnih počitniških bivališč, ki tvorijo samostojne zaselke ali vsaj posebne četrti.

Področje	Sekund. počitn. bivališča grajena v te namene število	Sekund. počitn. bivališča preurejena iz drugih objektov število	Skupno število
<i>I. Julijske Alpe</i>	213	67	280
večje skupine			
Goreljek	21	3	24
Talež	10	4	14
Ukanc	25	21	46
Ribčev Laz*	39	—	39
Stara Fužina	10	—	10
Gozd Martuljek	36	—	36
Kranjska gora	15	4	19
<i>II. Zahodne Karavanke</i>	59	9	68
večje skupine			
Planina pod Golico	19	—	19
Podljubelj*	10	—	10
Svarje	15	—	15
<i>III. Savinjske Alpe in Vzhodne Karavanke</i>	118	17	135
večje skupine			
Krvavec	19	12	31
Vel. Planina*	69	—	69
Zg. Jezersko	12	2	14
<i>IV. Gorenjske dobrave in ravnine</i>	116	4	120
večje skupine			
Bled	78	—	78
Predvor	11	1	12
<i>V. Škofjeloško hribovje</i>	44	14	58
večje skupine			
Zminec*	8	—	8
Gorenja vas*	12	2	14
<i>VI. Polhograjsko hribovje</i>	31	—	31

* Samostojni zaselki ali četrti sekundarnih počitniških bivališč.

Področje	Sekund. počitn. bivališča grajena v te namene število	Sekund. počitn. bivališča preurejena iz drugih objektov število	Skupno število
<i>VII. Rovtarsko</i>	59	—	59
večje skupine			
Strmica*	22	—	22
Jamnik*	22	—	22
Zaplana*	11	—	11
<i>VIII. Osrednje ravnine</i>			
<i>Ljubljanske kotline</i>	81	—	81
večje skupine			
Vikrče in Pirniče	17	—	17
<i>IX. Posavsko hribovje</i>	35	55	88
<i>X. Sp. Savinjska dolina</i>	9	11	20
<i>XI. Savinjsko predgorje</i>	2	—	2
<i>XII. Pohorsko Podravje</i>	100	—	100
večje skupine			
Pod Bolfenkom*	13	—	13
Pod Poštarskim domom*	20	—	20
Mariborsko jezero*	46	—	46
<i>XIII. Nizki Dolenjski Kras</i>	18	18	36
<i>XIV. Kraške planote in polja</i>	146	6	152
večje skupine			
Rakitna*	67	3	70
Iška	33	—	33
Rakov Škocjan*	25	—	25
<i>XV. Kraški rob</i>	14	—	14
<i>XVI. Novomeška pokrajina</i>	24	29	53
večje skupine			
Stražka gora	4	12	16
Trška gora	6	17	23
<i>XVII. Krško-brežiška kotlina</i>	10	18	28
<i>XVIII. Slovenske gorice</i>	6	22	28
<i>XIX. Haloze</i>	1	7	8
<i>XX. Goričko</i>	1	3	4
<i>XXI. Lendavske in Strehovske gorice</i>	34	19	53

Področje	Sekund. počitn. bivališča grajena v te namene število	Sekund. počitn. bivališče preurejena iz drugih objektov število	Skupno število
XXII. Pomurska ravnina	5	1	4
XXIII. Bela Krajina	27	60	87
XXIV. Koprsko primorje	151	221	352
večje skupine			
Ankaran*	26	—	26
Simonov zaliv	11	—	11
Portorož	28	29	57
Fiesa	24	14	38
Piran	7	135	142
Zahodna Istra	814	511	1.351
v SR Hrvatski večje skupine:			
Crveni bok*	70	—	70
Crveni križ*	100	—	100
Gamboc*	40	—	40
Špina*	254	—	254
Sv. Ivan*	52	—	52
Dajla*	105	2	107
Karpižan*	45	—	45
Novigrad	—	60	60
Poreč	19	36	55
Vrsar	1	90	91
Rovinj	58	179	217

Kot je razvidno iz številčnega pregleda, so čista naselja sekundarnih počitniških bivališč v manjšini, več pa je primerov vključevanja teh objektov v druga naselja ali vsaj v njihovo neposredno območje. Karakteristična je tudi regionalna razmestitev sekundarnih počitniških bivališč po prirodno različnih regijah Slovenije. Koncentracija je sicer največja v primorskem obalnem področju, toda tudi v alpskih, predalpskih in celo v kraških pokrajinah notranje Slovenije sekundarnih počitniških bivališč ni malo.

Navedeni pregled zastavlja vprašanje, kateri dejavniki so vplivali na dosedanje nastajanje in razmeščanje sekundarnih počitniških bivališč. Te dejavnike lahko razdelimo v inicialne in disperzivne. Prvi delujejo v kraju stalnega bivališča investitorja oziroma lastnika sekundarnega bivališča, drugi pa v območju graditve teh objektov.

Inicialni dejavniki nastajanja sekundarnih počitniških bivališč

1) **Rekreativna potreba.** Za nastajanje sekundarnih počitniških bivališč je nedvomno elementarna rekreativna potreba, do katere pride pri prebivalstvu, živečem v urbaniziranih in industrializiranih področjih. Rekreativna potreba, želja po sprostitvi in počitku pa ima običajno večji učinek v spremenjenem okolju. Iz te želje izvirajo različne oblike preživljanja prostega časa, med njimi tudi težnja po zgraditvi in občasnem bivanju v sekundarnem počitniškem bivališču.

Na realizacijo te želje pa vpliva vrsta drugih dejavnikov. V proučevanem področju smo ugotovili te dejavnike, katerih vpliv pa je pri posameznih investitorjih različno močan.

2) **Sposobnost investitorja.** Finančna sredstva pri sedanji stopnji življenjskega standarda omogočajo samo delu prebivalstva graditi sekundarno-počitniško bivališče, zato sposobnost investiranja neposredno pogojuje njih nastajanje. Dosedanje nastajanje sekundarnih počitniških bivališč se je zato vezalo predvsem na sloj prebivalstva z višjimi osebnimi dohodki.

3) **Stopnja obče izobrazbe in kulture.** Kot kažejo rezultati socioloških raziskovanj s področja turizma, ima stopnja splošne izobrazbe in turistične kulture pomemben vpliv na oblike turističnega zadovoljevanja. Vpliv vseh teh dejavnikov lahko dokumentiramo s temi-le tremi pokazatelji*:

a) *Absolutno število* lastnikov sekundarnih počitniških bivališč iz posameznih slovenskih naselij leta 1967:

Stalno bivališče	Število sekundarnih počitniških bivališč v Sloveniji
Ljubljana	1098
Maribor	45
Kranj	45
Jesenice	29
Celje	28
Koper, Izola	19
Novo mesto	51
Kamnik	21 itd.

Stalno bivališče	Število sekundarnih počitniških bivališč v hrv. Zah. Istri
Ljubljana	725
Ostali slovenski kraji skupaj	102

* Pregled je statistično nedosleden, zaradi netočnih odgovorov.

b) *Relationa primerjava:*

Kraj stalnega bivališča	Število prebivalcev naselja na 1 sek. počit. bivališče
Ljubljana	166
Maribor	861
Kranj	555
Jesenice	548
Trbovlje	5.500

c) *Struktura lastnikov* sekundarnih počitniških bivališč v treh različnih zaselkih (po anketi, v katero je bilo zajetih 109 lastnikov).

— Poklici z visoko izobrazbo	45,0 %
— Uslužbenci na vodilnih delovnih mestih	8,5 %
— Zasebni obrtniki	4,2 %
— Oficirji JLA in LM	5,5 %
— Upokojenci	4,2 %
— Gospodinje	2,9 %
— Nejasni odgovori (uslužbenec)	27,9 %

Navedeni pokazatelji kažejo na vpliv navedenih inicialnih dejavnikov. Če bi na primer odločala zgolj potreba po rekreaciji, bi se sekundarna počitniška bivališča enako močno razvijala pri lastnikih različnih urbaniziranih naselij. Večjega absolutnega števila in relativnega deleža ljubljanskih lastnikov ter socialne strukture lastnikov ne moremo tolmačiti zgolj kot posledico rekreativne potrebe zaradi večje površine zazidanih površin, večje gostote prometa ali podobnih dejavnikov, zaradi katerih naj bi bila v Ljubljani rekreativna potreba večja, temveč predvsem kot skupni učinek delovanja zgoraj naštetih treh dejavnikov.

Od ekonomskih dejavnikov pa sta vplivala še dva in sicer težnja po naložbi denarja v stvarne vrednosti in težnja po zaslužku z oddajanjem sekundarnega počitniškega bivališča. Postopni razvoj turizma je v posameznih turistično zanimivih področjih vplival tudi na postopno zvišanje cene zemljišč. Realna vrednost sekundarnih počitniških bivališč se je zato v takih področjih lahko celo povečala. Poleg tega pa je bilo v dosedanem obdobju možno sekundarno počitniško bivališče oddajati, s čemer so se posameznim lastnikom vračali investirani stroški ali stroški vzdrževanja.

Končno pa je med inicialnimi dejavniki imel pospeševalno vlogo tudi dejavnik mode in socialnega ugleda. V fazi ko je omogočena graditev sekundarnega bivališča samo delu prebivalstva, lahko namreč prinaša tako lastništvo tudi socialni ugled, kar prav tako vpliva na odločitev investitorja.

Disperzivni dejavniki nastajanja in razporejanja sekundarnih počitniških bivališč

1. Prirodni pogoji. Izhodiščni indikator nastajanja sekundarnih počitniških bivališč je nedvomno potreba po rekreaciji. Le-ta se uspešneje realizira v okolju, ki je drugačno od vsakodnevnega delovnega in stanovanjskega okolja. Za tako okolje pa so pomembni predvsem prirodni elementi, ki imajo lahko fiziološki ali psihološki učinek. Tudi razporejanje sekundarnih počitniških bivališč se zato veže na ustrezno prirodno okolje. Redkokje pa je za izbiro lokacije odločilen le en element (na primer le voda ali le klima), temveč ponavadi združitve več privlačnih prirodnih elementov. Privlačevalno silo pa imajo tudi kulturni elementi. Tako na primer lahko privlačuje gradnjo svojstvena kulturna izraba zemljišča, na primer planinski pašniki ali vinogradi.

Prirodni in kulturni rekreativni motivi so sicer osnovni privlačni dejavniki, toda zaradi istočasnega delovanja drugih nimajo absolutne vrednosti. Sicer bi se nastajanje sekundarnih počitniških bivališč prostorsko prav gotovo bolj osredotočilo v prirodno najvišje cenjenih področjih. Pri nastajanju in razporejanju sekundarnih počitniških bivališč so bistveno soodločali še drugi dejavniki.

2. Razdalja izhodiščnih centrov do privlačnih področij. Za graditelja je lahko pri izbiri lokacije odločilnega pomena razdalja od kraja stalnega bivališča. Moč tega dejavnika je razvidna iz podatkov o razdaljah med kraji stalnega bivališča in lokacijami pripadajočih sekundarnih počitniških bivališč.

Iz teh podatkov se vidi, da se sekundarna počitniška bivališča ljubljanskih lastnikov nahajajo skoraj v celoti v razdalji med 10 do 160 km. (Izven tega območja je po oceni relativno manj lastnikov iz Ljubljane). V oddaljenosti do 60 km se nahaja 31,8 %, od 61 do 110 km 13,7 % in od 111 do 160 km 52,2 % sekundarnih počitniških bivališč ljubljancev. Pri drugih slovenskih izhodiščnih centrih pa se kaže še večji delež sekundarnih počitniških bivališč v bližnji coni do 60 km, kjer jih je kar 71,9 %.

Posedovanje sekundarnega počitniškega bivališča v območju do 60 km omogoča pogostejšo uporabo (tudi ob koncu tedna), aktivno sodelovanje pri gradnji objekta ter morebiti tudi cenejši odkup zemljišča zaradi boljšega poznavanja lokalnih razmer.

V območju do 60 km iz Ljubljane so na primer nastala sekundarna počitniška bivališča v predalpskih pokrajinah (v Škofjeloškem hribovju, v Polhograjskih dolomitih, v Posavskem hribovju, osrednjih ravninah ljubljanske kotline), v področju kraških planot (na Rakitni) in v področju Gorenjskih ravnin (okrog Predvora). V območju, od 61 do 111 km, so gradili ljubljanski investitorji predvsem v alpskih pokrajinah, v tretjem območju nad 111 km daleč pa skoraj v celoti le v primorskem obalnem področju.

Ta primer kaže, da se z oddaljenostjo in s stopnjevano razliko od vsakodnevnega okolja veča vrednost rekreativnih motivov, manjša pa možnost večkratnega obiska. Navedeni pregled pa kaže tudi, da se je doslej edino okrog Ljubljane kot izhodiščnega centra izoblikovala

širša disperzivna cona in to v prirodno različnih regijah. Iz drugih slovenskih naselij se je relativno velik delež investitorjev odločil za gradnjo predvsem sorazmerno blizu kraja stalnega bivališča.

5. Razvoj prometnih sredstev in poti. Na razporeditev sekundarnih počitniških bivališč je vplivala tudi rast števila osebnih motornih vozil ter modernizacija ali gradnja novih cest ali žižnic. Do leta 1960 so nastajala sekundarna počitniška bivališča predvsem v tistih krajih, ki so bili relativno lahko dostopni z javnimi prometnimi sredstvi ali celo s kolesi. Z uveljavljanjem osebnih motornih vozil in razširitvijo cestnega omrežja pa so se lahko razširila mnogo bolj razpršeno. Interes se je tako povečal tudi za redkeje naseljena in z javnimi prometnimi sredstvi slabše povezana področja, kot so na primer Rakitna, Zaplana, Golo in dr. v bližini Ljubljane. Tudi zgradnja žižnic je marsikje vplivala na povečano zanimanje investitorjev. Najbolj karakteristični primeri tega vpliva so zaselki na Veliki Planini, Voglu in Krvavcu, kjer se je po zgraditvi žižnic razmahnila tudi gradnja sekundarnih počitniških bivališč. Na močno koncentracijo sekundarnih počitniških bivališč v obmorskem področju na ozemlju občin Novigrad in Umag je s prometnega vidika delno vplival tudi relief, ki dovoljuje brez večjih investicij dostop z motornimi vozili do morske obale. Na drugi strani pa je tehnično slaba cestna zveza soodločala, da so nekateri prirodno visoko cenjeni predeli ostali skoraj brez sekundarnih počitniških bivališč. To velja na primer za Zgornjo Savinjsko dolino, delno pa tudi za Zgornjo Soško dolino.

Sl. 1: Gručasto naselje s počitniškimi hišami v Ankaranu. Zaradi pomanjkanja prostora ob slovenski obali nastajajo sekundarna počitniška bivališča tudi nekoliko v stran od obale. (Foto M. Jeršič)

4. Družbeno-ekonomske razmere v privlačnih področjih. Za ekonomsko-družbeni razvoj Slovenije po drugi svetovni vojni je značilna poklicna preseljevanje kmečkega prebivalstva. Zaradi nje za marsikatero gospodinjstvo zemljiška posest ni več edini ali pglavilni življenjski vir. Vzporedno s tem se je spremenila tudi vrednost zemljišča, saj za preseljene posestnike posamezni, zlasti slabše rodovitni ali bolj oddaljeni deli zemljišča ne predstavljajo več nujni eksistenčni del kmetije. Pri marsikom pa se je spremenila tudi nekdanja miselnost o potrebi ohranjanja celotnega posestva.

Vse to je pospeševalo nastajanje sekundarnih počitniških bivališč, saj je bilo možno marsikje za relativno nizko ceno kupiti zemljišče za gradnjo počitniške hiše. Prav tako marsikateri preseljeni in v »mesto«² odseljeni potomec v domačem kraju deduje kos zemljišča, na katerem pa si, če je posest v turistično atraktivnem področju, želi zgraditi počitniško hišo ali pa posest v ta namen prodati.

Ponekod so zaradi hitrega odseljevanja kmečkega prebivalstva ostali neizkoriščeni stanovanjski ali kmečki gospodarski objekti. Tudi te lahko v atraktivnem področju odkupijo posamezni nedomačini, da jih preurede v sekundarno počitniško bivališče. Ker so za adaptacijo in vzdrževanje velikih kmečkih poslopij potrebni relativno visoki finančni izdatki, je bilo v zadnjih letih odkupljenih v počitniške namene zlasti več manjših objektov kot so na primer zidanice, planinski stanovi in hlevi. Močnejše zanimanje za odkup večjih objektov pa je značilno za obalno istrsko področje.

V Sloveniji smo v začetku leta 1967 registrirali 572 sekundarnih počitniških bivališč preurejenih iz drugih objektov in sicer: 84 iz nekdanjih stalnih stanovanjskih hiš, 68 iz planinskih hlevov in stanov in 220 iz zidanic. V Zahodni Istri na področju SR Hrvatske pa smo ugotovili 491 sekundarnih počitniških objektov, ki so nastali iz prvotno stalno naseljenih, predvsem stanovanjskih hiš. Na slovenskem obalnem področju ta proces ni bil posebno močan, saj so se slovenska obalna mesta pričela preje in močnejše gospodarsko krepiti, zaradi česar se je v izpraznjene hiše vselilo novopriseljeno stalno prebivalstvo. V mestih Koper, Izola in Umag, ki so se industrializirala, skoraj ni primerov sekundarnih počitniških bivališč v starih objektih. Omembe vredno število starih hiš pa je bilo preurejenih v sekundarna počitniška bivališča v Piranu (155), v Portorožu (44), v Novigradu (60), v Poreču (56), v Vrsarju (90), v Rovinju (179) in v Balah (56). V večini naštetih naselij pa je relativni delež hiš s to funkcijo vendarle majhen. V Piranu na primer znaša delež hiš, ki so bile iz starejših objektov preurejene v sekundarna počitniška bivališča, le 5,9 % od vseh hiš naselja. Pomembnejši relativni delež zavzemajo taki objekti v hrvatskih naseljih Vrsar in Bale. Proces preurejevanja starejših objektov v sekundarna počitniška bivališča se je v obalnem pasu Zahodne Istre skoraj zaključil, saj je večina neposeljenih hiš že dobila novega uporabnika.

Odkup ali najem starih objektov za počitniške namene je bil v primorskem področju najintenzivnejši v razdobju od leta 1955 do 1961. Občinski organi so bili tedaj zaradi propadanja nenaseljenih hiš zainteresirani za prodajo. V zadnjih letih pa se je v nekaterih od naštetih

Sl. 2: Gručasto naselje počitniških hiš Ribičev laz v Bohinju. (Foto S. Benigar)

naselij število stalnega prebivalstva tako povečalo, da je pričelo celo primanjkovati stanovanj zanj. To je izzvalo težnjo stalnega prebivalstva, da bi se sekundarna počitniška bivališča, urejena v starejših objektih, ponovno preuredila v stalna bivališča.

Ne samo opuščanje objektov, temveč tudi zemljišče, je vplivalo na razmeroma močno gradnjo sekundarnih počitniških bivališč v področju med Piranom in Novigradom. Zaradi odseljavanja kmečkega prebivalstva so bila obalna zemljišča ponekod neizkoriščena. Pa tudi močnejši razmah komercialnega turizma se je tu pričel šele v zadnjih petih letih. Pred letom 1960 je bilo zato za gradnjo sekundarnih počitniških bivališč možno dobiti zemljišče za ceno, ki je predstavljala le formalno odškodnino.

Zaradi intenzivnejšega industrijskega in turističnega razvoja pa se je vrednost obalnih zemljišč v novejšem času spremenila; dvignila se je cena zemljišču, pričelo pa se je tudi omejevanje gradenj. Družbeno-ekonomske razmere v atraktivnih področjih lahko torej pomembno vplivajo na rast obravnavanih objektov. Ob tem lahko navedemo tudi primer z alpskega področja. Bled je bil na primer pred drugo svetovno vojno edini slovenski kraj s pomembnejšim številom sekundarnih počitniških bivališč. Po vojni se je interes za te vrste gradnjo zmanjšal in prenesel v druge alpske kraje. V okolici Blejskega jezera je bilo po drugi svetovni vojni zgrajenih le 22, v okolici Bohinjskega jezera pa 77 sekundarnih počitniških bivališč. Območje Bleda je zaradi po-

vojne urbanizacije in graditve stalno naseljenih hiš postalo manj privlačno za postavitev sekundarnih počitniških bivališč kot na primer Bohinj ali Martuljek, kamor je prava urbanizacija le malo posegla.

V kontinentalnem delu Slovenije so najštevilnejši primeri preureditve kmečkih objektov v sekundarna počitniška bivališča v vinogradniških področjih ter na planinah. Posamezni nekmečki prebivalci v vinogradniških krajih teže za odkupom zidanice z manjšo parcelo vinograda. Zidanica pa jim ne služi samo kot gospodarsko poslopje ali klet za vino, saj si večina nekmečkih lastnikov v objektu uredi tudi prostor za daljše ali krajše bivanje. Novi lastniki praviloma vzdržujejo tudi še vinograd. Dejstvo, da stroški pridelave vina v »lastni kleti« za precejšen del lastnikov niso bistveno nižji od vina, ki bi ga lahko kupili, potrjuje mnenje, da lahko večino takih zidanic prištevamo kot poseben tip sekundarnega počitniškega bivališča. Največ primerov prehoda zidanic v roke nekmečkega prebivalstva in njihove preureditve smo ugotovili v Beli Krajini (nad 60 primerov, Semiška gora, Stražni vrh), ob dolini Krke (nad 50 primerov, Trška gora, Stražka gora), ob dolini Mirne (7 primerov), v občini Trebnje (21 primerov) in v občini Gornja Radgona (17 primerov).

Planinske stanove, hleve ali senike so preuredili v sekundarna počitniška bivališča predvsem na Gorenjskem, kjer se je prebivalstvo v dolini poklicno že močno preselilo in opuščalo objekte na planinah. Največ primerov preurejenih planinskih stanov in hlevov (nad 50) smo zabeležili v Bohinju in po okoliških planinah, v pobočju Jelovice skupno 34, nad Trzičem 19 in v Zgornji Soški dolini 10 primerov. Posamezne primere pa najdemo tudi drugod.

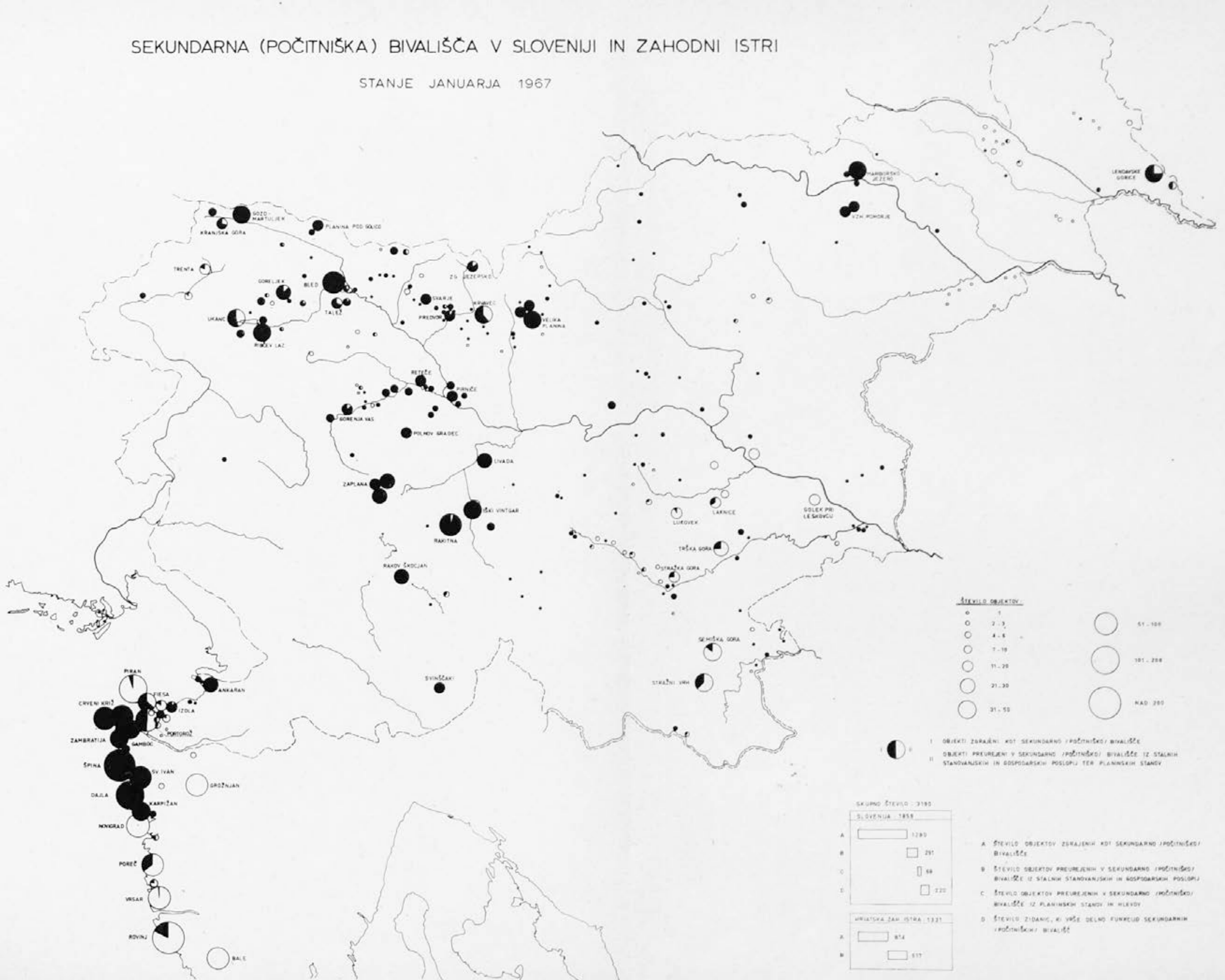
Kot omenjeno pa je bil dosedaj precej manjši interes za odkup in predelavo kmečkih stanovanjskih objektov. Vendar smo ugotovili v Škofjeloškem hribovju 11, v dolini Zgornje Krke 12 in v dolini Zgornje Soče 14 primerov, ko so bila izseljena kmetijska poslopja odkupljena in preurejena v sekundarna počitniška bivališča.

5. Upravni ukrepi. Za Slovenijo je bila v zadnjih letih izdana vrsta odredb Republiškega sekretariata za urbanizem oziroma posameznih občinskih organov, ki urejuje gradnjo sekundarnih počitniških bivališč. Po teh uredbah se predvideva predvsem organizirana gradnja sekundarnih počitniških bivališč. Občinske skupščine naj bi po predhodnem soglasju sprejele ustrezne zazidalne načrte za taka naselja, medtem ko naj bi se gradnja individualno lociranih počitniških hiš dovoljevala le z izjemnimi dovoljenji. Do januarja leta 1967 je bilo za področje Slovenije izdelanih 44 takih zazidalnih načrtov. V njihovem območju je 605 počitniških hiš, kar pomeni 52 % vseh po vojni zgrajenih sekundarnih počitniških bivališč. Približno 48 % novo zgrajenih sekundarnih počitniških bivališč ter večina tistih, ki so nastale z adaptacijo, pa je izven načrtno urejenih območij. V nekaterih občinah je večina takih novih bivališč zgrajena v območju načrtno gradnje, medtem ko so drugod izven takih območij.

Upravni ukrepi bodo vse pomembnejši dejavnik pri razmeščanju sekundarnih počitniških bivališč, vendar pa bodo vsi drugi navedeni dejavniki še dalje soodločali pri nadaljnji graditvi. Že dosedaj se je

SEKUNDARNA (POČITNIŠKA) BIVALIŠČA V SLOVENIJI IN ZAHODNI ISTRI

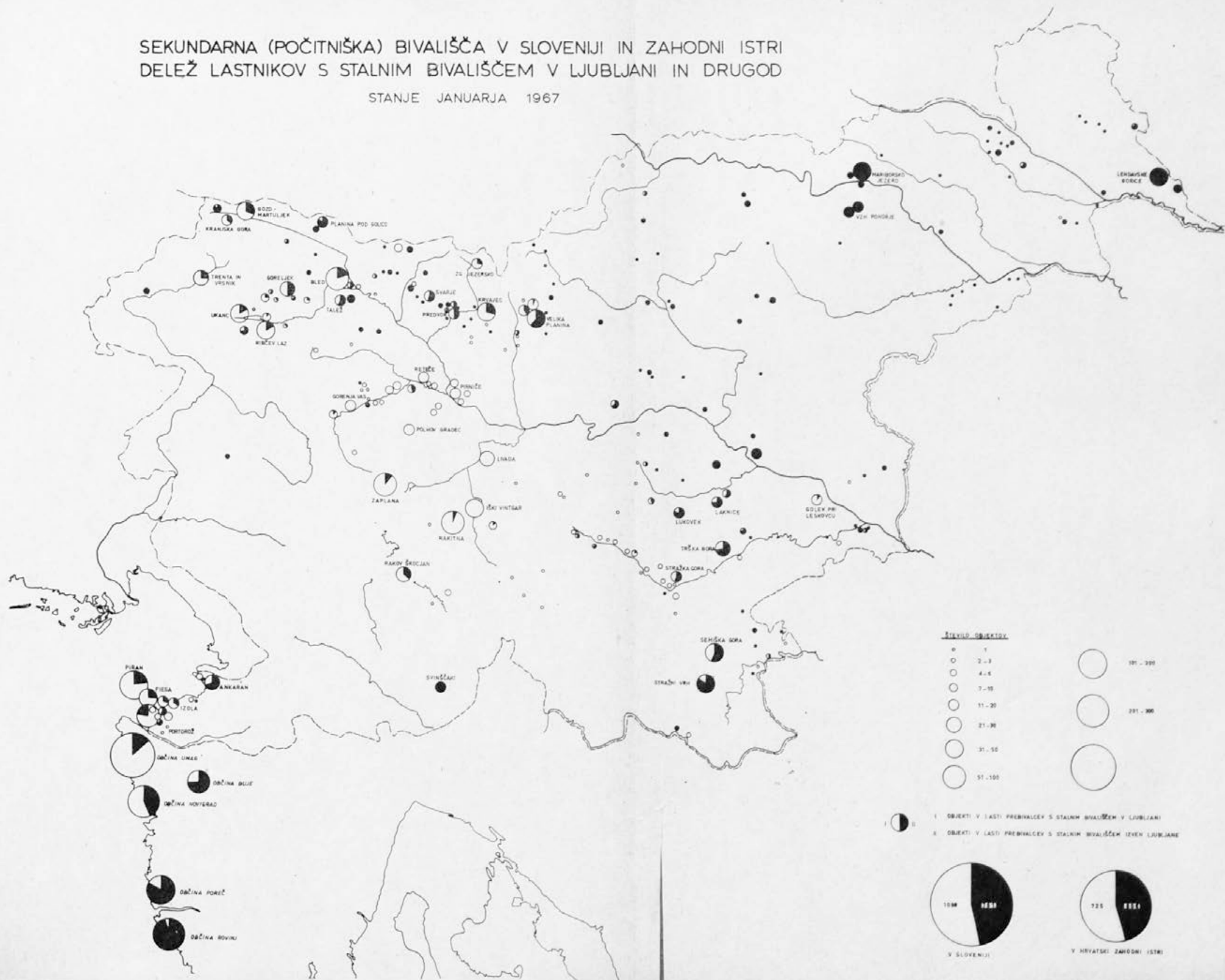
STANJE JANUARJA 1967

SEKUNDARNA (POČITNIŠKA) BIVALIŠČA V SLOVENIJI IN ZAHODNI ISTRI DELEŽ LASTNIKOV S STALNIM BIVALIŠČEM V LJUBLJANI IN DRUGOD

STANJE JANUARJA 1967

pokazalo, da lahko izdelan in sprejet načrt za gradnjo zaselka sekundarnih počitniških bivališč ostane nerealiziran, če ni v skladu z navedenimi dejavniki.

Med dejavniki, ki so imeli pomemben vpliv je tudi odlok, ki omogoča graditev hiš tujih državljanov le s posebnim dovoljenjem zveznih organov. Dejstvo, da se taka dovoljenja izdajajo le v izjemnih primerih, je prav gotovo vplivalo, da gradnja sekundarnih počitniških bivališč ponekod ni bila intenzivnejša, saj so nekateri naši predeli najbližje prirodno rekreativno zaledje Trsta in Gorice. Vsekakor kažejo tuji interes za gradnjo sekundarnih počitniških bivališč, saj iščejo informacije o možnostih gradnje.

Zaključek

Več kot tri tisoč sekundarnih počitniških bivališč, nastalih večinoma v zadnjem desetletju v Sloveniji in v Zahodni Istri, pomeni relativno skromen delež med drugimi učinki novejših družbeno-ekonomskih dogajanj pri nas. Urbanizacija in z njo povezane spremembe ekonomskih pogojev prebivalstva so močnejše vplivale na spremembe v delovni in stanovanjski sferi človekovega udejstvovanja. Tako je bilo na primer v razdobju od leta 1965 do 1965 zgrajenih v Sloveniji 25.253 novih družinskih stanovanj, med njimi več kot sedem tisoč v enodružinskih hišah. V istem času pa je bilo v Sloveniji in hrvaški Zahodni Istri zgrajenih ali preurejenih iz drugih objektov le približno tisoč petsto sekundarnih počitniških bivališč. Zato poseduje trenutno le 0,7 % slovenskih nekmečkih gospodinjstev sekundarno počitniško bivališče. Pomembnejšo funkcijsko in fiziognomsko vlogo pa imajo ta bivališča med turističnimi prostorskimi učinki. Prenočitvene zmogljivosti v sekundarnih počitniških bivališčih za dobrih 21 % povečajo prenočitvene zmogljivosti v javnih turistično-gostinskih obratih Slovenije. V posameznih občinah ali turističnih krajih je lahko njihova funkcija precej pomembna. V centrih kot so Portorož, Piran, Martuljek, Strunjan, Bohinj in Umag zavzemajo prenočitvene zmogljivosti v sekundarnih počitniških bivališčih več kot 20 % celokupnih zmogljivosti. V nekaterih občinah so sekundarna počitniška bivališča sploh poglavitni učinek turizma. Tako v občinah Cerknica, Vrhnika, Ljubljana-Vič, Ljubljana-Siška in Škofja Loka.

Sekundarna počitniška bivališča, ki so bila zgrajena prav v ta namen, se običajno razlikujejo od drugih zgradb, naj si bo zaradi uporabe svojstvenega gradbenega materiala, velikosti, arhitekturne oblike ali tudi zaradi večkrat močno izpostavljenih lokacij izven obstoječih naselij (na obali jezer, rek, morja, na razglednih točkah in podobno). Zato so taka bivališča, kjer so se združila v obsežnejše zaselke, nov fiziognomsko specifičen tip naselij.

Današnja razširjenost in predvidena rast števila sekundarnih počitniških bivališč pa ne prinaša le problemov oblikovanega in komunalnega urejanja, temveč tudi problem omejevanja področij, ki naj se v bodoče izkoriščajo za ta naselja. V slučaju, da bi gradnja sekundarnih počitniških bivališč postala množičen pojav, bi le-ta zajel relativno velike površine privlačnih področij.

Viri

1. Podatki zbrani iz dokumentacije pri posameznih občinskih organih in projektivnih birojih v Sloveniji in hrvaški Zahodni Istri.
2. Podatki anketiranja in terenskega ogleda v letu 1966/67.
3. Karl Ruppert, Das Tegernseer Tal. München Geographische Hefte H. 25. Regensburg 1962.
4. Revijo Linkvalo, Sommerhaussiedlung und Sommeraufenthalt der Stadt — Bevölkerung von Tampere. Fennia 87. Klo. 4. Helsinki 1962. Stran 5—36.
5. Milan Jeran. Vprašanje gradnje rekreacijskih centrov in počitniških (weekend) hišic v Sloveniji. Urbanizem — Il., 1964, št. 6 Ljubljana, stran 279—285.
6. Bogomira Verbič, Geografski razvoj k.o. Zaplane. Ljubljana 1966. Diplomaska naloga — tipkopis.
7. Zavod SR Slovenije za statistiko. Turistična statistika.

WEEKEND HOUSES OR DWELLINGS IN SLOVENIA AND ON THE WEST-ISTRIAN SHORE

Matjaž Jeršič

In Slovenia and on the West-Istrian shore in the last 15 years more than 5000 private weekend houses or dwellings were new built or adapted from objects with primarily other functions. These mostly one or two apartements objects, rarely single dwellings in residential houses, belong to proprietors with residence in other places as a rule. Therefore are called secondary-holiday residences.

There were in Slovenia and West-Istria in the year 1967 2094 secondary-holiday houses in objects built for this purpose, 1096 in objects, which originally were used for other purposes: 808 of them before were residential houses or farm-buildings, 220 wine-cellars in vineyards and 68 former Alpine cottages or stables.

The secondary-holiday houses sprang up in different natural regions; on the sea-shore zone of West-Istria, in the Alpine regions or on the foot-hills of the Alps, on the Karst plateaus and on the Subpanonian hills planted with vines. The area of West-Istria and Slovenia represents nearly in whole a dispersive sphere of Slovenian settlements, because the majority (81.5%) of secondary-holiday residences belongs to the people with fixed residence in Slovenia, among these full two thirds to the inhabitants of the city of Ljubljana.

The intensivity of building of secondary-holiday residences and the regional disposition of those in the treated area were stimulated through following starting-point factors: the living conditions in the urbanised settlements, the increased capacity to invest money, the desire for investments in objects of material value, the possibility of earnings by renting rooms, the desire to be respected in society, the degree of general education and culture. In the sphere of disposition of the secondary-holiday houses had particular influence: the attractiveness of natural conditions, the distance from the place of residence, the conditions of communications, economical and social circumstances, legal and administrative regulations.

The secondary-holiday residences in some tourist places and communities have an important tourist function. In Slovenia the beds in secondary-holiday residences increase the night-quarters capacities for full 21%, although a relative small part of Slovenian house-holds dispose with such beds; (only 0.7% of Slovenian nonpeasant house-holds).

The influence of secondary-holiday residences in respect of landscape changes in comparison with the direct effects of urbanization on the Slovenian country is relative moderate. In the places only, where these objects were united to settlements, they form a new kind of specific settlements and physiognomy of those can be easily distinguished from the other settlements. In the described area there were in the year 1967 for instance 14 settlements with 51 to 50 secondary-holiday houses, 11 with 51 to 100, 2 with 100 to 200 and 2 with over 200 residences. Many of these weekend houses however are arranged sporadical or in small groups with 2 or 4 objects. They do not form independent settlements and they are dispersed among the other residential or seasonal settlements.

The present tendency is developing to a further growing of objects with this function.

Ivan Gams

GEOMORFOLOŠKO KARTIRANJE na primeru Rakitne in Glinic*

Uvod

Vedno večji poudarek na sistematičnem terenskem kartiranju in izdelavi kart velikega merila, ki je značilen za večino prirodoslovnih panog, je čutiti tudi v novejši geomorfologiji. Ni se sicer še uveljavilo tako kot na primer v geologiji, pedologiji, fitocenologiji. Pri načrtovanju jugoslovanskega in slovenskega nacionalnega atlasa se je izkazalo, da od teh panog samo še geomorfologija ni pristopila k sistematičnemu kartiranju, ki bi bilo enakovredno izdelavi geološke, pedološke ali fitocenološke karte. Za Jugoslavijo nimamo primerne geomorfološke karte niti v merilu 1:1.000.000, saj Jovanovičeva geomorfološka karta iz l. 1955 ne zadošča. V nasprotju z našim zamudništvom pa je zavzelo ponekod po svetu geomorfološko kartiranje že tak obseg, da je bilo potrebno osnovati pri Mednarodni geografski uniji v okviru komisije za aplicirano geomorfologijo podkomisijo za geomorfološko karto. Njenih zasedanj se Jugoslovani doslej nismo udeleževali.

Vse to kaže potrebo, da pretrasemo tuja prizadevanja za sistematično geomorfološko kartiranje in ugotovimo potrebe in možnosti takega kartiranja pri nas.

Katere vidike more izpolnjevati geomorfološka karta, ki nastane s terenskim kartiranjem na topografski kartni osnovi v merilu 1 : 5.000 do 1 : 50.000?

a) Morfografija (odn. morfometrija in orografija), to je prikaz geomorfoloških oblik in to glede na obseg (z znaki) ali samo na položaj (simboli);

b) geomorfostruktura, to je povezanost reliefnih oblik glede na geološko podlago in tektonsko strukturo, ki ju naj prikazuje geomorfološka karta;

c) geneza reliefnih oblik, kar se pojmuje kot oznaka procesov, ki so jih izoblikovali v geološki preteklosti (erozijske, abrazijske, akumulacijske, glacialne, korozijske in druge oblike);

* To raziskovalno temo je l. 1967 podprl sklad za znanstveno delo Filozofske fakultete. Rezultati dela so bili razloženi 11. I. 1968 na sestanku Odseka za znanstveno delo pri Geografskem društvu Slovenije.

č) geokronologija, to je starost reliefnih oblik (npr. pliocenski nivo, würmska terasa in pod.);

d) dinamična geomorfologija, to je določitev geomorfoloških procesov, ki v sedanosti oblikujejo preučevano površje;

e) funkcijska geomorfologija, katere naloga je, označiti reliefne oblike glede na funkcijo, ki jo imajo do drugih geografskih, zlasti družbeno-geografskih pojavov (več o tem glej Malovrh, 1957—1958). Za karte, ki so prvenstveno namenjene prostorskemu urejanju in imajo zato poudarek na strminah in kakovosti tal, uvajajo tudi ime bonitetna karta (glej tudi Klimesewski, 1960);

f) geomorfološko rajoniziranje (tako imenovane sinoptične karte), ki je izdvajanje geomorfološke, čisto tudi fizičnogeografsko homogenih predelov (na primer močvirna ravnina, vrtačasti kras in pod.).

Nobena enotna geomorfološka karta ne more upoštevati v polni meri vseh teh vidikov. Od namena kartiranja zavisi, katere vidike prvenstveno upošteva. Zato geomorfološka karta čisto izraža usmerjenost geomorfologije vobče, predvsem pa mnenje, ali naj se geomorfologija razvija kot povsem samostojna panoga ali pa naj bo pomožna panoga geografije ali geologije.

Pregled dosedanjega geomorfološkega kartiranja v Sloveniji

Od zgoraj navedenih vidikov smo pri dosedanjem geomorfološkem kartiranju najbolj upoštevali geomorfokronologijo in geomorfogenezo. Že prej pričetno kartiranje nivojev in teras se je po zadnji vojni sistematičneje nadaljevalo v submediteranski in peripanonski Sloveniji (glej pregled literature pri Meliku, 1965). V šestdesetih letih tega stoletja se je začelo sistematično kartiranje kvartarnih sedimentov in kvartarnih teras, ki ga izvaja Inštitut za geografijo SAZU. Kot plod podrobnih kvartarnih študij imamo karte kvartarnih pojavov v porečju Kamniške Bistrice (Šifrer, 1961) in v Gornji Savinjski dolini (Meze, 1966)*.

V. Malovrh (1959) je pri nas uvedel metodo ugotavljanja kakovostno enotnih površin, ki jo je priredil po ameriških vzorcih. Ta metoda ne zahteva kartiranja fizičnogeografskih pojavov samih po sebi, temveč ocenitev njihovih vrednosti, zlasti za kmetijsko izrabo tal. Upošteva torej prvenstveno vidike funkcijske geomorfologije. Metoda kakovostno enotnih površin da zadovoljive rezultate pri razjasnjevanju in razčlenitvi razmer v okviru določenega kraja. Težave pa nastopijo, kadar hočemo iz posameznih kart sestaviti pregledno karto širšega ozemlja, ker je ocenjevanje vrednosti v kljub številčnemu ovrednotenju pojavov, ki jih vpišemo v ulomku, v glavnem subjektivno.

Krajevno kartiranje reliefa za potrebe urbanizma je izvedel I. Vrišer (1965) v Trbovljah in v Zagorju. Pomembno mesto v njegovi karti zavzema klasifikacija strmin.

* Po predaji tega članka uredništvu GV je pri SAZU izšla Petra Habiča knjiga Kraški svet med Idrijco in Vipavo (1968), ki prinaša štiri kraško-morfološke karte velikega merila.

Pretežno pedogeografske, pa tudi širše vidike upošteva kartiranje, ki ga za načrtovanje gozdnega gospodarstva izvaja Zavod za lesno in gozdno gospodarstvo SR Slovenije.

Geografi so lokalno geomorfološko kartirali tudi v okviru raziskovalnih tem in prispevali poročilo o delu v skupnih tipkanih ali ciklostiranih elaboratih (npr. J. Kunaver za Škofjeloško hribovje, raziskave v okviru Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni).

Tipične prirodne pokrajine v Sloveniji smo v geografski literaturi doslej izdvajali na osnovi splošnega poznavanja Slovenije in ne na osnovi posebnega kartiranja. Objavljene ustrezne karte so zato pregledne (Melik, 1946, Ilešič, 1957—1958).

Geomorfološko kartiranje v tujini

S tem je mišljeno splošno in ne posebno kartiranje (nivojev, krasa in podobno). Samo prvo predstavi relief kot celoto in ne daje poudarka samo na kvaliteto, temveč predvsem na kvantiteto. To pa je pglavitna prednost geomorfološkega kartiranja.

Večji razmah je geomorfološko kartiranje zavzelo po zadnji vojni. Mednarodna konferenca Podkomisije za geomorfološko kartiranje Komisije za aplicirano geomorfologijo MGU, ki je bila od 5—14. maja 1962 na Poljskem, je lahko ugotovila, da so dotlej izdelali podrobno geomorfološko karto (v eni ali več sekcijah) v Švici (avtor je Anaheim, Boesch), v Franciji (Tricart, Dresch, Joly), na Poljskem (Klimaszewski, Galon), v SZ (Markov, Spiridonov, Bašenina, Ganešin), na Češkoslovaškem (Demek, Lukniš, Vitašek, Mazur), na Japonskem (Tada, Nakano), v Kanadi (Robitailles, St.-Onge), v Belgiji (Macar, Gullentrops, Pissart, Seret, Bethune), v Nemški demokratični republiki (Gellert, Kugler), v Veliki Britaniji (Savigear, Watters, Berry), na Madžarskem (Balla, Peszi), v Romuniji (Morariu, Grumazescu, Cotet), na Portugalskem (Carvalho) in v Čilu (Borgel). (Klimaszewski, 1963). Na konferenci v Krakovu je bilo razstavljenih 41 listov geomorfološke karte iz 15 držav.

Ni mogoče v tem okviru ocenjevati vseh navedenih kart. V naslednjem bo omenjenih le nekaj kart iz dežel, kjer so več ali manj dosegli enotne osnove geomorfološkega kartiranja, in nekaj kart, ki so tipične zaradi svoje usmerjenosti. Največji obseg in največje poenotenje legend so dosegli v socialističnih deželah s planskim znanstvenim raziskovanjem, zlasti na Poljskem, Češkoslovaškem, v SZ, na Madžarskem, v NDR, v kapitalističnih državah pa v Belgiji, Franciji in v Kanadi. Pri oceni se omejujem tudi na dostopnost karte v barvah, ki že s svojo ploskovno obarvanostjo izdaja njen koncept. Ploskovna obarvanost namreč daje karti pglavitni ton in tako vidno izstopa, da ostanejo v ozadju morebiti celo bolj številni barvni znaki, simboli, šrafura in gravura. Zato je ploskovna obarvanost navadno pridržana pglavitnemu elementu kartiranja.

Dokaj dober pregled stanja v geomorfološkem kartiranju po svetu dajeta objavi gradiva z zasedanja Podkomisije za geomorfološko kartiranje IGU l. 1963 na Poljskem in l. 1967 na Češkoslovaškem (*Problems of Geomorphological Mapping, Warszawa 1963*, in *Progress made in Geomorphological Mapping, Brno 1967*).

Značaj sovjetske geomorfološke karte je razviden iz publikacije *Legenda geomorfologičeskoj karti* (1960), ki obsega čez 500 znakov. Ploškovno obarvanje je pridržano starosti oblik, barvna gravura pa genezi (tako je bilo mogoče npr. morske terase razvrstiti na šest gradacij po starosti). Štiribarvni znaki ločijo oblike po genezi. Tiskani legendi so priložene tudi vzorčne karte za različne pokrajine. Ker so tiskane v izvrstni tiskarski tehniki, so vkljub obilici elementov pregledne. Izstopata genaža in starost reliefa, pri prikazih ravninskega sveta pa je delno upoštevana tudi vidik funkcijske geomorfologije. Vendar legende in metode kartiranja v SZ niso unificirane (B a c h e n i n a - Z a r o u t s k a y a , 1967).

Na Poljskem so samo v letih 1946—1960 skartirali okoli 80.000 km² ozemlja. Avtor poljske karte meni, da geneze ni mogoče ločiti od starosti in ne procesa od časa nastanka (K l i m a s z e w s k i , 1960). Poljska karta daje zato prednost genezi in kronologiji ter je po koncepciji podobna sovjetski. Ker pa ohranja izohipse iz podložne topografske karte, prihaja relief bolje do izraza. Sicer pa dvobarvna tiskana karta ne dovoljuje, da bi podrobneje ocenili poljsko karto, kajti barvne redukcije, ki jih zahteva pocenitev tiska, vedno osiromašijo snov in nazornost. Poljsko geomorfološko karto štejejo med najboljše (glej B a k k e r , 1965).

Poljski in sovjetski karti je po osnovni shemi podobna standardna češkoslovaška geomorfološka karta. Na črno-belih tiskanih kartah Moravskega krasa, ki jih je objavil Geografski inštitut češkoslovaške akademije v Brnu, (D e m e k , 1963, 1967), izstopata morfogeneza in starost. Tudi na Moravskem se odpira vprašanje točnosti geomorfološkega določevanja reliefne starosti (V i t á s e k , separat). Ker karta ne ohranja drobnih izohips, je morfografija zastopljena.

Na Madžarskem izdelujejo geomorfološko karto v merilu 1 : 100.000; tiskati jo nameravajo v merilu 1 : 200.000. Poleg te pregledne karte pa pripravljajo karto merila 1 : 25.000, ki bo povzetek kartiranja na karto v merilu 1 : 10.000. Za podlago kartiranja rabi litološka karta v bledih barvah. Starost oblik označujejo s črkami, strmine pa s črtami in črtkami v smeri strmega. Strmine klasificirajo glede na odnašanje, nanašanje in stabilnost. Posebna pozornost je posvečena hidrološkim pojavom (P e c s i , 1964, 1967, *Legende der detaillierten geomorphologischen Karten Ungarns*, 1965).

Avtor geomorfološke karte delte Senegala je znani geomorfolog J. Tricart. Upošteva v prvi vrsti litološko sestavo in starost oblik (S t . O n g e , 1964, K l i m a s z e w s k i , 1960). Orografija je nekoliko zastopljena predvsem zaradi pomanjkanja topografskih kart (T r i c a r t , 1955).

Belgijska karta po zasnovi prof. Gullentropsa daje več poudarka orografiji (morfometriji) in funkcijskemu vidiku. Strmine klasificira na

osem kategorij z različnim razmakom črt, ki potekajo prečno na pobočje. Reliefne oblike so prikazane v barvnih znakih, pomembno mesto pa zavzema hidrografija (povzeto po St. Onge, 1964, in Gullentrops-Vanmaercke-Gottigny, 1967).

Drugačno zasnovano belgijske karte predstavlja tiskana sekcija Braine-Le Comte-Feluy z oznako 59/5-6 v merilu 1 : 25.000. Avtor sekcije je Fournau, izdajatelj pa *Centre National Recherches Geomorphologiques*, ki je natisnil tudi posebno razlago v knjižici *Text explicatif* (1967). Ploskovna obarvanost je pridržana oblikovitosti pobočij, ki so deljena glede na konkavnost in konveksnost ter na sestavljena pobočja, pa tudi glede na strmine. Sekcija predstavlja slemenast relief v Ardenih, ki je nekoliko podoben višjim peripanonskim terciarnim goricam v Sloveniji. Zasnovi je očitno botrovalo v novejši geomorfologij često proklamirano načelo, da naj bodo pobočja poglavitna skrb preučevanja reliefa. Sekcija pa ne zanemara tudi slemenskih nivojev in teras, zlasti pa izstopajo zelene doline.

Za kartiranje pretežno kvartarnega reliefa v Kanadi je Gullentropsovo metodo izpopolnil St. Onge (1962). Za tak relief je razumljivo, da skuša karta predstaviti predvsem izvor kvartarnih oblik in obenem kvartarnih sedimentov.

Joly-jeva (1962, 1963) karta Jugovzhodnega Maroka je predvsem geomorfostrukturalna in genetska. Na njej izstopa barvna litologija. Barvna šrafura loči starost sedimentov, šrafura in znaki ločijo tektonske, strukturne, fluvialne, hidrološke, in eolske oblike. Ker ni izohips, je morfografija povsem zanemarljiva. Tako usmerjenost karte si lahko razlagamo s pretežno strukturnim, navidezno skeletnim gorskim reliefom v aridnih in semiaridnih predelih.

Ker prevladuje v Sloveniji gorati relief, je za nas zanimiva geomorfološka karta področja Sernftalesa v Švici, katere avtor je E. Halbing. Z izohipsami v razmaku po 10 m je na karti dobro predstavljena topografija. Z barvnimi znaki so vnešene drobne oblike glede na genezo in glede na korelativne sedimente, niso pa zanemarljeni tudi hidrološki pojavi (po Klimaszewskem, 1960). Avtorji geomorfološke karte goratega reliefa dajejo, zanimivo, tudi drugod težišče na morfometrijo (glej Gellert, 1965).

Zanimivo je, da se je taka usmerjenost nacionalnih geomorfologij, kot jih izdajajo specialne geomorfološke karte, odrazila tudi na zasedanju Podkomisije za geomorfološko kartiranje v dneh od 29. — 31. avg. 1967 v Brnu, ko so skušali zblížiti stališča in ustvariti enotno legendo evropske geomorfološke karte v merilu 1 : 500.000. Scholz (1967), Gellert, Ganešin, Dumitraš so dajali prednost geomorfogenezi. St.-Onge je enako vrednotil obliko in genezo, po Bašeni pa naj bodo v ospredju trije elementi, oblika, izvor in starost. Pecci, Linton in Kugler so dajali prednost morfometriji. Iz poročila o zasedanju izvemo, da so se v sosednji Avstriji odločili za dve karti, kvartarno in morfološko. Pri slednji sta poudarjeni oblika in starost (Fischer, 1967).

Možnosti in osnovne potrebe po geomorfološkem kartiranju na Slovenskem

Po naših dosedanjih izkušnjah zmore izvežban geomorfolog skartirati dnevno 1–2 km² goratega reliefa, ki v Sloveniji prevladuje. K temu je treba za vsak km² dodati najmanj dva dni za pripravo in nato za obdelavo terenskih rezultatov. Kapaciteta vsakega geomorfologa znaša letno nekaj manj kot sto km² ozemlja.¹ Če upoštevamo razsežnost in razgibanost našega ozemlja, uvidimo, da bi sistematično kartiranje, kakršnega so se lotili v nekaterih socialističnih deželah, polno zaposlilo 10–20 let najmanj deset raziskovalcev. Z drugimi besedami, popolnoma bi zavzelo za več kot eno desetletje večino poklicnih geografskih raziskovalcev, ki so trenutno v Sloveniji. Ni izgledov, da bi za kartiranje lahko ustvarili dodatno ekipo.

Po mojem mnenju nam omejene možnosti onemogočajo, da bi se lotili sistematičnega kartiranja, ki bi rabilo samo geomorfologiji. Prestaja še možnost, da ga izvajamo kot stransko dejavnost pri drugih geografskih terenskih raziskavah. Take možnosti pa narekujejo tudi poseben smoter kartiranja, ki je v tem, da naj dodatno geomorfološko kartiranje čim bolj dopolnjuje pogloblitno terensko raziskavo. Toda pri tem ne smemo izgubiti z vidika osnovno potrebo geomorfološkega kartiranja, ki mora vsebovati vse tiste elemente, ki so potrebni za primerjavo pogloblitnih geomorfoloških svojstev našega ozemlja. Tudi tako izvajano kartiranje mora imeti skupno osnovno metodo in cilj.

Z nakazanih vidikov potreb in možnosti izbrana snov naj bi bila čim bolj splošna, da bi kartiranje zadovoljevalo čim več potreb. Med njimi je na prvem mestu potreba regionalne geografije, v nemali meri pa tudi proučevanja izrabe tal.

Tako orientirana splošna geomorfološka karta bi morala zanemariti nekatere elemente, ki rabijo samo nekaterim vrstam geomorfologije, na primer pretežno genetski geomorfologiji. Toda pustiti je treba možnost, da geomorfolog poleg splošne, za vse predele enake geomorfološke karte izdelava še posebno karto, s katero bo prostorsko opredelil rezultate svojih terenskih raziskav (npr. karto nivojev, rečnih tokov predkraške faze in podobno). Splošna geomorfološka karta je lahko zanj prav tako dopolnilno delo kot za vsakega drugega geografskega raziskovalca.

Možnosti izdelovanja splošne geomorfološke karte in njene vrednosti so pri obstoječem terenskem geografskem raziskovanju naslednje:

a) Pri specialnem geomorfološkem raziskovanju, ki ga geografi vkljub omejenim možnostim izvajamo za potrebe stroke in prakse. Splošna geomorfološka karta bi specialista-geomorfologa (krasoslovca, kvartarnega geomorfologa in pod.) navajala k bolj kompleksnemu obravnavanju pojavov in ga obenem opozarjala na potrebe regionalne in družbene geografije. S tem bi spodbijali očitek, da specialne geomorfološke raziskave uhajajo potrebam in ciljem geografije kot celote.

b) Pri kartiranju izrabe tal. Če bi ob tem delu izdelovali splošno geomorfološko karto, bi izrabo tal utemeljili s prirodnimi pogoji, kar

¹ Letna norma v Kabinetu za geomorfologijo ČSAV v Brnu je 100–150 km² (D e m e k, 1963), vendar je Moravska reliefno manj razčlenjena.

bi nam istočasno bolj opredelilo vlogo družbenogeografskih dejavnikov. S tem bi družbeni geografi izpodbijali očitke preozke geografske specializacije, ki zanemarja geografsko povezanost pojavov.

c) Pri regionalnem raziskovanju, ki bi z izdelavo splošne geomorfološke karte postajalo vedno manj deskriptivno in z njo vred vedno bolj dokumentirano. Marsikje na Poljskem je postalo geomorfološko kartiranje sestavni del planiranja (Murauski, 1965).

č) Pri terenskem raziskovanju v okviru diplomskih in seminarskih nalog. Splošna geomorfološka karta bi izdelovalce nalog navajala h kompleksnemu preučevanju pojavov, ki je osnovni cilj geografskega izobraževanja.

Če v mislih preletimo slovenske predele, ki jih je že zajelo podrobno terensko raziskovanje, uvidimo, da bi lahko imeli izdelano geomorfološko karto že za znaten del Slovenije, če bi se zanjo že prej odločili.

Iz navedenih nagibov so v naslednjem poglavju razložene teze za slovensko geomorfološko karto. Zadevajo le njen osnovni koncept, ki mora biti tak, da omogoča medsebojno primerjavo kartiranih predelov. Mora pa istočasno dopuščati možnost, da se legenda splošne geomorfološke karte dopolni tako, da kartiranje boljše rabi osnovnemu namenu terenskega raziskovanja. Dopuščati mora tudi možnost, da se izpolni osnovna legenda splošne karte, kakor bo to nakazala praksa. Vse to pa zahteva sistematično skrb za kartiranje in njegovo metodologijo, s katero bi morali geografi zadolžiti posebno ali že obstoječo organizacijsko enoto, ki bi vodila o kartah vsaj evidenco, če jih že ne bi sama zbirala.

Teze za geomorfološko kartiranje na Slovenskem

V luči nakazanih možnosti in potreb za kartiranje pri nas lahko pristopimo k preverjanju konceptov geomorfološkega kartiranja, ki so navedeni v uvodu. V načelu jih kaže vrednotiti po tem, koliko potreb splošnega geografskega raziskovanja izpolnjujejo.

Upodabljanje reliefnih oblik — morfometrija odn. morfografija — ostaja slej ko prej poglavitna naloga in osnova vsega geomorfološkega kartiranja. Ker se tolmačenje dobe in načina nastanka reliefnih oblik z razvojem teoretske geomorfologije spreminja, ohranja karta, ki upodablja oblike same na sebi, daljšo vrednost od tiste, ki le tolmači nastanek.

Pri upodabljanju morfografije je treba upoštevati druge, včasih uspešnejše metode reliefnega ponazarjanja.

Za večino Slovenije razpolagamo s topografsko karto v merilu 1 : 25.000. Povečana na merilo 1 : 6.000 do 1 : 10.000 (glede na razčlenjenost reliefa) se je izkazala za primerno osnovo pri poskusnem kartiranju. Jugoslovanska topografska karta podaja z izohipsami glavno orografijo, katere večje oblike ne kaže posebej ponazarjati (npr. večje doline, hrbte, holme in pod.). Z geomorfološke karte, ki ohranja v osnovi izohipsno mrežo, lahko razberemo tudi ekspozičijo, ki je ni treba posebej označevati. Le na krasu kaže posebej označiti kraške depresije, to je svet, ki je nižji od najnižje točke na obodu, preko katere se v času

nastopa temperaturne inverzije preлива ohlajeni zrak. Tako označevanje ima pomen za lokalno klimo in za geomorfologijo.

Pokrajinska fotografija geomorfološkega kartiranja na terenu ne more nadomestiti, lahko pa ga dopolni. Fotografija v poševni projekciji, posneta z vzpetine, lahko daje plastičnost znakom, ki jih vsebuje geomorfološka karta in posreduje tipičnost reliefne oblike, ki je lahko v različnih predelih različna ali subjektivno pojmovana. Tipična graba na Goričkem se razlikuje od tipične grabe na Pohorju.

Z izrabo aeroposnetkov za preučevanje reliefa smo pri nas v močnem zaostanku. Ko bodo tudi pri nas postali sčasoma lažje dostopni, bo geomorfološko kartiranje z njimi močno olajšano; saj nas napotijo na izhodiščne probleme, ki bi si jih sicer lahko pridobili le z daljšim terenskim obhodom. V Sudanu napravijo najprej iz aeroposnetkov pregledno geomorfološko karto, ki je izhodišče za detajlno terensko kartiranje (B e r r y, 1965).

Vsa ta sredstva pa ne omogočajo klasifikacije reliefnih oblik, ki ostaja naloga terenskega raziskovanja.

Iz pregleda tujih geomorfoloških kart je razvidno, da sta geokronološko in genetsko klasificiranje še vedno v prevladi. Trajnost takega dela pa je časovno omejena, ker so metode določevanja starosti oblik in procesov, ki so jih priklicali, v geomorfologiji še nedovoljno razvite in sporne. Naziranje o starosti reliefa se zato z leti spreminja. Najbolj značilne planote v Sloveniji (Pokljuka, Trnovski gozd itd.), ki so jih na pragu tega stoletja imeli za miocenske tvorbe, datirajo v novejši dobi v srednji pliocen. Zato kaže slediti tujemu zgledu in označiti starost, in to s črkami, le tam, kjer je ta nesporno določena. Označevanje starosti in geneze naj bo fakultativno. Zanj je videti posrečena češkoslovaška praksa, ki uporablja indekse. Na primer indeks sEⁿ91 pomeni: velika črka sredi eno od glavnih vrst oblik (erozijske, denudacijske itd., v našem primeru erozijske), črka f pomeni izvor oblike (npr. visokogorska kraška oblika v Alph), črka n pomeni starost (neogen) in desni dve številki pomenita številko iz legende, ki prikazuje to obliko (glej D e m e k, 1965, str. 41). Nadaljnje pomisleke proti enostranskemu geokronološkemu kartiranju vzbuja dejstvo, da so se vse starejše oblike (npr. nivoji, terase, pobočja) po dobi nastanka zasnove še naprej razvijale in spreminjale. Vse večje in starejše reliefne oblike so zato poligeokronološke. Če pa upoštevamo še močno klimatsko spreminjanje v kvartarni dobi, uvidimo, da so vse starejše reliefne oblike tudi poligenetske, to je nastale so, takšne kakršne so danes, ob različnih procesih, katerih medsebojni odnos se je sčasoma spreminjal.

Zaradi tega kaže slemenske nivoje in pobočne terase označevati s skupnim znakom za poligenetsko tvorbo. Da bi dosegli enotnost v ugotavljanju in se izognili teoretskim diskusijam, moremo označiti za slemenski nivo vsako ravno slame, ki na vrhu na razdaljo vsaj 50 m nima v eni smeri večjega strmca kot 8°. Pobočni nivo (polica, terasa) ima manjši strmec od 5° in razsežnosti vsaj 2 ha. S posebnim znakom je treba ločiti še strukturne nivoje (pogojene z lego skladov, bolj odporno kamnino in pod.), ki so po mojem mnenju bolj razširjeni kot si mislimo. Pri

določevanju planot in ravnikov se kaže ukloniti praksi. Vendar naj bo to morfografski in ne morfogenetski termin (npr. krimska planota).

Manj težav zahteva genetska klasifikacija drobnih reliefnih oblik, ki jih topografska karta ne prikazuje. Za geomorfološko kartiranje so pomembne tudi zato, ker z njimi često določujemo recentne geomorfološke procese. Številne tuje geomorfološke karte le-te zanemarjajo. Vendar so pomembni za pedogenezo in za svojstva prsti, za vsakovrstne posege človeka v naravo, za gradnjo, za izrabo tal in pod. Recentne procese je človek često spremenil, s kolovozi utrl pot linearni eroziji, z golosekom sprožil erozijo prsti ali nastajanje melišča itd. Določevanje recentnih procesov, tudi tam, kjer ne puščajo na površju posebnih oblik, ni tako zapleteno kot se zdi. Recentno erozijo (točneje linearno erozijo) omejimo na rečna korita. Tako pojmovana erozija je osnova za druge procese, ker ustvarja globeli, toda na geomorfološki karti je omejena na ozke pasove. V široki, erozijsko nastali dolini jo bomo označili samo ob strugi potoka. Denudacijo kot ploskovni proces spiranja moremo predvideti na vseh pobočjih z naklonom nad 8° , ki niso razčlenjena tako, da bi bilo onemogočeno površinsko spiranje (npr. grbinasti kras na pobočju). Korozijo omejimo na karbonatne kamenine, ki jih na terenu lahko določujemo s solno kislino primerne koncentracije. Drug način je meritev celokupne (ako ne karbonatne) trdote rek in potokov. Na karbonatnih kameninah je celokupna trdota praviloma višja od 6° N, v visokogorskem svetu od 4° N. Mehanično preperevanje je zajeto v akumulacijskih tvorbah.

Legenda, ki je priložena kartam, je prirejena za kartiranje z barvami. To nam omogoča, da pri vnašanju strmine — o tem bo govora kasneje — z izbiro barve določimo še recentne geomorfološke procese. Če sta prevladujoča dva procesa, se barvi izmenjavata.

Če hočemo klasificirati drobne reliefne oblike in določiti recentne procese, moramo spoznati vodne razmere. Njih ne zanemarija večina tujih geomorfoloških kart. Vseh znakov, ki jih predlaga Sretenović (1962), sicer ni mogoče upoštevati, ker bi zavzeli na karti preveč prostora, moramo pa ločiti tiste pojave, ki so važni za geomorfologijo in izrabo tal.

Če kartiramo nekatere hidrološke pojave in če upoštevamo še boniteto zemljišča, o čemer bo govora kasneje, postane naziv geomorfološko kartiranje preozek. Če bi uporabljali ime fizičnogeografsko kartiranje, bi bilo to spet preširoko, ker niso zajeti klima, vegetacija in prst. Opazanja iz te vrste pojavov lahko vnašamo v zapisnik in v njem ter na karti označimo lokaliteto s številko. To velja za vse beležke in pojasnila.

Med elementi funkcijskega geomorfološkega kartiranja je tudi v tujini v ospredju klasifikacija strmine. Na koliko vrst delimo strmino po naklonskem kotu, to zavisi od merila odnosno od tega, ali karta še ni polna drugih znakov, zlasti ploskovnih. Zakaj vrisavanje znakov ima svoje meje, ki jo določuje preglednost karte. Če ohranjamo za podlago hipsometrično karto 1 : 25.000, se zastavlja vprašanje smiselnosti posebnega določevanja strmin. Iz medsebojne razdalje dveh izohips lahko izračunamo strmino. Zaradi nazornosti pa je treba strmine vendarle

kartirati. Tuje geomorfološke karte imajo zelo neenako število kategorij strmine. Za ravninski svet kaže uporabiti drugačne kategorije kot za gore. Za gričevje in gore predlagam kartiranje treh kategorij in sicer 8–20, 20–56 in nad 56° naklona. Površje z naklonom manj od 8° je v glavnem ravninski svet, kjer relief ne nudi ovire strojnemu obdelovanju njiv. Strmine med 8 in 20° so često pripravne le še za obdelovanje z lažjimi kmetijskimi stroji, za sadovnjake in travnike, medtem ko njive zaradi prelaganja brazd ostarijo in na sploh pospešujejo erozijo prsti. Naklon okoli 56° je posipni kot grušča, peska in pod.; take enakomerne strmine, ki so pogoste zlasti v nekdanjem periglacialnem svetu, so v geomorfološki literaturi znane pod imenom Richterjeva pobočja. Z večjih strmin mehanična prepelina hitro »obleti« in pokriva nižje manjše strmine, ki jih zaščiti pred preperevanjem. S tem nastaja enotni strmec, ki je tudi pri nas tako pogost na nekdanjem periglacialnem območju (npr. na Pohorju). Na strminah večjih od 56° pomeni vsak usek in kolo-voz nevarnost hitre linearne erozije. Večina gozdov na njih ima varovalni značaj.

Litološke podlage ne kaže vnašati na geomorfološko karto, ker jo preveč izpolni. Boljše je, da se litološka ali geološka skica priloži geomorfološki karti.

Kartiranje bonitete zemljišča je pomembno zlasti za študij izrabe tal in za lokalno geografijo vobče. Vprašanje je, katere elemente naj zajame. Debeline prsti ne kaže kartirati, ker se krajevno preveč spreminja in je delo preveč zamudno. Ugotavljanje svojstev in rodovitnosti prsti je naloga pedologije. Pač pa je pri nas možno in potrebno določevati kamenitost površja. Izberemo poprečno kamenito površje, v njem omejimo nekaj m² površine in tu ocenimo, kolikšen delež površine zavzema kamenje, ki moli iz zemlje. Na krasu kamenitost površja često ni več odraz prirodnih razmer, ker so površje za njive in travnike ljudje otrebili kamenja. Za razvoj kmetijstva je zlasti pomembno, da označimo s posebnim znakom tiste obdelovalne površine, kjer je traktorsko obdelovanje zaradi kamenitosti ali preplitve zemlje nemogoče. To ve povedati lastnik, ki orje z živino.

Priložena legenda za kartiranje predstavlja ogrodje, ki ga naj izpolni bodoča praksa. Kartiranje posebnih zemljišč bo zahtevalo dopolnitve legende, ki pa jih je treba pri vsakem primeru skrbno opisati. Take dopolnitve bo zahtevalo kartiranje periglacialnega, zamočvirjanega, visokogorskega ozemlja itd. Legenda, ki je priključena kartam, je bila preizkušena v glavnem v treh krajih. V Glinici in v Krajni vasi pri Dutovljah smo kartirali v okviru geomorfoloških terenskih vaj za slušatelje 3. in 4. letnika Katedre za fizično geografijo Oddelka za geografijo FF v letih 1967 in 1968. Sodelovala sta asistenta Jurij Kunaver in Franc Lovrenčak. Za pomoč se jima tudi tukaj zahvaljujem. V 1967 sem kartiral Rakitno. Originalno gradivo vsega kartiranja se nahaja pri Katedri za fizično geografijo FF.

Trenutno ni izgledov, da bi lahko objavili geomorfološke karte v barvah. Kot priloge terenskim študijam odnosno elaboratom bodo ostale v unikatih. Zato upošteva legenda uporabo številnih barvnikov.

Kartiranje po priloženi legendi ne bo polno zadovoljevalo želja mnogih porabnikov karte, toda številnim porabnikom bo nudilo vsaj nekaj.

Za ilustracijo sta priloženi karti za Rakitno in Glinice. Ker ju ni bilo mogoče natisniti v barvni tehniki, ju je bilo treba prirediti za tisk v črnem. Pri tem je izrazna moč bistveno zmanjšana. Zato vrednosti legende ne kaže soditi po njih (gl. priloge med str. 80/81).

Pri izbiri barve kartne podloge se je treba ozirati na barvo recentnih geomorfoloških procesov in znakov. Za kartiranje Rakitne je bila karta 1 : 25.000 prefotografirana in nato narejen pozitiv na fotopapirju. Tako dobljena temno siva podlaga je dobro odražala zelene in rdeče barve, torej denudacijo in korozijo, ki tam prevladujeta. Taka podlaga pa je slaba za črne znake. Če pa karto preslikamo, izdelamo pozitv v retroprint filmu in tega ciklostiramo na ozalit, lahko dobimo podlago v rjavi ali modri barvi. Na rjavi podlagi se izgubijo opečno rjavi znaki (erozija), dobro pa izstopa zelena barva. Na modri podlagi se dobro odražata rdeča in zelena barva, slabo pa modra (vodovje).

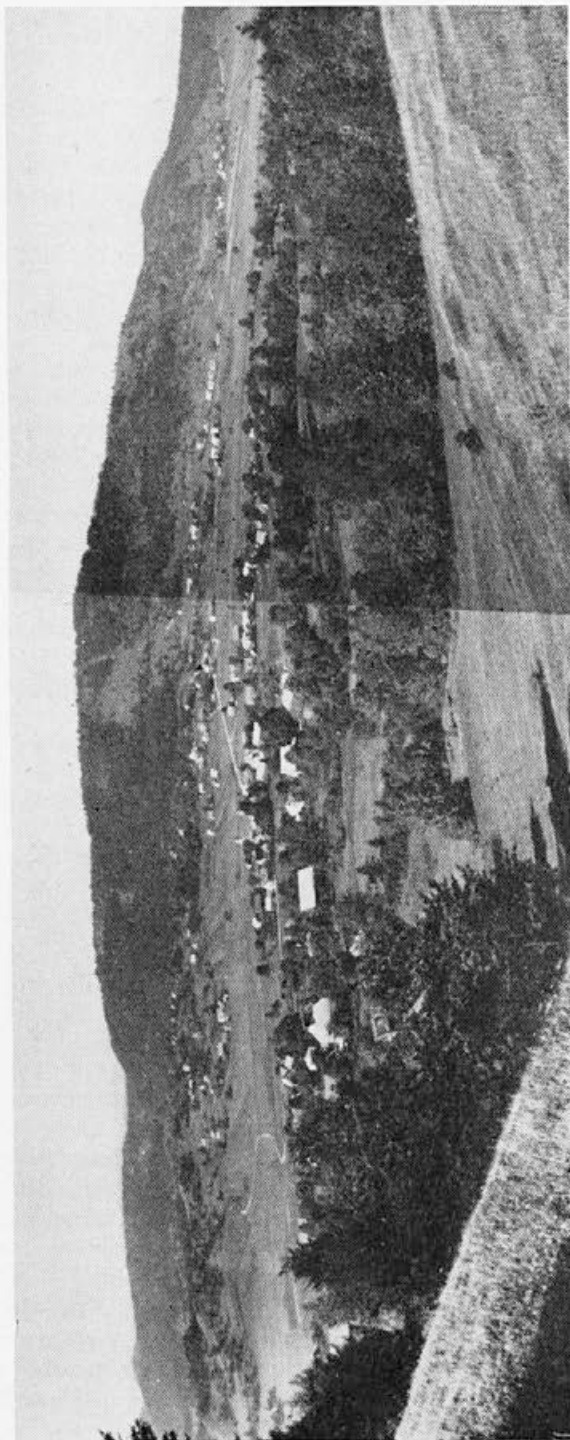
Če pa ne moremo izbirati barve podložne karte, kaže le-tej prilagoditi barvo geomorfoloških procesov (npr. drugačna barva za korozijo in kraške oblike za kraško ozemlje na rdeči podlagi). Seveda pa vsaka sprememba zahteva posebno obrazložitev v legendi.

S temi navidezno tehničnimi vprašanji zadevamo na problem poenotenja legende specialne geomorfološke karte, h kateri težijo naporci omenjene Podkomisije za geomorfološko karto. Toda ta problem nastane šele pri tiskanih kartah. Vse misli v tem članku pa so namenjene izdelavi rokopišnih kart. Če se bo pokazalo umestno, v primeru potrebe ne bo težko, iz takih rokopišnih kart izdelati založniški original za enotno geomorfološko karto, v kolikor le-ta ne bo vztrajala na geomorfogenezi in geokronologiji kot osnovnih elementih.

Pojasnilo h karti Rakitne

Rakitna je reliefno tako oddvojena enota kot malokatera na Slovenskem. Rakitniško kotanjo omejuje na severovzhodu do 1000 m visok slemenast Španov vrh. Jugozahodno pregrado predstavlja 999 m visoka slemenasta Novaška gora. Kotanja je odprta proti SZ in proti JV, toda v tej smeri se površje naglo spusti za več sto metrov na eni strani proti Ljubljanskemu Barju v dolino Borovniščice in proti krajeva Preserje in Kamnik, na drugo stran pa v globoko zarezano izvorno dolino Zale — pritoka Iščice. Rakitna ima torej obliko visoko dvignjene nečke z robom, ki je na dveh straneh odskrbljen. Zato se dviguje proti SZ in JV le okoli 20 m visok rob iznad dna, ki je v nadmorski višini 770—800 m. 2 km dolgo in do 1 km široko dno kotanje visi proti SZ, kamor teče tudi ponikalnica Rakitniščica.

Glede drobnih reliefnih oblik je Rakitna revna. Taka je zaradi dokaj enolične litološke strukture. Skoraj vsa kotanja je iz dolomita, ki je po geološki karti v Geološkem zavodu Slovenije triadne starosti (iz noriško-retijske stopnje). Pobočja Španovega vrha in Novaške gore

Fot. 1 — Rakitna, fotografirana s pobočja Španovega vrha. Na karti Rakitne je označeno mesto fotografiranja s št. 1. Spodaj sredi je videti širok dolek. Iznad naselja pri farni cerkvi so na griču nove weekend-hušice. V ozadju je Novaška gora in pod njo je vrsta zaselkov, ki spadajo k Rakitni. Zadnji desno so Novaki

so konkavna in slabo razčlenjena. Konkavnost povečuje zlasti zložnejše podnožje, kjer se strmina počasi izteče v kotlinsko dno. Kraško polje zato nima ostrega roba. Edina pogostejša reliefna oblika so plitve dolinaste ulegnine, ki se začenjajo navadno 100–200 m pod vrhom, le na jugozahodnem koncu Novaške gore tik pod vrhom. Skraja so ozke in plitve, navzdol pa se širijo in poglobljajo, tako da imajo več metrov globine. Po njih ne tečejo potočki, ker je ruša sklenjena. V prečnem profilu so zaokrožene. Ker ne kažejo sledov korit in erozije, jih velja ločiti od dolinic ali grap. V tujini se je za take oblike ustalil naziv *Delle*. V Slovenski geografski terminologiji se ni ustalil poseben termin. Na kartah jih imenujem dolek, z izrazom ki ga omenja Badjura. Badjura navaja še sinonime dolič, dolec, podolnica, dolinka, dolček itd. po Pleteršniku dolica in dolača (Badjura, 1955, 205).

Kod drugod po svetu se tudi na Rakitni vzbuja vprašanje, ali so dolki (*Delle*) recentne tvorbe, plod intenzivnejšega spiranja pod rušo, ali pa so fosilne tvorbe iz pleistocena. Na Rakitni je več razlogov za prvo razlago. Na izteku dolka v ravnino je več obdobjih in tudi stalnih izvirkov (lokacije na karti št. 2, kjer je opuščen betonski vodni zbiralnik, št. 5, kjer je na dveh mestih vodovodno zajetje, št. 6, kjer je stalnejši potok, ker je tu ozemlje v celoti bolj vodoneprepustno in zato bolj razčlenjeno. Po geološki karti je tu drugačen, debelozrnat dolomit. Od tu se napaja tudi umetno jezerce).

Slabo razčlenjena in konkavna pobočja Španovega vrha in Novaške gore dajejo vtis, da je bila v pleistocenskih razdobjih, ko so bila tu večinoma trajno zamrzla tla, denudacija tako intenzivna, da je onemogočala globinsko vrezovanje. Zato imajo pobočja v celem tak podolžni profil, kot je značilen za melišča (glej panoramsko fotografijo, posneto z mesta št. 1). Kasnejši procesi so razčlenili podnožje hriba. Najbolj je razčlenjeno v slemenaste kope na območju osrednjega naselja pri farni cerkvi. Sem se po geološki karti vriva iz porečja Zale pas apnenca kategorije zgornjetriadni apnec, gomoljast apnec, lapornat apnec, lapornat skrilavec itd. Značilno je, da je tu največ polja na Rakitni. Prst pa je na tem apnencu neenakomerno globoka, tako da njive večidel niso primerne za traktorsko oranje. Zato se bo v bodoče Rakitna verjetno še bolj kot dozdej usmerila v živinorejo, povezano s turizmom, ki je osredotočen v novem naselju weekendskih hišic na Zahribu.

Rakitna je primer tesne povezanosti izrabe tal z litološko osnovo, kot je značilna za Notranjski kras: na dolomitnih pobočjih prevladuje travnik, na apnencu, glede na debelino prsti, njiva ali pašnik pa tudi gozd, na naplavljeni zemlji pa njiva. Tako področje debelejšje naplavljenе zemlje je podnožje Novaške gore, kjer se iztekajo dolki in kjer so zaselki Novaki, Brdo, Žati. Rjava do rdeča prst pa je tu zelo neenakomerno globoka. Kjer molijo iz nje 1–3 m visoke dolomitne grbine, so nanje postavili domove ali pa pustili, da jih zarašča grmovje.

Iz robnih dolinic in dolin, ki so najgloblje med Novaško goro in Zahribom, ter izpod dolkov zbira vode potok Rakitniščica. V njeni strugi je sredi kotanje pred sotočji s pritoki razgaljena kak meter pod površjem temnosiva do črnkasta šotna ilovica. Pokriva jo peščena

ilovica, kakršno naplavlajo pritoki z bregov še danes. Da šotna plast ni jezerska usedlina, priča njena nagnjenost, ki je enaka strmecu potoka. V šotno plast so strugo Rakitniščice poglobili pri melioracijah med obema svetovnjima vojnoma, ko so na močvirni ravnici presekali odkluke. Tedaj so osušili tudi mlinščico (št. 4), ki je dovajala vodo mlinu. Zemljišča ob meliorirani strugi so zdaj sušnejša in rodovitnejša. Mokrotna so ostala v glavnem ob pritokih z leve, ki izvirajo na robu ravnice. Njihova regulacija ne bi zahtevala večjega tehničnega problema.

Pod Novaki postane kotlinsko dno ob severozahodnem koncu kotanje sušnejše, vrtačasto, prepreženo s suhimi dolinicami, med katerimi so ponikve. Rakitniščica skuša zaobiti ta predel z značilnim imenom Ponikalnice (št. 7) na severnem kraju. Čim se približa severnemu skalnemu pobočju, izgublja vodo v prvi požiralnik. Tako kot naslednji trije je obzidan. S tem so hoteli med vojnoma skrajšati poplave. Toda danes so nekateri obzidani požiralniki zasuti z naplavino in ob njih so se odprle nove luknje. Končni požiralnik je na dnu globlje vrtače, v kateri so sledovi svežih ugrezov. Ponikalnice preplavi voda le zelo redko, enkrat v več letih.

S solno kislino ni bilo mogoče ugotoviti večjih razlik med Ponikalnicami in ostalim dnom. Le mestoma je kamenina bolj kompaktna in manj dolomitizirana. Tudi geološka karta ne kaže tu drugačne kameline.

Relief Rakitne bi lahko označili za dolomitnega, če pri tem mislimo močno pešчени triadni dolomit, kakršnega najdemo na Slovenskem od Hotedersčice do Temenice. Zanj so značilne enakomerne strmine pobočij, ki v Rakitni le v ovršju gorskih slemen preidejo v kategorijo 20—36°. Tudi kraška polja ali del kraških polj v dolomitu imajo svoje značilnosti. Zanje kaže uvesti poseben termin — dolomitno kraško polje. Za tako polje je značilno, da obod ni ostro omejen, dno se vanj dolinasto zajeda in ni ravno na večje razdalje. Če na polje ne pritekajo potoki z neprepustnega sveta, ni ostankov starejših akumulacijskih faz.

Kraško polje Rakitne je nastalo v dolini, ki se je iz območja Ljubljanskega barja nadaljevala preko Rakitne čez današnje povirne grape Iščice na JV proti Šentviški planoti. V to smer se slemena še danes dvigujejo. Terciarno dolino je prerezala Zala in po ugreznjenju Ljubljanskega barja je polje visoko obviselo v zraku. Lokalno pospešena korozija in erozija sta v dnu doline izdelali kotanjo. Ničesar ne kaže, da bi se razširjala na vse strani od ponikev. Ponikalnice so le končni del dna, ki se je hitreje poglobljalo.

Čeprav je rob kotanje mestoma le 20 m visok, se razvija občuten temperaturni obrat. Najbolj ga občutijo naselja pod Novaško goro. mnogo manj pa farno naselje in turistično naselje na Zahribu. Na Rakitni v dolini zaradi obrata ne uspevajo češnje, orehi in sadje.

Njive so v strmini do 8°, redko na bolj strmem svetu. V pobočje se travniki dvigujejo najvišje tam, kjer je zemljišče vlažnejše. To je po dnu dolkov, v celem pa tudi po Novaški gori. Toda na manj prepustnih in bolj peščenih zemljiščih je močnejša globinska erozija. Le

severozahodno od Novakov je najti erozijske žlebove (št. 8). V dolini proti znamenju s koto 855 m pa so morali cesto zavarovati pred erozijo s tem, da so potoček speljali po pobočju. Šele strmine nad 520 so povsod pod gozdom. Strmine nad 560 pa so navezane izključno na apnec nad dolino Zale.

Dolomit je najbolj zdrobljen ob tektonskih prelomnicah, zlasti na stiku z apnencem. Tam je največ gramoznic, kjer kopljejo dolomitni ali apneniški pesek za ceste in druge gradnje (št. 1, 3, kjer so vidne tektonske drse).

Dominantna površinska procesa sta korozija in denudacija. Prvo dokazuje precejšnja trdota vode. Odtok iz jezera je imel 5. 9. 1965 celokupno trdoto 10,6, karbonatno 10,4, kalcijevo 5,5 in magnezijevo 5,1° N.

Pojasnilo h karti Glinic

Glinice so vas v povirju potoka Glinščice, ki je znan po tem, da po izviru pod Toškim čelom ne teče na severovzhod proti 4 km oddaljeni Savi pri Šentvidu pri Ljubljani, temveč zavije pri Podutiku proti jugu, se poslužuje doline, ki jo je med hribom Rožnikom in Bokalcem izdelala pleistocenska Sava. Izliva se pri Viču v Gradaščico in z njo vred v Ljubljano.

Kraj smo izbrali za kartiranje, ker je blizu Ljubljane in ker je zaradi geomorfološke pestrosti primeren za fizičnogeografske terenske vaje študentov.

Geomorfološka raznolikost je zasnovana v geološki pestrosti, ki jo ponazarja priložena geološka skica, povzeta po manuskriptni geološki karti iz Arhiva Geološkega zavoda v Ljubljani. Z nje je mogoče izdvojiti tri glavne reliefnotvorne kameninske skupine, ki potekajo v dinarski smeri in se vrstijo od jugozahoda proti severovzhodu: a) peščene karbonatne kamenine, v glavnem dolomit, b) skladoviti apnenci in c) permski, karbonski in triadni skrilavci in peščenjaki.

Relief, ki je podoben tistemu na Rakitni in ki bi ga lahko označili za dolomitnega, je razvit v glavnem dolomitu ter na kategoriji, ki jo geološka karta označuje za »peščenjaki, ploščati apnenci, plastoviti apnenci« iz mejnega razdobja med triado in juro. Ob jugozahodnem robu je dinarsko potekajoči prelom. Poleg njega so še drugi podolžni in prečni prelomi pretrli kamenino, ki prepereva v peske. Več aktivnih odkopnih jam še danes daje dolomitni pesek. Na stiku med bolj peščenimi in bolj kompaktnimi (apneniški) skladi se je razvila slepa dolina — Kucja dolina. Na njenih pobočjih prevladujejo grape, na koncu katerih izvirajo potočki, dolki in v zgornjem delu tudi dolinice. Glavni potok na koncu slepe doline ponika v vrsti vrtač, ki se jim dna sveže grezajo.

Na koncu Kucje doline je 10—15 m visok prag, po katerem poteka avtomobilska cesta na Toško čelo. Onstran njega pa se med apnencem in dolomitom, ki ga kopljejo v več gramoznicah, začinja znova dolina, ki se pri Podutiku odpira v ravnino pri Dravljah.

Druga reliefna enota je pretežno kraška. Tukajšnji, tako imenovani Podutiški kras, je Ljubljani najbližji. Na jugozahodu se začne z gozdnim hribom Strmica (384 m), v katerega se zajeda podutiški kamnolom z nad 50 m visoko odkopno steno. Nad njo so razkrili rušo. Skalna osnova pod njo je vsa v žlebastih škrapah (»geološke orglje«). Vendar drugod iz ruše ne molijo kamni. Hrbet Strmice se proti severozahodu znižuje in uravna. Tu, v predelu z imenom Krasje, je največ vrtač, večidel skledastih in lijakastih. Poseben ogled pa je razkril, da so skoraj vse vrtače bolj ali manj preoblikovane po človeku. To se pozna po nenaravno vdrtih pobočjih, po jalovem kamenju na dnu ali po prebitem obodu v vrtačah v bregu. Domačini ne pominjajo več tega, vendar so v vrtačah nedvomno nekdanj lomili kamen in ga odvažali v Ljubljano, preden se je uveljavila opeka kot gradbeni material. Ker so apneniške sklade najlaže lomili v breg, je opušenih kamnolomov največ v pobočju nad Kucjo dolino, na Strmici in v bregu vrtač. Do danes je ostal aktiven en sam kamnolom — podutiški, ki je naslednik zelo številnih opušenih, ponekod zarastlih z že zelo starim gozdom. V Krasju sta tudi dve brezni. Brezarjevo je globoko 20—30 m.

Tretji reliefni pas je v permokarbonu. Od apnenca ga loči dolina Velike Glinščice, ki priteče iz Planjavskega grabna. Južno pobočje grabna je apneniško in na vrhu so celo stene (»Janezove stene«, »Babji zob«, in v njih nekaj pol-jam. Niže zavzema pobočje veliko zaraščeno melišče z naklonom okoli 40°, kolikor znaša posipni kot grušča. Severna stran Planjavskega grabna je v permokarbonskih pisanih skrilavcih do 100—200 m pod razvodjem gladka, niže pa vedno bolj razčlenjena v grape in terasasta slemena. Nekaj grap je fosilnih. Nekateri opuščeni kolovozi so postali več metrov globoki erozijski žlebovi. Naklon je med 12 in 20, v grapah tudi več stopinj. Kot celota je relief denudacijsko-erozijski.

Od sotočja Male in Velike Glinščice se dno doline odmakne od lito-loškega kontakta in vedno bolj zahaja na apnenec, ki tvori v naselju Glinice že terasasto severno pobočje. Ta odmik je nepričakovan, saj je apnenec erozijsko mnogo bolj odporen kot pa permokarbonski skrilavci in peščenjaki. Glinščica bi utegnila vrezati svojo dolino v robne apnenice epigenetsko, česar ni mogoče dokazati. Bilo pa je mogoče utemeljiti razlago, da je temu kriva robna korozija. Peščenjaki in skrilavci severno od vasi Glinice so kremenasti. Vode z njih so mehke in agresivne (glej tabelo na koncu!), saj znaša celokupna trdota le 1—2° N.

Čeprav je v dnu doline debela naplavina, prične Glinščica že od sotočja Male in Velike Glinščice obdobjno izgubljati vodo v apneniško podlago in ob suši povsem presahne. Južno od vasi se pojavijo v strugi skalni požiralniki. Zato je struga poleti do Podutika često suha, saj tudi kraški izviri v podnožju Strmice v Logu delno presahnejo. Stalen je izvir Dragomaš pri podutiškem kamnolomu, ki ima nedvomno zvezo s ponori v Kucji dolini. Na to kaže precejšnja magnezijeva trdota (št. 8). V izviri v Logu in v Dragomašu pa se verjetno pojavi tudi voda Glinščice, ki je više poniknila v apneniško podlago. Pri prenikanju skozi naplavino se znebi proda in zato more imeti v podzemeljskih ka-

nalih manjši strmec kot pri površinskem toku. To je domnevni vzrok, da zlasti gorski potoki tako često izgubljajo vodo v apneniška tla, ki se niže v dolini spet pojavi v izvirih. Da je Glinščica ob povodnji precej prodonosna, priča fosilni izgon, ki se je ohranil pod Glincami vzhodno od mostu na avtomobilski cesti. Po njem je tekel potok še v času izdelave franciscejske katastrske mape. Med obema svetovnjima vojnama so izgon nehali trebiti in zato je potok spet ušel na najnižje dno.

Franciscejska mapa kaže nekoliko drugačen gozd kot je danes. Na permokarbonu je vrisan čist listnat gozd. Danes je med kostanjem in bukvijo precej bora in smreke. Pretežno iglast gozd je ostal na apnencu, kjer mu prija bolj ilovnata in hladna zemlja. Na dolomitu je zarasel gozd največ travnikov.

Izraba tal v Glinicah je precej tipična: na dolomitu prevladujeta travnik in gozd, ki zavzema tudi permokarbon, polje pa je na naplavini, bodisi v dnu doline, bodisi na robnem apnencu. Glavno vaško polje je na robnem apnencu, ki ga preplavlja naplavina s permokarbona. Na nasprotni strani doline, pri kmetiji Brezar, je na robnih apnencih med kraško rjavo ilovico tudi preperel permokarbonski prod. V zveganem površju so ostali sledovi dveh teras. Prva, v Hruševju, ima na severozahodu še 15 m relativne višine nad potokom, a jo niže hitro izgubi. Niže Brezarja je ostanek še nižje terase.

Terasi in na robni apnenc naplavljen preperelino more pojasniti naslednja razlaga o razvoju reliefa.

Od omenjenih treh reliefnih enot je najnižja apneniška, zlasti med Kucjo dolino in Glinicami. Tukajšnji najnižji in uravnan svet si moremo raztolmačiti s tem, da so se preko vmesnega apnenca nekoč površinsko prelivali potoki, ki so apnenc bolj korodirali in erodirali, čeprav je proti eroziji najbolj odporen. V naslednji fazi sta se pričeli poglobljati dolina Glinščice in Kucja dolina. Sledi močna akumulacija permokarbonskega gradiva, ki zapolni dolino Glinščice. Potok zaide z naplavine na robne apnenca in v njih izdelava teraso Hruševja. Njen ekvivalent so terasasta slemena na severni strani Planjavskega grabna, ki so strma in videti mlade tvorbe. Taka akumulacija se je mogla zgoditi samo v brezgozdni pleistocenski glacialni klimi, glede katere imamo dve domnevi. Po pelodnih raziskavah naj bi tudi ob viških glacialnih dob rasel na Ljubljanskem barju redek kriofilni gozd, morebiti tipa tajge (Š e r c e l j, 1966). Po najdbi ostankov losa v viški terasi pa meni I. R a k o v e c, 1955, da je v starem pleistocenu vladala stepa. V zadnjem würmskem sunku je v ljubljanski okolici subarktični gozd prešel v tundro (o. c., str. 148 in 150). Geomorfološke razmere v Glinščici podpirajo Rakovčeve postavke. Sledila je faza ponovne erozije, ki je odstranila naplavino. V novejšem geološkem razdobju pa so pričeli potoki s permokarbona pred izlivom ponovno odkladati plavje. Tako so nastali na izteku grap vršaji, po katerih so speljali izgone. Dolina Glinščice je zato v prečnem profilu nekoliko nesimetrična, z najnižjim dnom ob južnem apneniškem pobočju.

Literatura

- Badjura, R., 1955, Ljudska terminologija, terensko izrazoslovje. Ljubljana.
- Bakker, J. P., 1965, Different types of Geomorphological Maps. Problems of Geomorphological Mapping. Geographical Studies No 46, Warszawa.
- Bashenina, N. V., 1957, Comments on the Legend of the International Geomorphological Map of Europe at 1:500.000. Zprávy Geografického ústavu CSAV, Opava, 6.
- Bachenina, N. V., Zaroutskaya, 1967, Essai sur l'unification de la cartographie géomorphologique à diverses échelles. Progress made on Geomorphological mapping. Geografický ústav CSAV, Brno.
- Berry, L., 1965, Geomorphological Mapping in Arid and Semiarid Regions of the Sudan (East Africa). Problems, o.c.
- Bulla, B., Pecsí, M., 1965, Die geomorphologische Übersichtskarte Ungarns (1:200.000). Problems, o.c.
- Demek, J., 1965, Gegenwärtiger Stand der geomorphologischen Kartierung in der Tschechoslowakei. Problems, o.c.
- Demek, J., 1967, Generalization of Geomorphological Maps. Progress made in Geomorphological Mapping. CAV, Brno.
- Dumitrashko, N. V., 1967, Principles of the Construction of the Legend of the International Geomorphological Medium Scale Map of Europe (1:500.000). Zprávy, o.c.
- Ilešič, S., 1957—1958, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. Geografski vestnik, XXIX—XXX, Ljubljana.
- Fischer, H., 1967, Vorschlag für die Gestaltung der Geomorphologischen Übersichtskarte von Europa (1:500.000). Zprávy, o.c. 1957.
- Ganeshin, S. G., Some Proposals to the Elaboration of the Geomorphological Map of Europe 1:500.000. Zprávy, o.c.
- Gellert, J., 1965, Über geomorphologische Kartierungsarbeiten in der Deutschen Demokratischen Republik. Problems, o.c.
- Gellert, J. F., 1967, Thesen zu einer Geomorphologischen Übersichtskarte 1:500.000 von Europa. Zprávy, o.c.
- Gullentrops, F., Vanmaercke, M., C. Gotigny, 1967, La cartographie géomorphologique en Belgique-Echantillon d'une carte géomorphologique en Belgique centrale. Progress made in Geomorphological Mapping. Proceedings of the Meeting of the IGU-Commission on Applied Geomorphology, Sub-commission on Geomorphological Mapping held in Brno and Bratislava April 27 -- May 2., Geografický ústav Československé akademie věd v Brne. Zprávy, č. 9. Brno.
- Joly, M. F., 1962, Principes pour une méthode de cartographie géomorphologique. Bulletin de l'Association de géographes français, No 309—310.
- Jovanović, P., 1955, Pregledna geomorfološka karta Kraljevine Jugoslavije. Zbirka karata Geogr. društva, Beograd.
- Klimaszewski, M., 1965, Introduction. Problems, o.c.
- Klimaszewski, M., 1960, Problèmes concernant la carte géomorphologique détaillée, son importance scientifique et pratique. Przegląd Geograficzny, XXXII, 4.
- Kugler, H., 1967, Vorschlag für die Gestaltung der Geomorphologischen Übersichtskarte von Europa 1:500.000. Zprávy, o.c.
- Legenda geomorfologičeskoj karti SS mastaba 1 : 50.000—1 : 25.000. Moskva 1960
- Legende der detaillierten geomorphologischen Karten Ungarns. 1965, Budapest.
- Linton, D. L., 1967, A Geomorphological Map of Great Britain at 1 : 625.000. Zprávy, o.c.
- Malovrh, V., 1957—1958, O metodi geomorfološke analize gorate pokrajine z vidika ekonomske, posebej agrarne geografije. Geografski vestnik XXIX—XXX.
- Malovrh, V., 1959, Določevanje razvoja goratega gospodarskega prostora. Ekonomski zbornik, IV.

- Malovrh, M., 1962, Raziskovanje majhne enote hribovskega gospodarskega prostora (okoliš Trebelno), Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto.
- Melik, A., 1946, Prirodno geografska sestava Slovenije. Geografski vestnik XVIII.
- Melik, A., 1963, Slovenija. Geografski opis. Ljubljana.
- Meze, D., 1966, Gornja Savinjska dolina. Institut za geografijo SAZU, Dela.
- Murawski, T., 1963, Die Rolle der ausführlichen geomorphologischen Karte bei der Bearbeitung der physiographischen Grundlagen der Stadt- und Landesplanung. Problems, o.c.
- Pécsi, M., 1964, Geomorphological Mapping in Hungary in the Service of Theory and Practice. Applied Geography in Hungary. Budapest.
- Pécsi, M., 1967, Proposals concerning the Symbols to be used on the 1 : 500.000 scale Geomorphological map of Europe. Zprávy, o.c.
- Pissart, A., Macar, P., 1963, Légende de la carte géomorphologique du domaine de l'université de Liège, au Sart Tilman. Problems, o.c.
- Rakovec, I., 1955, Geološka zgodovina ljubljanskih tal. Zgodovina Ljubljane. I. knjiga: geologija in arheologija. Ljubljana.
- Sretenović, L., B., 1962, Topografsko-kartografski znaci za nadzemne objekte i pojave kraške hidrologije. Zbornik VI. kongresa geografov FNRJ v LRS — Ljubljana.
- St-Onge, D., 1964, Geomorphological Map Legends, their Problems and their Value in Optimum Land Utilisation. Geographical Bull. No. 22, Ottawa.
- St-Onge, D., A., 1967, Cartes géomorphologiques a moyenne et petite échelle. Zprávy, o.c.
- Sercelj, A., 1966, Pelodne analize pleistocenskih in holocenskih sedimentov Ljubljanskega barja. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razprave razreda za prirodoslovne in medicinske vede, IX/9, Ljubljana.
- Sifrer, M., 1961, Porečje Kamniške Bistrice, Inštitut za geografijo SAZU, Dela.
- Text explicatif de la Feuille Braine—Le Comte—Feluy, Tongres/Liège, 1967. Centre National Recherches Géomorphologiques.
- Tricart, J., 1955, Z problematyki mápy geomorfologicznej. Przegląd Geogr., XXVII, 2, Warszawa.
- Vitásek, J., Obecná přehledná geomorfologická mapa. Separat.
- Vrišer, I., 1965, Rudarska mesta. Slovenska matica, Ljubljana.

GEOMORPHOLOGICAL MAPPING IN THE EXAMPLES OF RAKITNA AND GLINICE (SLOVENIA)

Ivan Gams

In this article there are first stated the kinds of unsystematical geomorphological mapping done until now in Slovenia. Mapping of the niveaus and terraces connected with geomorphogenetic studies prevailed. A general and systematic geomorphological mapping in the general sence of this meaning has not yet been done in Slovenia.

There follows a survey of the published geomorphological maps in colour in foreign literature (in the Soviet Union, Czechoslovakia, those, published by Klimaszewski, Tricart, Gullentrops, Fournneau, St. Onge, Halbings, Jolly). This survey is done from the point of view, which geomorphological elements were put in the centre and were marked by areal colours: morphometric elements, morphostructure, morphogenesis, morphocronology, dynamic geomorphology, functional geomorphology.

In Slovenia there exist possibilities for morphological mapping of whole area only in connection with other geographic field research intended for various purposes. Therefore the auther has established an adequate method of mapping regarding the purpose, that the maps would be useful for many activities, especially for local regional geography and studies of land use. In the enclosed legend the elements of morphogeneses and morphostructure are therefore reduces in favour of dynamical and functional geomorphology. The age of surface forms is indicated by letters where it is indisputable. The recent morphological processes are marked not only by adequate microforms but also in all places where the following dominant processes are discerned: erosion (only along the river beds), denudation (on the slopes outside river beds and stony slopes), accumulation (in accumulation forms) and corrosion. It takes place on carbonatic rocks and can be established by means of measurements of total hardness of water exceeding 5° German Degrass or by means of hydrochlorid acid. The areal processes are marked by coloured dash or full single or duble lines which are used in the same time to denote the three cathegories of slopes: 8 — 20, 20 — 26 and more then 36° of inclination. Red colour indicates corrosion, green one denudation, brown — erosion, grey — anthropogenetic forms. The yellow colored marks indicate the percentage of surface which is stony, and the ability of tractor tilling of fields.

The described method was tested and fulfilled by mapping in some places in mostly mountainous areas in Slovenia, done by students and staff of the Department of Geography at the University in Ljubljana. Field mapping used as a basis the topographical maps in scale 1 : 6000 to 1 : 10.000 with contour lines of 10 m. Two maps in black and white were adopted for printing. The first map represents the mountainous region of Rakitna in Notranjsko (altitude 780—1000 m) with a uniform fluviokarstic relief developed in dolomite. The other maps represents a small area near Ljubljana (Glinice) composed by karstic limestone, dolomite and nonkarstic reliefs. In both cases the maps are intended to represent the results of physiogeographic research and in the slovene language follows the discussion of the suitability of the marks and symbols.

Legends and maps printed in black and white have lost much of their expressive ability which were obtained in the coloured original.

The legend represents a frame in which further partition of the symbols and marks needed for mapping special reliefs and for special purposes has to be done. Such a legend is needed to obtain a possibility of comparing the geomorphological maps from different parts of Slovenia countryside.

Jakob Medved — Ivan Gams

OJSTRICA NAD DRAVOGRADOM

(Primer preobrazbe gorskega kraja zaradi prevrednotenja naravnih in družbenih razmer).

V okviru teme »Transformacija agrarnih področij in karta izrabe zemljišča v Jugoslaviji« smo sodelavci Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani med drugimi sondami izbrali tudi katastrsko občino Ojstrico nad Dravogradom, kot predstavnico gorskih kmetij. Raziskave so bile opravljene v letih 1965, 1966 in 1967. Naravnogeografske razmere je opisal I. Gams, družbeno-geografske pa J. Medved. Podatki v družbeno-geografskem delu so dobjeni s pomočjo ankete in Zavoda za izmero zemljišč v Slovenjem Gradcu.

Leg. K. o. Ojstrica obsega del jugoslovanske Koroške, ki zavzema svet severno od Drave na južnem pobočju Košenjaka. Ta strm gorski svet na jugu omejuje Drava, na severu državna meja med Avstrijo in Jugoslavijo, na vzhodu pa stara deželna meja med Koroško in Štajersko. Pripada katastrskim občinam Vič, Goriški vrh, Ojstrica, Sv. Duh, Velka in Kozji vrh. Vse katastrske občine razen Viča, ki obsega pretežno dolinski svet, segajo od dna doline do najvišjih vrhov Košenjaka. Številni potoki (Šentlovrenški, Ojstriški, Boštjanski in Veljški), ki izvirajo tik pod vrhom Košenjaka, so si vrezali globoke grape in s tem močno razčlenili pobočje. Številne grape in vmesni hrbti močno otežkočajo prečno povezavo, marsikje jo celo onemogočajo. Zaradi tega so se na južnem pobočju Košenjaka jasno izoblikovali trije predeli: Vič in Goriški vrh, Ojstrica in Sv. Duh ter Velka in Kozji vrh. Ojstrica je zaradi osrednje lege, izgradnje ceste in bližine Dravograda doživela največ sprememb; v razvoju je nekoliko pred drugimi katastrskimi občinami na področju Košenjaka, zato je tudi predmet naše raziskave.

NARAVNE RAZMERE

I. Geološke, reliefne in pedogeografske razmere

Prirodne razmere na Ojstrici so v marsičem podobne kot drugje v Pohorskem Podravju. Zato morejo spoznanja, ki jih je dalo preučevanje Ojstrice, osvetliti prirodne poteze vsega Pohorskega Podravja.

V pogledu geoloških, reliefnih in pedogeografskih razmer je mogoče na Ojstrici izdvojiti naslednje enote:

1. Vrhnja slemena dosežejo v Košenjaku (1521) svoj sklop. Sam vrh lahko po višini vzporejamo z vrhnjimi pohorskimi nivoji v n. v. 1500 do 1520 m, čeprav ni uravnan, temveč kopast. Proti kolenu Drave pri Dravogradu se od vrha cepita goriško in ojstriško slemo. Na slednjem se hrbet na večjo razdaljo izravna v n. v. 1450—1420 m 1270—1280 m. Tako na slemenu, ki se vzdolž državne meje odceplja od Košenjaka v smeri proti vzhodu kot na zgornjem ojstriškem slemenu je ravnega sveta več kot kjerkoli niže vse do dravskih prodnih teras. Vendar jih zaradi višine niso izkoristili ne za kmetije ne za kmetijsko izkoriščanje.

Metamorfne skrilavce in peščenjake, ki so različni na kratkih razdaljah, pokriva na slemenih debela plast periglacialnega grušča.

2. Ojstrica zavzema v glavnem eno samo slemo, Ojstriško slemo, ki moli in se znižuje od vrha Košenjaka skraja proti jugovzhodu, nato pa proti jugu. To slemo ima proti zahodu, v dolini Ojstriškega potoka, dokaj nerazčlenjeno pobočje. Na vzhodni strani pa so ga razčlenili potočki z grapami v stranska slemena. Po prirodnih pogojih za kmetijstvo je mogoče ta zemljišča med n. v. okoli 555 m, kolikor ima Drava pri Dravogradu, in vrhom Košenjaka, razdeliti v pasove, ki se v smeri proti vzhodu znižujejo.

Vrhnji pas zajema še najvišje kmetije v povirju Ojstriškega potoka in na južni strani slemena, kjer se zvrstijo kmetije od Srebnika preko Mihela in Korata do Napečnika. Strmine v tem pasu so običajno med 20 in 30°. Očitno je, da je naklon pobočij odvisen od kompaktnosti kamenine. Le-ta je razvita kot amfibolit, zeleni skrilavci, blestniški skrilavci in druge kompaktnjše metamorfne kamenine. Skalna osnova moli le redko do površja, praviloma tam, kjer je strmina večja od 56°. Tam se javljajo redke skale in pod njimi gruščnato, večidel poraščeno melišče (tako so na primer južno od opuščene kmetije Šaukel v takih pečeh strmine do 40°). Položnejše pobočje pokriva sklenjena odeja periglacialnega grušča, ki je ostanek gruščnatega pokrova iz brezgozdne glacialne dobe. Večina tal spada med rankerje ali med rjava gozdna tla s plitvim humoznim A horizontom, ki prehaja navzdol v pesek in grušč. Koreninski drevesni splet zarašča najbolj zgornje talne sloje. Prepereline so zlasti v prisojeh brez talne vode, ki se pretaka po skalni podlagi. Ves pas vrhnjih pobočij je zato brez površinskih vodnih tokov. Na zložitih vrhnjih pobočjih je pod Košenjakom nekaj zamočvirjenih gozdnih tal, ker je vrhnji humozni horizont kislih tal premalo vodoprepusten. Na nekdanjih opuščeni travnikih je v osojeh na zakislih tleh zamočvirjenost še izrazitejša kot v gozdovih, ki imajo podoben značaj kot na podobnih tleh na Pohorju. Ponekod se javljajo prava visokogorska šotišča. Ob spodnjem robu tega pasu, v pasu najvišjih kmetij, je periglacialna odeja tanjša; mestoma prihaja do površnja skalna osnova, čeprav strmine ne presegajo 25—30°. Skalna osnova prihaja do površja praviloma na zametkih slemen, ki so med dvema ulegninama. V dnu ulegnin, ki se navzdol v nižjem svetu poglabljajo v dolinice, se zvrsti ob zgornjih kmetijah vrsta izvirov, kjer prihaja na dan voda, ki prenika z večjih višin v periglacialno odejo in se pretaka pod njo. Večino izvirov izkoriščajo kmetije za hišne vo-

dovode. Te kmetije (opuščene: Martin, Šimon, Šaukel, živeče: Pogač, Srebnik ter vrsta kmetij v k.o. Sv. Duh) imajo njive tam, kjer prekriva celotno skalno podlago periglacialni grušč na napetih zemljiščih, sicer pa v ulegninah med dvema slemenoma. Lega v ulegnini daje prednost spiranja prepereline s stranskih slemen proti sredini in tam je preperelina bolj drobnozrnata in debelejša. Na debelo je periglacialna preperelina preplavila zlasti pobočja nad Martinom in Šimonom, ker segajo sklenjene strmine do samega vrha Košenjaka. Potok, ki priteče z vrha Košenjaka med Martinom in Šimonom, je obakraj zdaj travniškega pasu v n.v. okoli 1150 m odložil nekaj metrov visoke vzdolžne nasipe proda, v katere je nato ponovno poglobil strugo. Nasipi so posledica nekdanjega intenzivnega fluvio-periglacialnega nasipavanja.

3. Skrilasti pas pomeni v reliefu niz položnih pobočij, ki bi jih bilo mogoče imenovati police, nivoje ali slemenske nivoje. Na vrhu Ojstriškega slemena se začenjajo med ojstriško cerkvijo in Lebartom, to je med n.v. 1020 in 860 m, ter se proti vzhodu znižajo (Ledinek ima v tem pasu svoje obdelovalne površine do okoli 700 m).

Skriljavi pas bi mogli v smislu klasične erozijske teorije označiti za erozijski nivo, vendar je dal podroben pregled zaključek, da je položnost tem manjša, čim bolj drobno skrilava je kamenina. Ta odvisnost je mogla nastati v glacialnih dobah z intenzivnim preperevanjem. Ker pa preperelina na teh policah običajno ni debelejša kot je periglacialna odeja v pasu najvišjih pobočij, moramo smatrati, da je bil odločujoč dejavnik pri nastajanju strmin denudacija.

Preperelina je v talnini gruščnata, više pa peščena in mestoma meljava. Obdelovalne površine imajo na teh zemljiščih mnogo bolj drobnozrnata tla, ki so obenem vlažnejša ter mnogo bolj podvržena eroziji. Usadi so tu čest pojav zlasti na njivah in travnikih.

Obdelovalna zemljišča kmetij zavzemajo planje, ki so med dolinami z gozdnatim pobočjem. Dosledno vsaka napeta planja ima svojo kmetijo. Vzhodno od središča Ojstrice pri cerkvi so obdelovalna zemljišča najvišjih kmetij strnjena. Ostale kmetije v skriljavem pasu pa loči pas gozda od višjih in nižjih sosedov, gozdovi v vmesnih grapah pa ločijo med seboj samije z isto višino.

4. V pasu najnižjih, pretežno amfibolitnih pobočij so največje strmine. Osnova so bolj kompaktne filitne, amfibolitne in blestniške kamenine. Strmine s poprečnim naklonom 24–32° povsem prevladujejo. Plečata mesta zamenjajo ozki hrbti, med katerimi so globoke ozke doline. Zaradi nizkih nadmorskih višin in ker je lahko ves denudacijski grušč odnesla Drava, je periglacialne odeje malo. Tla so izrazito skeletna, navadno rjava gozdna tla ali ranker, kar daje v celoti slabe rastiščne pogoje. Skeletna so zlasti nekatera zemljišča ob cesti Hribernik–Zajnsnik, kjer znaša naklon do 43°. Kar jih je nad 38° in so torej strmejša od posipnega kota grušča, so brez gruščnate odeje. Kmetije so si tu izbrale le boljše lege. To so pretežno pobočne lege tam, kjer je skalna osnova bolj glinena. Tam so tla debelejša in mokrotnejša. To povzroča mestoma zemeljske plazove (na primer Hribernik).

K nadpovprečnim strminam tega pasu, ki je v n.v. med okoli 900 in 550 m, je pripomogla verjetno tudi mlada erozija Drave. Osrednje slemo Ojstrice, ki ima v n.v. med 960 in 900 m okoli 800 m dolg raven slemenski nivo, je zato ob Dravski dolini kot odrezano in posebno strmo.

5. Na dravske prodne terase sega k.o. Ojstrica v večji širini samo pri Robinhofu. Tu se obakraj Ojstriškega potoka med dravski, v dokajšnji meri karbonatni prod, mešajo silikatni ojstriški prodni nanosi. Vzhodneje je dravski prod čistejši. Venčar je svet na prodnih dravskih terasah za ojstriške razmere tuj element.

Navedeni pasovi na Ojstrici se širijo proti vzhodu do Pernic in Vrat.

Po poizvedovanju med kmeti prsti glede rodovitnosti niso bistveno različne. V celoti so izrazito kisle. Manjka jim karbonatov, kar je videti tudi iz podatka, da ima Ojstriški potok pred Robinhofom (ob srednji vodi 20. avgusta 1966) po naših meritvah le 1,6 karbonatne in 1,8 celokupne nemške trdotne stopnje (ali okoli 52 mg/l mineralnih soli). Količina letnih padavin sicer ni izpričana z meritvami na postajah, je pa domnevno med 975 (Dravograd) in 1500 mm. Viški so poleti ali jeseni. Ker zavzema Ojstrica vogelni položaj in je ovira za vzhodne, južne ter zahodne vetrove, prinašajo poletne nevihte razmeroma precej padavin. Vkljub razmeroma neveliki količini padavin v vegetacijski dobi so tla močno lesivirana, ker je vrhnja prst pretežno peščena in prodnata. Večina metamorfnih kamenin hitro razpada v pesek, v koloidne delce pa zaradi slabotnega kemičnega preperevanja živcev zelo počasi. Ker je petrografska podlaga skoraj povsod zrnata (kristalasta), je nagnjenost poleg nadmorske višine poglavitni pedogeografski dejavnik. Zato moremo kakovost tal razdeliti na enake pasove kot relief.

Na vrhnjih slemenih prevladujejo lesivirana in mestoma zagljena rjava tla, ki prehajajo zlasti vzhodno pod Košenjakom na nekdanjih pašnikih in travnikih v organogena močvirna tla.

Na vrhnjih pobočjih prevladuje ranker*, v skrilačem pasu pa tudi kislja rjava tla. Na nižjih, pretežno amfibolitnih blestniških in filitnih pobočjih prevladujejo rjava kamnita tla, ki so močno skeletna. Na dravskih prodnih terasah se javlja rjava ilovnata zemlja, ki ima slične lastnosti kot drugod na savskem in dravskem prodnem zasipu.

II. Razmestitev obdelovalne zemlje in vpliv podnebja

Ena od poglavitnih nalog fizičnega geografskega raziskovanja je bila pojasnitev, zakaj so si kmetije izbrale določena zemljišča za nastanitev in obdelavo. Že prvi ogled kraja je vzbudil dvom v splošno priznano mišljenje, da so si kmetije poiskale strmine zato, ker ravnega sveta niso imele na razpolago. Proti takemu naziranju govorijo naslednja opažanja.

* Terminologija je povzeta po W. L. Kubični (The Soils of Europe, London—Madrid 1952).

Nad ojstriško cerkvijo je v n. v. 1270—1290 m plečato sleme na razdaljo en kilometer skoraj ravno; na obe strani vlada nekaj sto metrov na široko naklon le nekaj stopinj. Toda sleme je ostalo pod gozdom, čeprav stoje 100—200 m niže najvišje kmetije v strminah med 17 in 50°. Da niso raven svet na vrhu slemena izkrčili za polje, si lahko razložimo s preveliko nadmorsko višino. Vzhodno od zaselka pri ojstriški cerkvi sega obdelovalna zemlja najvišjih kmetij dokaj enakomerno do 1050—1100 m (le v povirju Ojstriškega potoka do 1200 m), kar bi kazalo, da segajo do višine, kjer še uspevajo žita. Primeri, da je najvišjim kmetijam prezgodnji jesenski sneg zametel žito na njivi, niso redki in podpirajo zgornjo razlago. Teže si je razložiti, zakaj na slemenu ni travnikov.

Reliefni položaj nad Komovtovimi njivami na Ojstrici; mesta, kjer so bili vzeti vzorci za analize prsti (glej pojasnilo med tekstom na str. 94)

Podoben primer neobdelanega ravnega sveta na vrhu slemena in obdelanega bolj strmega pobočja pod njim najdemo pod Lebartom. Tam se začneja v n.v. 850 m plečat slemenski nivo, z več ha ravnega površja, ki je pod gozdom. Toda ob zahodni strani segajo do njega Komovtove njive, kjer je poprečni naklon 20°. Vrhnji ogoni so najbolj ravni, a tudi najbolj opuščeni. Videti je, da ne zaradi mrtvice, ki bi prišla z dolgotrajnim obdelovanjem na površje, temveč zaradi splošne slabše rodnosti bolj ravnih tal. Vse kaže, da na silikatnih kameninah

Pohorskega Podravja še v višinah med 700 in 800 m ravna zemljišča niso primerna za pridobivanje tradicionalne kmetijske prehrane.

Komovtove njive v strmini, nad njimi opuščene njive za travnike in gozd na ravnem vrhu slemena so prikazani na fotografiji. Na njej so s številko v krogu označena mesta, kjer so bili vzeti vzorci prsti za analize, ki so bile opravljene v fizičnogeografskem laboratoriju Oddelka za geografijo FF. Narejene so bile z namenom, da ugotovijo morebitne razlike, ki bi vplivale na navidezno nenavadno izrabo tal na ravnem in v strmini.

Vzorec št. 1 je bil vzet v smrekovem gozdu na začetnem vrhu slemena v n. v. 850—855 m, kjer je okoli 200×100 m ravnega zemljišča. 2—4 cm debel F horizont je iz smrekovega igličevja, sledi 3—4 cm debel A horizont, nato pa sivorjava peščena ilovica z malo gruščca. Njena globina ni znana, presega pa pol metra. Matična osnova je glinasti skrilavec s pH (KCL) 5,5.

Vzorec št. 2 je vzet na ravnem blizu vzorca št. 1, vendar že na travniku, ki je bil še pred nekaj desetletji njiva. Prekoreninjen horizont A je debel le nekaj cm, hor. B pa je podoben temu iz vzorca 1.

Vzorci št. 3, 4 in 5 so vzeti v smrekovem gozdu v n. v. 805 do 790 m. Matična osnova je blestnik s pH (KCL) 5,8. Na teh strminah ležita igličevje in humus navadno neposredno na gruščnatem C_1 horizontu. Opravka imamo z rankerjem. Za vzorce pa so vzeta tla tam, kjer je pod A razvit B horizont. Glavne razlike med vzorci so v ekspoziciji.

Vzorec št. 3 je s temena priostrenega slemena, kjer ni več ravnice. Pod hor. F in A v skupni debelini okoli 10 cm je plitva rjava zemlja.

Vzorec št. 4 je z zahodne ekspozicije, s strmine 22° . Smrekov gozd je tu redkejši in tla mestoma porasla z borovničevjem.

Vzorec št. 5 je z vzhodne ekspozicije, s strmine okoli 27° .

Vzorec št. 6 je z južne ekspozicije, s travnika, ki je bil še pred leti njiva. V strmini 26° je le okoli 10 cm debela zemlja s precej gruščca.

Vzorec št. 7 je z bližnje njive. A_{or} hor. je tu še bolj zabrisan. Mehanična analiza s siti in meritve z električnim pH metrom so dale naslednje težnostne odstotke frakcij v horizontu B:

Frakcije v mm	Številka vzorca						
	1	2	3	4	5	6	7
Nad 2,5	5,8	13,5	28,5	30,3	38,9	22,7	38,1
2,5—2,0	2,5	1,7	3,8	3,4	2,9	4,5	2,6
2,0—1,0	10,6	7,6	12,3	12,9	6,7	11,9	7,9
1,0—0,2	22,9	19,5	21,4	20,1	15,6	14,8	17,7
pod 0,2	58,2	57,9	34,0	33,3	25,9	46,1	33,7
pH (KCL) hor. A	5,6		4,2				
pH (KCL) hor. B	5,8	6,15	5,3	4,7	4,5	6,2	5,8
pH (KCL) matične osnove (zdrobljena)	5,8	5,3	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8

Teksturna analiza je bila nadalje opravljena s pipetnim aparatom (analiziral as. F. Lovrenčak):

	Stevilka vzorca		
	1	5	7
grob pesek (nad 0,2 mm), odstotki teže	17,5	21,0	19,6
droban pesek (0,2—0,02)	16,4	8,3	26,9
mel (0,02—0,002)	46,7	47,0	59,5
glina (pod 0,002)	19,4	23,7	14,0

Na ravnem imajo tla malo grušča a več peska. Glede glinastih frakcij ni večje razlike, le njiva v strmini je ima manj. V celoti so vzorci ilovnato peščeni.

Glede kislosti so znatne razlike. Obdelovana tla in vzorec št. 1 so najmanj kisli. B horizont je pri njih sivkastorjav. Tak je tudi v smrekovem gozdu v vzorcu št. 1. Vse kaže, da so v davnini tudi na tej ravnici, kjer je zdaj smrekov gozd, orali. Ostali vzorci imajo rjav horizont B. Tudi po ostalih znakih zaslužijo oznako kislja rjava tla. Ker ni sledu o A_e horizontu, ki je značilen za podzol, kislost B horizonta pa v glavnem ni večja kot v matični osnovi, in ker je znaten delež gline, ni mogoče govoriti o podzolanju. V primeru njive v strmini je po nizkem deležu gline soditi na lesiviranje, ki je posledica večjega spiranja. Najbrž je zato nižji delež glinastih delcev tudi pri ostalih nekoč oranih tleh.

Četudi odmislimo znatno manjšo kislost na ravnici zaradi obdelovanja, si je po gornjih nepopolnih analizah težko domišljati, da bi bila pedološka svojstva v strmini toliko boljša. Zato nam preostane za razlago le višja temperatura tal v strmini v zahodni in južni legi kot na ravnem. K temperaturnim razlikam pa pripomore tudi to, da je na ravnem preperelina znatno globlja, prst v celoti vzeto bolj drobnozrnata (čeprav melnato-peščena, vendar zadržuje po dežju vodo v površinskih jamicah) in zato vlažnejša. Kmet Komovt ve, da v mokrotnem letu trava boljše uspeva na strmem, v sušnem letu pa na ravnem travniku.

V uvodu omenjena conalnost se kaže tudi v naslednji tabeli.

Pas (št. iz teksta)	Ime kmetije	Nadm. v. doma	Srednja višina polja	Ekspozicija	Poprečni naklon polja v sto- pinjah
I	Šimon	1150	1150	SW	28
	Srebnik	1050	1015	S	14
	Martin	1050	1120	S	17
	Pogač	1050	1000	W	28
	Šavkel	1200	1160	SW	30
	Popreček	1096	1080	WSW	23

Pas (št. iz teksta)	Ime kmetije	Nadm. v. doma	Srednja višina polja	Ekspozicija	Poprečni naklon polja v topinjah
II	Mežnar	990	970	W	17
	Mori	970	905	SE	17
	Škurlej	850	910	SSE	20
	Juvan	845	855	SE	20
	Lebart	880	880	S	10
	Popreček	907	924	SSW	17
IV	Ladinek	740	695	S	12
	Fajdl	680	680	SE	26
	Zajznik	790	745	SE	22
	Komovt	815	810	WSW	20
	Griben	650	640	SE	22
	Zajznikova koča	650	600	SE	22
	Hunc	750	685	SE	22
	Rebernik	650	640	S	20
	Bric	680	620	W	19
	Hribernik	650	520	W	20
Popreček	705	675	S	21	
V	Roßinhof	400	585	SSE	4

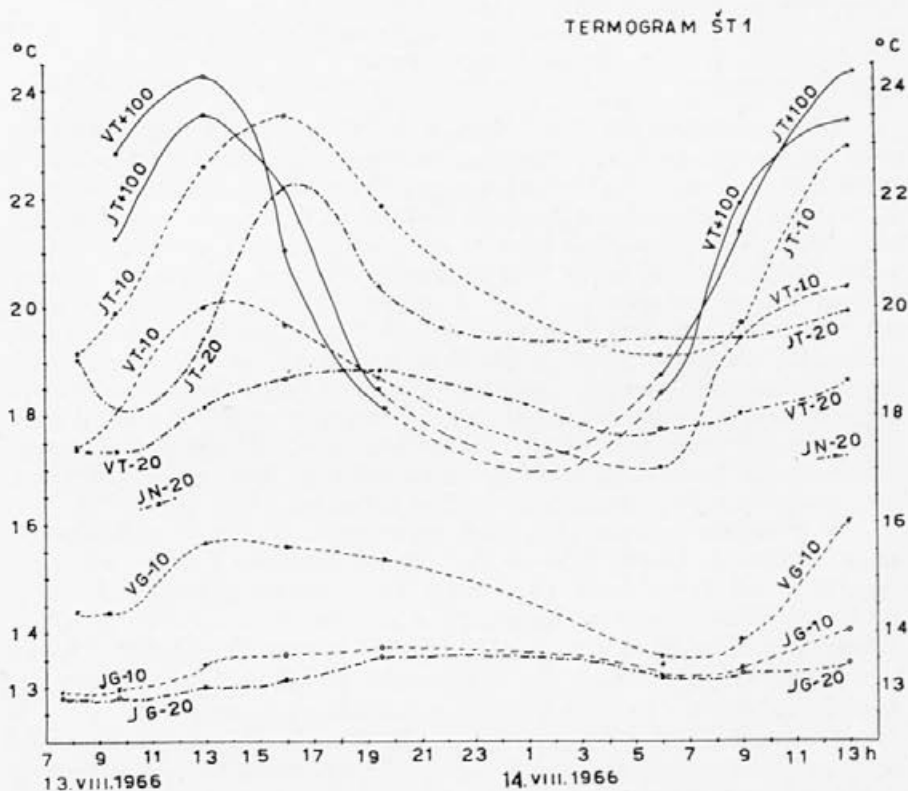
V prvi skupini se javljajo kmetije samo na južnih in jugozahodnih legah, v drugi se pridružujeta še jugovzhodna in pa zahodna lega, enako pri tretji. Kmetija Hribernik ima edina del njiv tudi v severni legi, kar je razumljivo, saj ima polje le še 545 m srednje nadmorske višine, medtem ko je dom na vrhu slemena. Vzhodno od ojstriške cerkve imajo najvišje kmetije južno lego, v povirju Ojstrice pa tudi jugozahodno; tam segajo tudi najvišje, ne da bi se pri tem bistveno podaljšal vegetacijski ritem v poletju in jeseni. Amfiteatralna oblika vse doline očitno povzroča višje temperature, kar si je mogoče razlagati predvsem z zavetno lego na koncu proti jugu usmerjene doline in z odbojnim žarčenjem od nasprotnih pobočij. Tudi v ulegninah na južnih pobočjih se kaže ugodnejša mikroklima v tem, da vegetiranje prehiteva vegetacijo na obeh robnih slemencih.

Da bi nudile vpogled v temperaturne razmere tal, so bile 12. in 14. avgusta 1966 zastavljene terminske meritve temperature zraka in tal s talnimi termometri* (termogram št. 1). Opravljene so bile v n. v. okoli

* Posodil jih je klimatološki oddelček Zavoda hidrometeorološke službe SRS v Ljubljani, za kar se mu zahvaljujem. Podatki za Radlje so povzeti iz arhiva ZHS v Ljubljani

1150 m v pasu najvišjih kmetij in sicer na krompirišču kmetije Napečnik na Ojstrici, druge pa pri opuščeni kmetiji Pečovnik v bližnji Velki. 12. in 14. avgusta je vladalo anticiklonsko sončno vreme ob dotokanju subtropskega toplega zraka, kar je zabrisalo razlike med dolinami in višinami. 1 m nad travniškimi tlemi so na naši postaji vladale v n. v. okoli 1150 m opoldanske temperature 23,4—24,4°, na dolinski meteorološki postaji Radlje ob Dravi (416 m nadmorske višine) pa 26—27° C. Jutranje temperature so bile približno enake.

Prve črke nad krivuljo pomenijo lego (V — vzhod, J — jug), druge poraščenost (T — travnik, N — njiva, G — gozd). Številke s pozitivnim predznakom pomenijo višino v cm, kjer so bile merjene zračne temperature, z negativnim predznakom globine v cm, kjer so bile merjene temperature tal.

Travnik, kjer so bile meritve, je bil do zadnje svetovne vojne svetovne njiva. Dolgoletno obdelovanje je zabrisalo humozni horizont A, značilen za ranker, tako da neopazno prehaja v premešano peščeno gmoto. V nasprotju s tem pa je na gnojenem krompirišču, kjer so bile meritve redke, bolj izrazit humozni horizont, ki je domnevno večji temperaturni izolator kot ruša. Meritve so bile na naslednjih mestih:

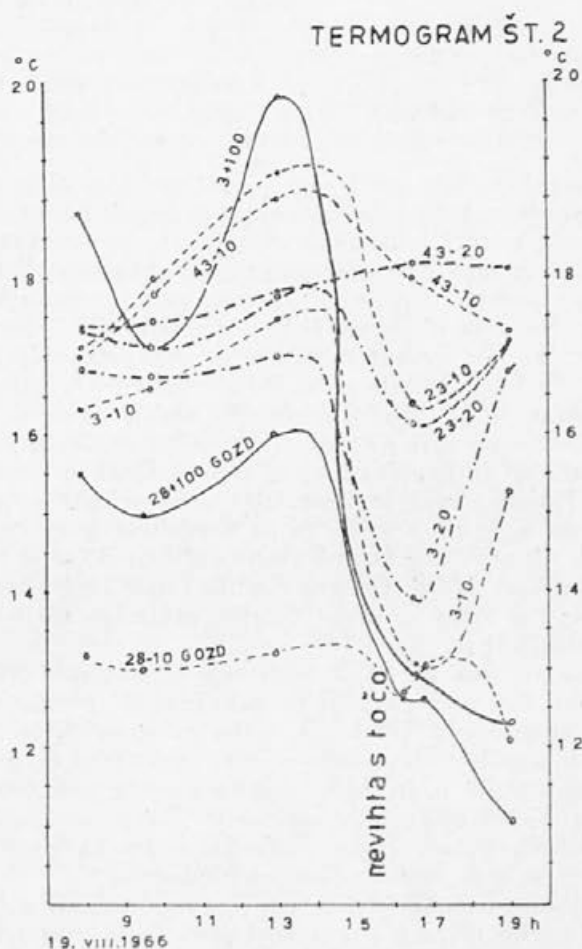
Ekspozicija	Naklon	Tla	Vegetacija
južna	19	ranker	Travnik, nekošen, sklenjena ruša
južna	28	ranker	Smrekov sklenjeni gozd, nesklenjena mahovnata ruša
vzhodna	17	ranker	Travnik, nekošen, sklenjena ruša
vzhodna	30	peščena	Smrekov gozd, brez ruše, igličevje
južna (Napečnik)	48	ranker, kulturalna zemlja	njiva, krompirišče, tla delno v senci listov

Na termogramu št. 1 je videti, kako se v vzhodni legi dopoldne prst, čeprav je nad njo zračna temperatura višja, manj segreje kot v južni legi in se prične ohlajati rano popoldne, ko temperature vrhnjih tal v južni legi še vedno naraščajo. Razlike med južno in vzhodno lego znašajo čez dan povprečno 1,5–3° C. V gozdu so tla v globini 10 cm za kakih 6° (in opoldne še za več) hladnejša kot pod travnikom, čeprav so bile zračne temperature le za 1–2° nižje. Vzrok razlikam je gost gozd, ki je preprečeval žarkom dostop do tal. V gozdu v vzhodni legi so bila tla mnogo bolj peščena in brez humoznega površinskega sloja, pravzaprav pesek opuščenega mravljišča. Ker boljše prevajajo zračno temperaturo, so pedotemperature za celo stopnjo višje kot v južni legi. Ker je mesto termometra v njivski peščeno-prodnati zemlji delno prekrivalo listje krompirja in je njiva gnojena, so bile redke izmerjene pedotemperature tu znatno nižje kot na travniku.

Za primerjavo navajam nekaj pedotemperatur meteorološke postaje Radlje ob Dravi, kjer je poligon na humozni peščeni njivi na dravski terasi, ki visi rahlo proti jugu. Tla so brez vegetacije. 15. avgusta 1966 so bile tam temperature tal v globini 10 cm ob 14^h za 5,3°, v globini 20 cm pa le za 0,2° C višje kot pri kmetu Pečovniku v Velki v n. v. 1050 m pri naklonu 19°. V tej višini je bil nad travnikom zrak za 1° C toplejši kot tla v globini 10 cm, v Radljah pa za 4,1° C.

Meritve 19. avg. 1966 (termogram št. 2) so imele namen, pojasniti vpliv naklona pri isti vegetaciji (na opuščnem travniku), pri podobnih tleh (ranker) in pri isti ekspoziciji. V n. v. okoli 1110 do 1140 m so bile merjene temperature tal v globinah 10 in 20 cm pri strminah 3, 25 in 45°, obenem pa tudi v gozdu pri strmini 28°. Termogram št. 2 kaže, da so bile ob toplem sončnem vremenu razlike v tleh pri raznih strminah komaj okoli 1° in so se opoldne nekoliko povečale. Toda popoldansko neurje s hudim nalivom in točo je razlike povečalo do okoli 3°, nakar so se spet pričele manjšati. V večji strmini je namreč odtekel večji del padavinske vode po ruši in ni prodril v tla ali je iz njih prej odtekel ter jih je zato manj ohladil. Padavinam pripada v gorah precejšen delež pri reguliranju toplotnega režima na južnih pobočjih. Zlasti, če so izkrčena za njivo ali travnik, se tla poleti ob padavinah občutno ohlajajo. Večje strmine v južni legi se tedaj ne le bolj segrevajo za-

radi radiacije, temveč se tudi manj ohlajajo kot na ravnih mestih, kjer se hladnejša padavinska voda zadržuje dalj časa in s tem tudi zavira ogrevanje tal, ko nastopi sončno vreme.

Prva številka nad krivuljo pomeni naklon površja, druga višino ali globino temperaturnih meritev.

V območju Velka — Ojstrica imajo skoraj vse višje njive južno, vzhodno ali zahodno lego. Prvi kmet, Hribernik, ki izrablja severno lego za njive, je v nadmorski višini 640 m. Na slemenu v vzhodno-jugovzhodni smeri je avgusta 1966 žel žito v severni legi (naklon 25°) 18 dni kasneje kot v južni legi in to približno istočasno kot kmetije ob gornji meji naselitve, to je v višini okoli 1000—1100 m. To pomeni, da zaostaja poletno vegetiranje v višinah okoli 640 m in pri naklonu 25° v severni legi za okoli tri tedne za južno lego. Zaostajanje je približno enako kot ga povzroča 400 m večja nadmorska višina zemljišč v južni legi.

20. avgusta 1966 so pri Hriberniku znašale temperature ob 10.50:

	Temperatura zraka 1 m	Temperatura tal — 10 cm	Temperatura tal — 20 cm
južna lega, naklon 25°	—	19,9	19,1
vrh slemena	19,4	19,2	18,8
severna lega, 25° naklona	18,0	17,5	—

Večjih razlik ni bilo predvsem zaradi nevihte, ki je bila dan po-
prej. Zaostajanje vegetiranja na severnih legah za južnimi za 2–5
tedne zgovorno govori o pomenu ekspozicije in strmine za toplotni
režim. Zaradi tega so vse najvišje kmetije Pohorskega Podravja v po-
bočni legi in v strmini. Strmina ni izbrana zaradi pomanjkanja ravnih
zemljišč za njive, temveč zaradi boljših temperaturnih razmer.

Naše meritve temperatur so bile sicer prekratkotrajne in premalo
sistematične, da bi dopuščale trdnejše zaključke. Dovoljujejo pa tele
delovne hipoteze, ki bi jih moglo potrditi nadaljnje delo:

1. Zaraščenost površja z vegetacijo je eden pglavitnih dejavnikov
za temperature tal (primerjaj razlike med gozdom in negozdom v ter-
mogramih!). Podoben zaključek so dale tudi sistematične mikroklimat-
ske meritve na njivskih zemljiščih na Švedskem (glej Mattson, J. O.,
Microclimatic observations in and above cultivated crops. Lund studies
in Geography, ser. A Ph. Geogr., No 16, Lund 1961), čeprav je tam
delež difuznega sevanja v sklopu celotne radiacije večji kot v hribih
naših geografskih širin.

2. Sestava tal ima po naših meritvah še pomembnejšo vlogo kot
drobne spremembe v ekspoziciji in nagnjenosti (primerjaj razlike v
gozdu na termogramu!). Vendar je treba pripomniti, da so vsa tla, v
katerih so bile meritve, ali antropogeno spremenjena ali gre za lokalne
spremembe po živalstvu, in da so prirodne zveze med naklonom zem-
ljišča, ekspozicijo in sestavo tal zabrisane. Tla na zložnejšem pobočju
so praviloma bolj drobno zrnata, vlažnejša in imajo debelejši humozni
A horizont ter so zato prirodno znatno hladnejša.

3. Zaradi antropogenih sprememb v sestavi tal pri naših meritvah
ne prideta do take veljave nagnjenost površja in ekspozicija, kot na
primer pri meritvah v Švici (J. Fabianowski, Untersuchungen über die
Zusammenhänge zwischen Exposition, Relief, Mikroklima und Vege-
tation in der Fallätsche, Bern 1957). Vpliv strmine in ekspozicije v pri-
rodni pokrajini domnevno še vedno ni dovolj preučen. Znani so izra-
čuni o dnevnem ogrevanju v $g/cal/cm^2$ pri raznih strminah. (V južni
ekspoziciji sprejemajo tla maksimalne količine toplote npr. v Arosi v
Švici v vegetacijski dobi aprila pri nagnjenosti 34°, maja pri 21, junija
pri 15, julija pri 15, avgusta pri 26 in septembra pri 45° naklona)*. Za
Pohorsko Podravje (pri 46° 40' severne širine) je mogoče izračunati,
da padajo opoldne sončni žarki najbolj strmo v prisojnih aprila na
strmine z 58°, maja z 28, junija z 24, julija z 28 in avgusta s 55° na-

* Povzeto po J. Blüthgen, Allgemeine Klimageographie, Berlin 1964.

klona. Popreček za dobo od aprila do avgusta je 35°. Toda na dejanske temperature tal vpliva še vrsta drugih dejavnikov.

Prirodno geografsko raziskovanje kot celota je pokazalo, da ima srednji višinski pas na Ojstrici razmeroma najboljše pogoje, ker so strmine najmanjše in tla najbolj disperzna. Te ugodnosti v dobi, ko je bilo težišče poljedelstva v pridelovanju žit, domnevno niso prišle do tolikšnega izraza kot danes ob vedno večji prevladi živinoreje, zakaj težja in vlažnejša tla so tu ugodnejša za krmne rastline in travnike kot v večjih strminah niže in više, obenem pa je tudi obdelovanje lažje.

DRUŽBENO-GEOGRAFSKE RAZMERE

I. Družbeno-geografski razvoj

Razvoj zemljiških kategorij in posestnih razmer. Lega in razporeditev kmetij v k. o. Ojstrica, zlasti pa lega in razporeditev kmetijskih in gozdnih površin nam potrjujeta tezo, ki jo je pri pregledu naravnih razmer navedel I. Gams, da sta pri prvotni poselitvi, v času motičnega poljedelstva izmed naravnih dejavnikov imela vodilno vlogo mikroklima in kakovost zemljišča. V večjih nadmorskih višinah so poljščine dozorele samo v strmih, prisojnih legah, kjer je večja insolacija. Zaradi tega so v tem času pritegnili v obdelavo tem bolj strma zemljišča, čim večja je bila nadmorska višina in čim bolj senčna je lega, medtem ko so bila manj nagnjena področja namenjena gozdom in pašnikom. Kmetijska izraba je bila vezana na določeno poljedelsko tehniko – motično poljedelstvo. Že uvedba rala je izločila iz obdelovanja vrsto njiv, ali pa celotne kmetije (Rebernik ter delno Martin, Bric in Šavkel), ki jih zaradi velikih strmin ni bilo več možno obdelovati s vprežno živino. O tem, kakšne so bile družbeno-gospodarske razmere v prejšnjem stoletju, si težko ustvarimo celotno podobo. Franciscejski kataster za to področje se nahaja nekje v Avstriji in je zaradi tega teže dostopen. Deloma si lahko pomagamo s podatki iz leta 1890 ter s številnimi materialnimi dokazi (orne terase, temelji hiš v gozdovih, uničena prirodna vegetacija in prevlada monokulturnih gozdov), na osnovi katerih lahko sklepamo, da je bilo to področje v preteklosti zelo gosto poseljeno.

Razvoj zemljiških kategorij v k. o. Ojstrici (v ha):

Leto	Njive in vrtovi	Pašniki in planine	Travniki in sadovnjaki	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
1890	96	98	41	407	4	646
1966	75	54	40	467	12	646
Razlika v ha:	-25	-44	-1	+60		+8
v %	-25	-45,5	-2,4	+14		+200

Navedeni katastrski podatki nam dokazujejo, da se področja naglo zaraščajo z gozdom. V obravnavanem času je 29 % kmetijskih površin

prerasel gozd. Na splošno gozd najprej prerašča strme pašnike, katere polagoma nadomeščajo nekdanji travniki, travniki pa nastajajo na nekdanjih njivah. Vendar pa katastrski podatki ne ustrezajo povsem dejanskim razmeram. Velik del zemljišč, ki jih kataster prikazuje kot pašnike, je že prerasel mlaj, travniki pa so spremenjeni v pašnike. Od njiv, ki jih prikazuje kataster za leto 1966, je bilo vključenih v obdelovanje še 71 %. Te ugotovitve pa veljajo samo na splošno, v podrobnosti pa so velike razlike, ki so razvojno in socialno utemeljene, o čemer pa homo govorili pozneje.

Velikost posesti *Razvoj posestnih razmer*

Leto	0—3 ha	3,1—5 ha	5,1—10 ha	10,1—20 ha	20,1—30 ha	30,1—40 ha	40,1—60 ha	Skup.
samostojna posestva:								
1890	5	2	1	5	7	—	1	19
Število in velikost posestev v nekmečki lasti:								
1966	12	9	1	5	4	1	2	34

Razvoj posestnih razmer v k. o. Ojstrici je tipičen odraz vedno večje krize agrarnega gospodarstva v gorskih predelih zaradi spreminjanja vrednosti naravnih razmer za agrarno izrabo tal. V drugi polovici preteklega stoletja, ko so po velikih kmetijah posegale posamezne fevdalne družine, hoteč si ustvariti velike arondirane gozdne površine, so Hirschlerji pokupili 10 kmetij, s skupno površino 279 ha ali 45 % celotne površine k. o. V nekmečko posest so prešle predvsem kmetije ob zgornji meji poselitve (Šimon, Martin in Šavkel) ter tiste kmetije, ki so z uvajanjem ornega poljedelstva prihajale v krizo (Bric, Rebernik, Grm, Rapnik). Razvoj propadlih kmetij je šel v smeri pogozdovanja. Veleposestniki so težili za tem, da pašnike, planine in del travnikov pogozde, del obdelovalne zemlje in stanovanjska poslopja pa obdrže za stanovanja delavcev in drugih najemnikov. Z zmago ljudske revolucije in izvedbo agrarne reforme so se temeljito spremenile socialno posestne razmere na kmetijah, ki so bile v nekmečki lasti. Kmetijske površine so v večini primerov postale last agrarnih interesentov, gozdovi z manjšimi vmesnimi enklavami kmetijskih površin pa last socialističnega sektorja (skupno 274 ha ali 42 % celotne površine k. o.). Po spremembi lastništva nad temi zemljišči lahko v razvoju izrabe zemljišča ločimo dve fazi.

V prvem desetletju po osvoboditvi, ko je pri izdelavi in spravilu lesa prevladovalo še ročno delo, so nekdanje veleposestniške koče in ostanki kmetij bili močno obljudeni. V njih so stanovali nekdanji gozdni delavci in najemniki, ki so postali lastniki zemljišč. V tej fazi družbeno-ekonomskega razvoja se je z izvedbo agrarne reforme položaj nekdanjih najemnikov bistveno izboljšal. Kmetijske površine so bile

dobro obdelane, marsikje se je celo gozd moral umakniti pašnikom in travnikom.

Zadnje desetletje pa so nastale bistvene spremembe. Nagli razvoj industrije na Ravnah na Koroškem z naglo rastočimi potrebami po delovni sili je povzročil močno odseljevanje mladine. Vzporedno s tem se pri gozdnem delu vedno bolj uveljavlja mehanizacija, nova kamionska cesta pa je odvzela zaslužek številnim voznikom. Vse to je povzročilo naglo manjšanje števila gozdnih delavcev, kočice in ostanki nekdanjih kmetij so se spraznile in začele propadati (Šimon, Martin, Morijeva žaga, Očkova žaga itd.), zemljišča pa so prepuščena naravnemu zaraščanju z gozdom. Preostali gozdni delavci so se preselili v Dravograd ali pa v novozgrajene logarnice, kjer imajo ugodnejše pogoje za življenje.

Primerjava posestnih razmer leta 1890 in 1966 nam kaže močan porast števila manjših kmetij (200 %), medtem ko je pri kmetijah nad 5 ha le malo sprememb.

Razvoj prometnih sredstev in poti. Kot smo že uvodoma omenili, je za celo področje značilna šibka medsebojna povezava in zelo težka dostopnost iz lokalnega središča Dravograda. Ojstrico so povezovale z Dravogradom tri vozne poti, od teh je ena potekala po Boštjanskem grabnu, ostali dve pa po slemenih, ki se spuščajo z vrha Košenjaka proti Dravogradu. Od teh glavnih poti so imeli kmetje zgrajene svoje priključke. Razvoj tega »prometnega omrežja« je odraz gospodarsko-tehničnega razvoja teh gorskih predelov. Po kateri koli poti se vzpenjamo na Ojstrico, povsod najdemo ob straneh vrsto starih opučenih poti. Poti so gradili in opuščali v tesni povezavi z razvojem gospodarstva in »gorskih prometnih sredstev«. Do zadnjih desetletij preteklega stoletja, ko je bil les v teh oddaljenih predelih še brez prave vrednosti in je na kmetijah še prevladala avtarkičnost, ko je kmet prodajal samo živino in živinorejske proizvode, kupoval pa le sol, sladkor in nekatere druge najnujnejše potrebščine, je bila Ojstrica povezana z Dravogradom s skromnimi stezami, ki so omogočile pregon živine. Za notranji promet na kmetiji, spravilo kmetijskih pridelkov, dovoz stelje in vožnjo gnoja so prevladovala vozila na dve kolesi, t. im. »gare«, za vožnjo sena in snopov, ter »podel« za prevoz drv in hlodov. Za dovoz stelje in gnoja v smeri strmea so uporabljali »žlofe«. Z naraščanjem vrednosti lesa se je začelo spreminjati tudi prometno omrežje. Kmet je postajal bolj navezan na trg, zato so gradili poti, ki so omogočale spravilo lesa in dovoz prehrane. Poti so bile strme in v slabem stanju, večkrat bolj sled kot pot. V prvih desetletjih tega stoletja, ko so kmetje gozdove najbolj brezobzirno izkoriščali, so doživela tudi prometna sredstva in poti precejšnje spremembe. Polagoma so začeli opuščati strme in kratke poti ter začeli graditi nekoliko zložnejše in daljše. Namesto gar se je vedno bolj uveljavljal lahek voz, podel, za prevoz lesa pa je polagoma dobival zadnji podstavek z malimi kolesi (tere). Največje spremembe je prinesla za avtomobilski promet zgrajena cesta, zgrajena leta 1963; spremembe se odražajo v uveljavljanju motornih vozil pri dnevni delovni migraciji (moped, motor in avtomobil), v modernizaciji kmečkih domov, v opuščanju konjereje in v povečanju

števila volov ter v boljšem izkoriščanju manj vrednega lesa. Več kot 80 % kmetij na Ojstrici je dostopna s tovornimi in osebnimi avtomobili, pri drugih pa lahko zasledimo še vse faze razvoja gorskega prometnega omrežja in prometnih sredstev.

Razvoj kmečkih domov. Zaradi težke dostopnosti in pomanjkanja primerne gradiva so na Ojstrici prevladovala lesene hiše. Hiše zidane iz kamna se pojavljajo samo v bližini pasu paleozojskih apnencev. V osnovi imajo vse hiše enak tloris. V sredini je veža in na vsako stran pa po ena večja soba, ponekod še majhna kamra. Velikost hiše, gospodarskih poslopij in ostalih zgradb pa je odvisna od velikosti posestva. Največje kmetije so imele glavno hišo, hišo za preužitkarje, glavni hlev, hlev za ovce, kaščo in mlin. Poslopja so bila dosledno krita s slamo, pozneje pa s škodljami. Z naraščanjem vrednosti lesa in s tem povezanim pogozdovanjem ter krčenjem kmetijskih površin so kmetje začeli opuščati posebne hleve za ovce in konje ter koče za najemnike in preužitkarje. Marsikje pa so tudi glavno kmečko hišo in gospodarsko poslopje močno zmanjšali in preuredili. Zlasti v zadnjih letih se kmečki dom močno spreminja, posebno pri večjih posestnikih. Uvedba elektrike je odpravila črne kuhinje in omogočila modernizacijo gospodinjstva. Pri gradnji se uveljavlja novo gradivo, slamo in škodlje na strehah izpodriva salonit, les in kamen pa opeka in beton. To velja predvsem za večje kmetije: domovi kočarjev in agrarnih interesentov so zastareli ter slabi in potrebni večjih popravil.

Razvoj splošne usmerjenosti izrabe zemljišča. Vse do konca prve svetovne vojne so kmetje na Ojstrici gojili zelo raznovrstne kulture in skušali doma pridelati čim več različnih pridelkov. Razmerje med posameznimi poljščinami je bilo v preteklosti dokaj ustaljeno, ker je bilo število ljudi na kmetiji v razmerju z velikostjo posestva. Le pri kočarjih je bilo manj žitaric in več intenzivnih kultur. Glede na podnebne razmere sta edino sadje in koruza omejeni na nižje, prisojne predele, medtem ko so druge kulture uspevale tudi v višjih predelih.

Na osnovi kartiranja izrabe zemljišč v letu 1966, anketiranja in lastnih spoznanj kot domačina s tega področja, sem skušal prikazati razmerje med posameznimi kulturami in splošno usmerjenost izrabe zemljišča v času pred prvo svetovno vojno in danes.

Poprečno zavzemajo kulture tak-le delež obdelanih njiv:

Poljske kulture	pred prvo svetovno vojno	leta 1966
Rž	35 %	55 %
pšenica	15 %	5 %
ječmen	5 %	0,5 %
oves	20 %	14,4 %
grah, proso, bar	7 %	—
krompir	10 %	15 %
mak, riček, lan, oljna repica	5 %	0,1 %
bob, korenje, zelje, itd.	5 %	2 %
detelje		8 %

Spremembe v usmerjenosti izrabe zemljišča so nastajale vzporedno z družbeno ekonomskim razvojem gorskih področij v zadnjih desetletjih. Pri tem pa glede na intenzivnost in kakovost sprememb lahko razlikujemo dvoje obdobj.

a) V času med obema vojnama in prvo desetletje po osvoboditvi je preusmerjanje izrabe zemljišča pri večini kmetij dokaj enakomerno in enotno. Vse kmetije manjšajo delež intenzivnih kultur, nekatere kulture, kot so lan, riček, mak in oljna repica, pa sejejo samo vsako drugo ali tretje leto. Po osvoboditvi se je začela nagla industrializacija bližnjih dolinskih središč, ki je pritegnila zelo veliko ljudi tudi iz tega predela. Izredno naglo manjšanje števila kmečkega prebivalstva, administrativne cene ter zaprtost našega gospodarstva povzročijo, da se kmetije z notranjim prilagajanjem (opuščanjem manj primernih njivskih površin, ozelenjevanjem in ekstenzifikacijo) kljub uporabi stare primitivne tehnike vsaj deloma prilagajajo splošnemu družbeno-ekonomskemu razvoju.

b) V zadnjem desetletju pa je dosežena tista stopnja družbeno-ekonomskega razvoja, ki povzroča velike kakovostne spremembe v izrabi zemljišča. Naglo manjšanje števila prebivalstva v prejšnjem obdobju je povzročilo, da so postale vse kmetije po številu prebivalstva dokaj izenačene, povsod so navezani samo na delovno silo svoje ožje družine. To dejstvo je povzročilo, da je postala izraba zemljišča odvisna predvsem od velikosti posesti in strukture družine.

Splošen pregled izrabe zemljišča (karta št. 1) nam kaže, da še vedno močno prevladujejo žitarice, ki zavzemajo obseg 75 % obdelanih njiv; med njimi je na prvem mestu rž. Do 18 % njiv je posejanih z intenzivnimi kulturami, med katerimi je največ krompirja. Ostali del pa zavzemajo strukturne kulture z deteljo v ospredju.

Navedeni splošni pregled usmerjenosti izrabe zemljišča pa zaradi prikaza poprečnih vrednosti zabriše notranjo diferenciacijo in s tem izvore sodobnih procesov, ki so socialno-ekonomsko pogojeni. Omenjena karta izrabe zemljišča nam podrobno prikazuje vse kulture, ki so jih leta 1966 gojili v k. o. Ojstrici. Ker imajo na Ojstrici vsa posestva zemljišče v celku, nam karta istočasno prikazuje uveljavljanje posameznih kultur po velikostnih skupinah. Prikaz kultur po posestnih skupinah in strukturi družine (primerjaj karti št. 1 in 2) nam omogoča ugotoviti določene zakonitosti. Čim manjše je kmetijsko gospodarstvo in čim večja je družina, tem večja je intenzivnost izrabe zemljišča in polikulturalna usmerjenost. Ta zakonitost nam dokazuje, da avtarkičnost in polikulturalna usmerjenost izrabe zemljišča nista odraz samo napredne ali konservativne miselnosti, temveč odraz existenčnih nujnosti. Njivske površine pri nobeni kmetiji ne presegajo vezanih zemljišč (to je zemljišč, ki so nujno potrebna za pridelovanje kultur za domače potrebe), zato kmetije ne pridelajo zadosti hrane za domače potrebe. Ta primanjkljaj poljedelskih pridelkov pa je močno odvisen od velikosti posestva in družine. Zaradi tega so manjši kmetije s številnejšo družino prisiljeni obdelovati manj primerna zemljišča, gojiti več intenzivnih kultur in vlagati več dela, da prežive družino. Manjša

ŠTEV. 1

IZRABA TAL V DELU K. O. OJSTRICA L. 1966

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

posest in s tem manjši dohodki od gozdov in živinoreje, ki v večini primerov ne zadoščajo za davek, obleko in druge najnujnejše potrebsčine, silijo kmeta, da čim več raznovrstnih pridelkov pridelata doma in tako vsaj deloma krije svoje potrebe. Večje kmetije so se naslonile na gozd in živinorejo ter vedno bolj opuščajo poljedelstvo (npr. Mori, Lebart, itd.). Z uvajanjem lahke mehanizacije in z ekstenzifikacijo izrabe zemljišča se delovna storilnost večjih kmetov naglo večja, kar še bolj pogloblja že itak velike socialne razlike.

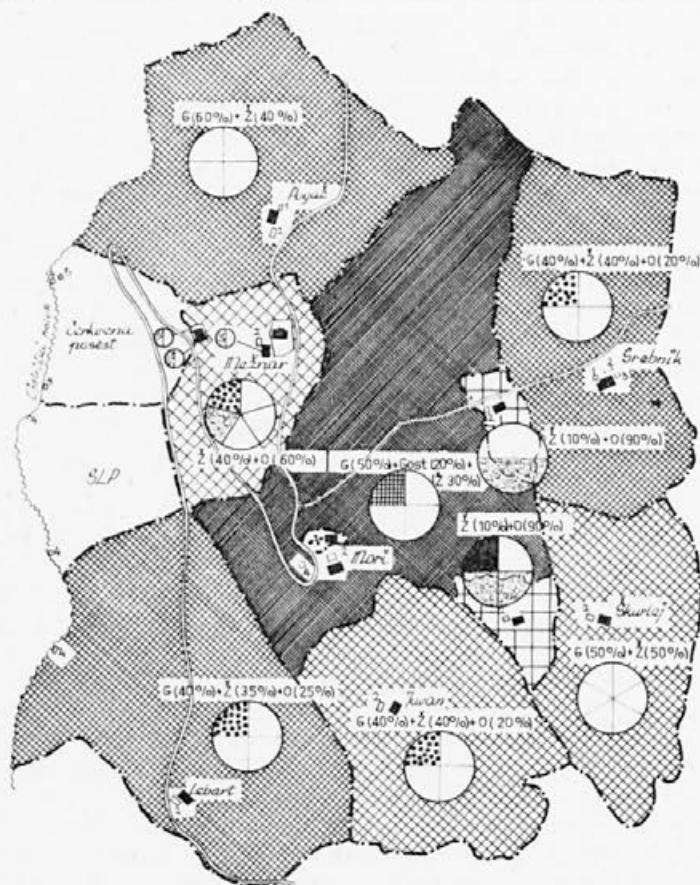
Razvoj živinoreje. Številni materialni viri (velika gospodarska poslopja in številni hlevi, uničena naravna vegetacija in prevlada monokulturnih gozdov) nam dokazujejo, da je bila živinoreja v preteklosti zelo pomembna gospodarska panoga. Močno skrčeni gozdovi, zlasti pa obširni pašniki na Košenjaku so omogočili gojitev veliko ovc in goveje živine, zlasti kmetom ob zgornji meji naselitve. Z naraščanjem vrednosti lesa in s tem povezanim propadom številnih kmetij so se pašniki močno skrčili. Grofje Hirschlerji so ob koncu preteklega stoletja prepovedali pašo v svojih gozdovih, pa tudi posamezni kmetje so polagoma spreminjali svoj odnos do gozda in ga prepuščali naravnemu zaraščanju. Dvajsetletno načrtno gospodarjenje v gozdovih po osvoboditvi je povzročilo strnjeno zrast gozdnih sestojev in s tem dokončno onemogočilo pašo v gozdovih. Vzporedno s krčenjem pašnikov in spreminjanjem funkcije gozdov se je zmanjšalo tudi število živine. Izmed vseh vrst živine se je najbolj zmanjšalo število drobnice in to deloma zaradi že navedenih razlogov, deloma pa zaradi krčenja površin za pridobivanje zimske krme. Ovčjo zimsko krmo, imenovano »drmo«, so kmetje pridobivali na posebnih travnikih, »drmešnikih«. Drmešniki so bili običajno zelo strmi, porasli deloma z grmovjem in deloma s travo. Z manjšanjem števila prebivalstva so drmešnike zaradi težje obdelave in spravila drme najprej prepustili naravnemu pogozdovanju.

Živinoreja na Ojstrici je ekstenzivna. Glede na skromno bazo, ki jo dajejo nenegovani travniki in pašniki, rede preveliko število živine (70 GNŽ na 100 ha). Poleti se živina preživlja na skromnih pašnikih, pozimi pa jo krmijo z mešanico slame in sena (50:50). Poprečni letni prirast živine je skromen in znaša 150 kg. Usmerjenost pri govedoreji se spreminja z oddaljenostjo od Dravograda. V nižjih predelih prevlada mlečna, v višjih predelih pa mesna smer. Razen teh splošnih značilnosti so opazne precejšnje razlike glede na socialno posestno strukturo. Na večjih kmetijah je delovna živina konj, na srednjih vol, na manjših pa krava. Po izgradnji ceste pa so opazne bistvene spremembe. Kmetje so ugotovili, da je bolj ekonomično, če konje prodajo ter obdelujejo zemljo z voli, prevoz lesa pa prepuste tovornjakom. Zaradi tega se število konj naglo manjša, narašča pa število mesne živine. Druge vrste živine (svinje, perutnina) so malo pomembne in namenjene samo domačim potrebam.

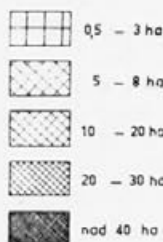
Razvoj kmetijske tehnike. Po pripovedovanju domačinov je vse do osemdesetih let preteklega stoletja pri obdelovanju zemlje prevladovalo ralo. Uvedba pluga je izločila iz obdelovanja vrsto njiv, ki zaradi nagiba ali talnih razmer niso bile primerne za plužno obdelavo. Zaradi tega se plug uveljavlja najprej pri večjih kmetijah, ki so lahko

ŠTEV. 2

SOCIALNO-POSESTNE RAZMERE V DELU K. O. OJSTRICA L. 1966

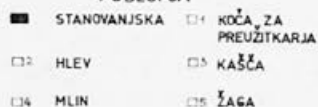
POSESTNE KATEGORIJE

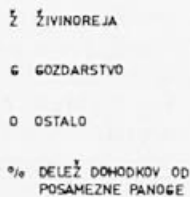
ŠTEVILO KROGOVNIH IZSEKOV POMENI ŠTEVILO
AKTIVNIH DRUŽINSKIH ČLANOV

POSLOPJA

VIRI DOHODKOV

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LUBLJANI

opustile neprimerne njive, medtem ko manjši kmetje in kočarji tega niso mogli, zato se pri marsikaterem malem kmetu ali kočarju obdrži ralo tja do tridesetih let tega stoletja. Z opuščanjem rala je povezan propad vrste koč in kmetij (npr. Rebernik, Šavkel, deloma Bric). V času med obema vojnama dokončno prevlada plug, ki ga je posedovala vsaka kmetija. Takrat se naglo uveljavljajo mlatilnice na ročni in na vodni pogon ali pa na pogon z vprežno živino (gepelj). Leta 1959 je imelo na Ojstrici 85 % kmetov (v velikosti nad 5 ha) svoje mlatilnice, drugi kmetje, zlasti pa kočarji so si mlatilnice sposojali ali pa mlatili s cepmi. Po osvoboditvi se začne uveljavljati bencinski motor, katerega pa kmalu, leta 1955/56, izpodrine elektromotor.

Aprila 1967 so na Ojstrici posamezne posestne skupine posedovale naslednjo kmetijsko mehanizacijo in gospodinjske stroje ter motorna vozila:

Skupno štev. posestn. v posamezni skupini	Velikost posesti v ha						
	0-3	3,1-5	5,1-10	10,1-20	20,1-30	30,1-40	40,1-60
	12	9	1	3	6	1	2
<i>Kmetijska mehanizacija:</i>							
elektr. motor	5	4	1	2	6	1	2
mlatilnica	3	5	1	3	6	1	2
motorna žaga za delo v gozdu	—	—	—	1	5	1	2
motorna kosilnica	—	—	—	1	5	1	2
elektr. mlin	—	—	—	—	1	1	1
elektr. žaga za razrez hlodov	—	—	—	—	1	1	1
<i>Gospodinjski stroji:</i>							
pralni stroj	—	1	—	—	1	1	1
hladilnik	4	1	—	—	1	1	1
<i>Prometna sredstva:</i>							
osebni avtomobil	—	—	—	—	—	—	1
motorno kolo	—	1	1	1	—	1	—
moped	4	5	—	1	2	—	1

Statistični pregled mehanizacije po socialno-posestnih skupinah nam potrjuje ugotovitve o socialni pogojenosti usmerjenosti izrabe zemljišča, o kateri smo govorili v prejšnjem poglavju.

Ob zaključku poglavja lahko ugotovimo, da je razvoj kmetijske tehnike tesno povezan s socialno ekonomskimi razmerami in z razvojem vrednotenja naravnih razmer pri posameznih socialno posestnih skupinah.

Razvoj drobne samooskrbne domače obrti. Po pripovedovanju domačinov in na osnovi številnih materialnih ostankov vemo, da je imela drobna samooskrbna obrt v preteklosti velik pomen. Glede na namen uporabe ločimo dve vrsti domače obrti: izdelovanje orodja in oblačil.

Vse poljedelsko orodje, bodisi iz železa ali lesa, so si kmetije izdelali sami. Zaradi tega so imele vse večje kmetije posebne kovačnice (ob koncu prve svetovne vojne je bilo na Ojstrici skupno 8 kovačnic) ali pa delavnic za obdelavo lesa. Zelo pomembna domača samooskrbna obrt je bila predelava lanu in volne. Naprave za predelavo lanu, kot so sušilnice za lan ali »frnjače« trlice, grebeni, kolovrati in motovila je imela sleherna kmetija. Tkalne stole je ob koncu preteklega stoletja imela vsaka večja kmetija, pozneje pa je njihovo število naglo nazadovalo, tako da jih je med obema vojnama bilo na Ojstrici samo še pet. Iz lanu in volne so izdelovali tri vrste tkanin. Laneno platno je bilo namenjeno za osebno in posteljno perilo. Iz mešanice lanu in volne so izdelovali »rasevino«, ki je bila namenjena za delovne obleke in odeje. Iz čiste volne so tkali debelo tkanino »loden«, ki so ga uporabljali za nedeljske obleke. Obleke, izdelane iz domačega blaga, so absolutno prevladovale vse do tridesetih let tega stoletja, nakar so jih naglo začele izpodrivati industrijske tkanine. Danes le tu in tam še najdemo kmeta oblečenega v rasevino ali loden, medtem ko laneno platno še pogosto uporabljajo za posteljno perilo.

Zelo razširjena domača samooskrbna obrt, ki se je še danes ohranila, je izdelovanje obutve »cokelj«. Coklje, izdelane iz lesa in usnja, so še vedno prevladujoča obutev kmečkega prebivalstva pri delu na kmetiji.

Razvoj prebivalstva. V k.o. Ojstrici je živel 1. 1869 216, 1. 1880 252, 1. 1900 220, 1. 1921 215, 1. 1951 204, 1. 1955 109 in 1. 1967 157 ljudi. Število je torej pred vojno počasi, po vojni pa silno hitro nazadovalo, vzporedno s spreminjanjem realne vrednosti naravnih razmer, večanjem vrednosti človekovega dela in uvajanjem naprednejše poljedelske in gozdarske tehnike.

II. Današnja socialno-ekonomska podoba.

Struktura prebivalstva. Današnja struktura prebivalstva se je izoblikovala pod močnim vplivom posameznih dejavnikov agrarne strukture in družbeno-ekonomskega ter tehničnega razvoja zadnjih desetletij ter nam kaže tele značilnosti:

Starostna in poklicna struktura prebivalstva v k.o. Ojstrici (15. 6. 1967):

St. druž.	St. gospod.	Starostne skupine																	
		0—14 let			14—20 let			20—40 let			40—60 let			nad 60 let			Skupno		
		m	ž	sk	m	ž	sk	m	ž	sk	m	ž	sk	m	ž	sk	m	ž	sk
Čiste kmečke družine:																			
26	20	1	5	6	11	7	18	10	8	18	8	8	16	14	15	29	44	45	87
Gozdarsko kmečke družine:																			
5	5	5	8	13	1	1	2	5	4	7	1	—	1	2	2	4	12	15	27
Delavsko kmečke družine:																			
6	6	2	5	7	—	2	2	5	2	7	—	2	2	2	3	5	9	14	25
Skupno:																			
51	51	8	18	26	12	10	22	18	14	52	9	10	19	18	20	58	65	72	157

Kljub sorazmerno močnemu deležu čistega kmečkega prebivalstva (65 %) nam sama sestava dokazuje, da se bo število kmečkega prebivalstva v bližnji prihodnosti naglo zmanjšalo. Pri čistem kmečkem prebivalstvu je 6,9 % ljudi v starostni skupini do 14 let, 59,7 % v starostni skupini od 14—60 let in 53,4 % prebivalstva v starostni skupini nad 60 let. Pomanjkanje naraščaja in velik delež starih ljudi so osnovne značilnosti, ne samo na Ojstrici, temveč v vseh tistih gorskih predelih Pohorskega Podravsja, kjer prevlada drobna posest; saj se je le-ta izoblikovala na osnovi meril in vrednot, ki so že davno spremenile svojo vrednost. Tak strojansko-ojstriški tip agrarne strukture bo predstavljal največje težave pri smiselnem usmerjanju nadaljnjega razvoja.

Gozdarsko-kmečke in delavsko-kmečke družine kažejo precej drugačno sestavo. V starostni skupini do 14 let je 40 %, v starostni skupini od 14—60 let 42 % in v starostni skupini nad 60 let 18 % prebivalstva. Ti podatki nam kažejo, da prevladujejo mlade delavsko-kmečke in gozdarsko-kmečke družine in da se je preseljanje šele začelo. Razlogi za to so v socialnoekonomski diferenciaciji in v tehničnem razvoju.

Prva leta po osvoboditvi, ko so zaradi naglega razvoja industrije in s tem povezanih potreb po delovni sili, lahko nekvalificirani delavci dobili zaposlitev in stanovanje, se je z Ojstrice odselilo veliko število ljudi. Takrat so se spraznile in opustile koče, žage in tudi nekatere kmetije ob zgornji meji naselitve. Pa tudi večje in srednje kmetije so izgubile precej ljudi (zlasti hlapce in dekline in najemnike) ter vedno bolj postajale navezane na delovno silo svoje ožje družine. V zadnjem desetletju pa je za nekvalificiranega delavca vedno težje dobiti zaposlitev, zlasti tako, kjer bi delovna organizacija nudila tudi stanovanje. Zaradi tega je delovna migracija postala izraziti socialni pojav in se uveljavlja predvsem pri malem in srednjem kmetu ter kočarju. Sinovi večjih kmetov si po zaposlitvi na Ravnah na Koroškem ali v Dravogradu s pomočjo staršev kmalu zgrade svoje hiše in se odselijo od doma. Na tak način je nastala na robu Dravograda vrsta družinskih hiš, ki so si jih zgradili doseljenci iz Ojstrice. To je t. i. »Ojstriško naselje«. Sinovi manjših kmetov in agrarnih interesentov teh možnosti za zgraditev svojega stanovanja trenutno še nimajo, skušajo pa najti kakršno koli rešitev ter se čim prej preseliti v dolino.

Danes sega dnevna migracija do najvišjih kmetij. Delavec z višjih predelov Ojstrice (Mežnar, Srebnik) porabi za pot do Dravograda v poletnem času eno uro, v zimskem pa tudi dve uri, v obratni smeri pa dokaj več, saj mora premagati več kot 700 m višinske razlike. Izgradnja ceste in nabava mopedov je delavcem vsaj v poletnem času znatno olajšala vsakodnevno pot na delo.

Kulturno-prosvetne razmere. Kulturno-prosvetne razmere so skrajno nezadovoljive. Prebivalci, stari nad 14 let, imajo tako-le šolsko izobrazbo: 20 % do dva razreda, 14 % od dva do 4 razrede, 50 % od 4 do 8 razredov osnovne šole in 4 % popolno ali ne popolno srednjo šolo (med temi s srednjo šolo sta dva nedomačina — učitelja), 12 % prebivalstva pa je popolnoma brez šole. Vzroki za take razmere so predvsem v oddaljenosti od šole in v preobremenjevanju otrok z domačim

delom. Otroci od 6 leta naprej pasejo, nekoliko starejši pa v dopoldanskem času, odvisno od menjave pouka v šoli, pomagajo pri delu na polju, v hlevu ali pa pri gospodinjstvu. Pa tudi tisti otroci, katerim starši omogočajo redno obiskovanje šole, so močno zapostavljeni v primerjavi z otroki iz doline. Šola je dvorazrednica, poučujejo mlajši učitelji, ki zaradi kombiniranega pouka in pomanjkljive strokovne izobrazbe ne morejo posredovati učencem toliko znanja, da bi po končani »osemletki« lahko nadaljevali šolanje. Ta problem skušajo reševati tako, da naj bi učenci višjih razredov nadaljevali šolanje na popolni osemletki v Dravogradu, kar pa je zaradi oddaljenosti, posebno v slabih vremenskih razmerah in v zimskem času, skoraj nemogoče. Zaradi tega je zamisel o obvezni osemletni šoli v teh gorskih predelih ostala le lepa zamisel, otroci pa so še vedno zapostavljeni in nimajo možnosti nadaljevati šolanje in si pridobiti kvalifikacije; zato se po končani šoli zaposlujejo kot nekvalificirani delavci ali pa kot gospodinske pomočnice.

Posledica te odmaknjenosti in navedenih razmer je, da je večina prebivalstva nepismena ali polpismena, zaverovana v tradicije in mitizem, brez stika s sodobnim kulturnim in političnim življenjem.

Usmerjenost gospodarstva kot odraz socialno posestnih razmer in strukture kmečke družine. Že v prejšnjih poglavjih smo ugotovili, da je izraba zemljišča postala odvisna predvsem od velikosti posesti in strukture družine. Večje kmetije so z zmanjšanjem števila ljudi in s prehodom na delovno silo ožje družine postale družinske kmetije, kar je bilo pri manjših kmetijah že dalje časa pravilo. To je omogočilo začetek preusmerjanja izrabe tal in začetek socialne diferenciacije tudi s tega vidika. Večje kmetije manjšajo število poljedelskih kultur in obseg obdelanega sveta in to tem bolj, čim večja je kmetija in čim večji so dohodki od gozdov (primerjaj karto izrabe zemljišča in karto socialno posestnih razmer, karti 1 in 2). Dohodki od gozdov večjim kmetom omogočajo nabavo lahke mehanizacije za pašno-košni sistem (motorne kosilnice), relativno velike površine obdelovalnih zemljišč in malo ljudi pa omogočajo prehod k ekstenzivnejšemu pašno-košnemu sistemu, ki omogoča produktivnejšo izrabo človekove delovne sile. Take tendence spreminjanja izrabe zemljišča se lahko uveljavljajo samo pri večjih kmetijah (Mori, Lebart, Zajsnik), medtem ko mora mali kmet vztrajati pri stari usmeritvi. Manjša velikost posesti (gozdne in kmetijske) mu onemogoča uvesti kakršne koli bistvene spremembe. Doma mora pridelati čim več hrane, ker nima sredstev (niti možnosti za dodatno zaposlitev), da bi jo kupil, zato ostaja pri starem, pri polikulturni usmeritvi. Z uvedbo pašno-košnega sistema bi dvignil produktivnost svojega dela, toda za ta sistem bi potreboval več zemlje. Navedena dejstva povzročajo, da mali kmetje obdelujejo dokaj strme njive (Pogač, Škurlej) in sejejo vrsto kultur, medtem ko večji kmet uvaja pašno-košni sistem na zemljiščih, ki bi nudila možnost za strojno orno poljedelstvo.

Navedeni proces je večjemu kmetu z uvajanjem mehanizacije v gozdno delo in pašno-košni sistem omogočil naglo rast produktivnosti in s tem rast življenjske ravni, malega kmeta pa pustil na dotedanji

stopnji razvoja, kar pomeni relativno nazadovanje in večanje socialne diferenciacije.

Nekatere elemente za rešitev navedenih socialno-ekonomskih problemov bo prinesel sam razvoj v neposredni bodočnosti. Velik delež starega kmečkega prebivalstva in odseljevanje mladine bo povzročilo, da bo marsikatera kmetija ostala prazna, kar bo dalo osnovo za preusmeritev gospodarstva tudi na malih kmetijah. Družbena skupnost pa bo morala čim prej pripraviti določene zakonske osnove, ki bodo pravno omogočile, da bo enaka količina vloženege dela imela tudi enak učinek in enako vrednost.

III. Možnosti za nadaljnji razvoj v neposredni bodočnosti

K. o. Ojstrica spada med tiste predele našega gorskega sveta, kjer je nadaljnji razvoj izrabe zemljišča pogojen po prevladi enega elementa, tj. nagiba zemljišča. Večja ali manjša strmina je tisti osnovni kriterij, ki bo odločal o nadaljnji izrabi zemljišča. Čeprav v Sloveniji nimamo dosti lastnih izkušenj o rentabilnosti uporabe lahke mehanizacije v strmih predelih in zaradi tega ne moremo postavljati jasnih kriterijev, lahko na osnovi praktičnih in teoretičnih izsledkov v tujini postavimo vsaj zgornjo mejo. S tem mislimo tisto mejo, ki bo razdelila potencialna kmetijska in gozdarska zemljišča. Številni tuji strokovnjaki¹ so več ali manj enotni, da se pri nagibu 40–45 % (diferenca je odvisna od talne osnove, namočenosti in ekspozicije) neha možnost trajne paše, ker živina s svojo težo uniči rušo. Zaradi tega lahko vzamemo to mejo kot absolutno merilo za razdelitev potencialnih kmetijskih in gozdarskih zemljišč. Vmesne meje so relativne, ker so odvisne od trenutnega razvoja agrotehnike in vrednosti kmetijskih pridelkov. V Avstriji in nekaterih drugih alpskih deželah sodijo, da za orno poljedelstvo niso primerna zemljišča, ki imajo nagib nad 20 %. Strojna obdelava takih zemljišč ob sodobni mehanizaciji ekonomsko ni več utemeljena. Razvoj tehnike in vedno večje potrebe po hrani pa bodo verjetno menjale kriterije, zato se oslonimo na merila, ki bodo veljala za daljše obdobje.

Preučevanje nagiba kmetijskih zemljišč v k. o. Ojstrici so pokazala, da je na večini kmetij možna uporaba lahke mehanizacije za pašno-košni sistem, na nekaterih pa tudi mehanizacije za orno poljedelstvo. Obstaja odprto vprašanje, kakšna naj bo velikost posesti, da bo omogočila produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine. Ta velikost je funkcija družbeno-ekonomskega in tehničnega razvoja in se bo neprestano spreminjala.

Realne možnosti za nadaljnji razvoj gospodarstva na Ojstrici so predvsem v gozdarstvu in živinoreji in le deloma v poljedelstvu. Preusmeritev k intenzivni živinoreji je odvisna od razvoja prebivalstva, socialno-posestne strukture, razvoja tehnike in našega splošnega družbeno-ekonomskega razvoja.

¹ Prim. H. Haugwitz, Bergbaubetriebe im österreichischen Alpenraum. DUL XLII 1944.

OJSTRICA

an example of transformation of a mountainous place due to the reevaluation of natural and social conditions

J. Medved — I. Gams

The cadastrian parish of Ojstrica covers that part of the Yugoslav Carinthia which lies north to the river Drava, i. e. the southern slopes of Košenjak. The two chief factors affecting the original settlement were the microclimate and the conditions of soil. On the sites higher up it was only the crops grown on steep and sunny parts with a larger amount of insolation which ripened. For this reason, with the increasing height above sea-level and the increasing shadiness steeper ground was increasingly used for the cultivation of plants. The agricultural utilization of these grounds was relying on a certain agricultural technique: on tilling the soil with hoe. Every introduction of a more advanced agricultural tools (plough, mechanization) entailed the abandoning of some of the former grounds. Hand in hand with this process went the decreasing of the number of the farming population and eventually farming economy started to become dependent on the labour of the narrower family. This facilitated the beginning of the re-orientation of the land use and the beginning of strong social differentiation in the productivity. Larger farming estates where natural conditions favour it are passing on to a mechanized system of growing grass on pastures and meadows, which results in high productivity. Smaller farming estates, on the other hand, owing to shortage of land cannot introduce a more extensive course and so on the account of bigger amount of work and lower standard of living remain at the primitive technique and the poli-crop system until they become mixed working-farming families or they become ruined.

RAZGLĚDI

O FUNKCIJSKI KLASIFIKACIJI MEST

Igor Vrišer

Vprašanje opredelitve mest z ozirom na njihove funkcije se v geografski, sociološki in ekonomski literaturi pojavlja odkar so pričeli sistematično proučevati urbana naselja¹. S funkcijsko klasifikacijo mest (in naselij nasploh) ponavadi želimo izluščiti bodisi tiste mestne dejavnosti, ki so odločujočega pomena za obstanek aglomeracije, ali tiste, ki dajejo naselju specifičen pomen glede na druga naselja v regiji ali pa so nadpoprečno pomembne za zapleteni sklop odnosov med mestom in podeželjem. O tem zanimivem in tudi pomembnem problemu sodobne urbanizacije obstaja danes že lepo število razprav tako teoretične kakor empirične narave iz najrazličnejših dežel. Vendar se te študije glede na uporabljene metode in kriterije tako razlikujejo med seboj, da večidel ni mogoča smiselna primerjava. To pestrost še povečuje dejstvo, da so številne funkcijske klasifikacije nastale v zvezi s proučevanjem centralnih naselij² in ekonomske osnove urbanih naselij³; nekaj primerov je tudi, ko so povezali funkcijsko kategorizacijo z nekaterimi drugimi vidiki opredeljevanja mest, npr. z genezo⁴, položajem⁵, fiziognomijo itd. Ravno zato se mi zdi primerno napraviti kratek pregled pglavitnih metod in kriterijev o funkcijski klasifikaciji mest in o problemih, ki se v tej zvezi pojavljajo, toliko bolj ker se tudi v naši geografski javnosti množe primeri in poskusi tovrstnega opredeljevanja urbanih naselij⁶.

Poudariti je treba, da glede funkcijske klasifikacije mest še vedno niso razčiščena nekatera načelna vprašanja. Naj na kratko opozorim na nekatera med njimi. Pri funkcijski opredelitvi skoraj vedno želimo izluščiti predvsem mestne dejavnosti, ki imajo v mestu največji pomen ali so najbolj temeljne. Pri tem zavestno zanemarjamo dejstvo, da ima vsako mesto za svoje normalno funkcioniranje in za oskrbo lastnega prebivalstva in prebivalstva bližnje okolice širok spekter najrazličnejših dejavnosti, ki pa praviloma ne presegajo določenega poprečja (npr. centralne funkcije, to je storitve in javne službe) in jih zato pri opredelitvi sploh ne jemljemo v obzir. Zdi se nam kar nekam samoumevne. Prav tako ne upoštevamo komunalnih dejavnosti, ki po takšnem pojmovanju tudi nimajo »bazičnega« pomena za mesto. Ravno ta ozkost pri funkcijskih kategorizacijah, takorekoč iskanje določene izjemnosti, ima za posledico, da nas večina metod ne zadovoljuje docela, saj ob tako zastavljeni zasnovi vse preveč pozabljamo, da je za mesta značilen širok in usklajen spekter vseh neagrarnih dejavnosti in ne ozka specializacija. Slednja je prej izraz urbane nerazvitosti ali vsaj enostranske funkcijske usmerjenosti kakor pa normalnega stanja. Zasledimo jo najpogosteje pri malih mestih ali pri »prehodnih« oziroma »mešanih« naseljih in ne pri večjih mestih. Prav v tem vidim enega od pglavitnih razlogov, da še vedno nimamo kriterijev, ki bi nas vsestransko zadovoljili, in da še kar naprej »mrzlično« iščemo nove metode za klasifikacijo urbanih naselij. Zaradi tega so tudi vse dosedanje funk-

cijske kategorizacije vse preveč informativne ali celo »poučne«, premalo pa povedo o dejanskih faktorjih mestne eksistence.

Naslednji problem funkcijske klasifikacije mest izhaja iz gradiva, ki ga pri opredelitvi uporabljamo. V veliki večini primerov se opiramo na podatke o aktivnosti prebivalstva oziroma na strukturo zaposlenega prebivalstva glede na panoge dejavnosti, kar ima za posledico, da je vsaka klasifikacija že à priori pod vplivom metodične zasnove ljudskega štetja. To se pravi, da se ravna glede na bolj ali manj številne dejavnostne kategorije, ki pa so razen tega lahko kaj heterogenega ali kompromisnega značaja (npr. skupina obrt je pri nas sestavljena iz proizvodne in storitvene obrti, pri popisu l. 1953 je bila skupina »državni organi« sestavljena iz uprave, šolstva, zdravstva itd.; na zahodu je običajno skupina industrija sestavljena iz »prave« industrije in iz obrti ter je razdeljena po panogah na elektrogospodarstvo, premogovništvo, kovinsko industrijo itd.). Podatki, s katerimi operiramo, so v veliki meri tudi rezultat zaposlitvene strukture in ne vedno dejanskega pomena ustrezne dejavnosti. Nekatere dejavnosti potrebujejo veliko več zaposlenih (npr. tekstilna industrija) kakor pa druge (npr. promet, veletrgovina), čeprav prinašajo te mestu več dohodka. Takšna nesorazmerja lahko bistveno vplivajo na opredelitev naselja ali nam celo podajo spačeno sliko o mestnih funkcijah.

Pomemben problem pri opredeljevanju mestnih funkcij pomeni tudi razlika v podatkih glede na stanujoče in zaposleno prebivalstvo v mestu. Brez dvoma nam struktura dejansko zaposlenih, to je po delovnih mestih, podaja točnejšo podobo kakor analiza stanujočega prebivalstva, vendar nam večina popisov prebivalstva prikazuje le drugo stanje.

Raziskovalci mestnih funkcij se pogostoma znajdejo tudi pred dilemo, ali upoštevati vse dejavnosti ali pa primarne dejavnosti (kmetijstvo, gozdarstvo in ribolov) kot neurbane aktivnosti raje izločiti iz analize^{6c}. V marsikateri pokrajini je takšna omejitev na *population active fondamentale*⁷ precej sporna (npr. v Panoniji), kajti tudi kmetijstvo ima lahko določen posreden eksistenčni pomen za mesto. Sploh nas vsaka temeljitejša funkcijska analiza, ki želi prikazati dejanske eksistenčne osnove mesta slejkoprej privede do situacije, da je treba razlikovati mestotvorne in mestoslužne funkcije⁸, ali pa na kakšen drugačen način izluščiti dejanske »bazične« mestne funkcije⁹.

Skoraj vsi raziskovalci mestnih funkcij se veliko ubadajo s tem, kako, čimbolj objektivno razmejiti podatke o mestnih dejavnostih oziroma kje potegniti mejo, ko določeni aktivnosti priznamo nadpoprečni pomen. Naloga zares ni preprosta in, kot bomo videli pozneje, v resnici še nimamo zadovoljivih kriterijev. Sodim vendarle, da je to vprašanje v primerjavi s prejšnjimi obravnavanimi manj pomembno. Je bolj metodične kakor načelne narave. Podobno je z dilemo, ali mestne funkcije čimbolj razčleniti po dejavnostih, ali jih zaradi večje preglednosti vendarle združevati v skupine. Sploh je grupiranje pri funkcijskem opredeljevanju velikega pomena in nič kolikokrat se zgodi, da zaradi mehanične uporabe takšnih ali drugačnih kriterijev ali razmejitenih vrednosti v resnici povsem nesmiselno razdelimo sicer enotne grupe. Pred takšnimi napakami nas lahko odvrne le grafični prikaz korelacijskega razmerja. Vendar vsestransko zadovoljive rešitve tudi tu še ne poznamo.

Opisane slabosti glede uporabe strukture aktivnega prebivalstva pri funkcijskih opredelitvah mest so navedle nekatere raziskovalce k iskanju bolj objektivnih metod. Na žalost je pretežna večina teh razprav še na eksperimentalni stopnji. Kot novo osnovo funkcijske kategorizacije mest so uporabili strukturo ustvarjenega narodnega dohodka po dejavnostih¹⁰ ali pa število delovnih mest po panogah na mestnem teritoriju¹¹. Da se ti novi prijemi niso v večji meri uveljavili, je glavni razlog v težavah z ustreznim gradivom, ki ga na splošno ni ali pa je podano za večje teritorialne enote. Isto velja za takoimenovano »dinamično metodo funkcijske klasifikacije mest«, ki jo uvajajo nekateri poljski geografi¹². Po tej metodi se izdelata funkcijska opredelitev mest v določeni regiji za več časovno različnih obdobij. Kategorizacijo se opre v prvi vrsti na »bazične dejavnosti«. Iz medsebojne primerjave je mogoče kaj kmalu izluščiti ne le dinamiko mestnega razvoja, temveč tudi katere

dejavnosti so imele in imajo še sedaj ključni pomen za mesto. Metoda daje brez dvoma veliko bolj poglobljeno analizo, kot je to primer pri enkratnem prerezu, razen tega je tudi objektivnost presoje veliko večja, saj različni slučajni vplivi pridejo manj do izraza. Poglavitna težava je tudi v tem primeru za primerjavo uporabno gradivo popisov prebivalstva.

Po teh uvodnih razmišljanjih si oglejmo kakšni so dosežki in katere poglavitne metode srečujemo pri funkcijskih klasifikacijah mest po svetu.

Razprava, ki je povzročila nemara največ pobud za funkcijsko opredeljevanje mest, je bila Harrisova¹³ študija o ameriških mestih, saj je bila prvi večji praktični primer tovrstne raziskave, izdelan za obsežno ozemlje. Avtor je v njej na osnovi strukture aktivnega stanujočega prebivalstva in preproste razmejivne lestvice opredelil 984 mest v ZDA v industrijska, drobnotrgovska, veletrgovska, rudarska, univerzitetna, (letoviška), in funkcijsko različna. Razmejitev je prilagodil ugotovljenim razmeram skorajda docela intuitivno. Harrisovemu zgledu so sledili še nekateri raziskovalci kakor Hart¹⁴ za mesta na ameriškem jugu, Wilson¹⁵ za avstralska rudarska naselja in Keuning¹⁶ za nizozemska mesta.

Druga skupina razprav o funkcijski klasifikaciji mest se opira na matematično-statistične metode in uporablja srednje vrednosti, standardno deviacijo in ranžirne vrste kot sredstva, ki naj na bolj objektivni način opredelijo mesta. Začetni korak v tej smeri je napravil Nelson¹⁷, ki je pri kategorizaciji ameriških mest uporabil standardno deviacijo. Za vsako dejavnost (po številu devet) je določil srednjo vrednost in standardni odklon ter mesta, v katerih je odstotek aktivnih presegel vsoto srednje vrednosti in vrednosti enega standardnega odklona za dotično aktivnost, smatral za funkcijsko usmerjena. Če je procent zaposlenih presegal vrednost svoje srednje vrednosti in dveh ali celo treh standardnih odklonov, je to bil dokaz o skrajni specializaciji mesta v določeno dejavnost. Isti kriterij, ki pa ima seveda tudi določene metodične slabosti, so uporabili za francoska mesta Carrière in Pinchemel¹⁸, za indijska Singh¹⁹ in za japonska Watanabe²⁰. D. Vogel²¹ je pri klasifikaciji jugoslovanskih mest uporabil ranžirne vrste za posamezne dejavnosti in pri vsaki izločil tiste kraje, ki so imeli delež aktivnega prebivalstva nad vrednostjo zadnjega kvartila oziroma zadnjega decila. Na ta način je dobil naselja, ki so bila orientirana oziroma specializirana v določeno dejavnost.

Zelo veliko je razprav, pri katerih so funkcijsko opredelitev izvršili na podlagi presejanja določenega poprečja ali poprečja določene velikostne kategorije mest. Primeri takšnih študij so Pownallova²¹ analiza novozelandskih mest, Touminenova²² razprava o zaposlitvi na Finskem in Agesonova za danska mesta²³. Nekoliko drugačno podlago imajo razprave, ki uporabljajo kot razmejivni kriterij nacionalno (državno) poprečje ali celo poprečje urbanih naselij v državi. Dobra primera študij prve vrste sta dve analizi slovaških naselij avtorjev Bašovskega²⁴ in Ivaničke, Zelenske in Mládeka²⁵. Drugi kriterij sta uporabila Carrière in Pinchemel v že citirani knjigi¹⁸. Ista avtorja sta končno uporabila še eno metodo: za posamezne dejavnosti sta izdelala korelacijske grafikone, na katerih je bil na abscisi nanešen za vsako mesto delež aktivnih (v promilih) v odnosu do celokupnega števila aktivnega prebivalstva francoskih mest, na ordinati pa za vsako mesto delež aktivnih v dotični dejavnosti od celokupnega števila zaposlenih v tej dejavnosti v vseh francoskih mestih. Iz grafikona in izračunanih koeficientov je bil dobro razviden položaj vsakega naselja oziroma njegov nadpoprečni ali podpoprečni pomen v izbrani dejavnosti.

Mnogi raziskovalci se zadovoljujejo z bolj grobo analizo in razlikujejo zgolj tri osnovne skupine dejavnosti: primarne, sekundarne in terciarne (Touminen²², Enequist²⁶, Sandru, Cucu-Poghirc²⁷, Lettrich²⁸). Včasih izpuste primarne dejavnosti, preostale neagrarne pa razdele na tri skupine: industrijo storitve in javne službe (Kokole^{6c}). Značilno za takšno obravnavanje je, da v nasprotju s prej omenjenimi metodami skuša ovrednotiti mestne funkcije kompleksno in ne ločeno po dejavnostih, kar je seveda pozitivno. Podobne težnje ima že nekoliko obrabljena metoda, po kateri se s krožnimi segmenti za vsako naselje prikažejo strukturni deleži posameznih dejav-

nosti^{5, 29}. Združiti mestne funkcije v organske skupine (*clusters*) v primerih, ko imamo več kot tri dejavnosti, je dokaj zamotana zadeva. Raziskovalci uporabljajo v poslednjem času matematične metode in zlasti multifaktorsko analizo, da bi na induktiven način izločili tipične kombinacije oziroma dejavnostne skupine. Brez dvoma je to pot, ki veliko obeta, saj onemogoča subjektivne ocene. Kot primer takšne analize lahko navedemo Smithovo razpravo o avstralskih mestih³⁰ in bolj teoretična razglabljanja Berryja³¹.

Posebno skupino razprav o funkcijski klasifikaciji mest tvorijo, končno, tiste študije, v katerih raziskovalci opredeljujejo mestne funkcije na podlagi strukture bazičnih ali mestotvornih dejavnosti, to je tistih, ki so odločilnega pomena za mestni obstoj in prosperiteto. S takšnim postopkom se zelo približamo drugim raziskavam o mestni eksistenci; sodim, da dobi funkcijska analiza na ta način veliko bolj poglobljeno osnovo in ni zgolj »informativna«, kot je to pogosto primer. Poljski geografi Kostrowicki⁸ in Kosiński^{11, 32} so poleg ameriškega raziskovalca Alexandra⁹ glavni poborniki te smeri. Pri nas je takšno raziskavo izvedel Kokole^{6c}, za francoska mesta pa Carrière in Pinchemel¹⁸. Poglavitni problem v teh raziskavah je, kako razdeliti mestno aktivno prebivalstvo na mestotvorno in mestoslužno, kajti v praksi je takšna delitev izredno zamotana. Se največkrat se uporablja metodični prijem švedskega raziskovalca Alexanderssona³³, po katerem se najprej izdela kumulativa (ranžirna vrsta) mest za vsako dejavnost, nato se izloči s spodnjega konca določen odstotek izjemnih primerov (npr. ca. 5 0/0, to je npr. peto ali osmo mesto na kumulativi). Tako dobljene nove spodnje vrednosti se pojmujejo kot nujno potrebni minimum za vsako mesto in jih zato lahko izenačimo z mestoslužnimi funkcijami; presežek zaposlenih preko te vrednosti naj bi pa bili zaposleni v mestotvornih dejavnostih. Docela pa s tem postopkom vendarle nismo zadovoljni, kajti, če nič drugega, nas moti dejstvo, da delež mestotvornih dejavnosti ni ves čas enak, temveč, da narašča z večanjem mesta. Tega pa ta metoda ne upošteva. V ameriških mestih so npr. ugotovili, da se ta delež spreminja od 4 0/0 pri malih mestih (3000—5000 prebivalcev) do 56,7 0/0 v velemestih z nad 1 milijon prebivalci³⁴. Temu problemu bo treba prav gotovo posvetiti še obilo pozornosti, če se želimo dokopati do bolj utemeljenih funkcijskih klasifikacij.

Povzetek, ki bi ga na zaključku obravnavanja večine teh študij lahko napravili, bi bil naslednji: raziskave so po eksaktnosti, po metodičnih prijemih in po temeljitejšem poznavanju mestnega bistva brez dvoma precej napredovale in postale bolj poglobljene. Ob tem napredu pa so ostali nekateri drugi vidiki funkcijskih klasifikacij precej zanemarjeni. To ima za posledico, da je pri večini teh raziskav zlasti kompleksnost močno zapostavljena. Kljub veliki statistični eksaktnosti so te razprave pogosto vse preveč enostranske, da ne rečem ozkosrčne, kar prav gotovo ni v skladu niti z načinom geografskega mišljenja in še manj s tako zapletenim in vsestranskim pojavom kot je mesto. V tem pogledu so bile starejše funkcijske klasifikacije, ki so sicer bile slabo metodično utemeljene, po svoje skorajda bolj privlačne (npr. Chaboteve opredelitve mestnih funkcij³⁵). Ne preseneča, da iz podobnih razlogov nekateri nemški geografi sploh odklanjajo funkcijske kategorizacije in, če že, raje opredeljujejo občine³⁶. (V nemškem geografskem krogu so funkcijske klasifikacije mest izredno redke³⁷). S tega vidika so npr. funkcijske klasifikacije sovjetskih geografov³⁸, ki povezujejo mestne funkcije z mestno genezo, položajem in teritorialno obliko, kljub pogosto nejasnim ali celo preveč preprostim metodičnim zasnovam, prav gotovo zelo simpatične. S tem poudarkom po večji kompleksnosti pri obravnavanju mestnih funkcij nikakor ne zavračam potrebe po nadaljnji matematizaciji in širši uporabi statističnih metod v geografiji mest. Nasprotno, tu vidim prihodnost geografije, tu je pot h kvantifikaciji geografskih pojavov in procesov, tu je možnost za večjo eksaktnost vede. Glede funkcijske klasifikacije mest se mi ravno zato zde raziskave ameriških, poljskih in francoskih geografov zelo obetajoče. Zeleti bi bilo le, da bi v večji meri kot doslej uporabljali matematično-statistične metode za ovrednotenje zvez med pojavi in na ta način okvantificirali kompleksnost pojavov, kar še vedno imamo za eno od bistvenih geografskih nalog.

LITERATURA:

- ¹ a) Hettner T., Die wirtschaftlichen Typen der Ansiedlungen, Geogr. Zeitschrift, 8, 1902, p. 92.
- b) Arousseau, The Distribution of Population, A Constructive Problem, Geographical Review, 11, 1921, p. 565-592.
- c) Bobek H., Ueber einige funktionelle Stadtypen und ihre Beziehungen zum Lande, Comptes Rendus du Congrès International de Géographie, T. 2, Sec. III. a., p. 125-137.
- d) Dickinson R. E., City, Region and Regionalism, London, 1956.
- e) Baranskij N. N., Ob ekonomiko-geografičeskom izučenii gorodov, Voprosi geografii, 2, Moskva, 1946.
- ² Berry B. J. L., Pred A., Central Place Studies, A Bibliography of Theory and Applications, Philadelphia, Regional Science Research Institute, Bibliography Series, No. 1, 1961.
- ³ Readings in Urban Geography, Red. H. M. Mayer in C. F. Kohn, Section 4: The Economic Base of Cities, Chicago, 1959, p. 85-126.
- ⁴ Minc A. A., Horev B. S., Opit ekonomiko-geografičeskoj tipologii sovjetskih gorodov, Voprosi geografii, 45, 1959, p. 72-88.
- ⁵ Mihailescu V., Herbst C., Bacanary I., Territorial Distribution of Towns by Functional Types in Rumania, Revue roumaine de géologie, géophysique et géographie, Serie de géographie, IX, 1965, 1, p. 95-100.
- ⁶ a) Melik A., O poklicni sestavi prebivalstva v mestih Slovenije, Tehnika in gospodarstvo, 1956-57, št. 9-10.
- b) Klemenčič V., Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij, Geografski vestnik XXXII, 1960, p. 111-125.
- c) Kokole V., Funkcije slovenskih mest, Geografski vestnik, XXXIV, 1962, p. 21-60.
- d) Vogelnik D., Urbanizacija kao odraz privrednog razvoja FNRJ, Beograd, 1961, p. 1-311.
- ⁷ Le Guen G., La structure de la population active des agglomérations françaises de plus de 20000 habitants, Méthodes d'études, Résultats, Annales de géographie, 49, 1960, p. 355-370.
- ⁸ Kostrowicki J., O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast, Przegląd Geograficzny, 24, 1952, p. 7-64.
- ⁹ Alexander J. W., The Basic-Nonbasic Concept of Urban Economic Functions, Economic Geography, 30, 1954, p. 246-262.
- ¹⁰ Boesler K. A., Zum Problem der quantitativen Erfassung städtischer Funktionen, Proceedings of the IGU Symposium in Urban Geography, Lund, 1960, Lund Studies in Geography, ser. B, Human Geography, No. 24, 1962, p. 145-157.
- ¹¹ Kosinski L., Zagadnienia struktury funkcjonalnej miast polskich, Przegląd Geograficzny, 30, 1958, p. 58-96.
- ¹² a) Kielczewska-Zaleska M., Changes in the Functions and Structure of Small Towns in Poland, Geographia Polonica, 5, 1964, p. 79-95.
- b) Werwicki A., Changes in the Basic Functions of Lower Silesia and her Influence on Urban Development, Geographia Polonica, 3, 1964, p. 125-137.
- c) Lewinski S., Changes of Types of Towns, Geographia Polonica, 7, 1965, p. 95-106.
- ¹³ Harris Ch. D., A Functional Classification of Cities in the United States, Geographical Review, 33, 1943, glej tudi opombo 5.
- ¹⁴ Hart J. F., Functions and Occupational Structures of Cities of the American South, Annals of Association of American Geographers, 45, 1955, p. 269-286.
- ¹⁵ Wilson M. G. A., Some Population Characteristics of Australian Mining Settlements, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 53, 1962, p. 125.
- ¹⁶ Keuning H. J., Een Typologie van Nederlands Steden, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 44, 1950, p. 187-206.
- ¹⁷ Nelson H. J., A Service Classification of American Cities, Economic Geography, 31, 1955, p. 189-210.
- ¹⁸ Carrière F., Pinchemel P., Le fait urbain en France, Paris, 1965, p. 374.
- ¹⁹ Singh K. N., Functions and Functional Classification of Towns in Uttar Pradesh, National Geographical Journal of India, 5, 1959, p. 150.
- ²⁰ Watanabe Y., An Analysis of the Function of Urban Settlements Based on Statistical Data: A Functional Differentiation Vertical and Lateral, Science Reports of the Tôhoku University, Geography, No. 10, 1961, p. 65.
- ²¹ Pownall L. L., The Functions of New Zealand Towns, Annals of Association of American Geographers, 43, 1953, p. 352-350.
- ²² Tuominen O., Zur Geographie der Erwerbe in Finnland, Fennia, 78, 1955, p.
- ²³ Aagesen A., The Population, Vol. II., Atlas of Denmark, Copenhagen, 1961, p. 89-92.
- ²⁴ Bašovský O., Príspevek k funkcionálnej klasifikácii miest a prechodných sídiel Slovenska podľa stavu r. 1950, Geografický časopis, XV, 1963, p. 6-29.
- ²⁵ Ivanička K., Zelenská A., Mládek I., Functional Types of Country Settlement in Slovakia (tudi v slovačini), Aspects of the Study of Regional Geographical Structure, Acta geologica et geographica Universitatis Comenianae, Geographica, 6, Bratislava, 1966, p. 51-95.
- ²⁶ Enequist G., Tätorternas Yrkessammansättning (oblike urbanih naselij), Svensk geografisk Arbok, 51, 1955, p. 139-156.
- ²⁷ Sandru I., Cucu V.-Poghirc P., Contribution géographique à la classification des villes de la République populaire Roumaine, Annales de géographie, 72, 1963, p. 162-165, 185.
- ²⁸ Lettrich E., Urbanisation of Hungary in the Light of the Occupational Structure of her Population, Applied Geography in Hungary, Studies in Geography, 2, 1964, p. 164-178.
- ²⁹ Ginić I., Dinamika i struktura gradskog stanovništva Jugoslavije, Demografski aspekt urbanizacije, Beograd, 1967, p. 239.
- ³⁰ Smith R. T., The Functions of Australian Towns, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 56, 1965, p. 81-92.

²¹ Berry B. J. L., Ribbon Development in the Urban Business Pattern, *Annals of Association of American Geographers*, 49, 1959, p. 145—155.

Berry B. J. L., A Note Concerning Methods of Classification, *Annals of Association of American Geographers*, 48, 1958, p. 300—305.

²² Kosinski L., Klasyfikacja funkcjonalna wiekszych miast polskich wedlug stanu z roku 1950, *Przeglad Geograficzny*, XXX, 1958 p. 575—585.

²³ Alexandersson G., *The Industrial Structure of American Cities*, Stockholm, 1956, p. 156.

²⁴ Ullman E. L., Dacey F. M., The Minimum Requirements Approach to the Urban Economic Base, *Proceedings of the IGU Symposium in Urban Geography*, Lund, 1960, *Lund Studies in Urban Geography*, Ser. B., Human Geography, No. 24, 1962, p. 121—144.

²⁵ Chabot G., poglavje »mestne funkcije« v knjigi »Les Villes, Paris, 1948« in v knjigi »Traité de géographie urbaine, Paris, 1963«, napisani z avtorico J. Beaujeu-Garnier.

²⁶ a) Lehmann H., Die Gemeindetypen. Beiträge zur Siedlungskundlichen Grundlegung von Stadt- und Dorfplanung, Deutsche Bauakademie, Berlin, 1956, p. 67.

b) Fehre H., Die Gemeindetypen nach Erwerbstruktur der Wohnbevölkerung, *Raumforschung und Raumplanung*, XIX, 1961, p. 138—147.

²⁷ Boesler K., Die städtische Funktionen. Ein Beitrag zur allgemeinen Stadtgeographie auf Grund empirischer Untersuchungen in Thüringen, Berlin, 1960, p. 80.

²⁸ a) Davidovič V. G., O tipologii naselenia v grupah gorodov i poselkov SSSR, *Voprosi geografii*, 37, 1956, p. 27—78.

b) Konstantinov O. A., O klasifikacii gorodov v ekonomičeskoj geografii, *Voprosi geografii*, 41, 1957, p. 65—92.

c) Horev B. S., Ispredovanie funkcionalnej strukturi gorodskih poselenij SSSR (v svjazj s zadačami ih ekonomikogeografičeskoj tipologii), *Voprosi geografii*, 66, 1965, p. 34—58.

Summary: Functional Classification of Towns

Igor Vrišer

Functional classification is intended to extract all those urban activities which play a decisive role to the continued existence of a town or which impart to a town specific significance with relation to other places in the region and are significant for the relations between town and country. In the first part of the essay, the author deals with some problems of fundamental character, as they appear in the functional definition of towns and because of which we still do not have a satisfactory and generally applicable method¹⁻⁵. Among these he counts the difficulties resulting from the methodology of census-taking (e. g., it is the population in general and not the people employed that are taken into account in the ways of determining the activities) and from too small attention paid to the general urban functions (e. g., to the general functions) and from too great an emphasis laid on exceptional and extraordinarily significant activities. The question of what criteria are to be applied in the delimitation of the significance of individual functions also remains open.

In the second part, the author gives an account of the chief methods and discussions: from Harris' study of American towns¹³ and of similar works¹⁴⁻¹⁶ to recent attempts at classification relying on mathematical-statistical approaches¹⁷⁻²⁰, on certain averages²¹⁻²⁵, on simplified groupings of urban functions of urban regions into three basic activities^{6c, 7, 26-31}, or, finally, on distinction between basic and non-basic activities^{6c, 8-11, 18, 32, 34}. In the conclusion, the author makes mention of some other viewpoints, notably of German and Soviet geographers^{1c, 4, 38}.

ALI NAJ SE NAPREJ UPORABLJAMO POJEM MENDOLSKI DOLOMIT

Anton Ramovš

V Sloveniji še precej geologov uporablja pojem »mendolski dolomit« za dolomitni razvoj v anizijski stopnji. Tudi na univerzi se deloma še tako poučuje. V naslednjih vrsticah želim pokazati, da je vztrajanje pri tem, kar je veljalo pred tridesetimi leti, nesmiselno, nam dela samo zmedo in prav nič ne prispeva k razvoju geološke znanosti v Sloveniji.

Pojem mendolski dolomit je uvedel v geološko literaturo Richthofen (1859, 82) in zanj podal tole definicijo: 5. Nach oben verliert der Kalk allmäh-

lig seine schwarze Färbung, wird dickbankiger und geht in weissen Kalkstein und porösen krystallinischen Dolomit über. Darin globose Ammoniten, *Halobia lommeli* und andere entschiedene Versteinerungen der oberen Trias (Mendola — Dolomit).«

Ze kar kmalu pa so prišli posamezni geologi do spoznanja, da ime ni dobro izbrano. G ü m b e l (1875, 17 do 19) in S a l o m o n (1908, 408) sta se zavzemala, da se ime odpravi iz geološke literature. Tudi D i e n e r (1905, 502) in pozneje K l e b e l s b e r g (1935, 70) pa sta med drugim opozorila, da je ime nesrečno izbrano (po P i a 1957, 20). P i a (1925, 216, 1957, 20) je uvidel, da je treba namesto imena mendolski dolomit uvesti za anizijski dolomit nov pojem. V anizijski stopnji Južnih Alp je zelo razprostranjena facija svetlih dolomitov, ki pa niso vselej le v njenem spodnjem delu, marveč različno visoko. P i a navaja med drugim tudi dejstvo, da je prav Mendola ena redkih točk v Južnih Tirolah, kjer ni bilo mogoče ugotoviti mendolskega dolomita. Ker je na ozemlju Sarlkofela in Sarlbranda vsa anizijska stopnja dolomitno razvita, je P i a že leta 1925 predlagal namesto pojma mendolski dolomit ime »Sarldolomit« in ga takole definiral: »Der Sarldolomit ist ein vorwiegend weisslicher bis hellgrauer, geschichteter oder ungeschichteter, reiner oder höchstens schwach mergeliger Dolomit anisischen Alters, in dem Diploporen die grösste Rolle spielen, falls Fossilien überhaupt vorhanden sind, der aber oft über grosse Strecken ganz versteinungsleer ist.« (1957, 20). Kar je P i a imenoval zgornji sarlski dolomit (oberer Sarldolomit) ustreza približno dolomitu, ki so ga dotlej večinoma imenovali mendolski dolomit. Zgornji sarlski dolomit je siv, včasih rumenkast ali rdečkast, redkeje bel in včasih zrnat. Tu in tam se kolje v oglate kose, je pa slabše plastnat kot spodnji sarlski dolomit in njegovi skladi so debelejši.

Upravičeni predlog P i e se je hitro uveljavil pri raziskovalcih Južnih Alp, razen pri slovenskih.

V četrtem desetletju sedanjega stoletja se je s stratigrafskimi razmerami v Južnotirolskih Dolomitih veliko ukvarjal M u t s c h l e c h n e r. V obsežni razpravi o geologiji St. Vigilskih Dolomitov je obravnaval tudi mendolski dolomit kot zgornji oddelek anizijske stopnje (1952, 187). Ločil je normalni razvoj mendolskega dolomita in mendolski dolomit v bituminozni faciji.

V naslednjem letu je na ozemlju med St. Cassianom in Buchensteinom izdvojil mendolski dolomit kot zgornjeanizijski stratigrafski člen. V naslovu pa navaja zraven mendolskega dolomita tudi pojem »Sarldolomit«, vendar brez pojasnila (1955, 204, 205 in geološka karta).

V istem pomenu je uporabljal M u t s c h l e c h n e r pojem mendolski dolomit (sarlski dolomit) tudi kasneje (1955, 26 in geološka karta). Tudi H e i s s e l in L a d u r n e r (1956, 15) navajata »Mendel — (Sarl-) Dolomite iz Južnotirolskih Dolomitov.

V naslednjem navajam nekaj ugotovitev avstrijskih raziskovalcev iz naših krajev. T e l l e r (1896, 92 do 99) piše le o dolomitni faciji školjkastega apnenca in ne navaja mendolskega dolomita. Kot »Muschelkalk« je označil kompleks dimnato sivih do temnih apnenecv in dolomitov, ki slede nad werfenskim skladi in jih v Karavankah pokriva rudonosni apnenec, v odrastkih Julijskih Alp pa koralni in diploporni apnenec. T e l l e r poudarja, da v Savinjskih Alpah ni mogoče ugotoviti konstantnega zgornjega dolomitnega nivoja na večje prostranstvo, kot je to pri mendolskem dolomitu Južnih Tirolov.

K o s s m a t (1905, 17) je ugotovil, da zastopa na ozemlju specialke Ajdovščina—Postojna mogočno skladovnico med werfenskimi in wengenskimi plastmi ekvivalent alpskega »muschelkalka«, deloma kot dolomit, deloma kot konglomerat in breča, ki prehajajo drug v drugega. Na ozemlju specialke Škofja Loka—Idrija pa je večina školjkastega apnenca v faciji sivega in belega drobljivega mendolskega dolomita (1910, 29). Kasneje navaja K o s s m a t (1915, Taf. III) le dolomit; očitno se je zavedal, da pojem mendolski dolomit ne ustreza dejanskim razmeram. V svojem obsežnem paleogeografskem delu pa pravi: »Der alpine Muschelkalk ist gewöhnlich in Form dunkler Kalke und feinkörniger Dolomite vorhanden« (1956, 140) in ne navaja mendolskega dolomita.

Vetters (1937, 149) navaja, da sestavlja višji del anizijske stopnje mendolski dolomit, ki ga pa ni na Mendoli. Tamkajšnji dolomit je ladinjske starosti. Kljub temu pa Vetters še uporablja ime mendolski dolomit za anizijski dolomit v južnoalpskem razvoju.

V slovenski geološki literaturi najdemo v zadnjem času glede mendolskega dolomita naslednje podatke.

Na ljubljanskem prostoru so v vsej anizijski stopnji mendolski dolomiti in le na nekaterih mestih se pojavlja školjkoviti apnenec (Rakovec 1955, 22, 25, 165). Tudi v Loških hribih in v posavskih gubah prevladujejo mendolski dolomiti (Rakovec 1955, 117).

Na ozemlju trojanskega antiklinorija označuje Kuščer (1962 a, 68) dolomit pod spodnjim delom psevdofiljskih skladov kot mendolski dolomit. Iz mendolskega dolomita so tudi vsi dolomitni vrhovi na temenu trojanskega antiklinorija. Prav tako je v okolici Lok mendolski dolomit, ker leži pod psevdofiljskimi plastmi (Kuščer 1962 b, 177, 178). Kuščer tudi kasneje paralelizira dolomit med werfenskim in psevdofiljskimi skladi z mendolskim dolomitom (1965, 20, 21), nasprotno pa Grad (1962 a, 108, 109) piše v okolici Litije le o anizičnem dolomitu in prav tako na ozemlju med Rudnico in Savo (1962 b, 114). Tudi Iskra (1962, 102) omenja na žirovsko—idrijskem ozemlju samo anizični dolomit. Na južnem obrobju Ljubljanskega barja je anizijska stopnja razvita v obliki mendolskega dolomita (Buser 1965, 58).

V istodobni italijanski literaturi pa beremo o mendolskem dolomitu naslednje. Leonard (1955, 17 do 18) piše med drugim tudi, da dolomit v okolici Mendole ni anizijske starosti, marveč je iz ladinjske stopnje in anizijski dolomit v zahodnih Dolomitih imenuje »dolomia del Serla«, torej tako, kot je bil že leta 1925 predlagal in kasneje leta 1937 ponovil Pia. Dolomit zavzema tam le srednji in zgornji del anizijske stopnje, medtem ko so v vrhnjem aniziju trinodosusni skladi, v spodnjem pa plasti z morsko lilijo *Dadoerinus gracilis*. Tudi v svoji najnovejši obsežni tektonski študiji o Dolomitih piše Leonard (1965, 94), da je v aniziju »dolomia del Serla« in njegov apnenčev ekvivalent »calcarei di Contrin«.

Po Sellijevih podatkih (1965, 57 do 61) imamo v Karnijskih Alpah in zahodnih Julijskih Alpah v aniziju tri facije: 1. konglomeratno facijo (formazione di Ugovizza), 2. apnenčevo-laporni razvoj in dolomitno facijo. Dolomitni razvoj ustreza serlskemu dolomitu (dolomia della Serla). Prav tako tudi Zapfe (1964) v razpravi o mezozoiku v Avstriji nikjer ne omenja med anizijskimi plastmi mendolskega dolomita.

Ze navedeni, čeprav nepopolni podatki zgovorno pričajo, da v Dolomitih, odkoder je prišlo ime mendolski dolomit, nihče več ne uporablja tega pojma, saj je jasno, da je napačen in se zato tudi kot nomen conservandum ni mogel uveljaviti. Če so torej na klasičnem ozemlju opustili pojem mendolski dolomit in ga zamenjali z novim imenom serlski dolomit, zakaj naj potem slovenski geologi kot edini na ozemlju Južnih Alp vztrajajo pri napačnem imenu.

Če anizijskemu dolomitu v Sloveniji počemo dati posebnega imena, bo najbolje, da ga imenujemo kar dolomit anizijske stopnje oziroma anizijski dolomit.

LITERATURA

- Buser, S., 1965: Geološka zgradba južnega dela Ljubljanskega barja in njegovega obrobja. — *Geologija* 8, 54—57, Ljubljana.
- Grad, K., 1962: Geološke razmere v okolici Litije. — *Geologija* 7, 107—111, Ljubljana (1962 a).
- 1962: Geološke razmere med Rudnico in Savo. — *Geologija* 7, 115—118, Ljubljana.
- Iskra, M., 1962: Prispevek k stratigrafiji in tektoniki ozemlja Zgornje Idrije in Nikove. — *Geologija* 7, 101—106, Ljubljana.
- Kosmat, F., 1905: Erläuterungen zur Geologischen Karte Haidenschaft und Adelsberg. — *Geol. R. A. Wien*, 56 S., Wien.
- 1910: Erläuterungen zur Geologischen Karte Bischoflack und Idria. — *Geol. R. A. Wien*, 101 S., Wien.
- 1915: Die adriatische Umrandung in der alpinen Faltenregion — *Mitt. Geol. Ges.* 6, 61—165, Wien.
- 1936: Paläogeographie und Tektonik. — Bornstaeger, 415 S. Berlin.
- Kušcer, D., 1962: Psevdofiljski skladi v okolici Zagorja. — *Geologija* 7, 67—69, Ljubljana (1962 a).

- 1962: Hidrogeološki problemi v jami Loke rudnika Zagorje. — *Geologija* 7, 177—191, Ljubljana.
- 1963: Stratigrafija in tektonika zagorskega terciarja. — Dokt. dis., 167 str. Manuskript se hrani na katedri za geol. in paleontol. univ. v Ljubljani. Po oddaji tega članka tudi že tiskano pod naslovom »Zagorski terciar« *Geologija* 10 (1967), 5—85.
- Leonardi, P., 1955: Breve sintesi geologica delle Dolomiti Occidentali. — LVIII Riun. est. Soc. Geol. Ital., 79 p., 58 tav., Roma.
- 1965: Tettonica e tetto-genesi delle Dolomiti. — *Atti Acad. Naz. Linzei, Ser. VIII*, 7, 85—212, Roma.
- Heissel, W. & Ladurner, J., 1956: Geologie des Gebietes von Villnöss — Gröden — Schlern — Rosengarten. — *Jb. Geol. B. A.* 86, 4—63, Wien.
- Mutschlechner, G., 1952: Geologie der St. Vigiler Dolomiten. — *Jb. Geol. B. A.* 82, 163—275, Wien.
- 1953: Geologie des Gebietes zwischen St. Cassian und Buchenstein. — *Jb. Geol. B. A.* 83, 199—252, Wien.
- 1955: Geologie der Langkofelgruppe. — *Jb. Geol. B. A.* 85, 21—49, Wien.
- Pia, J., 1925: Die Gliederung der alpinen Mitteltrias auf Grund der Diploporen. — *Anzeiger Akad. Wiss. Wien, Mathem. naturwiss. Kl.* 62, 214, Wien.
- 1957: Stratigraphie der Prager Dolomiten in Südtirol. — Selbstverlag, Weger, Bressanone, 248 S., Wien.
- Rakovec, I., 1955: Geološka zgodovina ljubljanskih tal. — *Zgodovina Ljubljane* 1, 207 str., geološka karta, Ljubljana.
- Richtofen, F., 1859: Die Kalkalpen von Vorarlberg und Nord-Tirol. — *Jb. Geol. R. A.* 10, 72—157, Wien.
- Selli, R., 1965: Schema geologico delle Alpi Carniche e Giulie Occidentali. — *Soc. Geol. Ital.*, 415 p., Bologna.
- Teller, F., 1896: Erläuterungen zur Geologischen Karte der östlichen Ausläufer der Karnischen und Julischen Alpen. — *Geol. R. A. Wien*, 262 S., Wien.
- Vetters, H., 1957: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Oesterreich und seinen Nachbargebieten. — *Geol. B. A.*, 351 S., Wien.
- Zapfe, H., 1964: Das Mesozoikum in Oesterreich. — *Mitt. Geol. Ges. Wien* 56/2, 561—599, Wien.

Zusammenfassung: Sollen wir den Namen Mendeldolomit noch weiterhin gebrauchen?

Anton Ramovš

Der Aufsatz befasst sich mit dem Namen Mendeldolomit, der von italienischen und österreichischen Forschern der Südalpen schon vor längerer Zeit aufgegeben und nach Pias Vorschlag mit dem Begriff Sarldolomit (*dolomia del Serla*) ersetzt worden ist, bei meisten slowenischen Geologen jedoch noch immer gebraucht wird. Die lithologische Entwicklung der Anis-Stufe stimmt in Slowenien mit jener in Südtirol nicht überein, in Slowenien geht in meisten Gebieten die Dolomit-Entwicklung durch die ganze Anis-Stufe hindurch. Es ist nicht zu bezweifeln, dass Mendeldolomit auch als *nomen conservandum* nicht berechtigt ist, er ist mit einem anderen Namen zu ersetzen oder nur als Anis-Dolomit zu nennen.

KNJIŽEVNOST

Novosti iz književnosti o Sloveniji

Jakob Medved, Mežiška dolina. Socialnogeografski razvoj zadnjih sto let. Mladinska knjiga, Ljubljana 1967. 186 strani, 27 tabel, 6 fotografij, 25 skic in kart.

Medvedova monografija o Mežiški dolini pomeni nov prispevek k proučevanju regionalne družbenogeografske problematike v Sloveniji. Z njo se avtor vključuje v prizadevanja, da se s podrobnimi študijami osvetli družbenogeografski razvoj določenih regij in njegovi učinki na pokrajino. Avtor je imel predvsem namen preučiti, kako se družbenoekonomski dejavniki odražajo v svojstvenih prirodnih in socialnih razmerah Mežiške doline in v kakšno smer gre njena preobrazba. Podrobno analizira spreminjanje pomena in vrednosti posameznih elementov prirodnega okolja, razvoj socialnopolosne strukture, neagrarnega gospodarstva in prebivalstva. Osrednji problem mu je ob tem odnos med prirodnimi in družbenimi razmerami v različnih razvojnih obdobjih ter njihov vpliv na preoblikovanje pokrajine.

Delo je razdeljeno časovno po fazah v družbenogospodarskih procesih in ga sestavljajo tri ključna poglavja: prirodnogeografski pogoji v razvoju pokrajine (str. 11—22), družbene razmere pred industrializacijo (str. 23—37) in razvoj Mežiške doline v času industrializacije (str. 38—119).

Prirodne razmere ovrednoti avtor z vidika potreb, ki mu jih narekuje družbenogeografski del študije. Na njihovi osnovi razdeli pokrajino v strojansko-hotuljski, osrednji karavanski in koprivsko-javorski predel.

V poglavju o družbenih razmerah pred industrializacijo obravnava Medved takratno agrarno in neagrarno gospodarstvo. Za prikaz agrarnega gospodarstva se poslužuje župnijskih urbarjev iz let 1764—1778, krstnih knjig ter katastra in zemljiške knjige, ki segata nazaj do leta 1882 oziroma 1865. Izrabo zemlje prikaže na primeru treh, za Mežiško dolino značilnih katastrskih občin. To so k.o. Koprivna, predstavnica ugodnih klimatskih in reliefnih razmer, obenem pa zelo oddaljena od starih rudarskih in fužinarskih središč, k.o. Meža-Takraj, ki leži blizu rudarskega središča, v nižjem, prirodno razmeroma ugodnem svetu, z močnimi vplivi rudarstva in fužinarstva na agrarno strukturo s prevlado srednje in male posesti ter k.o. Strojna, značilno področje gorskih kmetij z manjšo zemljiško posestjo in ugodnimi prirodnimi pogoji, toda v dokaj odročni legi.

Ze na stiku z etnografijo so poglavja o tradicionalnem načinu obdelovanja zemlje, o kmečkih domovih in življenju na kmetiji. Nedvomno je bila ta tematika avtorju, domačinu s Košenjaka, zelo blizu. Bralec ob njej doživlja vso arhaičnost avtarkičnega načina življenja. Zanimiv je tudi opis t.i. ornih teras, katerih nastanek je vezan na obdelavo v strmem svetu, pri čemer se zemlja pomika proti spodnjemu robu njive.

Rudarstvo in fužinarstvo v dobi pred industrializacijo sta vplivala na agrarno okolico ne le z zaposlitvijo delovne sile, temveč tudi s potrebo po jamskem lesu. Gozdovi so bili v obdobju fužin, oglarstva in prevlade živino-reje močno prizadeti. Preokretnico v odnosu do gozda pomeni dvorni dekret,

ki je leta 1785 ukinil rajonizacijo gozdov za potrebe rudarstva in fužinarstva ter uvedel svobodno trgovino z lesom. Cena lesu je naglo rasla, kar je med drugim povzročilo propadanje fužin, obenem pa pričetek domače predelave lesa. Začne se naglo naravno ali umetno pogozdovanje pašnikov in planin. Gozd je postal za kmeta vedno važnejši vir dohodkov.

Bistvene spremembe v življenju celotne Mežiške doline pa prinese šele industrializacija. Avtorja zanima v poglavju o razvoju regije v času industrializacije, ki je jedro njegovega dela, predvsem ob kakšnih prirodnih in družbenih možnostih se je le-ta začela, kako je z razvojem in spreminjanjem družbenih pogojev med njo rasla ali padala pomembnost posameznih prirodnih dejavnikov ter kako je s tem v zvezi nihalo tudi samo neagrarno gospodarstvo. Obdelan je razvoj industrije in premogovništva, železarne na Prevaljah, premogovnika v Lešah in železarn v Crni, Mežici in na Ravnah.

Pomembno poglavje Medvedovega dela je poglavje o razvoju posestnih razmer (str. 49—59). Propad kmetij in prehajanje v roke veleposestnikov in drugih neagrarnih lastnikov je značilnost tega razvoja, ki ga avtor razdeli na pet obdobj:

1. Obdobje od 1848 do 1880 označujeta kmečka lesna obrt in kmečko izvozništvo lesa, oblikuje se rudarska veleposest in fužinarsko-gozdarska veleposest grofov Thurnov. Z razvojem prevaljske železarne in leškega premogovnika so izgubljale kmetije vedno več delovne sile, opuščale živinorejo in poljedelstvo ter iskale dohodek v gozdu. Thurni so spretno izkoriščali krizo in težave kmetov ter kupovali njihove domačije.

2. V obdobju 1881—1900 nazadujeta kmečko žagarstvo in izvozništvo, pojavijo se prvi lesni trgovci in začetki lesne industrije. To je obenem čas največje ekspanzije Thurnov.

3. V obdobju 1901—1918 preneha zaradi konkurence modernih žagarskih obratov dokončno kmečko izvozništvo lesa, kmet postaja vedno bolj odvisen od lesnega trgovca.

4. Za obdobje med obema vojnama je značilno, da se zaradi nevarnosti agrarne reforme sicer preneha širiti veleposest, zato pa segajo po kmetijah drobnokapitalistični elementi. Skupno je v vseh štirih razdobjih prišlo v roke nekmetov 167 kmetij s površino 11.980 ha ali 39,4 % celotne površine Mežiške doline.

5. Obdobje po osvoboditvi označuje temeljita agrarna reforma, saj je prišlo v splošno ljudsko premoženje 14.568 ha ali skoraj polovica celotne površine.

Avtor podrobno ugotavlja geografske dejavnike, ki so pospeševali ali zavirali propadanje kmetij. To so v glavnem vpliv družbenogospodarskih odnosov, bližina industrije in rudarstva ter socialnopolitni razvoj. Ti dejavniki so odločilno vplivali na agrarno gospodarstvo in na preoblikovanje agrarne pokrajine, o katerem govori posebno poglavje Medvedovega dela (str. 59—76). Poljedelske površine so se krčile (za 17,5 % v obdobju 1890—1962), v ospredje pa so prišli gozdovi (katerih obseg se je povečal za 14,5 %). Pašniki in planine so se skrčili za 47,7 %. Dolgotrajni posegi človeka v gozd (potrebe fužinarstva, rudarstva in cementarstva po lesu, novinarjenje, steljarjenje, paša) so povzročili, da prvotnih prirodnih gozdov skoraj ni več. Na škodo bukve, jelke in gorskega javora se je močno razširila smreka, ker jo je kmet smatral za gospodarsko najvažnejše drevo. Izoblikovala sta se dva načina gozdnega gospodarjenja: enodobni gozdovi z goličenjem na nekdanji veleposestniški zemlji in prebiralni gozdovi na manjši zemljiški posesti. V rokah družbenega sektorja je okoli polovica vseh gozdov. Poprečna gozdna posest zasebnikov meri 14,2 ha, vendar je v rokah 12 % gozdnih posestnikov 50 % zasebnih gozdov.

Živinoreja je z naraščanjem cen lesa, širjenjem gozdov in propadanjem kmetij pričela nazadovati kot prevladujoča gospodarska panoga. Na področju sedanje občine Ravne se je število goveje živine v razdobju 1900—1960 skrčilo

za 52,2 %. Podobno je bilo s prašičerejo, najbolj pa je nazadovala reja ovac. Število ovac se je skrčilo v 60 letih za 76,8 %.

Velike spremembe je doživljalo tudi poljedelstvo. Uvajanje stroja v nižinskem in dolinskem svetu je povzročilo naglo krčenje obdelovalne zemlje. Vedno večji pomen gozdov in bližina industrijskih oziroma rudarskih centrov, ki so odtegovali delovne moči, pa sta ta proces še pospešila. Kmetje so prav tako pričeli opuščati kulture, ki zahtevajo več dela.

Močno se je spreminjala zunanja in notranja podoba kmečkega doma. Razlike med dolinskimi in gorskimi kmetijami so se precej zbrisale. Pokrajino je s spremembo mikroreliefa znatno preobrazilo premogovništvo.

Med osnovna poglavja Medvedovega dela sodi poglavje o populacijskih učinkih gospodarskega razvoja (str. 76—104). Avtor obravnava razvoj prebivalstva v razdobju 1869—1961 in ugotavlja, da je v industrijskih in rudarskih središčih poraslo za 217 %, zunaj njih pa nazadovalo za 5,7 %. Depopulacija gorskih področij se je začela s spremembami v gospodarski usmeritvi, v posestnem stanju, z naraščanjem vpliva industrije in rudarstva ter tehničnega napredka, ki je prirodnim pogojem v strmem gorskem svetu dal drugačno vrednost in pomen. V celotnem razdobju 92 let je zabeležila Mežiška dolina le skromno rast prebivalstva (za 85 %). Velika kriza ob propadu prevaljske železarnice je povzročila močno odseljevanje, precej žrtev pa sta zahtevali tudi obe vojni. Gospodarske krize so omejevale doseljevanje, zato je prebivalstvo le počasi naraščalo. Močno doseljevanje in hitra rast prebivalstva je značilna šele za obdobje po osvoboditvi. Od celotnega prebivalstva je rojenih v Mežiški dolini le 68 %. Po letu 1945 se je odselilo 75 % vseh priseljencev, največ iz občin Slovenj Gradec in Dravograd ter Maribora z okolico. Pri odseljevanju prebivalstva iz Mežiške doline je na prvem mestu Maribor.

Podatek, da preživlja v Mežiški dolini kmetijstvo le 12,5 % (leta 1951 36,2 %), govori o močni urbanizaciji. Kmetijstvo kaže stalno nazadovanje. Skupno je nazadovalo število aktivnih delavcev v kmetijstvu od leta 1951 do 1953 za 47 %, med leti 1953—1961 pa za 19,5 %. Vzporedno s tem je raslo število vzdrževanega kmečkega prebivalstva, saj se mlajša delovna sila odseljuje in ostanejo na kmetijah starejši, za delo nezmožni ljudje. Tako je v letu 1951 vsak aktiven delavec v kmetijstvu preživljal 0,7, leta 1961 pa 1,59 vzdrževanih prebivalcev.

V demogeografskem razvoju loči Medved dve obdobji. V prvem (do leta 1953) je vpliv industrije in rudarstva aktivno posegei v neposredno okolico in od tam pritegalo delovno silo; tod je agrarno prebivalstvo naglo nazadovalo, medtem ko so ostali bolj oddaljeni predeli še naprej močno agrarni. V drugem obdobju vpliv industrializacije naglo prodira v vse predele Mežiške doline. Število aktivnega kmečkega prebivalstva povsod hitro pada.

Svoje delo zaključuje avtor s poglavjem o skupnih učinkih razvoja gospodarstva in socialnoekonomskih odnosov ter njihovem vplivu na razvoj in podobo pokrajine (str. 104—119). Obravnava zunanjo podobo mestnih središč in njihovo gospodarsko problematiko. Za obdelavo socialnogeografske transformacije zunaj njih pa izbere nam že znane tri katastrske občine. Koprivna je značilen primer živinorejsko-poljedelske pokrajine, preoblikovane v gozdarsko področje. Meža-Takraj močno urbaniziranega predela. Strojna pa agrarnega področja, kamor je vpliv sodobnega družbenoekonomskega življenja posegel šele v zadnjih letih.

Osnovne ugotovitve Medvedovega dela bi lahko strnili v naslednjem:

1. Socialnogeografski razvoj zadnjih sto let dokazuje, da družbenoekonomski razvoj neprestano spreminja gospodarsko vrednost in pomen posameznim naravnogeografskim dejavnikom.

2. Prilaganje splošnemu družbenoekonomskemu razvoju je bilo pri posameznih gospodarskih panogah dokaj različno. Neagrarno gospodarstvo je sledilo splošnemu tehničnemu razvoju in vrednotenju človekovega dela in je daleč pred agrarnim gospodarstvom. Posledica tega so velika nasprotja med ekonomsko in kulturno visoko razvitimi dolinskimi središči in zaostalo agrarno okolico.

5. Prilagajanje agrarnega gospodarstva novi vrednosti naravnih razmer se odraža predvsem v pogozdovanju, ozelenjevanju in naglem manjšanju števila prebivalstva.

4. Nadaljnji razvoj agrarnega gospodarstva lahko temelji samo na ponovni valorizaciji naravnih razmer za agrarno izrabo tal in temeljiti spremembi sedanje posestne strukture. Odpraviti je treba socialne razlike, omogočiti produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine in s tem tudi višjo življenjsko raven.

Knjigo zaključujejo tabele, ki ponazarjajo obravnavano tematiko, a so obenem dragocen dokumentacijski material. Fotografije so smiselno izbrane in kvalitetne, podobno tudi priložene karte izrabe tal.

Medvedova knjiga je pomembno delo v vrsti družbenogeografskih študij zadnjih let, nastalih na osnovi prizadevanj Geografskega inštituta ljubljanske univerze proučiti družbenogeografske procese v Sloveniji (in Jugoslaviji) s podrobnimi regionalnimi, sondnimi raziskavami. V veliki meri gre pri tem zasluga prof. Ilešiču in Klemenčiču kot usmerjevalcema teh proučevanj. Delo odlikuje sodobna znanstvena in metodološka koncepcija, zelo premišljeno zbrani in sestavljeni dokumentacijski material, bogati viri in literatura, skrbno zasnovane grafične priloge in okusna oprema. Prav zato pomeni veliko obogatitev slovenske geografske literature. Medved se je v njem predstavil kot temeljit proučevalec agrarnega razvoja Mežiške doline, ki kritično ocenjuje sedanje socialnoekonomske razmere, obenem pa realno nakazuje tendence prihodnjega razvoja ter osebno prizadeto išče nova pota za prihodnost. Izid njegove knjige, ki so ga omogočile gospodarske organizacije in podjetja Mežiške doline s prednaročili, pozdravljajo zato ne le vsi, ki jim je družbena geografija ožje delovno področje, temveč tudi široki krog geografov pedagogov. Ker delo zaradi kompleksnega prostorskega koncepta in obravnave aktualnih gospodarskih in družbenih vprašanj Mežiške doline presega meje ožjega zanimanja geografske stroke, bodo po njem posegli tudi vsi, ki jih zanima razvoj in preobrazba te pokrajine v prihodnosti.

Borut Belec

Angelos Baš, Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov. Izdal Slovenski etnografski muzej s podporo Sklada Borisa Kidriča. Založila Založba Obzorja, Maribor 1967. Strani 312, 79 fotografij in 1 topografska karta (1:70.000) v prilogi.

Med študijami, ki obravnavajo neagrarne gospodarske panoge na Pohorju v preteklih obdobjih, prav gotovo zaslužijo Baševi »Gozdni in žagarski delavci« našo posebno pozornost. Kajti A. Baš je s sodobnega etnološkega vidika prikazal in razčlenil bogato gradivo, ki ga je bil zbral ali na terenu ali po arhivih, o nastanku in razvoju te naše — nam sicer tako malo poznane — družbene skupine gozdnih in žagarskih delavcev. Avtor nam je s svojo raziskovalno metodo tako plastično predstavil razvoj kulturne pokrajine na južnem Pohorju v zadnjih sto letih, da tudi geografija ne more molče mimo njegovih dragocenih ugotovitev in spoznanj. V Baševi študiji so zajeta Thurnova, Windischgratzova in Attemsova gozdna območja na južnih pobočjih Pohorja. In prav na teh področjih so se v zadnji četrtini minulega stoletja izoblikovala posamezna delavska naselja (Rakovec, Lukanje, Močnik, Kurja vas, Bajgot, Blokhauš in Majsterhaus), ki jih je porodila gozdna in žagarska dejavnost. Toda naselja oziroma zaselki gozdnih delavcev »... so vrasli v dano naseljitveno izročilo, saj so malone vsi nastali na krajih, ki so bili, čeprav bomo, poseljeni vsaj že v prvi polovici 19. stoletja« (str. 54). Na Rakoven, Thurnovem gozdnem območju, je tudi izpričana stara, srednjeveška naseljenost, kateri so se v 18. stoletju pridružile stavbe steklarjev — predvsem suedskih Nemcev. S propadom glažute (od 1781 do 1874) so se tudi nekateri steklarji zaposlili v gozdnem gospodarstvu. V 60. in 70. letih preteklega stoletja, ko je bila ob gradnji železnice na Slovenskem izredna konjunktura za

prodajo železniških pragov, je samo v oplotniških gozdovih delalo okrog 1.000 sezonskih delavcev; mnogi med njimi so prišli z Gorenjskega in iz zahodne Slovenije pa iz Hrvaške in celo iz Italije. Toda intenzivna izraba gozdnega bogastva, predvsem lesa in njegova predelava sta že v začetnem stadiju razvoja kapitalističnega gospodarstva zahtevala vedno večje število stalnih gozdnih in žagarskih delavcev (poprej so bili večinoma sezonsko zaposleni), in sicer takih, ki so bili že tudi dobobra izurjeni v svojem poklicu. V tem času so se na Thurnovo območje na Pohorje za stalno priselili nekateri drvarji in tesarji iz Mežiške doline (str. 57).

Poleg naselitve in naselij, opisa stavb in dela gozdnih delavcev in žagarjev, kar je tudi za geografa neposrednega pomena, pa Baša kot etnologa zanimajo že mezde in prehrana, noša in zdravstvo, skupnosti (delovna skupnost, družina in lokalna skupnost) kakor tudi razmerje do ostalega družbenega okolja. In šele ob podrobnejšem spoznavanju vsega naštetega moremo celotnostno dojeti življenje ljudi obravnavane družbene skupnosti. Pa ne samo to: podrobna in genetično podana kompleksna podoba te socialne skupine naših delavcev, njihovega vsakdanjega delavniškega ali prazničnega življenja nam razkriva številna karakteristična svojstva geografskega okolja. In prav v njih moramo zaznati elementarno človekovo sožitje z naravo oziroma z okoljem, njune medsebojne vplive in učinke. Toda nad enolično vsakdanjostjo avtentičnega in od narave neodtujenega življenja gozdnih delavcev je bdela »skrbna roka«
veleposestnikov — gospodarjev gozdov, ki pa so v skladu s sodobnimi izsledki v gozdarstvu in s trenutnimi tržnimi pogoji izrabljali bogastvo svojih gozdov. V tem dvojem pač moramo iskati osnovni dejavnik, ki je do temeljev preoblikoval gozdarsko pokrajino na južnem Pohorju.

Ob takem in podobnem premotiranju vsebine, ki je zajeta v Baševi knjigi, se mi nehote zazde kar vsa poglavja študije enakovredna za našo stroko. V njih namreč spoznavamo neštete drobne preoblikovalce naše pokrajine, kateri pa se nam premnogokrat, ko jih motrimo ločeno, zazde nepomembni. Kadar pa jih vrednotimo v njihovem medsebojno vzročno pogojenem delovanju, šele tedaj dobimo pravo predstavo o njihovi vlogi in pomenu. Šele ob tem moremo zaznati pestrost oblik in pojavov v razvoju pokrajine. Zato so nam sila dobrodošle Baševe ugotovitve, spoznanja in prikazi koledarja dela gozdnih delavcev, prometa posekanega lesa in gozdov do žag (sankanje samotič, kjer so ponavadi sodelovale tudi žene in starejši otroci, plavljenje po Oplotnici, funkcija bistriške in falske vodne drčice, ki sta bili po 10 km in nekaj več dolgi in v katerih je bilo vgrajenih okrog 5.500 m³ lesa) in še naprej do glavnih skladišč ob prometnem ožilju; vpogled dobimo nadalje v vegetacijsko sestavo gozdov, v način sečnje (golosečnja) pa v nastanek frat in njihovo izrabo v poljedelske namene. Povsem zadovoljivo predstavo dobimo tudi o obdelovanju in namenu kmetijskih površin, ki so jih imeli gozdni delavci v brezplačnem najemu, o bajtah in barakah, katere so postavili v oddaljenih gozdovih v času sečnje, pa o glavnih gravitacijskih središčih, kamor so se enkrat na teden ali še redkeje stekali ljudje gozdnih in žagarskih družin. Poglavitno pa je, da ob vsem tem avtor ni zanemaril prikazati še pre mnogih razlik med stavbnimi objekti, opremo stanovanj, navadami, nošo, prehrano in celotnim načinom življenja in dela, ki so bile tako značilne za različne družbene plasti prebivalstva obravnavanega pohorskega območja (delavci, dninarji, kmetje).

Vsekakor smemo skleniti z mislijo, da je Baševa knjiga o gozdnih in žagarskih delavcih na južnem Pohorju pomembna etnološka študija o eni izmed neštetihi nekmečkih skupin našega prebivalstva, katerim pa vse doslej etnološka znanost pri nas ni bila najbolj naklonjena. Poleg tega spoznanja pa ugotavljamo, da je pričujoče delo pomembno tudi zaradi svojstvene metodologije raziskovanja in prikaza obravnavanega objekta, s čemer se je slovenska etnološka veda na novo obogatila. In slednjič, tudi geograf ali kdorkoli že drugi, ki se bo poglobljal v podobno ali sorodno problematiko, ne bo mogel mimo Baševega dela, njegovih spoznanj in dognanj.

Milan Natek

Borut Belec, Ljutomersko-ormoške gorice, agrarna geografija. Založba Obzorja Maribor, 1968. 290 strani, 15 kart, 19 kartogramov in 26 fotografij.

Kot osnovne probleme obravnave si je avtor izbral vlogo fizičnogeografskih in družbenozgodovinskih faktorjev v oblikovanju vinogradniške pokrajine, demogeografski razvoj, spremembe v obsegu zemljiških kategorij, razvoj zemljiško posestnih razmer, proces deagrarnizacije in sodobne tendence agrarnega gospodarstva. Razvoj pokrajine in njene strukture je prikazal od začetka 19. stoletja dalje.

Za razjasnitev in osvetlitev teh problemov se je avtor vsestransko pripravljal. Pri tem ne mislim samo na njegovo izredno delovno vnemo in trud pri zamudnem zbiranju množice statističnih podatkov, proučevanju arhivskega gradiva, kartiranju izbire zemljišča, anketiranju in obdelavi gradiva, temveč predvsem njegovo vsestransko razgledanost in poznavanje znanstvenih izsledkov sodobne agrarne geografije doma in v svetu. Zbrano gradivo je kritično analiziral ter z izredno doslednostjo skušal ugotoviti stvarne vzroke različnim pojavom ter procesom, tako tistim, ki so našli svoj odraz v zunanjem licu pokrajine, kot tudi tistim, ki se odražajo v na zunaj manj vidnih elementih regionalne strukture, zlasti pa v zavesti ljudi. V celotnem delu, tako pri analizi kot pri sintezi, lahko čutimo vpliv Ilešičeve »šole«. Ta šola ni v svojem bistvu nič novega, temveč je samo dosledna realizacija idejnega koncepta enotne geografije pri raziskavi geografskega okolja, v tem primeru vinogradniške pokrajine. Dosledno uveljavljanje tega idejnega koncepta je prineslo študiji nove kvalitete. Posamezne elemente in pojave nam same na sebi samo toliko predoči, da jih spoznamo, da lahko razumemo njihovo splošno vrednost in funkcijo v prostoru in času ter njihovo specifično vrednost za posamezne socialne skupine.

V prvem poglavju obravnava avtor naravnogeografske razmere ter jih ovrednoti z vidika agrarne izrabe tal, zlasti vinogradništva. Težišče raziskave je na prikazu vloge družbenogeografskih faktorjev v oblikovanju kulturne pokrajine. Pri tem podrobno nakazuje, kako se je s splošnim družbenoekonomskim razvojem spreminjalo vrednotenje naravnih razmer za vinogradništvo in kako se je to odražalo v krčenju in širjenju vinogradov. Posebno pozornost posveča avtor razvoju socialnopoestnih razmer, prehajanju zemlje v roke tujih lastnikov in razvoju viničarstva, ki je ravno v teh predelih razvilo svoje klasične oblike. Obširno obravnava sedanje zemljiškoposestne razmere, razdrobljenost in poprečno velikost parcel, zemljiške kategorije ter razmerje med domačo, nedomačo in družbeno posestjo. V poglavju o deagrarnizaciji ugotavlja, da se je proces razslojevanja v teh specifičnih socialnoekonomskih razmerah začel relativno zelo pozno, da pa v zadnjih letih naglo napreduje. Zадnja, dokaj obširna poglavja so posvečena kmetijstvu Ljutomersko-ormoških gor. Zlasti podrobno obravnava agrarnogeografski razvoj v treh, po naravnem potencialu in po socialno ekonomskih razmerah zelo različnih katastrskih občinah, kot predstavnicah treh značilnih strukturnih tipov pokrajine.

Prva med njimi, **N u n s k a g r a b a**, je predstavnica izrazite vinorodne pokrajine z nekdanj prevladujočo tujo dominikalno posestjo. Le-ta je bila po vojni podružbljena ter je danes osnova za nastanek novih socialnih odnosov, obenem pa v agrotehničnem pogledu pogoj za razvoj najmodernejše mehanizirane obdelave v terasah. Takšne razmere so značilne za celotne Jeruzalemske gorice, še posebno pa za Vzhodne Ljutomerske gorice.

Katastrska občina **R u n e c i n Z v a b** je značilna predstavnica kajžarske vinorodne posesti, katere zemljišča so polagoma prehajala v roke tujcev ali pa kmetov iz doline. Pravo nasprotje tega je katastrska občina **B u č k o v c i**, kot predstavnica predelov, kjer je bila zemlja ves čas v rokah trdnih, srednjevelikih kmetij. Na teh treh različnih strukturnih tipih pokrajine je avtor prikazal različne smeri transformacije in različno socialnoekonomsko problematiko vinogradniške pokrajine.

Knjiga ni pomembna samo zato, ker je slovensko javnost seznanila z malo znanimi socialnogeografskimi problemi tega prostora, temveč pomeni po svojem metodološkem konceptu in danih spoznanjih soliden prispevek k razvoju geografske znanosti. Poseben pomen in vrednost pa bo lahko imela za smiselno usmerjanje nadaljnjega razvoja in za reševanje težkih socialnoekonomskih problemov tega področja, če bodo družbenopolitične skupnosti, katerim je zaupana skrb za ta razvoj, znale pravilno izkoristiti njene dragocene ugotovitve.

Jakob Medved

Peter Habič, Kraški svet med Idrijo in Vipavo. Prispevek k poznavanju kraškega reliefa. Razred za prirodoslovne in medicinske vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Inštitut za geografijo, Dela, 11. Ljubljana 1968. 245 strani, 95 ilustracij.

To je geomorfološka monografija visokega krasa med Postojno in Sočo, pokrajine, ki daje dobre osnove za študij kraških oblik, saj je petrografsko pestra, leži v raznih višinah in je, kakor meni geološka literatura, doživljala še v mladi geološki zgodovini tektonske premike.

Slabo polovico knjige zavzema površinski opis. Pri tem so visoke kraške planote, ki smo jih doslej navadno zajeli z imeni Nanos, Hruščica, Trnovski gozd in Banjščice, bolj razčlenjene. Opis je podan v okviru naslednjih enot: Nanos, Zagora, Hruščica, Javornik in Križna gora, Crnovrška planota, Trnovski gozd, Voglarska planota z Lokovcem in Banjščicami, Čepovanski dol z Grgarjem, Vojskarska planota in Idrijski kras. Avtor zagovarja tako delitev s svojimi potezami posameznih enot. Težišče opisa je v prikazu kraške razčlenjenosti in nivojev. Kot nekatere druge novejšje geomorfološke študije tudi Habičeva knjiga zavrača starejše trditve geologov, da je relief v glavnem izdelala tektonika. Po Habiču je reliefu vtisnila glavni pečat selektivna erozija. Pri tem se opira na nivoje, od katerih se številni javljajo v istih višinah po vsem obravnavanem ozemlju. Pri tem pa naj s str. 79 prepisem Habičevega naziranja, po katerem »še ni mogoče podati zadovoljive razlage za nastanek in razvoj številnih stopenj in nivojev, ki smo jih trdno lahko ugotovili v Trnovskem gozdu in na drugih visokih kraških planotah med Idrijo in Vipavo. Presenetljivo se te stopnje ujema z nivoji v sosednjem predalpskem svetu«.

Bralcu je lažje slediti podrobnemu opisu kraških oblik, ki jih je na teh planotah znatno več kot smo mislili, ker so priložene ali med tekstom natisnjene dokaj kompleksne geomorfološke karte malega merila in karta poledenitve, ne manjka pa tudi profilov in skic ter fotografij. Škoda, da karte niso mogle biti natisnjene v barvah.

Če bi slabo prvo polovico knjige lahko označili, da je kompleksno geomorfološka (ponekod tudi morfografska), potem pripada drugemu delu knjige oznaka, da je analitičen. Obsega skupek pregledov o aktualnih vprašanih kraške geomorfologije. Najprej je pri vsakem pregledana tuja in domača literatura o problemu, nato pa zavzame avtor do njega svoje stališče glede na gradivo, ki ga je našel na obravnavanem ozemlju. Pri tem se ne drži samo okvirja, ki ga nakazuje naslov; obravnava tudi sosednje Hotenjsko podolje, kjer je dalo proučevanje prodov in peskov zelo zanimive rezultate. Postojnska vrata, deloma še Logaško polje in širša okolico.

Prvo poglavje drugega dela nosi naslov »Značaj in pomen starejših alohtonih sedimentov«. Teh je Habič našel obilo tudi na visokih planotah. Naj kot zanimivost omenim Habičeve misljenje, da se po njih ne da določiti, katera reka je svoj čas tekla čez Čepovansko dolino. (Ne vem, zakaj knjiga često piše Čepovanski suhi dol z veliko začetnico, ko to vendar ni domače lastno ime. Takšno je le Čepovanska dolina, medtem ko je prvo oznaka geomorfologov). Drugo poglavje je naslovljeno »Oblikovanje kraškega reliefa v pleistocenu«. Habičeva knjiga razlikuje kraške oblike glede na klimo, v kateri so nastale, dosledneje kot katera koli doslej. V kopastem, precej uravnanem reliefu, zlasti na zahodni strani Nanosa in Trnovskega gozda, vidi avtor ostanke trop-

skega krasa, ker je v pliocenu pač vladala taka klima in ker naj bi bil ta kras še danes podoben krasu v Indoneziji in drugod v tropih. Višje osrednje vzpetine na planotah so hladne pleistocenske dobe bolj preoblikovale in jim vtisnile visokogorske, nivalne kraške oblike. V tem poglavju so tudi številne ugotovitve o razprostranjenosti würmske poledenitve in tedanjih snežiščih.

Zadnje »analitično poglavje« zadeva recentno preoblikovanje krasa. Po razgledu po literaturi so tudi tu navedene meritve o trdotah voda na obravnavanem ozemlju. Za porečje Idrijce so navedeni izračuni še o letni korozijski intenziteti. Le-ta je v predelu, kjer dosežejo padavine 3 m na leto, zares izredna. Po Habičevem računu znaša za Idrijo nad Idrijo 157 m³/km²/letno, kar bi bila najvišja vrednost, ki jo je mogoče najti v literaturi. Toda tu je treba vendarle pristaviti, da razvodnice na visoki planoti niso podrobneje znane in da je zato račun le približen.

Na koncu so zaključki in pregled razvoja obravnavanega kraškega reliefa, ki je z robnimi ravniki ohranil spomin na čas, ko so do njih segali neprepustni sedimenti, tako da se je razvijala robna korozija. Potem pa je pričela selektivna erozija poglobljati Vipavsko dolino in Pivško kotlino ter na severni strani dolino Idrijce.

Habičeva študija pomeni pomemben doprinos k poznavanju našega krasa. Pozna se, da se je njen avtor enako dobro seznanil z reliefom kot tudi s problematiko v sodobni literaturi. Poročilo o knjigi ne more iti mimo navedbe, da je navajanje virov res temeljito, s čemer se ne morejo postavljati vse geografske publikacije. Preudarno se mi zdi, da je avtor pustil marsikatero vprašanje odprto in da je zastavil marsikatero tudi na novo. Marsikje je videti spoznanje, da je mogoče ob sedanjem stanju razvoja geomorfologije marsikaj tolmačiti tako ali drugače, ker nam ta veda ne daje v roke nesporne raziskovalne metode. Tako je marsikdaj težko določiti delež tektonike, fluvialnega erozijskega in korozijske-kraškega ter petrografskega vpliva pri nastanku večjih reliefnih kraških oblik. Tu smo v geomorfologiji še daleč od znanstvene eksaktnosti.

Čeprav je močno v ospredju klimatska geomorfologija, v knjigi ni zanemarljiv vpliv litološke sestave na nastanek kraških oblik, pri čemer so posebno izdvojene oblike na stiku dolomita in apnenca. Morda bi kazalo vpeljati nov izraz kontaktna geomorfogeneza, ki zajema poleg robne korozije še vrsto drugih procesov. Vidno izstopa pomen krušljivosti kamenine, tudi krušljivosti apnencev za razvoj kraških oblik. Menim, da bi se dalo poglavitne litološke razlike, ki so vplivale na diferenciacijo reliefnih oblik, tudi mersko določiti in z njimi prirediti geološko karto za geomorfološke namene. S tem bi razpravljanje, ki sloni na opisu, dobilo precej na tehtnosti.

Ne vem, zakaj se je avtor knjige odločil, da naj bo podajanje snovi razdeljeno na kompleksni površinski opis in na analitični del. Če je že ostal pri tej delitvi, bi bilo boljše, da vrstni red zamenja. Še boljše pa bi bilo, če bi oba dela združil in vso zbrano snov prikazal pri analizi kraških oblik. S tem bi knjiga bolj opravičila naslov, ki ga ima. Z drugim delom bi s tem zares izgubila pretenzije, da bi bila nekak kompendij kraške geomorfologije. Tak kompendij je sicer po svojem potreben in je tudi razumljiv ob dejstvu, da je knjiga nastala kot plod disertacije. Toda bralec ga ne bo iskal pod naslovom, ki obeta samo terensko študijo.

Ivan Gams

Geografski zbornik X. Inštitut za geografijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Uredil pok. prof. dr. Anton Melik. Ljubljana 1967. 329 strani, 16 kart v prilogi.

Najnovejši zvezek Geografskega zbornika, ki smo ga dobili v prodajo in v zamenjavo šele na začetku leta 1968, obsega pet razprav, eno geološko, dve geomorfološki, eno regionalno in eno prometno-geografsko.

Najobsežnejša je študija Marjana Žagarja »K o z j a n s k o s«, s podnaslovom »Gospodarsko-geografska problematika«, ki nakazuje težišče razpravlja-

nja. Razpravo odlikuje zelo bogata statistična in kartna dokumentacija in to pretežno za petdeseta leta tega stoletja, ko večji centri v gospodarsko naprednejši okolici še niso intenzivneje pritegnili Kozjanskega in ga še ni zajela intenzivnejša deagrarizacija. Čeprav je podajanje gospodarske geografije navidezno razdobljeno na poedine kmetijske panoge, nam Žagar le posreduje piastično podobo tega gospodarsko zaostalega predela. Na več mestih je omenjen prehod iz predaipske v peripanonsko pokrajino. Ta prehod nakazuje že kratek uvodni pregled reliefa in klime. Žal je bilo mogoče klimo statistično dokumentirati s podatki le redkih postaj. Sedanjo podobo marsikje dobro dopolnjujejo zapiski o gospodarskem življenju iz polpretekle dobe.

Obilica drobnega statističnega gradiva daje razpravi sicer tehtnost, vsebuje pa obenem nevarnost, da bo znaten del razpravljanja videti kmalu za zastarel in predmet historične geografije. Kot mnogi drugi geografi je bil spričo skopo odmerjenega prostora za objave verjetno tudi Žagar v dilemi, ali iz disertacije opustiti več statističnega gradiva ali pa več terenskih opažanj o pojavih, ki jih ni mogoče številčno dokumentirati, a so morebiti značilni za ta del Slovenije. Zdi se, da je pisec dal prednost statistiki, s čimer je vzbudil vprašanje, kaj ima trajnejšo vrednost za regionalno geografijo.

Žagarjeva študija, ki je v marsičem pionirska, je dopolnila serijo regionalno-geografskih opisov robnih, zaostalih pokrajin Slovenije.

Tekoče vode s Kozjanskega se zdaj radialno raztekajo na vse strani. Izdelale so v hribovitem obodu epigenetske doline, skozi katere se vijejo ceste. Po njih odhaja v najnovejši dobi vedno več delovne sile s Kozjanskega v gospodarsko bolj razvite kraje na severu, jugu in vzhodu. To še bolj rahla homogenost Kozjanskega, ki nikoli ni bila čvrsta, in vzbuja vprašanje, ali še kaže ohraniti Kozjansko kot regionalni pojem. Ime, ki je nastalo iz kratke upravno-politične ureditve med zadnjo svetovno vojno, je bilo rešitev iz zadrege, ki pa ne more biti trajna.

Že Draga Mezeta razprava o geomorfologiji Voglajnske pokrajine in Zgornjega Sotelskega (GZ VIII, 1965) nam je potrdila mišljenje, da se more geograf dokopati do novejše geološke karte nekaterih predelov le, če povabi geologa, da napiše geološki pregled. Menda se je tudi zaradi tega razloga pojavil pred Žagarjevo razpravo 18 strani dolg geološki opis Kozjanskega izpod peresa regionalnega geologa Karla Grada; priložena mu je tudi najnovejša geološka karta.

Razpravo Darka Radinje »Vremška dolina in Divaški Kras« (podnaslov »Problematika kraške morfogeneze«) vzamemo v roke s posebnim zanimanjem, ker obravnava del klasičnega Krasa in to na stiku z dolino Reke, ki je ključ za razreševanje ključnih problemov Krasa. Po mnenju večine geomorfologov iz Trsta, ki ga je povzel tudi pokojni prof. A. Melik, je namreč Notranjska Reka v terciarju površinsko tekla preko Krasa. Zato so faze zakrasevanja toka, med katerimi sta nastali Vremška dolina in Divaški Kras, toliko bolj zanimive in izsledki pomembni za genezo vsega Krasa.

Radinja je svoje postavke zasnoval na analizi geološke karte, diferenciaciji teras, najdbi silikatnega proda, njegovi morfometriji in petrografski sestavi, meritvah trdote tekočih voda in njihove kalnosti; gradivo je bogato ilustriral, zlasti s fotografijami. Ni pa se omejil samo na morfogenezo doline, temveč se je lotil tudi razpravljanja o splošnih problemih kraške geomorfologije, kot je na primer odnos med korozijo, erozijo in denudacijo. Za poročje Notranjske Reke je zapisal mnenje, da so si ti procesi v sedanjosti v razmerju 5:1:1. Intenzivnost teh procesov je bilo mogoče le približno določiti, saj sloni le na 55 meritvah vodnih trdot in 10 meritvah suspenzije. Vendar daje razpravljanju večjo tehtnost kot bi jo dalo samo razmišljanje.

Naj mi bo dovoljeno, da ob oceni Radinjeve Vremške doline napišem predlog, da bi skušali čim prej prirediti kolokvij o geologiji in geomorfologiji Krasa (kot regije). Nanj bi povabili predvsem slovenske in italijansko-tržaške geomorfologe in geologe, da bi poročali o svojih izledkih, morebiti uskladili del terminologije in vzpostavili tako sodelovanje kot ga imamo z drugimi znanstvenimi središči v Evropi. Kolokvij bi bil v duhu želje po navezavi

tesnejših kulturnih stikov med nami in Trstom. Potrebo zanj vidim predvsem v dejstvu, da raste zadnja desetletja geomorfološko in deloma geološko znanje o Krasu v dveh precej ločenih krogih, v našem in v tržaškem. Dejansko pa ne more biti ne tržaške in ne naše znanosti, ker obstaja le mednarodna znanost ali pa je ni. Pri tem grešijo naši sosedje v Trstu, ki naše novejšje geomorfološke literature često ne upoštevajo in ne navajajo. Očitke pa lahko doživimo tudi m. radinjeva razprava o Vremski dolini sicer navaja nekaj tržaške literature, vendar v glavnem v uvodnem pregledu slovestva. Nadaljnja razprava vzbuja vtis, da so vse trditve zasnovane na lastnih ugotovitvah. Zato bi le pričakovali ob koncu navedbo, da se osnovni zaključki razprave, na primer o fluvialni fazi pred zakrasevanjem Krasa, ujemajo z dognanji, ki so jih že prej objavili predvsem tržaški geomorfologi A. Marussi, C. D'Ambrosi in W. Maucci (glede sitkatnega proda, tako imenovanega »saldame«, piše C. D'Ambrosi skupno z F. Legnani v študiji *Sul problema dell'abbie silicee del Carso di Trieste*, Boll. Soc. Adr. Sc. I.11, 1965). Radinjevo razpravo lahko do neke mere branimo pred očitkom neupoštevanja tujih izsledkov z izgovorom, da obravnava predvsem Vremsko dolino in v manjši meri Kras kot celoto.

Kras kot geomorfološki termin obravnava še ena razprava in sicer Milana Sifererja »Kvartarni razvoj doline Rašice in Dobrega polja«. Doslej smo vedeli le za eno prodno teraso v Dobrem polju. Siferer je ugotovil sledove treh zasipov. Najvišja terasa s prodom sega do 25–35 m nad dnom polja. Po Sifererju so terase nastale v treh glacialnih pleistocenskih dobah.

Morebiti je prispeval k prodni akumulaciji tudi potok, ki teče zdaj ob robu polja skozi Podpeško jamo. Odkar so na njem napravili jez za vodovod, se je pred njim nabralo že precej proda, ki ga je v preteklosti odplavljal potok morebiti tudi skozi kratek dostopni rov na polje.

Sifererjeva dognanja dajejo morfologom upanje, da bodo našli še več sledov starejših akumulacij tudi v drugih kraških poljih, v katera pritekajo potoki z nekraškega gorovja in v njih ponikajo.

Marjana Zagarja razprava »Turistična vloga cestnega prometa v Sloveniji« je sicer kratka, ima samo 20 strani, vendar vzbuja zanimanje, ker je opremljena s številnimi kartami (sedem jih je v prilogi) in ker je pionirska v slovenski prometno geografski literaturi. Veliki večini geografov, ki niso razpolagali z internimi publikacijami Skupnosti cestnih podjetij SRS, je Zagarjeva razprava odprla povsem novo problematiko s področja cestnega prometa Slovenije. Razprava je zlasti zadnji čas aktualna, saj mnogo govorimo o obnovi starih in gradnjah novih hitrih cest. Uporabnost za prakso ji daje zlasti statistična dokumentacija. Morda bo kdo od praktikov pogrešal podrobnejših navedb, kako so dobljeni podatki o frekveni in obremenitvi cest. Na prvi strani sicer najdemo pod črto navedbo, da je gradivo zbrala skupina šestih študentov. Toda kar težko je verjeti, da bi sama zmogla zbrati podatke o številu motornih vozil 6. decembra 1965 in 21. julija 1965 za nekaj ducatov cest, ki jih prikazujeta karti. Če bi bile na kartah vnešene lokacije, kjer so študentje zbirali podatke o vozilih, bi laže ločili ugotovitve od interpolacije.

Vkljub vsem izrečenim kritičnim navedbam menim, da predstavlja deseti zvezek GZ bogat prispevek k rasti geografije in k poznavanju Slovenije, in to v nemali meri po zaslugi obilne dokumentacije.

I. Gams

Igor Vrišer, Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v Sloveniji. Ekonomska revija, Ljubljana, 1967, št. 2, str. 190–211.

Ne da bi sodil spričo splošne dostopnosti publikacije, v kateri je ta Vrišerjeva razprava izšla, za potrebno, da tu reproduciram njeno vsebino, naj na njo samo opozorim s pripombo, da pomeni na žalost enega preredkih prispevkov, v katerih slovenski geografi, poleg temeljitih podrobnejših krajevnih študij, skušamo obdelati posamezne probleme za vso Slovenijo. Zato pa

smo v zadregi, kadar mi ali kdo drugi take preglede, čeprav morda včasih še bolj iniciativne, kakor v podrobnostih dognane, potrebujemo za nadaljnje, tudi podrobno delo. Razprava in njej priložena karta t. i. »sistemov agrarnega izkoriščanja tal«, določenih na površinskem razmerju med posameznimi kulturami (krmni sistem z dvema podtipoma, žitni sistem z dvema podtipoma, okopavinski sistem z dvema podtipoma, žitno-okopavinsko-krmni sistem, ter posebni sistemi, kot so sadjarski, vinogradniški ali hmeljarski tip) bosta v praksi umestnost te pripombe nedvomno potrdila.

Pa še ena pripomba se mi zdi na mestu. Razprava je napisana sicer v lahko razumljivem, zato pa vendar kratkem, zgoščenem in prav nič gostobesednem stilu, brez nepotrebno zapleteno formuliranih opredelitev, brez nepotrebnih ponavljaj splošno znanih ali že na več mestih razjasnjenih opredelitev. Pove na 21 straneh precej več, kakor marsikateri naš geografski prispevek, ki je mnogo obsežnejši. Verjetno je tudi to važno poudariti danes, ko komaj v najskromnejšem obsegu vzdržujemo naš strokovni geografski tisk in se zlasti naši najmlajši sodelavci komaj prikopljejo do kratke objave rezultatov svojega dela, medtem ko bi se marsikateri v stotine strani razvlečeni tekst dal brez večje škode močno skrajšati.

S. I.

Milan Natek, Vodno omrežje v Spodnji Savinjski dolini in njega uporaba za mlinarstvo in žagarstvo. (Prispevek k hidrogeografiji). Celjski zbornik 1967, str. 143—188.

Marljivi preučevalec naše Spodnje Savinjske doline je v tej razpravi obdelal svoje, s trudom v terenu pridobljeno gradivo o mlinih in žagah v Spodnji Savinjski dolini. Pri tem pa je sledeč svojemu širokemu geografskemu čutu to svojo zabeležitev antropogenih elementov geografskega okolja, ki pred našimi očmi hitro zamirajo in jih je zato še posebno nujno zabeležiti, uvrstil v širši okvir obravnave celotnega hidrografskega omrežja Spodnje Savinjske doline, predvsem tudi v okvir dosedanjega in sedanjega pasivnega in aktivnega razmerja tamošnjega prebivalstva do tega omrežja. Na razpravo posebej opozarjamo vse tiste, verjetno številne naše geografе, ki jim »Celjski zbornik« sicer ne pride v roke.

S. I.

Iz novejšje speleološke književnosti

Ob pripravah na IV. mednarodni speleološki kongres leta 1965 so jugoslovanski speleologi pripravili več publikacij o jugoslovanskem krasu in jamah. Preko štiristo udeležencev kongresa je tako dobilo v različnih jezikih opise kraških pojavov in zanimivosti, ki že od prvih začetkov speleološke znanosti vzbujajo v svetu posebno zanimanje.

Guide de l'excursion à travers le Karst classique. Guide — book for Excursion to Classical Karst. Ljubljana 1965, 55 strani in 5 prilog.

Društvo za raziskovanje jam Slovenije je založilo vodnik po slovenskem klasičnem Krasu za udeležence predkongresne ekskurzije. Napisali so ga R. Gospodarič, F. Habe in F. Hribar. Opisana je pot iz Postojne skozi Vipavo in Trnovski gozd z Veliko ledeno jamo v Paradani in z zanimivo kraško Smreko vo drago, ki se odlikuje z izredno temperaturno in vegetacijsko inverzijo. Nadalje je opisana pot iz Lokev skozi Cepovansko suho dolino, mimo Grgarja in Lijaka po Krasu do Sežane, posebej so omenjene Lipica in Lipiška jama, nadalje jama Dimnice in slepa dolina Odolina ter Matarski in Podgorski kras s Socerbom. Priložene so tudi skice Lipiške jame in Velike ledenice v Paradani, skica poti po klasičnem Krasu in morfološki karti D. Radinje »Vremenska dolina« ter »Sledovi fluvialne akumulacije na Krasu.«

Naše jame. Glasilo Društva za raziskovanje jam Slovenije. 7, 1—2, Ljubljana 1965.

Poleg omenjenega vodnika je Društvo za raziskovanje jam Slovenije posvetilo IV. mednarodnemu speleološkemu kongresu dvojno številko 7. letnika svojega glasila Naše jame. Urednika V. Bohinec in I. Gams sta zbrala v tej številki zanimive in dragocene prispevke o speleoloških in hidroloških značilnostih jugoslovanskega krasa po republikah. Prispevki so tile:

M. H e r a k, *Geologische Übersicht des Dinarischen Karstes* (Geološki pregled dinarskega krasa, str. 5—11). V stratigrafskem pogledu so podčrtani predvsem elementi, ki so posebej ugodni za razvoj kraških pojavov, zlasti mezozojski in paleogenski apneneci in v nekoliko manjši meri dolomiti. Podčrtan je pomen tektonskega položaja posameznih litoloških in stratigrafskih členov za določanje njihove hidrogeološke funkcije, s posebnimi primeri pa je skušal avtor prikazati odvisnost hidrogeoloških in morfoloških značilnosti krasa od tektonske pretrtosti kamenine.

J. R o g l i č, *The Delimitations and Morphological Types of the Dinaric Karst* (Omejitve in morfološki tipi Dinarskega krasa, str. 12—20 s prilogo). Tudi v tej razpravi je posebej podčrtan pomen litološke podlage za razvoj različnih tipov krasa. Poleg ožjega področja čistega krasa so posebej določeni predeli tako imenovanega fluviokrasa predvsem v notranjem dinarskem pasu, v primorskem pasu pa so sredi čistega krasa najbolj značilni obsežni korozijski ravniki — zaravni.

J. H a d ž i, *Bemerkungen zu einigen biospeleologischen Problemen des Dinarischen Karstes* (Pripombe k nekaterim biospeleološkim problemom Dinarskega krasa, str. 21—31). Poglavitna značilnost jamske povodne favne Dinarskega krasa je cela vrsta živali, ki so endemne ne le kot posebne vrste temveč tudi kot višji taksoni. Tri vrste, človeška ribica, temnocefali in marifugija, so podrobneje obravnavane kot dokaz, da so te in še druge vrste dospele v podzemeljske vode ne morda neposredno iz morja, temveč iz kraških jezer, od koder so se ob postopnem presuševanju in odtekanju voda po podzemeljskih kanalih tamkaj stalno naselile in prilagodile. K jamskim živalim prišteva avtor tudi nekatere ribe, ki se zaradi poletne suše zatekajo v podzemlje in že kažejo znake prilagoditve v podzemlju. V zadnjem poglavju zavrača stališča nekaterih biospeleologov, ki sodijo, da se razvijajo jamski tipi popolnoma neodvisno od vplivov jamskega okolja kot posebne razvojne linije, ki najdejo v jamah zadnje pribežališče in končno propad. Dejansko veljajo tudi za razvoj jamskih živali enake zakonitosti kot za druga posebna življenjska okolja. Kraško podzemlje ne nudi živalim optimalnih pogojev, pa tudi ne neomejenega časa za prilagoditev, ker postane prej ali slej za življenje neprimerno.

F. O s o l e, *Les stations paléolithiques dans les grottes en Yougoslavie* (Prazgodovinska najdišča v podzemeljskih jamah Jugoslavije, str. 33—40, s karto). Prikazana so jamska paleolitska najdišča v Jugoslaviji po republikah; edino v Bosni in Hercegovini še niso odkrili jamskih prazgodovinskih najdišč. V Sloveniji so znane postaje ledenodobnega človeka iz alpskega sveta, iz predalpskega hribovja, največ pa jih je bilo odkritih na Krasu. Hrvaška je najgosteje posejana z jamskimi paleolitskimi postajami severno od Save, pomembna pa so tudi najdišča na Dinarskem krasu. V Srbiji sta znani dve jamski paleolitski najdišči, zanesljivi sledovi paleolitika pa so bili ugotovljeni tudi v Črni gori in v Makedoniji.

I. G a m s, *Speleological Characteristics of the Slovene Karst* (Speleološke značilnosti slovenskega krasa, str. 41—50 s karto). Na kratko so predstavljene speleološke značilnosti štirih glavnih kraških enot, krasa Julijskih in Kamniških Alp, Karavank, oaznega krasa v peripanonskem svetu in Dinarskega krasa. Slednjega deli avtor še na nizki kras Dolenjske in Bele Krajine, Zahodnodolenjski in Notranjski kras ter na Kras. Na priloženi karti so označeni glavni speleološki objekti, posebej pa so še podčrtane skupne značilnosti slovenskega krasa, podkrepljene s podatki o intenzivnosti kraških procesov, o številu jam in njihovi skupni dolžini, o deležu krasa v Sloveniji in o turističnih jamah in njihovem obisku.

I. G a m s, *Aperçu sur l'hydrologie du Karst Slovène et sur ses communications souterraines* (Pregled hidrologije slovenskega krasa s posebnim ozirom na podzemeljske vodne zveze, str. 51—60 s prilogo in tabelo). Predstavljene so predvsem hidrogeološke osnove za usmerjenost in razporeditev kraških površinskih in podzemeljskih vodnih tokov. Podčrtan je pomen tako imenovanih »hidrografskih streh«, ki jih predstavljajo nepropustne plasti sredi krasa; podobno hidrološko funkcijo zajezevanja in usmerjanja vodnih tokov pa imajo tudi relativno manj propustne plasti dolomita, ki so zlasti v Notranjskem podolju, kjer imajo tudi največji pomen, tektonsko razporejene. Priložena je tabela z rezultati povojnih barvanj v Sloveniji, ki skupaj s karto lepo dopolnjuje Šerkov pregled iz leta 1946.

I. B a u č i ć, *Hydrological Characteristics of the Dinaric Karst in Croatia with a Special Regard to the Underground Water Connections*, (Hidrološka svojstva Dinarskega krasa na Hrvaškem s posebnim ozirom na podzemeljske vodne zveze, str. 61—72, s 4 kartami). Pregledno so opisane osnovne hidrološke značilnosti in ugotovljene vodne zveze v posameznih kraških predelih Hrvaške, od Istre preko Gorskega Kotara, Korduna in Like do severne in srednje Dalmacije. V zaključnem poglavju pa so predstavljene nekatere splošne ugotovitve o značaju kraške hidrologije, kot jih narekujejo rezultati barvanj. Ugotovljene so zelo različne razmere v podzemeljski cirkulaciji vode, ki jih narekujejo posebne petrografske, tektonske, orografske in druge značilnosti krasa. Sedanjí rezultati kažejo še na veliko zapletenost kraške hidrologije, zato so potrebna še nadaljnja vsestranska raziskovanja posameznih podzemeljskih tokov v različnih hidroloških razmerah.

V. R ž e h a k, *Speleological Curiosities of the Bosnian and Herzegovinian Karst* (Speleološke znamenitosti Bosansko-hercegovskega krasa, str. 75—77). Kras zavzema v Bosni okrog polovice površine celotne republike. Znatno del tega pa je še skoraj nepreiskan. V referatu so omenjene najpomembnejše in največje jame in drugi kraški pojavi, skupno 81 po številu, med katerimi je prav gotovo na prvem mestu jama Vjetrenica pri Zavali na Popovem polju, s 7,5 km znanih podzemeljskih rogov.

B. P e t r o v i ć in B. P r e l e v i ć, *Hydrologic Characteristic of the Karst Area of Bosnia and Herzegovina and a Part of Dalmatia with Special Consideration of Underground Water Connections* (Hidrološke karakteristike kraških področij Bosne in Hercegovine in dela Dalmacije s posebnim ozirom na podzemeljske vodne zveze, str. 79—87, 5 priloge in tabela). Rezultati številnih barvanj, ki so bila v zadnjih letih izvedena v Bosni in Hercegovini v zvezi z izgradnjo velikih hidrocentral na kraških rekah, so pregledno prikazani v tabeli. Posebej pa so opisane nekatere hidrološke značilnosti najvažnejših ponikalnic. Po porečju in vodni množini je med največjimi ponikalnicami na svetu reka Trebišnjica. Zanimivi pa so tudi podatki o uporabljenih množinah barvila pri ugotavljanju vodnih zvez, skupno nad 5.000 kg Na-fluorescina in okrog 155 kg trosov. Nedvomno so tako obsežne raziskave prispevale ogromno novih spoznanj o kraški hidrologiji in to v neposredne gospodarske namene.

M. V u č i n i ć, *Speleological Characteristics of the Karst in Montenegro* (Speleološke značilnosti krasa v Črni gori, str. 89—95). Poleg nekaterih splošnih značilnosti črnogorskega krasa je na kratko opisanih tudi 17 speleoloških objektov, njihova lega pa je označena na priloženi karti.

Z. B e š i ć, *Hydrological Characteristics of the Karst Regions in the Socialist Republic of Montenegro with Special Reference to Subterranean Connections* (Hidrološke karakteristike krasa v SR Črni gori s posebnim ozirom na podzemeljske vodne zveze, str. 97—106, karta in tabela). Poleg geološke zgradbe so opisani številni kraški izviri, ki so prikazani tudi na karti, rezultati barvanj pa so podani v posebni tabeli.

D. G a v r i l o v i ć, *Ein Beitrag zur Kenntnis des Karstes in Serbien* (Prispevek k poznavanju krasa v Srbiji, str. 107—118 in dve karti). Poleg razporeditve in obsega ter značilnosti krasa v Srbiji je podana kratka zgodovina raziskav, število in značaj raziskanih jam, najdaljše in turistične jame so v kratkih potezah tudi opisane, položaj jam pa je označen na karti.

D. Manakovik', *Le karst de la Macédonie* (Kras Makedonije, str. 119—121, s prilogi). V kratkih črtah so prikazani najpomembnejši kraški predeli v Makedoniji s površinskimi in podzemeljskimi pojavi.

To je nedvomno doslej najbogatejša številka Naših jam, ki bo s svojimi preglednimi članki o jugoslovanskem krasu vzbudila zanimanje ne samo doma, temveč še posebno v svetu. Poleg vsebine je za tuje speleologe in raziskovalce krasa zanimiva tudi zato, ker je v celoti natisnjena v tujih jezikih, s kratkimi povzetki v slovenščini ali srbohrvaščini.

Guide de l'excursion à travers le Karst Dinarique. Guide-book of the Congress Excursion through Dinaric Karst. Speleološka zveza Jugoslavije, Ljubljana 1965.

Speleološka zveza Jugoslavije je izdala vodnik po Dinarskem krasu za veliko kongresno ekscurzijo z opisi kraških značilnosti od Ljubljane do Dubrovnika. Vodnik je pisan v francoščini in angleščini, skupno obsega preko 200 strani in 17 prilog. Opise posameznih delov poti so prispevali različni avtorji, kar povečuje pestrost vodnika, ki vsebuje kratke opise jam, geomorfološke in hidrografske značilnosti kraških predelov ob poti, ne izogne pa se tudi nekaterim drugim turističnim, krajevnim in kulturno zgodovinskim znamenitostim. Pot po slovenskem krasu so opisali I. Gams s prispevki o Postojnski jami in Vilenici ter Taborski jami. F. Haba je prispeval opis izvirov Ljubljaničnice, Pivške kotline z jamskim sistemom pri Predjami ter poti od Skočjanskih jam do Opatije. D. Novak je opisal pot od Ljubljane preko Cerknika jezera do Postojne. R. Gospodarič pa nam predstavlja Skočjanske jame. Pot kongresne ekscurzije po Hrvatskem krasu so opisali V. Blašković od Kvarnerskega zaliva preko Gorskega Kotara, Karlovca, Korduna in Slunja do Plitvic, ki jih je posebej opisal S. Božičević, nadaljno pot iz Plitvic preko Like in Velebita do Zadra in še dalje do Splita je opisal I. Baučić, posebej pa nas popelje po Cerovačkih pečinah pri Gračcu v Liki. Malez. Ves ostali del poti po Dinarskem krasu razen poti po Črni gori od Dubrovnika preko Boke Kotorske in Cetinja nazaj do Dubrovnika, ki ga je opisal Z. Bešić, so prispevali člani speleološkega društva Bosne in Hercegovine. Med temi prispevki so opisi poti od Splita do HC Peruča, nadalje iz Sinja preko Livanjskega in Duvanjskega do Imotskega polja ter Mostarja, od Mostarja preko Stolca, Dabarskega in Fatniškega polja, Bileće in Trebinja z Grančarevim in Gorico do Dubrovnika. Zelo dragoceni so podatki o velikih energetskih sistemih na Cetini in Trebišnjici, opisi Vjetrenice in Popovega polja, na kratko pa je opisana tudi pot ob povratku kongresne ekscurzije iz Dubrovnika preko Gacka in Tjentišta, Sarajeva, Travnika, Jajca in Banja Luke do Zagreba.

M. Malez, Cerovačke pećine. Izdanje Speleološkog društva Hrvatske, No 1, Zagreb 1965.

Speleološko društvo Hrvatske je založilo opis Cerovačkih pečin izpod peresa M. Maleza, ki je objavljen v vodniku po Dinarskem krasu, še v posebni knjižici v hrvaškem, nemškem, angleškem in francoskem jeziku. Prva številka izdanja speleološkega društva Hrvatske obsega 41 strani, tri priloge in 21 črno-belih fotografij. V uvodnem poglavju so omenjene nekatere osnovne značilnosti Dinarskega krasa, opisan je položaj in pomen Cerovačkih pečin ter kratek zgodovinski pregled odkrivanja in raziskovanja največjega doslej znanega jamskega sistema na Hrvatskem. Sestavljajo ga tri suhe kapniške jame, skupno 5,5 km rogov. Sledi morfološki opis Gornje, Donje in Srednje pećine, nadalje je v kratkih črtah podana geologija, hidrologija in speleogeneza jam. V posebnem poglavju je predstavljen paleontološki značaj Cerovačkih pečin, kjer je najbogatejše najdišče kosti jamskih medvedov na Hrvatskem. Jame pa so pomembne tudi z arheološkega vidika, saj so našli v njih sledove ledenodobnih lovecev, poleg orodja tudi človeško kost. Človek pa je prebival v Cerovačkih pečinah tudi v bronasti in železni dobi, o čemer pričajo številne arheološke najdbe. Cerovačke pećine so prav gotovo eden najbolj zanimivih speleoloških objektov na Hrvatskem in jih že dalj časa skušajo urediti za turistični obisk. Nedvomno bo ta odličen poljudnoznanstveni

opis še povečal zanimanje za Cerovačke pečine tako med speleologi in drugimi naravoslovci kot tudi med turisti.

Priroda, Casopis Hrvatskog prirodoslovnog društva, god. 52, br 5—6, Zagreb 1965.

Tudi Hrvatsko prirodoslovno društvo je posvetilo posebno številko svoje revije IV. mednarodnemu speleološkemu kongresu. Številka je bogato ilustrirana in vsebuje zanimive prispevke uglednih jugoslovanskih speleologov in drugih raziskovalcev krasa. Prof. dr. M. Herak je napisal članek z naslovom Geološka povijest dinarskog krša. Dr. M. Malez nam v članku »Crveni alpski vuk i rosomah — dva zanimljiva ledenodobna sisavca iz naših pećinac opisuje zanimivi paleontološki najdbi iz jame Crvene Stijene pri Petrovićih v v Crni gori in iz Pečine Bruni pri Drnišu. Prof. ing. S. Mikulec je prispeval zanimivi pregled akumulacij na kraških rekah. I. Baučić piše o podzemlj-skih tokovih v krasu. Z. Pepeonić poroča o raziskovanju jame Balinke pri Plaškem. D. Gavrilović je opisal Zlotsko pećino in Vernjikico, dve zanimivi turistični jami v Srbiji. Sledijo še zanimivi prispevki o izumrlih slonih, o potrebi in problemih zaščite jam, o fosilnih ljudeh na Hrvatskem, o vplivu klime na populacijo netopirjev v jamah, o arheoloških najdbah v Liki, o Modri pećini na Biševu, o jamah pri Plitvičkih jezerih in drugem.

Vodniki po nekaterih slovenskih jamah. Med novejšimi objavljenimi opisi jam moramo omeniti tudi vrsto krajših turističnih vodnikov po znanih slovenskih turističnih jamah, ki sta jih založila Zavod Postojnske jame in Turistična zveza Cerknica. Vodniki v obliki malih prospektov so tiskani v slovenskem, srbohrvatskem, nemškem, italijanskem, francoskem in angleškem jeziku. Z novimi vodniki se ponajbolj naslednje turistične jame: Postojnska jama (avtor I. Gams), Predjama (avtor F. Habe), Planinska jama (avtor R. Gospodarič), Pivka in Crna jama (R. Gospodarič), Skocjanske jame pri Divači, Vilenica in Dimnice — dva bisera klasičnega krasa (I. Gams), Rakov Skocjan s Cerknjskim poljem (V. Rajčević in R. Gospodarič) in Križna jama (T. Planina). Vsi vodniki so opremljeni s slikami in načrti jam, poleg skrajšanih opisov jam pa so navedeni tudi nekateri najnujnejši turistični napotki.

Actes du IVe Congrès international de spéléologie en Yougoslavie. Proceedings of the 4th International Congress of Speleology in Yougoslavia. Postojna—Ljubljana—Dubrovnik, 12—26. IX. 1965. Tome III, Ljubljana 1968.

Prav malo pred tretjo obletnico IV. mednarodnega speleološkega kongresa v Jugoslaviji je bil tiskan prvi del obsežnega kongresnega gradiva. Iz tehničnih in finančnih razlogov se je uredništvo kongresnih publikacij odločilo, da najprej objavi referate, prebrane v sekciji za fizično speleologijo, ki je bila razdeljena v tri podsekcije in sicer za splošno fizično speleologijo, za hidrologijo krasa in za regionalno speleologijo. Celotno kongresno gradivo pa bo razporejeno v šest knjig, obravnavana je tretja po vrsti in vsebuje skupno 105 razprave ter obsega 654 strani s številnimi slikami in prilogami. Ze po obsegu knjige lahko pričakujemo obilo zanimivih prispevkov o krasu in jamah iz najrazličnejših predelov naše zemlje. Največ prispevkov je iz evropskih kraških predelov in iz Severne Amerike, manj iz Azije, medtem ko jih iz Afrike in Južne Amerike ter Avstralije ni, kar je v skladu s tradicijo in razvojem speleološke znanosti in znanja o krasu, pa tudi s samim krajem zborovanja speleologov.

Obsežnost zbornika in pestra vsebina nam onemogočata hitro in jasno predstavo o celotni knjigi in za pregled vseh prispevkov je potrebno kar precej časa. Fizična speleologija zajema prav gotovo vso obsežno problematiko o geoloških, morfoloških in hidroloških problemih krasa. Z razdelitvijo v tri poglavja je že komisija za program kongresa skušala povezati bolj sorodno problematiko v zaključene enote. V njihovem okviru je nato še tesneje povezala sorodne probleme v nekakšne teme iz splošne in regionalne speleologije ter hidrologije krasa. Tako izvedeno delo v kongresnih sekcijah pa v predložnem zborniku ne prihaja prav do veljave, ker so referati razvrščeni v okviru posameznih podsekcij po avtorjih in ne po vsebini. Pri študiju posameznih splošnih ali regionalnih značilnosti krasa in kraškega podzemlja nam je vsebinski pregled prav gotovo potreben.

Med najpomembnejšimi poglavji iz splošne fizične speleologije, ki so bila obravnavana na kongresu, je tudi sicer v krasoslovju še vedno najbolj aktualno vprašanje korozije in korozijskega preoblikovanja krasa. Skupno je bilo prebranih na kongresu 16 referatov o tej problematiki; obsegajo rezultate teoretičnih in eksperimentalnih raziskav ter neposrednih meritev korozijske intenzivnosti v raznih kraških predelih in na različnih karbonatnih kameninah. Teoretični so prispevki A. W. Bögli-ja, R. L. Curl-a, V. Caumartin-a, L. Tell-a. Zanimive rezultate eksperimentalnih raziskav o topnosti apnencev nam je posredovala E. M. Abašidze, največ pa je novih rezultatov na podlagi meritev korozijske intenzivnosti, ki so jih prispevali D. I. Smith, W. B. White—J. A. Stellmack, I. Gams, R. Muxart in drugi, K. A. Gorbunova, M. Hotterbeex, C. Ek M. Sweeting, L. Tell, AA. Eraso. Med teoretičnimi problemi naj omenimo razpravo o učinkovitosti korozije zaradi mešanja različno trdih voda (*La corrosion par mélange des eaux*), nadalje o oblikah in izdatnosti biokorozije in o kinetiki raztapljanja kalcita. Med razpravami na podlagi praktičnih meritev korozijskih učinkov pa prevladujejo teme o sezonskem spreminjanju korozije v različnih predelih in na različnih kameninah, med katerimi je pomembno zlasti razmerje med apnenci in dolomiti (Ca/Mg) in med karbonati ter sulfati.

Po številu razprav sledi koroziji zelo sorodna tematika o nastanku in rasti kapnikov ter o drugih mineraloških značilnostih jam. Med najpomembnejšimi so prispevki H. W. Franke-ja o nastanku kapnikov in I. Gamsa o faktorjih in intenzivnosti odlaganja sige. Nadalje so zanimive razprave o klasifikaciji kapniških oblik (I. Gams), o oblikah in nastanku posebnih kapnikov heliktitov in drugih kristalov (B. Choppy, F. Cser—L. Maucha, J. Montoriol Pous—M. Font Altaba, W. B. White, D. E. Deal).

Tretja najpomembnejša tematika obsega nastanek in razvoj jam. Sem lahko uvrstimo tudi številne razprave, ki so bile prebrane v podsekciji za regionalno speleologijo. To je prav gotovo najpomembnejše poglavje in osrednja tematika fizične speleologije, če jo ocenjujemo v celoti. Večina referatov obravnava konkretne primere in zato je v tej skupini veliko manj splošno teoretičnih razprav, vsaka od njih pa vendarle osvetljuje tudi marsikatero splošno veljavno zakonitost v nastajanju in razvoju jam. R. Ciry osvetljuje kvartarno speleomorfogenezo v Zahodni Evropi, A. Bögli obravnava jamske nivoje v doslej najdaljši evropski jami Hölloch, H. Fink skuša ugotoviti vpliv tektonike na speleogenezo v jamah Spodnje Avstrije. Podobno temo obravnava tudi N. A. Gvozdeckij na primerih iz SZ. W. Krieg osvetljuje pomen ledene dobe za nastanek in razvoj jam v Alpah. G. T. Warwick nam predstavlja nekatere primitivne oblike kraških votlin, ki so jih odkrili v Veliki Britaniji z vrtnjem, poleg tega pa tudi primer podzemeljske pretočitve z ustreznimi sledovi. V to skupino moramo uvrstiti tudi referate, ki obravnavajo nastanek in razvoj jam ter krasa v nekarbonatnih kameninah. O jamah v lavi razpravlja K. V. Džavrišvili, o solnem in sulfatnem gipsovem krasu pa H. Kamholz in F. Reuter.

Med članki splošne fizične speleologije moramo še posebej omeniti one, ki obravnavajo klimo jam. K. Ashton obravnava nekatera teoretična izhodišča jamske meteorologije v tropih, A. A. Cigna pa razpravlja o vzrokih zračnih tokov v jamah. Na splošno o jamski meteorologiji piše tudi W. Gressel, nasprotno pa Z. Petkovšek poroča o klimatskih razmerah v udornih dolinah in ob vhodih v jame na podlagi meritev in opazovanj pri Škocjanskih jamah. Podobnega značaja je tudi članek M. Puline, ki nam predstavlja rezultate meritev temperatur zraka v jamah Poljskih Tatr.

Jamske sedimente obravnavata samo dva referata. Metodične narave je prispevek R. Streita, ki je za primer obdelal profil jamskih sedimentov iz Lauterecka v Švabski Albi. R. Gospodarič pa obravnava nekatere klastične sedimente na slovenskem krasu. Med najzanimivejšimi sedimenti, ki jih najdemo po vsem slovenskem krasu, so prav gotovo različni bobovci, ki so jih nekdam nabirali v Julijskih Alpah in topili iz njih železo. Po krasu pa lahko

zasledimo tudi ostanke nekdanjih fluvialnih sedimentov, ki so jih lahko tja nanesele le površinski rečni tokovi.

Poglavje o hidrologiji krasa obsega 17 razprav, od tega je sedem prispevkov jugoslovanskih avtorjev, ki obravnavajo podzemeljske vodne zveze (I. Baučić, J. Mladenović), metodologijo raziskovanja kraške hidrologije z barvanjem (F. Bidovec), ali se ukvarjajo z geofiziko (Krulec) ali s posebnimi poskusi v naravnem razmerju kot je poskusna ojezeritev Cerkniškega jezera (F. Jenko), ali zazidava velikega kraškega izvira Obod na Ratniček polju v Hercegovini (B. Petrović). Sovjetski hidrospелеologi nam predstavljajo hidrološke značilnosti krasa na Krimu (V. N. Dubljanski) in na Kavkazu. (G. N. Giginješvili in T. Z. Kiknadze). O hidroloških značilnostih krasa Švabske Alpe poroča H. Binder, Vzhodnih Pirinejev pa H. Salvaire in P. d'Ursel — B. Magos. Zanimiv je tudi prispevek G. Mistardisa o vplivu nihanja morske gladine na razvoj krasa v obalnem področju Grčije.

Poglavje o regionalni speleologiji je zelo pestro, saj obsega razprave z ožjo speleološko problematiko kot splošne in pregledne razprave o krasu. Med razpravami o splošni speleološki problematiki izstopajo prispevki italijanskih speleologov o jamah v alpskih in apeninskih predelih (A. Assorgia et al., C. Balbiano d'Aramengo, G. Pasquini, P. Silvestri in L. Laureti). Stevilne so razprave o evropskem krasu, predvsem iz Karpatov in sosednjih predelov (F. Skřivanek, A. Droppa, J. Glazek, M. Pulina, L. Szabo in P. Z. Szabo). Precej prispevkov v tem poglavju je iz Kavkaza (K. J. Kavrišvili, S. Kipiani, R. Š. Rakviašvili in Z. K. Tintilozov) ter ostale Sovjetske zveze (A. Čikišev, N. A. Gvozdeckij, V. Iluhin — V. Dubljanski). Posebej velja omeniti tudi razprave o krasu in jamah na Pirinejskem polotoku (A. Hernandez, Fernandez Gutierrez, P. Dubois — J. C. Candie) in v Svicarski Juri (M. Audetat). Zanimive so tudi razprave o krasu v Sahari (G. Condrad — G. Geze — H. Paloc) ter v Severni Ameriki (R. A. Watson, J. A. Stellmack, J. Hedges). V tem poglavju je malo prispevkov o Dinarskem krasu. P. Habič poroča o morfološkem razvoju goratega krasa v zahodni Sloveniji, S. Božičević pa o Poljakovi pečini in Liki.

Mnogi od navedenih avtorjev so skušali osvetliti razvoj zakrasedanja v posameznih predelih sveta, nekateri so želeli predstaviti predvsem morfološke značilnosti in njihov razvoj. To tematiko obravnavajo zlasti referati o tropskem krasu, med katerimi je prav gotovo najbolj tehten prispevek českoslovaških geomorfologov V. Panoš-a in O. Stelcl-a, ki nam predstavljata problematiko kopastega krasa na Kubi. O nekaterih značilnostih tropskega krasa iz Severnega Vietnama poroča tudi J. Glazek, medtem ko sta poljska geologa R. Gradziński in A. Radomski skušala ugotoviti faktorje, ki vplivajo na razvoj krasa in posebnih tipov jam na Kubi.

Tretja knjiga bogatega kongresnega gradiva je prav gotovo lep prispevek k speleološki književnosti. Z zanimanjem jo bodo prebirali raziskovalci krasa in kraškega podzemlja pa tudi drugi naravoslovci, predvsem geologi, geomorfologi in hidrologi. Tako obsežnega in raznovrstnega kongresnega speleološkega zbornika doslej še nismo imeli.

Peter Habič

Iz domače književnosti o Jugoslaviji

Vladimir Blašković, *Ekonomska geografija Jugoslavije*, II. dopolnjena in spremenjena izdaja, Ekonomska biblioteka, III. kolo, br. 2—3, Zagreb 1967, 526 strani.

Prof. Vladimir Blašković je po petih letih izdal drugo dopolnjeno in vsebinsko nekoliko spremenjeno izdajo svoje ekonomske geografije Jugoslavije. V uvodu poudarja, da skuša poleg potreb visokega šolstva zadovoljiti tudi širši krog tistih, »ki jih zanimajo elementi, faktorji in vsestransko zapleteni

problemi ekonomske geografije naše dežele«. Ko govori o razvitosti ekonomske geografije, poudarja da »v tovrstnem didaktičnem delu, kakor je učbenik — priročnik ekonomske geografije Jugoslavije, ni treba pričakovati, niti iskati minuciozne obdelave niti analitično-sintetične razčlenitve kompleksnih ekonomskih ali ekonomsko-geografskih problemov«. To šteje za nalogo samostojnih raziskovalnih prizadevanj in znanstvenih del, posebno študijskih del in ekonomsko-geografskih razprav. Svoje delo je posvetil »znanstveno pravilnemu pojasnjevanju relevantne ekonomsko-geografske faktografije in nedvomno jasni deskripciji tistih ekonomsko-geografskih elementov in faktorjev, ki pogojujejo pravilno in točno razumevanje temeljnih determinant v prostorski razmestitvi proizvodjalnih sil«.

Porabil sem te avtorjeve opredelitve vsebine in izhodišča njegovega dela, ker dovolj jasno predstavijo njegov značaj in smoter. V knjigi pa je tudi nekaj stališč in poglavij, ki nas napeljujejo k razmišljanju o predmetu in metodah ekonomske geografije (Jugoslavije). Izrabiti velja zato lepo priložnost za preudarek, kaj potrebujejo visoke šole in kako knjiga prof. Blaškovića zadovoljuje takšna pričakovanja. Ze razdelitev poglavij v knjigi nas napeljuje k oceni, da je to le — sicer s podatki zelo bogata — razširitev gradiva, ki ga posredujejo srednje šole. V prvem delu knjige (seveda poleg uvoda) so poglavja o geografskem položaju, ozemlju in mejah, o predvojnih in medvojnih razmerah s posledicami vojne, o prebivalstvu ter naposed o naravnih delih Jugoslavije. Drugi del pa obravnava razmestitev proizvodnje in potrošnje v poglavjih, ki zajemajo posamezne panoge ali po več strok gospodarske dejavnosti. Na koncu — v 10. poglavju — je 55 strani regionalnega pregleda po republikah v istem stilu.

Visokošolski študij se kot pedagoški proces mora opirati na raziskovalno in znanstveno delo. Raven pedagoškega procesa neogibno zaostaja, če ne upošteva najnovejših dognanj in ne gre vstric z razvojem znanosti. Kakšno znanje potrebujejo bodoči (ali zaposleni) strokovnjaki? Prikaz (določenih) razmer z ustreznimi podatki (kot je obravnavana knjiga) je nedvomno potreben za vsakršno proučevanje, toda brez tekočega prenavljanja se pri sedanjih razvojnih dinamikah vsak tak prikaz kmalu spremeni v zgodovinsko gradivo. Vsak del geografskega okolja ima svojo kompleksno karakteristiko, drugačno strukturo od sosedne in svojsko razvojno dinamiko, zato je potrebno, da zna strokovnjak na sodoben način proučevati pojave v njem. Dokler tega ne bomo dosegli, bodo družbeni dejavniki (ali njihovi predstavniki) v urejevanju geografskega okolja, v preobražanju narave in razmeščanju proizvodjalnih sil, v gradnji ali urejevanju naselij in v oblikovanju prometnega omrežja, v turistični dejavnosti itn. poleg dobrih (posrečenih) rešitev ustvarjali nova neskladja, povzročali škodljive posledice ali pa vsaj slabo izkoriščali naravne in družbene možnosti. Zavaljo teh in drugih znanih razlogov je potrebno, da sodobne dosežke geografske in drugih znanosti upoštevajo tudi v visokošolskih učbenikih. Samo tako se lahko spremenijo iz bogatega znanja profesorjev v koristno družbeno znanje, kar je ena bistvenih nalog visokošolskega izobraževanja. Seveda ne smemo pripisati obravnavani ekonomski geografiji Jugoslavije vseh teh nalog, zlasti če gremo mimo drugih možnosti in oblik študija. Toda pisec v delu načena vprašanje koncepcije ekonomske geografije Jugoslavije, kar pa daje knjigi druge dimenzije.

Jugoslavija se je po vojni zelo spremenila. Ne le v socialnem in gospodarskem pogledu, ki je v tej knjigi prikazan tudi z nedoglednim naštevanjem imen in podatkov. Globoka preobrazba je zajela vse naše ljudi. Spremenil se je demografski režim in spremenila struktura raznih kategorij prebivalstva. Industrializacija je pobudila neštete tokove ekonomske migracije — iz podeželja v mesta in druge, pospešila je razvoj mest, sekundarnih in terciarnih dejavnosti, to pa vpliva vzvratno tudi na podeželje. Vse te oblike razvojnega procesa in zanemarjanje kmetijskega poklicnega izobraževanja so spremenile starostno strukturo kmečkih proizvajalcev itn. V luči teh procesov se razvija naše kmetijstvo. Gospodarska reforma je tem migracijskim tokovom odprla nove smeri, zlasti s spremembami v mednarodnih ekonomskih in poli-

tičnih odnosih. Vse več je zaposlenih v zamejstvu. Ta vprašanja terjajo analizo, globoko in jasno, za predstavijo vsem, ki te procese spoznavajo ali pa bi jih morali in jih ne. Ti problemi so iz ekonomsko-prostorske kategorije prerasli celo v politično, o njih razpravljamo na vseh samoupravnih nivojih in jih zato v takšni obravnavi ne bi smeli zapostavljati z ravnijo najbolj skromne registracije.

Tej tematiki je pisec posvetil v svoji ekonomski geografiji predvsem 7. poglavje o prebivalstvu. Poleg načelno smiselnega uvoda o ljudeh kot bistvenem delu proizvodilnih sil obravnava v tem poglavju dinamiko razvoja prebivalstva, starostno strukturo (predvsem demografsko), gostoto, nacionalno sestavo (tudi samo registrativno), urbanizacijo naselij (s splošno napovedjo o spremembah v delu, demografskih spremembah, razvoju mest in procesu urbanizacije, ki ji sledi vrsta podatkov, zlasti o mestih z določenim številom prebivalstva), nato obravnava osnovne značilnosti sodobne strukture in migracije (na dveh straneh); če preskočimo razdelek o tipih naselij in hiš, sledi socialno-poklicna struktura in naposled izobrazbena struktura, vse s podatki le po republikah ali panogah. Največ je interpretacije podatkov iz popisov ali štetij, seveda zelo generalnih (in poenostavljenih). Zgoraj omenjena analiza očitno manjka.

Podobno razmišljanje se mi vsiljuje ob predstavljanju blagovnih tokov. Trgavska menjava materialnih dobrin — tak je naslov ustreznega, štiri in pol strani obsegajočega poglavja, pri čemer celo stran zavzema preprost prikaz trgovske menjave. V pogojih vse intenzivnejše mednarodne trgovine in tudi naše zunanjetrgovinske menjave se v takšni obravnavi kaže podcenjevanje in slabo poznavanje problema. Kaj naj koristi študentu (ali strokovnjaku) za celo stran naštevavanja po letih (od 1955 do 1964), kakšen je vrstni red držav po vrednosti našega izvoza ali uvoza, če mu ne povemo kaj pomeni in zakaj sta ves čas na prvem mestu Italija in ZDA? Ena bistvenih karakteristik sodobnega sveta — in v njem se tudi mi nahajamo zelo povezani — je različnost razvoja, tako v gospodarskem pogledu, po surovinskih virih, potrebah, priranjitvah in presežkih itn. Poleg teh karakteristik je nadvse važen vpliv gospodarskih grupacij in drugih faktorjev. Koliko geografskih vidikov ima ta tema! To poglavje pa obsega le še nekaj stavkov o tem, o vrsti blaga, tabeli o trgovinski bilanci in strukturi menjave po kontinentih.

Pisec o pomenu svojega dela takole razglablja: »Avtor te knjige bo posebno vesel in počaščen, če bodo njegovi mlajši in mladi tovariši ekonom-geografi in ostali sostrokovnjaki v načelu sprejeli in upoštevali osnovna stališča in misli njegove koncepcije ekonomske geografije Jugoslavije ter s svojimi strokovnimi prispevki in izvirnimi znanstvenimi deli prispevali ne samo k nadaljnji obdelavi mnogostranske in zelo kompleksne problematike ekonomske geografije naše dežele, temveč tudi spopolnili in obogatili doslej še siromašno teoretično-spoznavno, instruktivno-uporabno ter potrebam gospodarske prakse uspešno prilagojeno znanstveno in strokovno ekonomsko geografsko literaturo«. Pri opredelitvi se pisec nasloni samo na M. Mirkovića »racionalno formulacijo nalog ekonomske geografije Jugoslavije«. Takole se konča: »Prikazati prirodno pogojenost tega bogastva, njegovo vzajemno dopolnitev, naše sodobne napore, da od nekdanjih neugodnih pogojev razvoja naredimo ugodne pogoje za današnji razvoj in za bodoče generacije — to so pozitivne in konkretne naloge ekonomske geografije SFR Jugoslavije« (cit. str. 23). Kaj več o ekonomski geografiji v tej knjigi ne vzemo, pa tudi praktično je tako, da si ob odličnem gradivu marsikje obetaš začetek poglobljenega (analitičnega) pogleda v problematiko, ko ravno spoznaš, da je že konec. V tem je škoda, da knjiga ni izpolnila večjih pričakovanj.

Ne želim biti kritik v strogem smislu te besede. Vsakdo lahko s svojega vidika drugače gleda na določeno tematiko, pisec pa ima tudi svojega in vse pravice z njim. Zato bi se raje uvrstil med tiste, ki jih avtor poziva k dejavnosti. Samo to zadeva tudi koncepcijo ekonomske geografije. Ali naj bo njena osnova registriranje naravnih pogojev, vizuelne podobe primarne in preobrazene narave, naselij vseh tipov in velikosti, prometnega omrežja in podobnih kategorij, ali pa naj spremlja kot bistven proces med naravo in družbo, v

katerem nastaja vse — odkrivanje in spoznavanje narave in pogojev, ves proces proizvodnje, preobražanje geografskega okolja, dejavnost družbe v tej smeri in tudi njeno preobražanje. To našo znanost razvijamo zaradi interesov družbe po spoznavanju in modificiranju pogojev, v katerih živi, da si ustvarja vse za svoj razvoj. Torej gre za spoznanje zakonitosti v naravi in družbi, za učinkovanje med obema sferama, za dialektično ocenjevanje posameznih faktorjev glede na njihove učinke, pojave, preobrazbo ali počivanje. Gre za ekonomsko geografijo, ki ne pozna samo artikle, elemente in nomenklaturne kategorije in vizuelni učinek gibanj ali sprememb, temveč še zakonitosti, ki oblikujejo razmerja in usmerjajo gibanje, globlje vzroke in posledice, kar seveda terja določeno smelost pri ocenjevanju in karakterizaciji ter spodbujanje k programiranju, planiranju itd. Razmejiti bi kazalo tudi takšno bolj družbenogeografsko vedo od drugih disciplin. Mislim torej, da je kaj dodati k interpretirani konceptiji ekonomske geografije, vsaj postaviti bi morali, da poleg takšne konceptije obstoji še širša. Ta upošteva več vidikov — naravoslovnega, ekonomskega, prostorskega in družbenega, vsakega posebej prav tako kakor njihov skupni učinek in seveda še razvojni vidik.

Te poglede želim tudi utemeljiti vsaj na enem primeru ob gradivu te knjige, ki je hkrati zelo aktualen. Verjetno imam določeno časovno prednost pred avtorjem, ko o tem razglabljam, toda pisec je od prve do druge izdaje v poglavju o energetiki ostal pri prvotni zasnovi. Gre za energetsko bilanco, za spremembo v razmerjih energetskih virov in v potrošnji, za nove potrebe in možnosti tako glede na naš notranji položaj, kakor položaj v svetu. Prav na tem področju je naša družbena šola precej draga in geografi verjetno lahko kaj prispevamo k razčiščenju tega vprašanja. V naši ožji domovini že nekaj let občutimo posledice ponesrečenja velenjskega koncepta o EKK; od časa do časa povzročijo gospodarstvenikom in drugim težave enkrat prepolna skladišča premoga in drugič pomanjkanje energije; vsako poživljeno investicijsko aktivnost za povečanje energetskih kapacitet stalno spremljajo komentarji ali vprašanja, če ne bo energije kmalu preveč; mi razmišljamo ali se splača graditi plinovode in naftovode, odkod in kam, neposredno za našimi mejami jih pa gradijo in druge dežele sklepajo deset in dvajsetletne dogovore o energetskih dobavah ter tako izključujejo druge partnerje. Zakaj ne bi ob tem dali bolj jasne predstave o razmerah pri nas, da v energetskem razvoju zaostajamo, da nas vznemirja, če zavoljo okvare nega samega energetskega objekta ostane pol neke republike v nepremagljivi temi, da je z energetsko oskrbo življenjsko zvezana proizvodnja in gospodarska bilanca? Znanost in z njo sodobna pedagoška praksa mora načenjati tista vprašanja, ki so odprta, z vso zavzetostjo in odgovornostjo do družbe, šola pa še posebej do bodočih strokovnjakov.

Če primerjamo potrošnjo celotne energije preračunane v kalorično vrednost črnega premoga in jo izkažemo v kg per capita, dobimo za leto 1965 naslednjo primerjavo: Italija 1.787 kg/pr., Avstrija 2.650 kg/pr., Madžarska 2.812 kg/pr., Romunija 2.035 kg/pr., Bolgarija 2.571 kg/pr., Grčija 784 kg/pr., Albanija ok. 800 kg/pr. in Jugoslavija 1.192 kg/pr. Smo torej industrializirana dežela s polindustrijsko potrošnjo energije. Čez nekaj let bo bilanca seveda že bistveno drugačna, da le končamo vrsto hidro- in termoelektrarn, ki so že v gradnji. Potrošnja bo narasla nad 2.000 kg/pr., toda to bo še vedno le polovica poprečja industrijsko razvitih dežel in morda še vedno ne daleč od svetovnega poprečja (zdaj smo pod njim). Sovjetska zveza je l. 1965 dosegla potrošnjo 5.600 kg/pr., CSSR 5.700 kg/pr., DR Nemčija 5.500 kg/pr., Francija 2.900 kg/pr. itn., nobena pa ne stoji na isti ravni. Na energetskem področju bomo morali še zelo napredovati in veliko investirati. Vprašamo se le, kaj, kje in kako.

Vsaka dežela se ravna po svojih energetskih virih. V svetovnem poprečju občutno nazaduje delež premoga v celotni strukturi energetske potrošnje, zato proizvodnja ponekod stagnira, kjer imajo druge energetske vire močne, celo nazaduje in le kjer je poglavitni vir, tam še narašča. Od leta 1955 do 1970 se bo delež premoga zmanjšal od 39 % na 26 % v celotni potrošnji energije. Nasprotno pa zelo narašča proizvodnja in potrošnja nafte — od 34 % na

41% v istem obdobju — in še bolj zemeljskega plina — od 14% na 24%. Plin postaja skoraj enakovreden premogu in dvakrat močnejši od hidroenergije. Stabilno postavko dobiva tudi nuklearna energetika: na svetu deluje že okoli 1000 reaktorjev (večinoma seveda eksperimentalnih), obratuje najmanj 51 nuklearnih elektrarn in 112 jih je v pripravi ali gradnji, končno pa je v velikih nuklearnih elektrarnah pridobljena električna energija že znatno cenejša od klasične termoenergije.

S tega vidika ocenjujemo tudi naše možnosti in perspektive. Slabše kakovosti premoga imamo dovolj in kjer nam to kaže, bi gradili termoelektrarne. Za hidroenergetske objekte približno vemo kaj je racionalno graditi. Kakovostnega premoga precej uvažamo za koksiranje in za plinarne ali toplarne: leta 1964 smo ga uvozili 2 milijona ton, leta 1966 pa 1,84 milijona ton, od tega milijon ton iz Sovjetske zveze, nad pol milijona ton pa čez ocean iz ZDA! Uvoz nafte naglo narašča — od 720.250 t v letu 1964 na 2.202.197 t v letu 1966. Če bi to le malo regionalno obdelali, bi kmalu spoznali, zakaj sta Slovenija in Hrvaška zainteresirani za gradnjo nuklearne elektrarne z velikansko kapaciteto. Ne moremo se tedaj niti s proizvodnega, niti s potrošnega vidika strinjati, da je »perspektiva jugoslovanske energetike — glede na potencial energetskih virov — zelo ugodna« (cit. str. 157). Stejem tudi za preveč optimistično ugotovitev, da je bilo konec l. 1965 izkoriščenih manj kot 10% ekonomsko izrabljivega vodnega potenciala (str. 158). Če je tehnično izrabljiv neto potencial 66 milijard kWh (str. 159), potem je 9 milijard kWh hidroenergije l. 1965 bilo nekaj več — 13,5%, leta 1967 pa je znašala proizvodnja hidroelektrarn 10,66 milijard kWh, v naslednjih letih pa se bo skoraj podvojila v primerjavi z l. 1965 (z džerdapsko, srednjedravsko in drugimi HE, ki jih že gradimo) in tedaj bo izkoriščenih tretjina tehničnih, pa znatno več ekonomsko uporabnih kapacitet. Ekonomska geografija pa mora upoštevati tudi ekonomske faktorje. Dejstvo je tudi, da smo glede zemeljskega plina zelo neodločni, da manjkajo skupni koncepti gospodarstva, zaradi katerih tudi zelo različni poteka sedanja intenzivna modernizacija celotne proizvodnje. Ko bomo tudi v energetski potrošnji prišli na raven industrijsko razvitih dežel (saj elektrifikacija in motorizacija v sodobnih pogojih obenem z industrijo v to smer tudi kažeta), bomo znali zelo ceniti lastne vire, ki bodo hudo preskromni, vse bolj bomo navezani na uvoz ter bomo zato sprejemali gospodarske ukrepe ne le glede kupovanja avtomobilov na tujem ali zavoljo stiske na parkiriščih, temveč zaradi racionalne energetske potrošnje. V razpravah o energetiki bodo verjetno tedaj že bolj določni in zavzeti, kot so sedaj. Zato sodim, da je treba energetiko obravnavati kot eno osrednjih gospodarskih in geografskih vprašanj ter povezano z vsemi komponentami, vključno s suestro, z interesom za Severno Afriko itn.

Ekonomska geografija Jugoslavije prof. Blaškovića bomo kot priročnik z bogatim in sistemiziranim geografskim gradivom zelo cenili. Prav gotovo bi bogatejša kartografska in slikovna oprema že sama po sebi bolj poudarila geografski in regionalni moment, kar bi bilo delu samo v prid. Nedvomno pa so na področju ekonomske geografije Jugoslavije, če že rabimo ob tej priložnosti samo takšno opredelitev, pred nami vseni še velike naloge.

Avguštin Lah

France Planina, Jugoslavija. Izdala in založila Mladinska knjiga, Ljubljana 1968, strani 192.

Med slovenskimi poljudno strokovnimi knjižnimi novostmi letošnjega leta je knjiga prof. F. Planine »Jugoslavija« posebno doživetje. Z njo moremo vsaj do neke mere zatrpiti vrzel, ki nastaja med ugotovitvami vse bolj specializiranih geografskih raziskav na eni strani, na drugi pa med poljudnim, a strokovno neoporečnim posredovanjem novih dognanj širšemu krogu naših ljudi. Zdi se mi, da je potrebno prav v današnjem času, ko se tudi naše preučevanje geografskega okolja — seveda vzporedno z drugimi vedami — močno razvejuje in temu primerno pogloblja, še prav posebno skrb posvetiti popularizaciji znanstvenih dosežkov. In prav v tem pogledu čutimo na Sloven-

skem izredno pomanjkanje tovrstne strokovne (poljudno-znanstvene) literature. Kajti takšna dela morejo ogromno prispevati k prosvetitvi in izobrazbi zelo širokega kroga ljudi. To velja še prav posebno za geografsko vedo, ki naj tudi v našem najbolj preprostem človeku budi smisel za opazovanje in premotiranje njihovega okolja, pa za vrednotenje domačega kakor tudi tujega gospodarskega prostora. V ljudeh je potrebno vzbuditi želje po spoznavanju neznanega, nepoznanega in tujega sveta pa smisel za opazovanje, razločevanje in vrednotenje posameznih pokrajinskih predelov v različnih zgodovinskih obdobjih pa za spoznavanje vzrokov in posledic njihovega združevanja in povezovanja v posamezne politične ali gospodarske tvorbe v preteklosti ali v sedanosti. V tako začetnem okviru moramo iskati vlogo in poslanstvo slehernega poljudno-znanstvenega dela. Prav zato pa nam je Planinova Jugoslavija tako dobrodošla, ker nam daje in razkriva vpogled v najbolj poglobljena svojstva naše narave in naših ljudi pa v njihovo preteklost kot tudi v bogato stvariteljsko sedanost.

Prof. F. Planina je svoje delo razdelil v tri velika poglavja: 1. Država in pokrajina, 2. Državljeni in 3. Delo in oddih. V njih so v poglavitnih svojstvih označene vse temeljne lastnosti naših pokrajin in njenega prebivalstva. Pri vsebinskem oblikovanju knjige so še sodelovali: B. Kuhar (etnografija), univ. prof. M. Mikuž (zgodovina) in prof. D. Ulaga (telesna kultura), medtem ko sta akademska slikarja J. Čiuh in I. Šubić knjigo zelo okusno opremila z 221 originalnimi ilustracijami.

Prof. Planina nam na zelo izviren in nazoren način predstavlja naš prostor in njegov pomen v preteklosti in sedanosti. Na zanimiv način so prikazane naše podnebne razmere, katere avtor primerja s klimatskimi značilnostmi v deželah in v pokrajinah, ki ležijo v istem širinskem pasu severne poloble kakor Jugoslavija. Tudi v podnebnem pogledu je položaj Jugoslavije v Evropi zelo ugoden. To se kaže v mnogih prednostih našega podnebja pred mnogimi drugimi deželami, ki se razprostirajo v istem pasu sredi med ekvatorjem in tečajem. Z mnogimi drugimi lastnostmi, ki opredeljujejo naravo naših pokrajin, spoznavamo, da je naša dežela podobna zbirki najrazličnejših pokrajinskih značilnosti iz različnih predelov sveta.

V drugem delu knjige je podrobnejši prikaz zgodovinskega razvoja narodov Jugoslavije in narodnostnih manjšin, ki so jim zagotovljene vse pravice do obstoja in do nadaljnega vsestranskega razvoja njihovih kultur. Dobimo še vpogled o naših rojakih onstran državne meje in o naših izseljenicah po svetu. Nadalje so opisane mnoge značilnosti prebivalstvenega razvoja SFRJ ter prikazana najpomembnejša mesta pa kmečka naselja z nešteti značilnimi in zanimivimi folklornimi prvinami.

Tretji del »Jugoslavije« prinaša osnovni oris gospodarskih in negospodarskih dejavnosti naših občanov. Bralec se bo seznanil z nastankom in razvojem naše industrije, velikih kmetijskih kombinatov itd. Vsa naša država je eno samo veliko gradbišče. Pogonska moč, ki jo dajejo velike elektrarne ob vodah ali ob premogovnikih, je neposredno vključena v delovni proces in človeku lajša delo. Človek pa se vse bolj zaveda vrednosti naravnih lepote, zato skrbi za njihovo ohranitev. Prosveta in kultura sta prodrli že v najbolj osamljeno vas. Tudi zdravstveno stanje naših ljudi se izboljšuje in njihova življenjska doba se daljša.

Brez dvoma bo »Jugoslavija« prof. Franceta Planine naletela na močno odzivnost med našimi ljudmi in tujci (predvsem turisti), mladimi in starimi, med preprostimi ljudmi in izobraženci. Kajti njena vsebina je aktualna in vsakdanje živa, nas poučuje in izobražuje, bogati z novimi spoznanji. Prav zaradi tega bo našla povsod zelo hvaležnega bralca. Knjiga bo izšla tudi v srbohrvatskem, makedonskem in madžarskem jeziku.

Milan Natek

Demografski i ekonomski aspekti prostorne pokretljivosti stanovništva u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata. Institut društvenih nauka — Centar za demografska istraživanja. Izdal: Savezni biro za poslove zapošljavanja. Beograd 1968, strani 141.

V zadnjih letih, ko so se začele vse pogosteje pojavljati ekonomske in družbene zahteve po intenzifikaciji našega celotnega gospodarskega sistema, smo priča vse večji brezposelnosti doma in pa izseljevanju naše delovne sile v nekatere zahodnoevropske države. Prav zato, da bi mogli spoznati osnovne činitelje in zakonitosti v vzrokih preseljevanja in kopičenja za delo sposobnega prebivalstva na gospodarsko razvitejših območjih, je zvezni urad za zaposlovanje pri Centru za demografska raziskovanja naročil izdelavo ustrezne študije. Razpravo sta napisala Dušan Breznik in geograf Milovan Radovanović (le-ta poglavje o poreklu prebivalstva mest, vasi in mešanih naselij in selitvah v mesta, str. 82—92).

Vsebina knjige je predstavljena v štirinajstih poglavjih, ki so bolj ali manj zaokrožena. V njih so prikazana selitvena gibanja prebivalstva pa najsi bodo to selitve med posameznimi naselji, med podeželjem in mestom, med poedinimi pokrajinami kakor tudi selitve med republikami. Ob vsem tem pa je v knjigi prikazana še podoba bodočega prebivalstvenega razvoja (v desetletju 1961—71) pa tudi predvidene selitvene smeri prebivalstva in njih jakosti.

Prebivalstvene selitve so vedno vključevale v svoj tok dokajšen krog ljudi. Toda čim večje so postajale razlike v demografskih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in drugih obeležjih med posameznimi območji naše države, tem močnejši je bil selitveni tok iz zaostalih, pretežno kmetijskih in preobljudeh predelov v gospodarsko razvitejša območja z neagrarnimi dejavnostmi v prevladi. Potemtakem je stopnja avtohtonega prebivalstva (tj. v kraju današnjega stanovanja rojenega) neposredno odvisna od gospodarske strukture posameznega območja. Razčlenitev selitev v povojnih letih pa pokaže, da so v zadnjih obdobjih (1958—61) več kot dvakrat močnejše (26,5%) kot pa v prvem povojnem obdobju (v letih 1946—52 letno povprečje 12,7%). Tudi v tem pogledu so očite razlike med posameznimi predeli Jugoslavije, kar je pač odvisno od njihovega gospodarskega potenciala. Najmanj in najbolj razvita področja Jugoslavije imajo tudi najnižjo oziroma najvišjo stopnjo selitev (npr. AKMO 22,3%, SR Slovenija 33%, AO Vojvodina 32,1%).

Iz zgoraj omenjenih razlogov je v medrepubliške selitvene tokove vključenih iz leta v leto več ljudi. V povojnih letih je SR Slovenija nasproti drugim predelom Jugoslavije spremenila svojo selitveno bilanco: najprej je izenačila izseljevanje s priseljevanjem, potlej pa je postala za večino naše države imigracijsko področje. Tudi nekateri drugi predeli Jugoslavije imajo pozitivno selitveno bilanco v medrepubliških selitvah prebivalstva (Hrvatska, Makedonija, področje Srbije in Vojvodine), medtem ko je za SR BiH, Črno goro ter za Kosovo in Metohijo značilno, da se prebivalstvo s teh območij izredno močno izseljuje, v mnogo manjšem obsegu pa priseljuje od drugod. Razčlenitev podatkov po manjših regijah (po stalnih demografskih rajonih I. in II. stopnje) nam pokaže še veliko večje razlike med poedinimi gospodarsko razvitimi in nerazvitimi območji. Ustrezna analiza in primerjava demografskih, ekonomskih in socialnih obeležij sta pokazali, kako pomembne so za selitvena gibanja prebivalstva razlike v njihovih vrednostih med posameznimi področji. Kajti pogloblitni selitveni tok je usmerjen s podeželja, iz vasi v mesta in v industrijska naselja. Zato nenehno upadeta delež in število kmetijskega in na podeželju živečega prebivalstva (v letih od 1948 do 1961 se je 2.848.000 kmet.-preb. zaposlilo v neagrarnih dejavnostih). Deagrarizacija prebivalstva je bila najintenzivnejša v Črni gori (52% na 1000 kmet. preb.), v Bosni in Heregovini ter v Sloveniji (27%), najnižja pa v SR Srbiji (okrog 17%). Nadalje so v knjigi zelo plastično očrtane selitve tistega dela našega prebivalstva, ki živi ali v mestih ali v vaseh ali pa v mešanem tipu naselij. Ob sklepu pa je še podana predvidena podoba prihodnjih prebivalstvenih selitev, predvsem pa delovne sile.

Knjigi so priključeni še trije dodatki (str. 114 do 142) in sicer: 1. shema stalnih rajonov za demografska raziskovanja, 2. metodološka pojasnila in 3. bibliografija proučevanja notranjih selitev v Jugoslaviji.

Prikazana knjižica zasluži vso našo pozornost, saj nam tudi z empiričnimi raziskovanji odpira nove in podrobne poglede na prostorsko gibljivost prebivalstva, kakor nam tudi s konkretnimi podatki osvetljuje osnovne za-

konitosti prebivalstvenih selitev. Zato menim, da je, čeprav skromna po obsegu, pomemben prispevek k poznavanju sodobnih migracijskih procesov. S pridom bo služila tako geografom kakor tudi demografom, ekonomistom, prostorskim načrtovalcem in drugim. Milan Natek

Jugoslavija in Slovenija v zunanji geografski literaturi

Jugoslavija in Slovenija v agrarnogeografski literaturi socialističnih dežel Srednje in Vzhodne Evrope. Semc zasejano na varšavski konferenci o studiju izrabe tal l. 1960 v smeri sodelovanja srednjeevropskih in vzhodnoevropskih geografskih raziskovalnih centrov na polju agrarne geografije, predvsem v preučevanju izrabe tal, klije in rodi naprej. O objavljenih rezultatih teh preučevanj smo zadnjic poročali v GV XXXVIII, 1966, na str. 167—171. Med tem je izšlo še nekaj publikacij, ki so v zvezi s tem delom in ki prinašajo tudi prispevke jugoslovanskih avtorjev ali pa zunanjih avtorjev o naših problemih.

Tako je dokumentacijska publikacija Geografskega inštituta Poljske akademije znanosti v posebnem zvezku (**Dokumentacja geograficzna**, Warszawa 1966, zeszyt 2/5 strani 160) objavila rezultate skupnih raziskovanj na terenu CSSR in Jugoslavije v letih 1962—1964 (»Użytkowanie ziemi w krajach Europy środkowo-wschodniej. Wyniki badań na terenie Czechosłowacji i Jugosławii w latach 1962—1964«). Razen metodološkega uvoda J. Kostrowickęga in poročila W. Gadońskiego o izrabi zemlje v Košički kotlini na Slovaškem na primeru zadruge Drenowice so tu objavljeni rezultati terenškega dela poljskih avtorjev na jugoslovanskem ozemlju in sicer poročila W. Biegajła o raziskovanju vasi Belski vrh v vzhodni Sloveniji (Haloze), Wiesława Tyszkiewicz o raziskovanju vasi Goričak (tudi v Halozah), S. Hauzer o izrabi tal v vaseh Zvab in Runeč (Slovenske Gorice) in W. Biegajła o raziskovanjih v vasi Jesenice v dalmatinski občini Omiš.

Kot rezultat druge mednarodne konference navedenih dežel o izrabi tal, ki je bila l. 1964 v Budimpešti (prim. poročilo v GV XXXVII, 1965, str. 178) je izšla publikacija **Land Utilization in Eastern Europe** (ed. by Béla Sárfalvi, *Studies in Geography in Hungary*, 4, Budapest 1967, strani 88). V njej je poleg prispevkov J. Kostrowickęga o metodah kartiranja izrabe tal, D. L. Armanda o vlogi sovjetskih geografov pri kartiranju in oceni tal, W. Biegajła o kartiranju izrabe tal na Poljskem v letih 1960—1964, Z. Hoffmanna o današnjem stanju preučevanja izrabe tal na Češkoslovaškem, K. Ivaničke o karti izrabe tal za košičko regijo, W. Roubitschka o regionalni podobi živinorejskega kmetovanja v NDR, H. Grumazescu o prirodnih pokrajini in izrabi tal, T. Jordanova o uporabi poljedelskih profilov na kartah izrabe tal, in G. Enyedija o poljedelski izrabi tal na Madžarskem objavljeno tudi poročilo V. Klemenčiča in I. Crkvenčiča o kartiranju izrabe tal v Jugoslaviji (»The mapping of Land Utilization in Yugoslavia«, str. 67—75).

Podobno poročilo z naslovom »Arbeitsrichtungen und -ergebnisse der Agrargeographie in Jugoslawien« sta I. Crkvenčič in V. Klemenčič objavila v publikaciji mednarodnega agrarnogeografskega posvetovanja v Halle 1964 (**Mitteilungen für Agrargeographie, landwirtschaftliche Regionalplanung und ausländische Landwirtschaft Nr. 12**, Halle 1967, Sonderdrucke aus der Wiss. Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, XVI/1967 M, Heft 2, str. 153—226). V publikaciji je objavljen še uvodni referat z zborovanja, v katerem je W. Roubitschek poročal o delovnih rezultatih agrarne geografije in njihovi uporabnosti za socialistično kmetijstvo, razen tega pa še referati V. G. Krjučkova o delovnih smereh in rezultatih raziskovanj agrarne geografije v ZSSR, J. Kostrowickęga o agrarni geografiji na Poljskem, Zd. Hoffmanna o smereh in rezultatih agrarnogeografskega dela v CSSR, G. Géczyja o kartiranju in registriranju za rastlinsko proizvodnjo pomembnih prirodnih pogojev na Madžarskem, F. Gribaudija o današnjih spremembah v agrarni pokrajini Italije in E. Otrembe o mislih k agrarnogeografski karti.

I. Crkvenčič in V. Klemenčič sta o stanju agrarne geografije v Jugoslaviji poročala tudi v moskovskem geografskem tisku (*Agrogeografske isledovanija v Jugoslavii*, Vestnik Moskovskega Univerziteteta, Serija V, Geografija, No 4, 1966, str. 34—39). S. I.

George W. Hoffman, *The Problem of the Underdeveloped Regions in Southeast Europe: A Comparative Analysis of Romania, Yugoslavia and Greece*. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 57, No. 4, December 1967, str. 657—666.

Med ameriškimi geografi je prof. Hoffman s teksaške univerze v Austinu nedvomno najboljši poznavalec družbeno-gospodarskega dogajanja v balkanskih deželah. Solidnost in objektivnost njegovih informacij, oprtih na tehtne razgovore z znanstvenimi in družbenimi delavci iz teh dežel, poznamo že iz njegovih dosedanjih študij, še posebno tudi tistih o Jugoslaviji. Ker je avtor v zadnjih letih precej časa prebil tudi v Romuniji in v Grčiji, je za nas njegova primerjava dogajanja v teh dveh deželah z dogajanjem v Jugoslaviji še posebno zanimiva. Soglašati moramo z avtorjem, da je za vse tri dežele kljub njihovemu današnjemu različnemu družbenemu in političnemu sistemu skupna velika notranja raznoličnost v fizičnem, kulturnem in gospodarskem okolju kot posledica njihovega položaja ob stoletnem križanju vplivov iz Srednje Evrope, iz Sredozemlja in iz Orienta. Zato jim je tudi skupen problem, kako z masivnimi investicijami, predvsem po poti industrializacije, uravnotežiti dosedanjo neuravnoteženo regionalno strukturo.

Pri tem si Romunija v glavnem prizadeva, da bi neenakomernosti omilila z namestitvijo novih industrij v manj razvitih predelih, med katere jih od 16 t. i. ekonomsko-administrativnih regij spada kar 12. Zakaj pred vojno je bilo 70% romunske industrijske proizvodnje s 60% industrijske delovne sile omejeno na šest predelov (Bukarešta, Brašov, Hunedoara-Deva, Temišvar, Rečica in dolina Prahove s Ploestijem), medtem ko je na glavne pokrajine »zgodovinske« Romunije (Dobruđo, Moldavijo in Oltenijo) odpadlo le 12% industrijske proizvodnje. Vkljub precejšnjim regionalnim spremembam in novim gospodarskim žariščem (metalurgija v Galacu in Braili, industrija celuloze in papirja pri Bukarešti in v Donavski delti, pospešena industrializacija Moldavije, predvsem tudi s kemično industrijo, pospeševanje industrije v manjših mestih in na podeželju) je leta 1965 še vedno odpadlo na stara industrijska področja 58,5% vse industrijske proizvodnje, čeprav jim je bilo odmerjenih samo 40%, v najnovjšem času pa še manj investicijskih sredstev. In čeprav je šla večina investicij v zaostala področja, je delež le-teh v industrijski proizvodnji narastel samo od 37,7% l. 1950 na 41,7% l. 1965.

Za Grčijo je s te plati glavni problem kričeče nasprotje med silno razvitimi Atenami in skoraj vsem skrajno zaostalim zaledjem. Na same Velike Atene odpade 22% vsega prebivalstva Grčije, 86% vse urbanizacije in 57% vse industrijske proizvodnje. Problem je še težavnejši, ker je pot do načrtnega omiljevanja neenakomernosti spričo obstoječega družbenega sistema neprimerno težavnejša kakor v Romuniji in Jugoslaviji. Vendar se je Grčija te naloge s petletnim načrtom gospodarskega razvoja za razdobje 1960—1964 lotila in to v okviru treh načrtovalnih predelov: prvi je Osrednja Grčija z Evbejo in Makedonijo, kjer so najboljši pogoji tudi za nadaljnji razvoj, drugi obsega Tesalijo, zahodni Peloponez in Kreto, kraje s komercializirano agrikulturo, tretji pa vzhodni Peloponez, Egejsko otočje, Jonsko otočje, Epir in Trakijo, kraje največje zaostalosti s samooskrbnim kmetovanjem in brez večjih mest. Po avtorjevem mišljenju ima največ razvojnih možnosti severna Grčija s Solunu, ki ga je avtor zadnji čas obdelal tudi v posebni razpravi z naslovom *Thessaloniki: The Impact of a Changing Hinterland* (*East European Quarterly*, Vol. 2, N. 1, March 1968, str. 1—27) pripisuje avtor sploh izredne možnosti za razvoj v močno regionalno središče in to spričo njegove, že obstoječe osnovne infrastrukture, moderne pristaniške izgradnje, nove avtomobilske ceste, ki ga čez Jugoslavijo veže s Srednjo in Zahodno

Evropo in spričo izboljšanih odnošajev do sosednjih Bolgarije in Jugoslavije (napoved zveni nedvomno preoptimistično, saj je očitno napisana še pred novo nastalo situacijo v Grčiji).

Posebno nas seveda zanimajo Hoffmanova izvajanja o Jugoslaviji. V njih se tudi on — podobno kakor smo to lani (GV 1967, str. 185 sl.) omenili pri knjigah A. Blanca in J. C. Fisherja o Jugoslaviji — sreča z dejstvom, da je splošni problem velikih in še naraščajočih razlik med razvitimi in manj razvitimi predeli (predvsem med »Severom« in »Jugom«) Jugoslavije še posebno zapleten, ker gre za federativno, večnarodnostno državo. Avtor to našo problematiko, ki je mnogo bolj zapletena in kočljiva kakor v Romuniji in Bolgariji, prav dobro pozna in jo tudi povsem pravilno prikazuje. Zato njegovih konkretnih navedb, ki so nam tako in tako znane, tu ne bi ponavljali. Značilno pa je, da ob višini narodnega dohodka na osebo podčrtava veliko prednost Slovenije in Hrvaške, kar da še »prispeva k psihološki napetosti«. Značilno je tudi, da v zvezi z našo reformo poudarja, da so se za njo najbolj zavzeli razviti predeli Jugoslavije in še posebno slovenski komunisti. Za nas morda že tudi kar malo anahronistično zveni citat 27. člena III. dela naše ustave iz l. 1963, po katerem naj bi »jamčila vsa skupnost ekonomsko zaostalih republikam vse materialne in druge pogoje za pospešitev njihovega ekonomskega razvoja v svrhu harmoničnega razvoja gospodarstva kot celote...«. Vsekakor zveni s socialističnega vidika simpatično stališče, ki ga avtor zastopa v zaključku svoje študije glede vseh treh obravnavanih dežel (na str. 666): da je zelo pozitivno, če te dežele odpravljajo neenakost v razvojni stopnji in življenjski ravni med svojimi narodi, v pravilnem mišljenju, da prevelike neenakomernosti znotraj njihovega ozemlja pomenijo resno zavoro za ekonomski napredek dežele kot celote. S tem se sklada tudi stališče, izrečeno na str. 659, po katerem se problemi zaostalih predelov v Jugoslaviji ne bi smeli reševati samo z ekonomskimi argumenti, pač pa bi nerazvita področja morala uživati določene prednosti, če naj bo taka večnacionalna država sposobna življenja in če naj ima svoj *raison d'être*. Tak pogled, ki je bistveno različen od stališč, ki smo jih zabeležili v našem lanskem poročilu o Fisherjevi knjigi, bi bil vsekakor bližji socialističnemu pojmovanju. Svetozar Iliešič

P. B. Alexander, Land Utilisation in the Region of Zgornja Pivka, Slovenia. *Studia slovenica*, New York—Washington, 1967, XI 13 str., 7 kart.

Z zamudo poročamo o izidu geografske knjige o Zgornji Pivki, ki je nastala kot disertacija in je plod terenskega dela. Iz uvoda izvemo, da je študijo podprla Nacionalna akademija znanosti v Washingtonu.

Knjižica daje več kot obeta naslov. Je drobna geografska monografija. V njej so zastopane vse geografske panoge. Zlasti so zanimiva nekatera opažanja o kraških in klimatskih svojstvih Zgornje Pivke. Težišče je seveda na obravnavi izrabe tal in povojne agrarne transformacije. Njene glavne poteze v slovenski geografski literaturi že poznamo. Toda knjiga je namenjena predvsem ameriški geografski javnosti. Njej pa bo posredovala marsikaj novega iz časa, ko smo videli skoraj ves napredek podeželja v socializaciji proizvodnih sredstev. Marsikdo od Slovencev se najbrž z razlagami vzrokov povojne transformacije, kot so formulirani v tej knjigi, ne bi strinjal, tako kot se je tudi uredništvo serije *Studia slovenica* ogradilo od Alexandrovih tez z opombo na prvi strani: »Ni treba, da mnenje, izraženo v tem delu, izdaja mnenje izdajatelja«. Morda bi kdo od gozdarjev ugovarjal Alexandrovemu zaključku, da bi bilo bolje na Pivki pogozdovati z listopadnim drevjem, ker to s časom bolj izboljša tla kot favorizirani črni bor. Sam pa med Alexandrovimi zaključki pogrešam predloge za izboljšanje življenjske ravni spričo dejstva, da posejude sedem obravnavanih vasi komaj kaj več obdelovalne zemlje kot ducat poprečno velikih ameriških farmerjev. Priznam pa, da to ne bi bila avtorjeva dolžnost. Kot geograf je imel prvenstveno nalogo, obdelati polpreteklelo in sedanje stanje. Z upoštevanjem, da je imel avtor kot tujec težave s pisanimi viri, moramo priznati, da je Alexander svojo nalogo opravil do tolike mere,

da bo knjiga koristna ne samo za ameriškega bralca, ampak tudi za nas, kadar bomo iskali pregled geografskih razmer na Zgornji Pivki. Važno pa se mi zdi zlasti to, da knjiga ne bo posredovala ameriškega bralca samo novega znanja, ampak tudi simpatije do kmečkega človeka, ki ima na Zgornji Pivki trde pogoje za kmetovanje.

Ivan Gams

Krepki glasovi za matematizacijo geografije

William Bunge, Theoretical Geography. Second revised and enlarged edition. Lund Studies in Geography, Ser. C. General and Mathematical Geography, No 1, Lund 1966. — Appendix to Theoretical Geography, Lund Studies in Geography, Ser. C. General and Mathematical Geography, No 6., Lund 1966. **W. Bunge, Teoretičeskaja geografija.** Prevod s anglejskega V. A. Barlasa, V. B. Kuznjecova, J. V. Medvedkova, predislovie J. G. Sauškina. Izdatel'stvo »Progress« Moskva 1967.

Ze večkrat smo zadnja leta v zvezi z ameriško *regional science*, s problemi ekonomske regionalizacije, posebej pa še ob priliki poročila o Fisherjevi knjigi o Jugoslaviji (GV 1967, str. 168, 189/190) opozorili, kako si čedalje bolj logično tudi geografske vede prizadevajo, da bi si po poti »matematizacije« pridobile sloves eksaktnih ved, s tem da bi se do svojih ugotovitev dokopale z eksaktnimi kvantitativnimi metodami. Zato smo tem bolj dolžni predstaviti na tem mestu Bungejevo, v Lundu izdano delo, ki je v okviru geografije pravzaprav prvo jasno ubralo to teoretsko pot. Da je delo brž izšlo tudi v ruskem prevodu, tam celo prvič oba dela skupno v eni knjigi, samo dokazuje njegovo aktualnost.

Bungejeva »teoretska geografija«, ki jo je avtor sprva celo poskušal imenovati »matematična geografija«, skuša teoretske temelje geografije postaviti na čisto matematične osnove. V njej se skoraj propagira nadomestitev karte kot osnovnega sredstva klasične geografije z matematiko, celo z geometrijo, predvsem pa z matematičnimi modeli. Pri tem se ta smer logično opira na nekatere, doslej redke podobne tradicije v razvoju geografije; k njim spadajo npr. dela ameriškega geografa E. L. Ullmana o transportnih tokovih ali Christallerjeva shema omrežja centralnih krajev. Podčrtava se koristnost take geografske teorije za prakso in za prognozo, pri čemer se pojavi naziv *predictive geography*, rusko *prognoznaja geografija*, pa tudi za teorijo, saj naj bi ravno matematično-analitična metoda obravnavanja različnih sestavin geografskega prostora, narodnega in gospodarskega, obvarovala geografijo pred preostro delitvijo na »prirodno« in »družbeno«.

V tem duhu je zasnovana knjiga, ki zasluži kajpada vso pozornost vsakogar, ki išče v geografiji novih potov. Naj vsebino na kratko predstavimo še s pregledom posameznih poglavij. Prvo poglavje nam predstavlja osnovne ideje nove metodologije. Drugo poglavje ima značilen naslov »Metakartografija«: metakartografija naj bi primerjala kartografski pristop k upodobitvi prostorskih pojavov z drugimi pristopi, predvsem s t. i. »predkartami« (fotografijami, risbami, diagrami, tekstom) in še posebej z matematiko. Tretje poglavje obravnava t. i. »mere form«, četrto uporabo t. i. opisne matematike, od katere je doslej v geografiji najbolj znana opisna statistika. Peto poglavje obravnava t. i. splošno »teorijo premeščanja« in njene osnovne pojme »komplementarnost« (*complementarity*), »prilika intervencije« (*intervening opportunity*) in »premakljivost« (*transferability*), kakor jih je postavil Ullman v svoji, po Bungejevi sodbi neprecenljivi razpravi *The Role of Transportation and the Bases for Interaction* (University of Chicago Press 1956). Šesto poglavje je odmerjeno obravnavi drugega predhodnika, Christallerjeve teorije centralnih krajev. Sedmo poglavje že s svojim naslovom »Razdalja, bližina in geometrija« izdaja svojo čisto matematično naravo. Osmo poglavje, ki je v originalni izdaji uvrščeno šele v *Appendix*, govori o prostorskih odnošajih (*spatial relations*) kot predmetu teoretske geografije s tipičnim vložkom o vlogi geometrije v geografiji. Deveto poglavje pa se ukvarja s sistemi lokacije (*patterns of location*).

Bungejevo delo kot izraz najekstremnejših prizadevanj za matematizacijo geografije je naletelo seveda na veliko privržencev, pa tudi na precej nezadovoljnejšev. Zanimiva je bila reakcija na njo med sovjetskimi geografi. Sauskin se je, kakor vidimo, zelo ogrel za njo. V uvodu je izrecno izrazil svoje mišljenje, da se lahko geografija samo po tej poti uvrsti med znanosti kakor so matematika, ekonomija, geofizika, geokemija, biologija itd. in služi praktiki kot »prognozna« ali kot »konstruktivna« geografija. V posebni članku, ki ga je napisal skupaj z B. L. Gurevičem (*Matematičeskii metod v geografii*, Vestnik Moskovskega Univerziteteta, ser. Geografija 1966, 1) je celo predlagal za to smer naziv »matematična geografija«. Zato pa je V. A. Anučin v svojem članku o matematizaciji in geografski metodi (*Matematizacija i geografičeskii metod*, Vestnik Moskovskega Univerziteteta, Ser. Geografija, 1966, No. 6) ne samo odklonil naziv »matematična geografija«, ker ta naziv uporabljamo že v drugem pomenu in ker ne gre za posebno vejo, temveč samo za posebno metodo geografije, temveč je zavzel dokaj kritično stališče tudi do same vsebine. Po njegovem mišljenju je matematizacija geografije kaj malo umestna brez siceršnje trdne metodološke osnove geografije. Misli celo, da gre v veliki meri za »modo« in da marsikatero delo te vrste uporablja matematične metode, da bi se zdelo bolj »znanstveno«. Dotakne se tudi drugega načelnega vprašanja, ki je s tem v zvezi; poudarja namreč, da nikaka matematična shema ne more obseči vseh stvarnosti najrazličnejših kakovosti, ker se pač te stvarnosti ne ponavljajo, temveč so pogosto individualnosti, nedostopne za modeliranje. Svetozar Ilešič

Frontiers in Geographical Teaching. The Madingley Lectures for 1965. Edited by Richard J. Chorley and Peter Haggett. Druga izdaja, Methuen London 1967, strani 378.

Knjiga je rezultat strokovnega seminarja, ki je bil organiziran leta 1965 v *Madingley Hall* v Cambridgeu pod vodstvom tamošnjih predavateljev geografije R. J. Chorleya in P. Haggetta, izrazitih zastopnikov mlajše generacije med britanskimi geografi. Seminar je bil posvečen teoretskim in metodološkim problemom geografije in njenega pouka.

Prispevki s seminarja so razvrščeni v knjigi v tri dele. Prvi del obravnava koncepcije geografije. Tu najprej E. A. Wrigley analizira spremembe v filozofiji geografije od njenega izhodišča v »klasični« in »regionalni« geografiji; sem je uvrščen poseben odstavek z naslovom »Kaj nadomešča 'regionalno' geografijo«; v njem pa pravega odgovora na zastavljeno vprašanje ne dobimo. Avtor ugotovi samo, da je sicer silno napredovala tehnika raziskovanja, predvsem statistično-matematična, kaj malo pa sama koncepcija geografije. Sledi vrsta razglabljanj o novih smereh v posameznih panogah geografije. R. J. Chorley ocenjuje kritično geomorfni sistem W. M. Davisa, R. P. Beckinsale nove smeri v klimatologiji, predvsem spremenjene modele splošne zračne cirkulacije, E. A. Wrigley osvetljuje novosti v prebivalstveni geografiji, R. E. Pahl smeri v (ožji) socialni geografiji, P. H. Haggett spremenjene koncepcije v ekonomski geografiji in C. T. Smith sodobne struje in perspektive v historični geografiji.

Drugi del knjige se ukvarja s »tehniko« (*techniques*) geografskega preučevanja. R. J. Chorley ocenjuje uporabo kvantitativnih metod v geomorfologiji, prispevek P. Haggetta ima značilen naslov *Scale Components in Geographical Problems*, C. Board obsežno obravnava terensko delo v geografiji, s posebnim poudarkom na kartiranju izrabe tal. M. P. Collins prispeva nad vse zanimiva izvajanja o terenskem delu v mestni geografiji, D. Timms nam predstavlja kvantitativne metode v »urbanski socialni geografiji«, E. C. Willats pa obravnava geografsko tehniko dela v fizičnem planiranju.

Tretji del referatov je neposredno namenjen geografskemu pouku. C. Board in T. H. Elkins obravnavata geografijo na univerzah in sicer prvi posebej na »starih«, drugi na »novih« univerzah. Tudi geografija v visokih šolah, če lahko tako prevedemo angleški izraz *college*, je posebej (S. M. Bra-

zier) obravnavana za pedagoške visoke šole (*training colleges*) in posebej (W. Islip) za tehnične visoke šole (*technical colleges*). Geografijo v šoli je obdelal P. Bryan. Zanimivo je, da je poseben referat odmerjen pouku »nove« Afrike (R. J. Harrison — Church).

Iz te vsebine bi lahko sklepali, da je šlo na seminarju za več ali manj običajno seminarso posredovanje strokovnih in zlasti metodoloških novosti pedagoškim in praktičnim delavcem. Toda čeprav oba urednika knjige in očitna pobudnika celotne smeri seminarja, P. Haggett in R. J. Chorley, v zaključnem poglavju z naslovom *Frontier Movements and the Geographical Tradition* nekako zatrjujeta, da ne gre za nobene posebne aspekte nekeke cambriške šole in še manj za kakšen radikalni napad »jeznih mladeničev« (*angry young man*), nas vendar že površno listanje po knjigi prepriča, da gre za nekaj več kot za navadno seminarso gradivo in da je imel prav poljski recenzent knjige L. Kosiński (Przełąd Geograficzny, Warszawa, XXXIX, 1967, t. str. 580), ko je zapisal, da je knjiga eden od izrazov »novega vala« v britanski geografiji. Gre za skupino »vnetih in sposobnih mladih ljudi«, ki sodi, da je geografija zaradi svoje tradicije in zatekanja v izolacijo zašla v slepo ulico, iz katere je treba iskati izhod v njeni matematizaciji in celo v razvijanju geometrijske tradicije v geografiji, ki sega še v starogrške čase. Pri tem gre za močan vpliv novih smeri ameriške geografije in hkrati za prizadevanje osvoboditi se čim bolj tradicije francoske geografske šole. Res so še posebno Haggettovi in Chorleyevi prispevki v knjigi skoz in skoz prepojeni z močnimi poudarki po potrebi »kvantifikacije« geografije, »modeli« kot metodološko sredstvo pa so močno postavljeni v ospredje. Kar zadeva francosko geografsko šolo, sicer ni nikjer kaj ostreje kritizirana kakor v uvodnem prispevku A. Wrigleya skupaj z vso »regionalno« in še posebej »pokrajinsko« koncepcijo geografije, ni pa verjetno naključje, da sta urednika v zaključnem poglavju, ko sta podčrtala, da seminar seveda ni mogel izkristalizirati kaj mnogo skupnih stališč, vendar poudarila, da je bila vsem sodelavcem razen vne (concern) za geografijo ona skupnih potez še ta, da ne verjamejo, da »bi morala biti najboljša geografija, podobno kakor najboljšo vino, ravno francoska in že zdavnaj dozorela« (str. 358).

Vsekakor po tej knjigi ne bi mogli sklepati, da bi šla cambriška šola pod vodstvom Haggetta in Chorleya glede enostranske usmerjenosti k matematiziranim metodam v geografiji tako daleč, kakor je šel Bunge. Saj se v njej celo izrecno poudarja, da kvantitativna tehnika geografiji ni cilj, temveč sredstvo in to samo eno izmed sredstev, ki se enakopravno postavlja ob stran dosedanjim sredstvom »klasične« ter »regionalne« koncepcije, jih izpopolnjuje ter jim stopnjuje tehtnost (str. 17). Svetozar Ilšič

Peter Haggett, *Locational Analysis in Human Geography*. London, Edward Arnold (Publishers) LTD, first published 1965, reprinted 1966. Strani 326.

Bolj kakor kolektivna publikacija cambriške šole, o kateri poročamo zgoraj, je Haggettova knjiga, napisana od glavnega ideologa omenjene šole, čista apologija izrazite in dokaj skrajne »matematizacijske« usmerjenosti v geografiji. To nam pokaže že površno listanje po knjigi, pri katerem nam že v ilustracijah sili pred oči dolga vrsta abstraktno zasnovanih in geometrijsko oblikovanih modelov. Isto se vidi tudi že iz pregleda naslovov poglavij in podpoglavij, kjer prevladujejo izrazi iz matematične in sorodnih sfer, kakor modeli, gibanje in razdalja, omrežje, gostotni vzorec, vozlišče, površine in gradienti, poizkusi (*testing*) in šele na koncu iz vsega tega zgrajena opredelitev regije (*region-building*)*.

* Se bolj je ta smer očitna v zajetni knjigi, ki nam je prišla v roke, ko je bilo to poročilo že pripravljeno za tisk: *Models in Geography. The second Madingley Lectures*. Edited by R. J. Chorley — P. Haggett. Methuen, London 1967. Strani 816.

Posebno značilen je že predgovor h knjigi. Tam se poudarja, kako je po Löschevi smrti v dvajsetih letih nastala v razvoju nauka o lokaciji na žalost vrzel, ki pa so jo kmalu zapolnili ameriški ekonomisti z Isardom na čelu, ameriški geografi z Garrisonom in Berryjem ter Hägerstrandova šola na Svedskem. To pa je bilo vzpodbudno in hkrati vznemirljivo tudi za britanske geografe. Vzpodbudno, ker je obljubljalo, da »vdihne življenje v tradicionalno *human geography*, ki je — z redkimi izjemami — ostala zvesta konservativni regionalni smeri ali pa se je cepila v zmedene podpanoge kakršne so »geografija virov« ali »medikalna geografija« (str. V). Vznemirljivo pa zaradi naraščajoče uporabe matematičnih metod z raznimi »neudomačenimi in nedobrodošlimi neznankami« (str. V). Haggett se pri vsem tem zaveda nenavadnosti preenostranske nadomestitve kvalitativne analize s kvantitativno. Misli pa, da »če bo zgodovinar geografije gledal na šestdeseta leta kot desetletje matematične ekstravagance, se bomo lahko potolažili s spoznanjem, da so vse prirodoslovne in družbene vede brez izjeme šle ali gredo skozi takšno fazo; študentje, ki diplomirajo v tem desetletju, se morajo zavedati tako možnosti kakor nevarnosti te usmerjenosti« (str. 1).

Tem manj nas seveda preseneča, da je ravno ob knjigi, o kateri poročamo, cambriška šola doživela največ kritičnih pripomb. Tudi nas ne prese- neča, da so prišle povečini od strani francoskih geografov. Tako je npr. P. Claval v svoji oceni Haggettove knjige (v »Revue de Géographie de l'Est«, Année 1967, No 1—2, str. 252—254) v zvezi z usmeritvijo cambriške šole izrazil svoje mišljenje, da so teoretične in kvantitativne metode te vrste, s pogosto »izmišljenimi« modeli, včasih brez potrebe rafinirane in težke ter da vzbujajo pogosto vtis, da je »nekateri kolege zajela strast za igro s čistim matematičnim raziskovanjem ter da so zato prikazi rezultatov njihovega dela nepotrebno učeni« (*savantes*).

Vsekakor gre za problematiko, ob kakršni se nujno pojavljajo skrajna in enostranska stališča. Zdi se mi, da je prava pot tudi tokrat neke v sredi: brez z modernih računskih, kvantitativnih metod vsekakor tudi v geografiji, še posebno zaradi njene kompleksnosti, ne bo šlo; s a m o z njimi, brez te- renskega dela (opazovanja, kartiranja, anketiranja) in drugih udomačenih, tudi kvalitativnih raziskovalnih metod pa tudi ne, zlasti če ne bi radi prezrli tisočero individualnih potez, ki jih vključuje realna geografska stvarnost

Svetozar Hlešič

Teoretske osnove preučevanja pokrajine v Nemški demokratični republiki

Ernst Neef, *Die theoretischen Grundlagen der Landschaftslehre*. VEB Hermann Haack, Geographisch-Kartographische Anstalt Gotha/Leipzig 1967. 152 strani.

Med geografi socialističnih dežel, kjer se tudi geografska znanost močno naslanja na teoretske osnove marksistične filozofije, je poleg V. A. Anučina brez dvoma E. Neef tisti, ki se najdosledneje in najtehtneje pogloblja v te- retske probleme geografije v pravilnem prepričanju, da geografija lahko obdrži svoje mesto v sodobnem sistemu znanosti samo, če si jasno zgradi svoje teoretske temelje. Neefova prizadevanja v tej smeri poznamo že iz nje- govih dosedanjih del, v knjigi, o kateri poročamo, pa jih je avtor strnil v sin- tetsko podobo svojih pogledov. Vsem, ki smo že dolgo prepričani o potrebi razčiščevanja teoretskih osnov naše znanosti in smo skušali k njemu prispe- vati, je Neefovo delo s svojo široko razgledanostjo po obsežnih področjih sodobne znanosti in znanstvenih metod v krepko pomoč, pa tudi v dragoceno zadoščenje, saj je v njem prepričljivo argumentirana teza o enotnosti pred- meta geografije, ki je lahko samo kompleksna geografska stvarnost, prihajajoča do izraza v »pokrajini« (*Landschaft*), tistem konkretnem delu zemelj- skega površja, ki ga označuje enotna notranja struktura in zunanja fiziogno- mija. V slepih ulicah, v katerih se geografi le prepogosto gubimo, se marsikdo med nami tudi v vsem obsegu želi pridružiti avtorjevemu, že v uvodnih besedah izraženemu prepričanju, da »ravno preučevanje pokrajine na ekološki

osnovi skriva v sebi možnosti, da se odpro nova pota, da se razširita obseg in dognanost znanstvenih spoznanj in s tem pospeši tako razvoj kakor koristna uporaba naše znanosti.

Knjiga, ki nas preseneča z bogastvom in jasnostjo avtorjevih razglabljanj in sklepanj, pri tem pa včasih malo utruja s prezapletenimi formulacijami, obsega dva dela. V prvem razglablja avtor o predmetu »pokrajinske vede«, se pravi o pokrajinski stvarnosti (*Die Realität der Landschaft*), v drugem pa o metodoloških vprašanjih.

V prvem delu razvija avtor najprej svoje poglede na to, kar imenuje »geosfersko« in »pokrajinsko« razvrstitev, se ustavi obširneje pri tem, kar imenuje »aksiomatične osnove« geografije (predvsem t.i. »planetarni aksiom«, »pokrajinski aksiom« in »korološki aksiom«, pa pravilo geografskega »kontinuum«, pravilo geografskih »meja«, pravilo geografske »stvari« itd.), zatem pri pojmu in opredelitvi pokrajine na sploh, kjer ga zanima predvsem razmerje med »fiziognomičnim« in »strukturalnim«, pa med »individualnim« in »tipičnim« v pokrajini. V drugem delu knjige se obrne avtor k metodološkim problemom. Tu govori najprej o splošni raziskovalni problematiki (raziskovanje pokrajine kot »Compositum« in kot »kompleks«), o oblikah in problemih vzročnosti (naravnih, bioloških, družbenih zakonitostih, o prepletanju oblik vzročnosti, o prirodoslovnem in družboslovnem aspektu, o elementarni in kompleksni analizi), o tem, kako je treba in mogoče pri tem obvladati raznolikost geografske stvarnosti (s posebnim poudarkom na tipoloških metodah), o upoštevanju časovnega pogleda v geografiji (dinamika, persistenca, geneza, ritmika, posebej še položaj historične geografije), o geografski primerjavi, ki naj v preučevanju pokrajine nadomešča neizvedljivi eksperiment, o problemih geografske sinteze in na koncu še o metodoloških problemih geografskega prikazovanja, predvsem o problemu neobhodne, pa včasih pravo kompleksno stvarnost zamegljujoče sheme, tako v »občci« kakor v regionalni geografiji.

Ker je seveda tu nemogoče kakor koli podrobneje reproducirati avtorjeva izvajanja, velja samo svetovati tudi vsakemu našemu geografu, ki mu ni vseeno, kaj je geografija, da vzame to knjigo v roke. Tu naj nanizam samo nekaj najznačilnejših in morda najbistvenejših stališč, ki so raztresena po različnih poglavjih knjige. Tako se npr. Neef povsem pridružuje stališču, da geografskega okolja nikakor ne gre istovetiti z nekako fikcijo čiste prirodne pokrajine ali »prapokrajine«, zakaj vanj neizogibno sodi tudi zgodovinsko in družbeno pogojena »socio-sfera« (str. 11—17). V poglavju o pokrajinskem »aksiomu« nas prepriča formulacija, da so »na vsaki točki zemeljskega površja elementi, komponente in faktorji geografske substance v mnogoterih medsebojnih, zakonito pogojenih razmerjih in vzajemnih »učinkovanjih«. Na tem »pokrajinskem« aksiomu sloni obstoj geografije kot znanosti. Vsako izoliranje katerega koli posameznega pokrajinskega elementa iz njegove pove-zave z drugimi nas oddalji od geografske stvarnosti (str. 22). Ko govori o aksiomatskem značaju predstave o pokrajini, se zlahka pridružimo njegovemu stališču o tem, da je vsak konkretni del geosfere individualnost in da nam je zato tipologija samo sredstvo, da se znajdemo v nepreglednosti individualnih pojavov, ne pa namen ali celo predmet preučevanja. Prav tako se mu lahko pridružimo pri zavračanju stališča, da je fiziognomični aspekt neznanstven in zato odveč; nasprotno, z njim vred smo prepričani, da v geografski stvarnosti ni mogoče ločiti fiziognomije od vsebine (str. 51—52). V metodološkem delu knjige se bo marsikdo od nas pridružil dvomom, ali so očitki »neeksaktnosti geografiji upravičeni in ali ni morda več ali manj navidezna eksaktnost analize izoliranih elementov pogosto celo samoprevara, ki ni vedno v skladu s kompleksno geografsko stvarnostjo« (str. 39—40).

Še posebno utrjuje teoretsko zasidranost geografije stališče, da ne gre *a priori* zavračati medsebojnega prepletanja dogajanj z različnimi (prirodnimi, družbenimi) zakonitostmi na istem prostoru, narobe, da je ravno tu težišče realno zastavljene problematike (str. 57). Značilna mostova med »prirodno« in »ekonomsko« geografijo pomenita transpozicija čisto naravoslovnih vrednosti elementov prirodnega okolja v »ekonomske vrednosti«, pa tehnika, ki

je temelj vseh proizvodnih procesov, pri tem pa nič drugega kakor naravoslovje, aplicirano z vidika gospodarske učinkovitosti (str. 56—57). Posebno dragocena so nadalje avtorjeva izvajanja o važnosti »individualnih« (včasih vsaj navidezno »slučajnih«) potez v geografski stvarnosti (str. 88—90), pa o upoštevanju časa v geografski analizi, ne samo časa v smislu razvoja, temveč tudi npr. časa, potrebnega za premagovanje razdalj in vložitev energije (str. 91—92); to nas spominja na ideje, ki jih je še v 19. stol. razvil J. H. Thünen v delu »Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie« (I.—III., 1826—1865), pa na razmeroma redka opozorila te vrste v sodobni gospodarski geografiji (pri nas npr. v Malovrhovi študiji o gospodarsko-prostorski strukturi individualnih kmetijskih obratov v Sloveniji, objavljeni v »Geografskem vestniku« 1965). Pridružiti se velja tudi Neefovemu mnenju, da je zgodovinsko-geografska ali morda boljše genetsko-geografska smer v vseh geografskih preučevanjih neogibno potrebno načelo mišljenja (str. 104). Močno nas pritegnejo avtorjeva stališča v zaključnem poglavju o vprašanih geografske sinteze, ki podčrtavajo, da je sicer tudi v geografiji analitsko delo nujno potrebno in zelo obsežno, da pa lahko predmet geografije izčrpa samo sinteza, zato je v naši vedi nujno potrebna skupna igra analitskega dela in sinteze, v njej mora biti vsak analitski korak, ki nas vodi v stran od celote, kompenziran z ustreznim sintetskim korakom (str. 127). Zato tudi avtor ne soglašajo čisto z »logičnim sistemom geografije«, kakor sta ga shematizirala H. Bobek in J. Schmithüsen (Bobek — Schmithüsen, Die Landschaft im logischen System der Geographie, Erdkunde, Archiv für wissenschaftliche Geographie, Bd. III., str. 112—120, Bonn 1949. — H. Bobek, Gedanken über das logische System der Geographie, Mitt. Geogr. Ges. Wien Bd. 99, 1957, str. 122—145). Sodi, da je njihov horizontalni »plastoviti« model integracijskih oblik v geografiji, v katerem so sestavine geografske stvarnosti razvrščene od »osnovne«, neorganske plasti navzgor, shema, ki ima preveč analitski značaj. Prednost daje navpičnemu, »palisadam podobnemu« modelu, v katerem so anorganska, biološka in družbena sfera stalno in istočasno v medsebojnem součinkovanju (str. 129).

Zaključim naj poročilo še z besedami iz avtorjevih zaključnih izvajanj (str. 142): »Sodelovanje preučevanj t. im. geografskih snovnih sistemov v okviru velike skupine geografskih ved je v znanstvenem razvoju zadnjih desetletij pod vplivom specializacije močno opešalo. Praktične potrebe, se pravi naraščajoči pomen snovne izmenjave med naravo in družbo v toku tehnične revolucije, pa silijo k temu, da aktiviramo zanemarjeno raziskovanje geografskih snovnih sistemov v njihovi realni kompleksnosti. Da pa usvarimo za ta pomembna praktična vprašanja raziskovalne osnove, je teorija pokrajine prvi pogoj«. Podpisanemu se zdi, da je s tem ponovno točno opredeljen ne samo predmet geografije, temveč tudi delovno področje t. i. aplicirane geografije. Svetozar Ilešič

Landschaftsforschung. Beiträge zur Theorie und Anwendung. Neef-Festschrift, herausgegeben von Dr. H. Barthel. VEB Hermann Haack, Geographisch-kartographische Anstalt, Gotha/Leipzig 1968. 279 strani.

Kako krepko je E. Neef med geografi NDR začrtal teoretsko pot geografije, ki jo je razložil v svoji knjigi, o kateri smo poročali zgoraj, dokazuje zbornik razprav, ki so mu ga ob njegovi šestdesetletnici posvetili njegovi prijatelji in učenci. Skozi vse, v tem zborniku zbrane študije se vleče rdeča nit Neefovih idej o »pokrajini« v najširšem in najglobljem pomenu besede ter o »pokrajinsko-ekološkem« značaju geografskih raziskovanj.

V prvi razpravi z naslovom »Historische Prinzipien in der geographischen Raumforschung« nam E. Lehmann predstavlja svoje nazore o zgodovinskih načelih v geografskem raziskovanju prostora, ki jih ilustrira s primeri iz Mehike. Značilno je, da pri tem precej govori o »geografskem okolju« kot zgodovinski kategoriji ter da poskuša razlikovati »zgodovinsko geografijo«, ki naj bi ji bil predmet prirodni in gospodarski prostor kot rezultat zgodovinskega razvoja in »geografsko zgodovino«, ki naj bi preučevala zgodovinsko

dogajanje v geografskem okolju. — V razpravi H. Richterja »Beitrag zum Modell des Geokomplexes« gre za poizkus razvrstiti elemente pokrajinsko-ekološkega raziskovanja v model s posameznimi kategorijami. Model kot metodološko sredstvo, čisto v smislu Neefovih teoretskih smernic, je tudi predmet razprave K. Herza (»Grossmassstäbliche und kleinmassstäbliche Landschaftsanalyse im Spiegel eines Modells«).

Siedi nekaj razprav, ki skušajo uveljaviti načela Neefove šole v konkretnih regionalnih raziskavah, deloma tudi na specialnem pedološkem ali klimatološkem področju: G. Haase, »Pedon und Pedotop- Bemerkungen zu Grundfragen der regionalen Bodengeographie«. — H. Hurbich und R. Schmidt, »Der Vergleich landschaftsökologischen Typen des nord-sächsischen Flachlandes und ein Vorschlag zu ihrer Klassifikation«. — A. Bernhardt, »Beispiel einer Standortkarte im Masstab 1 : 25.000 und die Möglichkeit ihrer Auswertung für die agrarische Praxis«. — H. Barthel, »Zur Frage der landschaftsökologischen Erkundung in den Braunkohle-revieren unter besonderer Berücksichtigung der Grundwassererneuerung in den Kippflächen«. — M. Thomas — Lauckner und R. Spengler, »Der Einfluss der Böden auf die Grundwasserneubildung im Parthegebiet«. — G. Andreas, »Geländebedingte Kaltluftverteilung in Strahlungsnächten im Elbsansteingebirge — eine Diskussion der Methode von Schuepp und Uhlig.« Posebno pozornost zasluži študija E. Hartscha (»Gedanken zur Frage der Bewertung des landschaftlichen Erholungspotentials«), saj je skoraj prvi poizkus, da se v gospodarski geografiji, kjer je danes močno v ospredju gospodarsko vrednotenje prirodnih pogojev, poskusi ovrednotiti tudi rekreacijski potencial pokrajine — v času razmaha turistične geografije vsekakor zelo hvalevredna pobuda. Problematike centralnih krajev se dotika razprava G. Kinda (»Modellvorstellungen der Entwicklung von Zentralortssystemen«), vprašanja razmestitve drobne industrije po mestih študija D. Scholza (»Standortfragen und Entwicklungsprobleme der Leipziger Kleinindustrie«). Zbornik zaključujeta dva prispevka kartografske vsebine (W. Stams, Die Bedeutung vollständiger Netze topographischer Elemente für die Landeskenntnis in H. Kugler, »Einheitliche Gestaltungsprinzipien und Generalisierungswege bei der Schaffung geomorphologischer Karten verschiedener Masstabe«).

Svetozar Ilešič

Nekaj novosti iz poljske geografske književnosti

Przegląd Geograficzny (XXXIX, 1967, 1) ob šestdesetletnici prof. St. Leszczyckiego. V maju 1967 je praznoval 60-letnico prof. Stanisław Leszczycki, direktor Inštituta za geografijo Poljske akademije znanosti in »ustvarjalec poljske geografske šole«, kakor ga označuje publikacija, o kateri poročamo in ki je posvečena temu znamenitemu jubileju. Tudi slovenski geografi naj porabimo to priliko, da temu nad vse vidnemu organizatorju geografskega dela ne samo na Poljskem, temveč tudi v vseh socialističnih državah in v vsem svetu, podpredsedniku Mednarodne geografske unije in našem dobremu prijatelju, ob njegovem jubileju najiskreneje čestitamo in mu samo želimo, da bi še dolgo uspešno vršil svojo, tudi za nas tako dragoceno misijo.

V zajetnem zvezku »Przegląd«, ki je izšel ob tej priliki, so na uvodnem mestu besede enega od seniorjev poljske geografije A. Zierhofferja ter oris jubilarčevega dela izpod peresa dveh mlajših, najtesnejših njegovih sodelavcev A. Kuklińskiego in A. Wróbla. Nato pa sledi cela vrsta prispevkov, povečini metodološkega značaja. Tako načenja J. Kostrowicki vprašanje specializacije in integracije v ekonomski geografiji. K. Dziewoński obravnava teorijo ekonomske regije, B. Rychłowski pa njeno strukturo. Tudi A. Wróbel obravnava pojem (ekonomske) regije in regionalno metodo. Sledi še dolga vrsta prispevkov o metodologiji družbene geografije. Konstruiranje teorije v ekonomski geografiji obravnava R. Domański, vlogo in značaj teoretskih raziskav v ekonomski geografiji Zb. Chojnicki in A. Wróbel, matematične modele v ekonomski geografiji Zb. Chojnicki, opredelitev homogenih regij z mnogofaktorsko analizo Tereza

Czyż, mere in karte koncentracije v ekonomski geografiji K. Bromek, probleme koncentracije prebivalstva v evropskih socialističnih deželah L. Kosiński in A. Wojciechowska, raziskovanja procesov regionalnega razvoja in problem regionalne statistike pa B. Winiański. V rubriki »Diskusija« je objavil A. Kukliński prispevek o problematiki regionalnega ekonomskega razvoja v geografskih raziskavah, v katerem se dotika tudi vprašanja dosedanjega in perspektivnega »konflikta« med specializacijo in integracijskimi tendencami v ekonomski geografiji. Končno prispeva k nad vse aktualnemu teoretsko-metodološkemu značaju tega zvezka revije še poročilo o splošnopolski konferenci o metodološko-teoretičnih vprašanjih v ekonomski geografiji, ki je bila aprila 1966 v Jablonni pri Varšavi (avtor poročila M. Jerczyński).

Skozi večino zgoraj navedenih teoretsko-metodoloških prispevkov se vlečejo kot rdeča nit trije problemi, ki zadevajo v živo meso današnje geografije: problem integracije geografije, problem njene matematizacije in problem njene aplikacije. Naj opozorim, da sem se vsebine nekaterih od teh prispevkov v luči treh navedenih problemov podrobno dotaknil v članku »Metodološki problemi sodobne geografije«, ki je izšel v »Glasniku« Srpskega geografskega Društva XLVIII, 1 (1968). S. Plešič

Zarys geografii ekonomicznej Polski. Praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Leszczyckiego i Leszka Kosińskiego. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, strani 238.

Doslej smo od priročnikov o gospodarski geografiji Poljske poznali le kolektivno delo »Geografia gospodarstwa Polski«, ki je izšla l. 1959 pod redakcijo St. Berezowskega. Ker pa je od tedaj preteklo že precej let, nam je novi priročnik, ki je sicer skromnejši po obsegu, ne pa po vsebini, tem bolj dobrodošel. V njem je poglavje o geografskem položaju Poljske napisal St. Leszczycki (z zelo umestnim razlikovanjem med matematičnim, fizično-geografskim in političnim položajem). V poglavju o prirodnih pogojih in bogastvih nam je J. Kostrowicki v močno skrajšani obliki ponovno podal podobo, ki jo poznamo že iz njegovega obsežnejšega dela »Środowisko geograficzne Polski«. Prispevek L. Kosińskiego o glavnih prebivalstvenih vprašanjih je prav tako zgoščena sinteza dosedanjih avtorjevih specialnih preučevanj in zato tem dragocenejši, kar prav tako velja za poglavje o urbanizacijskih procesih izpod peresa glavnega poljskega preučevalca teh procesov K. Dziewońskiego. St. Misztal nam je plastično predstavil razvoj in prostorsko strukturo industrije na Poljskem. J. Kostrowicki pa probleme geografije kmetijstva, kjer nam ni treba še posebej poudarjati, kako je bil ravno on za to najbolj poklican. Poglavje o prometu je napisal prav tako geograf — specialist za to vejo gospodarskega življenja (T. Lijski), medtem ko najdemo v članku St. Leszczyckega o prostorski strukturi narodnega gospodarstva zgoščeno podane rezultate samostojnega, podrobnejše že drugje predstavljenega raziskovanja na temelju primerjave podatkov o stalnem narodnem bogastvu, o ustvarjenem in razdeljenem narodnem dohodku, o ravni narodnega gospodarstva in o stopnji življenjske ravni. Knjigo zaključuje še poglavje o povezanosti poljskega gospodarstva z inozemstvom izpod peresa St. Raczkowskega. S. Plešič

Województwo Białostockie. Monografia geograficzno-gospodarstwa. Pod kierunkiem i redakcją prof. dr. Jerzego Kostrowickiego. Instytut geografii PAN w Warszawie — Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku. Lublin 1967, strani 648.

Ta zajetna in bogata regionalna monografija je končni rezultat že pred desetletjem zasnovane sistematsko organizirane regionalne raziskovalne akcije bialostoškega vojvodstva kot tipično nerazvitega področja Poljske, o

kateri smo poročali že v GV XXIX—XXX, 1957/58 str. 185. Vodja te kolektivne akcije in urednik prav tako kolektivne monografije, prof. J. Kostrowicki, je sicer pred kratkim (*Przegląd Geograficzny*, XXXIX, 1967, 1, str. 26) dal duška svojemu pesimizmu glede podobnih del. Omenil je, da je bil svoj čas njihov zagovornik, da pa se je njegovo navdušenje ohladilo. Zakaj pri takem delu naj bi bila stopnja integracije odvisna v glavnem od avtoritete, energije in kompetentnosti redaktorja in imela predvsem organizacijski značaj. Naj podčrtam, da monografija o bialostoškem vojvodstvu izrazito demantira ta pesimizem njegovega redaktorja. Čeprav so v knjigi napisali posamezna poglavja različni avtorji-specialisti (W. Kusiński uvodno poglavje o položaju in zgodovinskem razvoju, L. Kosiński poglavji o prebivalstvu in naseljih, W. Biegajło o kmetijstvu, H. Piskorz-Skocka in J. Kostrowicki o gozdarstvu, lovstvu in ribištvu, S. Misztal o industriji, T. Lijewski o prometu in turizmu ter na kraju še J. Kostrowicki o ekonomski regionalizaciji in perspektivah razvoja), monografija ni samo »organizacijsko« povezana v enoto, temveč dokaj enotno izklesana na temelju enotnega koncepta. Zeleti je samo, da bi s svojimi delovnimi pogoji vred doživela čim več posnemalcev ne samo na Poljskem, temveč tudi marsikje drugod. Če pri tem lahko soodloča »avtoriteta, kompetentnost in energija« redaktorja, ne velja pozabiti, da je morda ravno v tem življenjska naloga prominentnejših geografov. S. Ilešič

Kazimierz Dziewoński, Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Instytut Geografii PAN, Prace Geograficzne, nr. 63, Warszawa 1967. Strani 135.

Prof. Dziewoński, ki ga med poljskimi ekonomskimi geografi odlikuje nenavadno široka razgledanost po ekonomiki, tesno prepletena z razgledanostjo po filozofiji in matematiki, skuša v tej svojevrstni, s to razgledanostjo na široko prepoznani knjigi močno samoniklo analizirati razvoj teoretičnih pogledov na t.i. ekonomsko bazo in na funkcijsko strukturo mest. Pri tem navezuje kar na *Sombarta* in njegovo delitev mestnega prebivalstva na tisto, ki si samo z gospodarskimi viri zunaj mestnega ozemlja pridobiva življenjske vire in zato ustvarja mesta (*Städtebildner*) in tisto, ki pride pozneje zraven s sekundarnimi uslugami in dejavnostmi in napolnjuje mesto (*Städtefüller*). Dziewoński skuša za to uveljaviti izraza »eksogenično« in »endogenično« prebivalstvo. Oboje skupaj bi nekako označevali kot »ekonomično bazo mesta«, kar nas pripelje do obravnavanja mesta kot ekonomske regije, ki je vsebina drugega dela knjige. Vsa ta koncepcija bi imela po avtorjevem mišljenju veliko prednost pred koncepcijo »centralnih krajev«, ker je elastičnejša in manj enostranska, se pa z njo sijajno dopolnjuje.

Studija kaže nedvomno veliko avtorjevo erudicijo. Marsikdo pa bo imel pomisleke zoper pretirano zapletenost, nejasnost in neplastičnost izražanj ter zoper težnjo za novo, prezapleteno terminologijo; ali sta npr. izraza »eksogenično« in »endogenično« res umestnejša in nazornejša od izrazov »mestotvornost« in »mestosluznost«? Tudi sicer se ob stopnjevanem teoretiziranju in matematičnem shematiziranju v te vrste obravnavanju prostorskih problemov človek nehotе vpraša, ali se s tem ne oddaljujemo preveč od konkretne materialne prostorske stvarnosti, ki je vidna in otipljiva in zato osnovno izhodišče geografskih opazovanj. S. Ilešič

Kazimierz Dziewoński, Leszek Kościński, Rozwój i rozmieszczenie ludności Polski w XX. wieku. Ludność Polski współczesnej, pod redakcją Edwarda Strzeleckiego, tom I. Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1967. Strani 314.

L. Kosiński, ki se že dolga leta ukvarja s prebivalstveno geografijo Poljske, in K. Dziewoński, ki ga zanima prav tako že dolgo zlasti urbanizacijska stran populacijskih procesov, sta v tem delu izčrpno obdelala spremembe v

razporeditvi prebivalstva na ozemlju današnje Poljske od l. 1900 dalje. Delo, ki ga je kot prvo knjigo širše zasnovane serije, pri kateri bodo sodelovali tudi urbanisti in sociologi, pripravil oddelek za demogeografijo v Inštitutu za geografijo Poljske akademije znanosti za *Komitej przestrzennego zagospodarowania kraju* Polskiej Akademii Nauk in ki se zaključuje tudi s perspektivnimi pogledi, nam lepo pokaže, kako uspešno poljski geografi sodelujejo pri teoretičnih osnovah prostorskega planiranja in kako važna je njihova vloga pri tem. Skoraj polovico knjige obsega v tabele razvrščeno statistično gradivo. S. Ilešić

Zbigniew Wisocki, Próba typologii i systematyki geograficznej struktury gospodarstwa narodowego na przykladzie Polski. Prace Wrocławskiego towarzystwa naukowego, Seria B, Nr. 126, Wrocław 1966. Strani 110.

Studija, močno originalna po zasnovi in metodi, je eden od tipičnih poskusov skrajne matematizacije gospodarske geografije. Avtor že v uvodu navaja, kako ga je kot dolgoletnega delavca pri planiranju mitilo, da se geografija ne more prebiti čez presplošne temeljne označbe gospodarskogeografske tipologije, kakor so npr. »industrijsko«, »agrarno« ali »mešanogospodarsko« področje. Zato si je poskušal zgraditi novo, na moderni matematični statistiki zgrajeno metodo in jo preizkusiti pri analizi teritorialnega grupiranja gospodarskih pojavov na Poljskem. Uporabil je dve statistični metodi: za ugotovitev teritorialnega grupiranja ekonomskega življenja t. i. metodo referenčnih točk (*the method of reference points*) in za njihovo tipologijo t. i. Wankejevo metodo mnogostranske stohastične korelacije (*method of stochastic multiple correlation*). Pri tem si je izbral tehle pet pokazalcev: a) indeks socialne in kmetijske strukture podeželskih področij (vključujoč odstotek prebivalstva, živečega na kmetijah in aktivnega v kmetijstvu, odstotek članov kmečkih družin, ki delajo izven kmetijstva, in odstotek ostalih potrošnikov, ki žive na kmetijah); b) indeks intenzivnosti kmetijstva (sloneč na odstotku kmetijske zemlje, odstotku žitnih rastlin na kmetijskih površinah, intenzivnostnem koeficientu posameznih kmetijskih panog in številu živine na 100 ha izkoriščene zemlje); c) indeks obsega domačega trga (vključujoč razmerje med številom prebivalstva, površino ter koeficient med mestnim in kmetijskim prebivalstvom); d) indeks industrializacije (sloneč na podatkih o razmerju med inštalirano električno energijo in številom prebivalstva ter o zaposlenosti v industriji in trgovini, vse v razmerju do površine) in e) indeks gostote prometnega omrežja (sloneč na podatkih o dolžini železnice in cest ter o površini). Po referenčni metodi je najprej ugotovil dva tipična kompleksa z največjo frekvenco povezave posameznih pojavnih kategorij, od katerih je kompleks A značilen za ekonomsko slabo razvita področja na Poljskem, kompleks U pa za visoko razvita, predvsem industrijska. Na osnovi tega si je kot glavno, originalno metodološko sredstvo svoje študije zamislil t. i. *z o e k o n o m e*, črte, ki vežejo kraje z istim, manjšim ali večjim odstotkom podobnosti gospodarski strukturi tipa U, ter jih upodobil na karti.

Težišče študije je na metodološki strani, ki kaže veliko avtorjevo razgledanost po kvantitativnih metodah, spretnost v njihovi uporabi, pa tudi globoko zaverovanost vanje. S te strani študija imponira. Toda tudi če pustimo ob strani običajne pomisleke, koliko takšna stopnja matematizacije v geografiji ne vodi preveč k teoretiziranju in shematiziranju in pri tem ne prezre marsikaterih važnih faktorjev (prirodnega okolja, zgodovine, tradicije, psihologije itd.), bi nas metoda o svoji absolutni superiornosti nad dosedanjimi prepričala le po svojih podrobnih rezultatih na konkretnih tleh, v konkretnem primeru na Poljskem. Wisocki se v svoji študiji, kjer mu je bil glavni cilj izgradnja metode, ni v to podrobneje spuščal. Po tem, kar nam je pa vendar predočil (npr. splošno padanje gospodarske razvitosti od t. i. Poljske A na zahodu proti Poljski B na zahodu in podobno), pa zaenkrat ne najdemo ničesar, česar ne bi po manj zapletenih poteh že doslej ugotovile enostavnejše statistične in kartografske ter druge analitične metode.

Svetozar Ilešić

Dve geografski knjigi o dveh srednjeevropskih glavnih mestih

Ctibor Votrubec, Praha, zeměpis velkoměsta. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1965. Strani 242.

Doc. Votrubec nam je s to knjigo pripravil zelo plastično in zanimivo sintetsko podobo o razvoju ter o današnji strukturi in problemih češke prestolnice. Knjiga nima ambicije samostojne znanstveno-študijske mestnogeografske monografije, temveč strokovno tehtno napisane, pa vendar tudi širšemu krogu bralcev dostopne vsestranske geografske monografije. To pa ne pomeni, da gre za enostavno kompilacijo: zakaj avtor se je zares potrudil, da je za marsikatero poglavje samostojno obdelal razpoložljivo gradivo, ga osvetlil v razvojni in funkcijski luči ter nam ga tudi grafično bogato ponazoril. Po uvodnih metodoloških pripombah in pregledu literature so v prvem delu knjige obravnavani pogoji razvoja Prage (lega, prirodno okolje, gradbeni, teritorialni in demografski razvoj), v drugem gospodarsko življenje (industrija, gradbeništvo, promet, oskrba s prehrano, stanovanjski fond, trgovinsko omrežje, storitve, uradne, kulturne in znanstvene funkcije, rekreacija), v tretjem pa avtor mesto obravnava po regijah, se pravi, po 10 mestnih okrajih. Sledi še zaključno poglavje o obmestju in vplivnem območju Prage ter kratka, pa zanimiva primerjava Prage z nekaterimi drugimi evropskimi velikimi mesti, predvsem z Dunajem, Budimpešto, Madridom in Rimom.

V pregledni in plastični sintezi nam Praga zaživi v vseh svojih razvojnih fazah od gotskih osnov in baročnega mesta Hradčanov, Višehrada, Male strane ter Starega in zgodovinskega »Novega« mesta do sodobne industrijske Prage, ki pošilja svoje močne tipalke zlasti proti severovzhodu. Zaživi pa tudi vsa ne ravno lahka urbanistična, še posebno prometno-ureditvena problematika, ki jo je ustvaril razvoj mesta z vsemi omenjenimi fazami in z mešanico vseh njihovih učinkov in to na svetu, ki že s svojo reliefno razgibanostjo ustvarja dokaj težav.

Votrubčeva knjiga idealno združuje elemente razvojno-genetske, fiziognomične, funkcijske in planerske analize mesta. Da sestava take zares geografske monografije o mestu ni lahka stvar, nam dokazuje dejstvo, da jo je doslej doživelo razmeroma malo večjih evropskih mest. Tudi nam lahko dobro služi za zgled. Svetozar Ilešič

Hans Bobek—Elisabeth Lichtenberger, Wien. Bauliche Gestalt und Entwicklung seit der Mitte des 19. Jahrhunderts. Verlag Herman Böhlau Nachg., Graz—Köln 1966. 594 strani.

Knjiga, ki vzbuja pozornost že zato, ker sta ji avtorja Hans Bobek, ki je že pred desetletji začel svojo plodovito, novih pobud in metod polno znanstveno pot s takrat kar revolucionarno mestnogeografsko študijo o Innsbrucku, in njegova dolgoletna sodelavka na Dunaju E. Lichtenbergerjeva, ki jo tudi že dobro poznamo po njenih tehtnih, poglobljenih in metodološko vedno novih, predvsem na terenskem delu in kartiranju slonečih študijah, ima povsem drug namen in značaj kot Votrubčeva knjiga o Pragi, o kateri smo poročali zgoraj. Pri njej ne gre za sistematično zasnovano, vsaj deloma predvsem kompilativno geografsko monografijo o Dunaju, temveč za študijo, ki se je izoblikovala na osnovi kartiranja zgradbene strukture Dunaja; to kartiranje sta avtorja izvedla v letih 1956—1960 v okviru študijskega dela katedre za kulturno geografijo na dunajski univerzi. Zato je v knjigi daleč v ospredju obravnavanje gradbenega razvoja mesta, še posebno od sredine 19. stoletja dalje, torej iz časa, ki je v glavnem ustvaril današnjo zgradbeno strukturo Dunaja in z njo zvezane urbanistične probleme. Avtorja seveda nista mogla iz svoje geografske kože in sta ta gradbeni razvoj nujno osvetlila v širšem okvirju demografskega, gospodarskega in družbenega dogajanja, tako da dobimo iz študije, čeprav so pravkar navedeni elementi razvoja obdelani samo v glavnih, preglednih potezah, vendarle nad vse zadovoljivo kompletno, raz-

vojnogeografsko podobo današnjega Dunaja. Razlika s Prago je še na drugi strani: čeprav sta si obe mesti v marsičem podobni, pa so vendar za Dunaj starejše, v srednjem veku zasnovane poteze neprimerno manj važne kot za Prago, avstro-ogrsko doba pa precej bolj. Največja pa je razlika v času med obema vojnama: medtem ko je Praga takrat zaživela kot glavno mesto nove svobodne republike, so bila Dunaju in njegovemu razvoju z razkrojem habsburške monarhije sunkovito izpodmaknjena tla, s čimer je bil postavljen pred probleme, pred kakršne ni bilo v tem času postavljeno nobeno drugo evropsko velenje.

Studijsko izhodišče knjige pomeni njen prvi del, ki podrobno obravnava *periode gradbenega razvoja Dunaja od srede 19. stoletja dalje*. Izhodišče periodizacije so seveda družbeno-razvojne faze kot glavni vzrok ustreznih faz, oziroma plasti v fiziognomično-zgradbeni strukturi mesta. Pri tem avtorja zasledujeta v vseh fazah razvoj posebej za vsakega od koncentričnih teritorialno-razvojnih pasov mestnega območja: za staro mesto (*Altstadt*, do današnjega Ringa, nastalega v 19. stol. na področju dotedanjih utrdb), za stara predmestja (*Vorstädte*), ki so se že tedaj razvijala največ ob starih cestah vpadnicah (nam najbolj znana in karakteristična je verjetno Maria-Hilferstrasse) in so razširila predmestno, danes že povsem mestno področje do nekdanjega zunanjega obroča nasipov (*Gürtel*), a so se njihova stara naselbinska območja še ohranila v omejitvi današnjih t.i. »notranjih«¹ mestnih okrajev, za pas ožjega obmestja ali predkrajev (*Vororte*), ki so danes v glavnem tudi že sklenjeno zazidani v mejah t.i. »zunanjih«² okrajev in končno za širše, še ne sklenjeno zazidano obmestje (študija uporablja zanj nam manj znani termin *Weichbild*).

Med zgradbeno-razvojnimi periodami obravnava študija starejše, katerih sledovi v današnji strukturi so le še sporadični (preoblikovanje gojskega meščanskega mesta v baročno rezidenco, dobo visokega baroka, dobo manufakture, nekako do leta 1840) samo na kratko kot uvod v obravnavanje glavnih, za današnjo strukturo pomembnih gradbenih razdobj: t.i. »ustanoviteljsko«³ razdobje (*Gründerzeit*, od 1840 do 1914), razdobje med obema vojnama (1918—1938) in medvojno ter povojno razdobje (1938—1962).

Razdobje t.i. *Gründerzeit*, ki bi ga lahko istovetili nekako z razdobjem »klasične«⁴ železniško-industrijske revolucije, je seveda za Dunaj, ki se je tedaj v polnem razcvitu oblikoval v dvamilijonsko glavno mesto obsežne monarhije, izredno pomembno. Avtorja sta ga zelo umestno razdelila še dalje, na tri razdobja. Prvo je bilo t.i. *Frühgründerzeit* (1840—1870): to je pravzaprav še bolj prehodna doba iz manufakturnega časa v čas liberalističnega kapitalizma, ki se prične uspešneje uveljavljati šele proti njenemu koncu, po letu 1848. Dokončno pa se uveljavi šele v naslednjem razdobju nekako po letu 1870, še posebno po svetovni razstavi leta 1873. V ta čas spadajo po eni strani dokončna izgradnja reprezentativnega Ringa, značilna gradnja dunajskih najemniških stanovanjskih hiš za srednji stan, na mestnem obrobju rast vilskih četrti, po drugi strani pa začetki industrijskih četrti, stopnjevana »citizacija«⁵ v mestnem jedru in ob vpadnicah nekdanjega »predmestnega«⁶ pasu in ne nazadnje regulacija Donave. To razdobje, ki je bilo za rast in strukturo »cesarskega«⁷ Dunaja nedvomno najpomembnejše, imenujeta avtorja *Hochgründerzeit* (1870—1890). Sledilo mu je tja do razpada monarhije razdobje t.i. *Spätgründerzeit*, v katerem se je »cesarsko«⁸ mesto dalje uspešno razvijalo, se teritorialno širilo, v starem zazidanem območju pa gradbeno krepko preoblikovalo in zaradi visokih cen zemljišča zlasti zgostevalo in rastlo v višino. To je doba viška kapitalističnega razdobja na Dunaju; za njo so že značilni začetki t.i. »municipalnega socializma«⁹ z velikopoteznim komunalnim urejevanjem. Medvojno razdobje (*Zwischenkriegszeit*, 1918—1938) pomeni seveda za Dunaj krepak korak nazaj. Za močno zmanjšano gradbeno dejavnost pa je kljub silnemu padcu števila prebivalstva značilna t.i. »socialna stanovanjska izgradnja«, ki naj bi odpomogla veliki stanovanjski stiski. Šele povojno razdobje (*Nachkriegszeit*) prinese Dunaju nekaj več impulzov, predvsem v smeri industrializacije, hkrati pa tudi sodobno urbanistično načrtovanje in njegove dokaj vidne gradbene uspehe.

V drugem delu knjige je gradivo, pridobljeno z analizo gradbenega razvoja, obdelano v celoti z vidika razmestitvenih faktorjev ter tipologije z azidave in izrabe tal, pri čemer so sistematično obdelani razvoj uličnega omrežja, tudi v zvezi s staro parcelacijo, rast mesta v višino, stanovanjska struktura in stanovanjski standard, javne zgradbe vseh vrst, industrijske zgradbe z metodološko nadvse zanimivim, a nelahkim pregledom razvoja od manufakturnih zgradb čez t. i. »dвориščne tovarne« (*Hinterhoffabrik*) in starejše velike tovarne do modernih železobetonskih »prtiličnih« (*Flachbau*) tovarn, vse v starejših fazah v značilni povezavi z železniškim oziroma kolodvorskim omrežjem ter na koncu druge oblike izrabe tal (skladišča, pokopališča, rekreacijske površine, pa značilne vrtnarsko-zelenjarske in druge polne »hišice« z različnimi prehodi v »weekendska« naselja).

Tretji del knjige strne vse obravnavano bogastvo zbrane in obdelane snovi v pregled mestnih regij Dunaja. Razen starega mestnega jedra, ki je danes povsem »citizirano«, obravnavata avtorja šest takih regij: a) za zahodno regijo, v vzhodju Dunajskega gozda je značilno prepletanje urbanizacije ob starih vpadnicah z nekdanjimi kmečkimi naselbinskimi ostanki ali s preostanki fevdalnih dvorcev in vil; b) za severozahodno regijo prepletanje s starimi vinogradniškimi naselji, pri tem pa dokajšnja prometna utesjenost in osamljenost; c) za jugozahodno regijo močno nakopičena industrija ob njeni osrednji osi (Tržaški cesti); d) za južno regijo pahljačasti razvoj v območju južne in vzhodne železnice; e) za jugovzhodno regijo ob stari poti na Ogrsko dokajšnji zastoj v razvoju in f) za vzhodno in severovzhodno regijo njena zelo mlada rast iz starejših področij ob Donavskem prekopu in Pratru do Donave in čez njo, kamor poleg starejših industrijskih tipalk Floridsdorfa rastejo nova naselja Donaustadta.

Na žalost je nemogoče v kratkem poročilu vsaj približno predstaviti vse vsebinsko in metodološko bogastvo te nad vse uspele študije. Služi naj za vzgled, kako se ne samo lahko, temveč kako se mora v zares zreli, ne ceneni geografski obravnavi mesta razvojna analiza tehtno vezati s perspektivno, fiziognomska s funkcijsko. Res je Dunaj tudi za evropska merila izjema, ki ima nadpoprečno veliko korenin v preteklosti in zato njegova analiza ne more mimo »historizmov«, če bi tudi hotela. Zdi se mi pa njegov primer dober metodološki »protistrup« proti vdoru po naravi sami močno »nehistorične« mestnogeografske in urbanistične metodologije iz Novega sveta k nam.

Pri tem pa študijo in Dunaju kljub temu lahko po pravici uvrstimo tudi med najtehtnejša dela t. i. »aplikativno-geografske« strani, kajpada ne tiste površne in cenene vrste. To nam dokazuje zaključno, nad vse zanimivo, čeprav kratko poglavje o stališču do koncepta dunajskega urbanističnega načrtovanja. Ravno v luči tehtno in podrobno obravnavanega gradbenega razvoja, kakor ga prinaša knjiga, se izluščijo trije osnovni, najtežji problemi urbanističnega planiranja na Dunaju. Prvi je prevelika gostota zazidanosti, druga je še vedno močna in nesmotrna pomešanost stanovanjske in industrijske funkcije tako v območjih še obstoječe t. i. »dвориščne« industrije kakor tudi v najstarejših industrijskih področjih poznega »ustanovitelskega« časa. Tretji problem pa je še vedno široki pas s premočno prevlado majhnih, tudi najmanjših stanovanj.

Naj še omenim, da to nad vse dragoceno študijo, ki je ne bi mogel dovolj priporočati vsem geografom, ki se ukvarjajo z večjimi mesti, obogatuje serija podrobnih, na terensko kartiranje oprtih kart zgradbene strukture in izrabe tal. Ni pa odveč, če omenim tudi, da jo dobro dopolnjujeta dva krajša prispevka E. Lichtenbergerjeve. Prvi jo dopolnjuje s praktičnega vidika borbe z neugodnimi posledicami gradbenega razvoja v 19. stoletju (*Entwicklungs- und Raumordnungsprobleme Wiens im 19. Jahrhundert*, *Forschungs- und Sitzungsberichte der Akademie für Raumforschung und Landesplanung*, Band XXXIX, *Historische Raumforschung* 6, Hannover 1967, str. 195–225). Drugi pa tehtno podčrtava vrednost kartiranja kot kulturnogeografske delovne metode in to ne samo v geografiji mest (*Die Kartierung als kultur-geographische Arbeits-methode*, *Mitt. Österr. Geogr. Ges.*, Band 109, H. I. – III, 1967, str. 308–357).

Svetozar Ilešič

Iz ostale tuje geografske književnosti

Robert Ganssen — Friedhelm Hadrich, Atlas zur Bodenkunde. Bibliographisches Institut Mannheim 1965, straní 85.

Bibliografski inštitut iz Mannheima si je zastavil nalogo, da izda pod naslovom »Meyers Grosser Physischer Weltatlas« zbirko osmih zvezkov, v katerih bi bila zajeta snov, ki jo obravnavajo posamezne veje fizične geografije. V okviru zbirke bi izšli tudi zvezki o geologiji, astronomiji in oceanografiji. Kot prvi del celotne zbirke je sedaj pred nami atlas o tleh, o prsti na svetu.

Med publikacijami, ki obravnavajo podobno tematiko, zavzema ta atlas dokaj vidno mesto. Do sedaj v literaturi še ni bila prikazana razprostranjenost tal po svetu na tak način, kot je v tem atlasu. Karte vseh celin so izdelane v isti projekciji in v istem merilu (1 : 25 milijonov), kar omogoča v največji možni meri primerjavo talnih tipov med njimi.

Atlas je razdeljen na dva dela. V prvem delu, ki obsega tekst in z njim dobro tretjino celotnega atlasta, avtorja v več poglavjih obravnavata problematiko prikazovanja tal na kartah. Za tem karakterizirata posamezne talne enote. Vse prsti razdelita v tri velike skupine: 1. zonalna tla, 2. azonalna in intrazonalna, 3. gorska tla. Vsak talni tip v teh skupinah je označen z istim simbolom kot na karti tako, da se lahko takoj poišče njegova označba v tekstu. V prvem delu je še obširen pregled literature in virov. Najprej so navedena dela, ki vsebujejo splošna vprašanja, nato pa dela, ki obravnavajo tla na vsaki celini posebej.

Drugi del je atlas v pravem pomenu besede, to je zbirka vrste kart in profilov. V tem delu je tudi obširna legenda h kartam v petih jezikih (v nemškem, angleškem, francoskem, ruskem in španskem). S to legendo sta avtorja uspela približati atlas širokemu krogu uporabnikov po celem svetu in dala tako rekoč petjezični slovar imen talnih enot. S tem sta avtorja precej prispevala k pomembnosti atlasta. Poleg prikaza talnih tipov po celinah je v atlasu še pregledna svetovna karta tal. V isti tehniki, kot so talni tipi ponazorjeni na kartah celin, je prikazana razporeditev prsti tudi v posameznih predelih Evrope in Azije. Tako npr. na Pirenejskem polotoku, v Skandinaviji. Srednji Evropi, v alpskih deželah, Ukrajini in v Jugovzhodni Aziji. Na nekaterih kartah so talni tipi upodobljeni samo z različnimi barvami brez simbolov. Tako so prikazana tla v Svici, v deželah Beneluksa, v pokrajini ob Renu, na Kitajskem, v osrednjem Iranu in v Kongu.

Poleg kart pa je zelo poučna tudi vrsta profilov in shem. Mnogi nam prikazujejo profile glavnih tipov tal na svetu. Posebno je pomembno, da so profili prikazani v povezavi z ostalimi geografskimi činitelji. Zelo nazorno zvezo med prstjo, matično kamenino, podnebjem, vegetacijo in talno vodo ter poljedelstvom vidimo na prečnem prerezu čez dolino Rena, Hochschwarzwald in Baar. Podobni prikazi so še na primerih iz Sovjetske zveze in Severne Amerike. Nazorno so tudi ponazorjeni tlotvorni procesi. Kot primer razvoja tal na rudistnih apnencih v Mediteranu je prikazana shema razvoja tal na Kozjaku pri Splitu. Kako se prsti spreminjajo z nadmorsko višino, je lepo vidno na profilu čez Kavkaz in na profilu severoseverovzhodnega pobočja Terskega Alatau. Poleg črno belih talnih profilov so v atlasu še barvni profili glavnih tipov tal (podzola, černo-zjoma, laterita, gleja, rendzine itd.).

Karte so kljub obilici talnih tipov zelo pregledne, zlasti to velja za karte celin. Profili in sheme so jasni in nam lepo ponazarjajo posamezne pojave. Vsakdo, ki bo vzel v roke atlas, bo odkril v njem mnogo zanimivega in poučnega; s tem bo dosežen eden od ciljev, ki sta si jih zastavila avtorja atlasta.

F. Lovrenčak

Vocabulaire géographique, Tome I. »Les formations végétales dans le monde«, uredil R. Clozier. La documentation française, Paris 1966.

Ko smo dobili v roke pred nedavnim tiskano knjigo Pierra Birota o tipih rasti na svetu, smo v njej pogrešali slikovno gradivo, ki bi dopolnilo vsebino. Te pomanjkljivosti se je zavedal tudi avtor knjige, zato je čitatelce že v uvodu opozoril na album posnetkov, ki prikazujejo posamezne tipe rasti na zemlji. Ta album je izšel kot prvi del v okviru zbirke »Vocabulaire géographique«, pod naslovom »Les formations végétales dans la monde«.

Ta geografski slovar v podobah je ponatis zbirke, ki je pod istim naslovom prvič izšla že leta 1955. Vendar je nova izdaja obsežnejša, kakor je bila prva. V tej izdaji je 42 fotografij (56 črno belih in 6 barvnih). Od teh je le 17 že bilo v izdaji iz leta 1955, 25 posnetkov (tudi vsi barvni) pa je novih.

Razporeditev in ureditev posnetkov, ki jo je opravil R. Clozier, je zelo zanimiva. Avtor izhaja iz bistva gledanja geografa na rastje kot na enega od elementov pokrajine. Osnova geografovega dela je proučevanje rastlinskih skupin, kajti le-te tvorijo živi element pokrajine. To je vodilo avtorja, z razliko od P. Birota, da je razvrstil slike po tipih rasti, namesto po vegetacijskih področjih. Vidik zunanjega videza je povezal z vidikom razporeditve v prostoru.

Najbolj vidno nasprotje med vegetacijskimi tvorbami je razlika med gozdnimi in travnimi ali grmovnimi tipi. To je bila osnova avtorjeve delitve celotne vsebine na:

- I. Gozdne združbe, od tropskega pragozda do tajge
- II. Negozdne združbe, od savane do tundre
- III. Rastje gora in obal.

V prvi skupini »gozdne združbe« nam zbrani posnetki prikazujejo tipe gozdnega rasti od tropskega dežnega gozda pa do tajge. Med desetimi fotografijami je le ena posvečena gozdovom listavcev in iglavcev. Vse ostale nam prikazujejo gozdove kot so bambusov in evkaliptov gozd, tropski pragozd, galerijski gozdovi in tajga. Avtor je v uvodu zapisal, da so nam gozdni tipi zmernih širin bolj domači in laže dostopni kot gozdovi drugje po svetu. Zato uvršča s tega področja samo en posnetek. Vendar bi bila zbirka bolj popolna, če bi vsebovala še kakšen posnetek gozdov zmernih širin iz Daljnega vzhoda in Severne ter Južne Amerike.

Negozdne združbe se dele še na pet podskupin: 1. tropske savane, 2. tropske stepe, 3. negozdne združbe suhih področij, 4. negozdne združbe zmernih področij, 5. vegetacijske tvorbe polarnih področij. Tudi te podskupine se dele še naprej. Tako so na primer v 2. podskupini prikazani različni tipi stepe, glede na prevladujočo rastlinsko vrsto: travna stepa, stepa dežnikastih akacij, kaktusova stepa. V podskupino negozdnih združb aridnih področij so uvrščeni posnetki oaze, stepe saksaula in avstralskega *scruba*. Kot predstavnica travnih združb zmernih področij je prikazana argentinska pampa. Poleg nje pa so v četrti podskupini še fotografije makije, garige in tipa vegetacije, ki se imenuje *lande*. V peti podskupini je zanimiv prikaz ne samo rasti iz arktičnih predelov temveč tudi iz antarktičnih, kar je bilo do sedaj včasih pozabljeno.

V tretji skupini »rastje gora in obal« so primeri iz vseh večjih gorovij na svetu. Tako je posnetek zgornje gozdne meje v Alpah pa posnetki iz Afrike, Mehike, Andov in Himalaje. Rastje obal nam predstavijo fotografije mangrove, kokosovih palm, obalnega rasti iz otokov Melanezije in ogromnih morskih alg iz obale otočja Kergueli.

Vsak posnetek v albumu je na svojem listu in ni vezan z drugimi. Na prednji strani lista je skoraj čez celoto fotografija. Na zadnji strani pa je zgoraj klasifikacija glede na tip in na vegetacijsko področje. Nato sledi opis fotografije in pa karta sveta, kjer je posnetek lokaliziran.

Posnetki so tehnično zelo dobri in pregledni. Njihova dobra stran je tudi ta, da lahko vsakega posebej projiciramo z episkopom. Na koncu albuma je dodan še regionalni pregled vseh posnetkov, tako se ti lahko uporabljajo pri pouku regionalne geografije. Na samostojnem listu je kratek slovarček glavnih izrazov, ki so uporabljeni v albumu. Tako so na primer razloženi izrazi kot makija, epifit, savana, tundra in tako naprej.

Album je v celoti precej popoln prikaz tipov rasti na svetu. Vsakomur, ki se hoče pogloblje seznaniti s to prvino pokrajine, bo služil kot dobro dopolnilo in ilustracija k pisanim virom, kateri obravnavajo to vprašanje.

F. Lovrenčak

Hans Bobek, Aspekte der zentralörtlichen Gliederung Österreichs. Berichte zur Raumforschung und Raumplanung, X, 2, 1966, p. 114—129.

Znani dunajski geograf H. Bobek je pred časom priobčil skupaj s svojim sodelavcem Heimoldom Helczmanovskim v avstrijskem geografskem atlasu (*Atlas der Republik Österreich*) karto o centralnih naseljih in njihovih vplivnih območjih za avstrijsko državno ozemlje. Sedaj smo izpod peresa glavnega avtorja dobili tudi utemeljitev te zelo zanimive karte. Glede na to, da se karta in spremljajoča razprava uvrščata po vsebinski in metodični strani med najboljše študije o centralnih naseljih, pa tudi glede na sosesčino in naše nacionalne interese na Koroškem, se mi zdi potrebno na kratko poročati o tej razpravi.

Študija o centralnih naseljih v Avstriji je dejansko sestavljena iz treh samostojnih delov, ki pa jih je avtor metodično dobro povezal: iz registracije središč in njihove stopnje v hierarhiji, registracije njihovih vplivnih območij in na koncu njihove funkcijske opredelitve (ta del bo priobčen na posebni karti). Pri opredeljevanju centralnih naselij je avtor uporabil kvalitativne in kvantitativne metode. Na podlagi »reprezentančnih služb« (skupno 57 zvrsti) je ugotovil obstoj 10 hierarhičnih stopenj: *Bundeshauptstadt*, tri stopnje različno opremljenih centralnih krajev višje stopnje (*Landeshauptstadt*), tri stopnje različno opremljenih naselij srednje stopnje (*Bezirkshauptort*) in tri stopnje različno opremljenih centralnih krajev nižje stopnje (*Gerichtsort*). Opredelitev po stopnjah je izvedel na podlagi pogostosti pojavljanja določenih dejavnosti, pri čemer je pregledal vse občine, da ne bi prezrl nekaterih krajev nižje stopnje. Kljub obilnemu gradivu je zbiranje podatkov zahtevalo precej naporov. Še več težav je povzročilo ugotavljanje vplivnih območij; kot pri večini takšnih raziskav, je tudi v tem primeru bilo treba nekatera ozemlja uvrstiti med gravitacijsko neopredeljena. V komentarju k omrežju centralnih naselij opisuje določene anomalije, ki izvirajo iz tradicije (npr. Eisenstadt sodi kot deželno središče na 8. stopnjo, Kapfenberg pa kljub svojim 22.000 prebivalcem dosega samo 5. stopnjo), industrializacije, turizma, upravne razdelitve itd. Zelo zanimive so nekatere ugotovitve o razmerju med središči in njihovimi vplivnimi območji, ki bistveno popravljajo nekatere deduktivne Christallerjeve sklepe o omrežju centralnih naselij. Posebno pozornost je Bobek posvetil možnosti, kako kvantitativno ovrednotiti vlogo centralnih naselij v pokrajini. Glede tega je uporabil nekatere nove metodične prijeme, o katerih pravi, da so dali izvrstne rezultate. Najpomembnejši med njimi temelji na razmerju — kvoti — med zaposlenimi v storitvah (centralnih funkcijah) v centralnih naseljih in prebivalstvom na vplivnem ozemlju. Kvote je izračunal za različne hierarhične stopnje in za različne tipe pokrajin. Izračunane kvote v resnici predstavljajo nekakšne norme o opremljenosti centralnih naselij in prav dobro ilustrirajo dejanske razmere. Z njihovo pomočjo je mogoče zlahka ugotoviti, ali je centralni kraj ustrezno opremljen svoji stopnji in številu odjemalcev ali ne.

Večino teh dognanj nam bodo najboljše ilustrirali rezultati, ki jih je dobil za Slovensko Koroško. Tako je uvrstil Celovec na 9. stopnjo (kakor Gradec!), Beljak na 7. stopnjo (centralno naselje višje stopnje tipa *Viertelshauptstadt*), Velikovec, Trg, Šentvid in Smohor pa so kraji srednje stopnje, vendar vsi nezadostno opremljeni. Med centralna naselja nižje stopnje se uvrščajo Borovlje in Vrba, ki sta ustrezno opremljena. Pliberk, Porečje, Železna Kapla in Podklošter, ki so slabše opremljeni, in Cajna, Rožek, Šentjakob, Kriva Vrba, Sinča ves, Dobrla ves in Grebinj, ki so nezadostno opremljeni s centralnimi dejavnostmi. Osrčje Koroške kotline od Vrbe do Šentjakoba na zahodu je pod vplivom Celovca, zahodni del z Ziljsko dolino in Dravsko dolino do Špitala pa sodi v vplivno območje Beljaka. Laboško dolino

obvladuje Volšperg. Gravitacijsko neopredeljeno je ozemlje okoli Rožeka in Sentjakoba. Zanimivo je tudi, da je velik del okolice Sentvida usmerjen tako k Celoveu kakor k Beljaku. Nasprotno je okolica Trga in Velikovca skoraj docela orientirana k deželni prestolnici.

Igor Vrišer

Aspects of the Study of Regional Geographical Structure. — Aspekty štúdia regionálnej geografickej štruktúry. Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 6, Bratislava 1966. 320 strani s številnimi prilogami.

Ekonomsko-geografska šola na bratislavski univerzi, ki jo vodi prof. Koloman Ivanička, posveča posebno pozornost čim kompleksnejšemu preučevanju t. i. regionalne strukture, kar smo spoznali že pred nekaj leti iz njene razveseljive publikacije o vzhodnoslovaškem železarskem področju (prim. poročilo v GV XXXVII, 1965, str. 201—205). Svoje delo v tej smeri nadaljuje z vso vnemo, v stalnem sodelovanju z raziskovalnimi organizacijami iz drugih, še posebno iz sosednjih dežel. Izraz tega sodelovanja je ta obsežni zbornik, v katerem so objavili svoje prispevke razen nekaterih slovaških predvsem zunanji avtorji. Prispevki, ki so objavljeni v slovaškem in v angleškem jeziku, so tile (navajamo slovaške naslove): S. P. Chatterjee, Rajóny Indie. — St. Leszczycki, Priestorova štruktúra národného hospodárstva Polska (predvsem na osnovi narodnega dohodka in osnovnih fondov). — K. Ivanička — A. Zelenská — J. Mládek, Funkcionálne typy vidieckich sídiel Slovenska. — O. Bašovský, Genéza, funkcia a perspektívy miest Východoslovenského kraja. — V. Klemenčíč, Prvky urbanizácie a regionálneho vývoja Slovinska (dodelana in izpopolnjena štúdijska, ki je izšla pred leti v slovenščini pod naslovom »Nekateri elementi urbanizacije in regionalnega razvoja Slovenije« v interni publikaciji Republiškega sekretariata za urbanizem; o isti problematiki je avtor pisal tudi v reviji »Teorija in praksa« 1965, 4). — W. Sperling, Súčasné premeny o poľnohospodárskom krajobrazu Nemeckej spolkovkej republiky. — V. Lobotka, Občasná sidla a výškove hospodárstvo v povodí Bystrice, Oščadnice a Čerňanka na Kysuciach. — M. Sakamoto, Príspevok k metodológii medicínskej geografie. — W. Biegajło — J. Paulov, Štúdium využitia zeme na príklade obce Velké Blahovo na Zitnom ostrove. — H. Harke, Ostrov Rügen ako príklad rozvoja kedysi zaostalých severných území NDR. — Ph. Kariuki, Ekonomický rozvoj rajónu Šala-Sered'. — F. Culík, Možnosti určenia centier vhodných pre plánovitú výstavbu štruktúry sídlisk v ČSSR.

Zbornik je vsebinsko bogat in metodološko iniciativen. Zdi se mi pa vendar, da se je v njem raziskovalna usmerjenost Ivaničkove ekonomsko-geografske šole — morda pod vplivom nekaterih izrazitih struj v poljski ekonomski-geografski šoli — v primerjavi s publikacijo o vzhodnoslovaškem železarskem področju v svojo škodo nekoliko zožila. Skoraj brez izjeme gre namreč v zborniku samo za ekonomsko ali kvečjemu družbeno-geografsko strukturo, pri čemer so ekološko-geografski elementi povsem ali skoraj povsem potisnjeni v ozadje. Zato seveda tudi vsebina ne ustreza povsem širšemu naslovu, ki govori o »regionalni geografski strukturi«.

Svetozar Ilšič

Zum Standort der Sozialgeographie. Wolfgang Hartke zum 60. Geburtstag. Beiträge zusammengestellt von K. Ruppert. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie. Band 4. Verlag Michael Lassleben, Kallmünz/Regensburg 1968. strani 207.

Ob šestdesetletnici prof. Wolfganga Hartkeja iz Münchena je njegov učenec in sodelavec prof. Karl Ruppert pripravil posebni zvezek publikacije gospodarskogeografskega inštituta münchenske univerze »Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie« z izrazito socialnogeografsko vsebino. K sodelovanju je pritegnil najvidnejše geografe te smeri iz Francije, Jugo-

slavije, Nizozemske, Kanade ter Zvezne republike Nemčije. Obširni zbornik obsega uvodno posvetilo, bibliografijo jubilaranta ter dvajset razprav. Glede na to, da obsega vrsto tako konkretnih kot načelnih in metodoloških razprav, ni mogoče v nekaj vrstah v celoti ovrednotiti njegov prispevek h geografski znanosti. Vsaka razprava bi zaradi pestrosti izhodišč in metodoloških vidikov zahtevala posebno obravnavo. Zaradi tega skušava podati predvsem informacijo o obravnavanih problemih in vidikih obravnavanja. Po osnovni usmerjenosti lahko razprave razdelimo v dve skupini, v pretežno teoretično-metodološke in v problemske.

V prvo skupino spada najprej razprava M. Derruana (Clermont-Ferrand) o socialnogeografskih metodah (*Die Sozialgeographie, Fragen zur Methode*). V njej skuša avtor prikazati osnovne značilnosti razvoja socialne geografije v Franciji. V njem sta se močneje uveljavili dve smeri. Prva, t. i. »konkretna«, kjer prevladuje psihološki vidik, je zastopal predvsem R. Rochefort s svojimi sodelavci. Drugo, t. i. »regionalno-statistično« smer pa predstavljajo učenci P. Georga, predvsem B. Kayser in R. Dugrand. Obe smeri ne obravnavata več družbe v strogi odvisnosti od naravnih razmer, temveč morita naravno okolje predvsem z vidika, kako ga vrednoti družba glede na stopnjo družbenogospodarskega in tehničnega razvoja. Pri tem geografi sodelujejo z drugimi, sorodnimi znanostmi in so med njimi vezni člen, saj dajejo sintetično podobo določenega okolja.

Pierre George obravnava v svoji razpravi z naslovom *Die Binnenwanderung der Bevölkerung und die Veränderungen der sozialen Struktur in Frankreich seit dem 2. Weltkrieg* preslojevanje prebivalstva in spremembo socialne strukture v Franciji po drugi svetovni vojni. Število kmečkega prebivalstva se je v Franciji od leta 1860 do konca prve svetovne vojne zmanjšalo za 28%. Takrat sta se oblikovali dve socialni plasti delovnih ljudi: mestno-industrijsko prebivalstvo, ki živi večinoma v »rdečih proletarskih predmestjih« in kmečko prebivalstvo, nosilec političnega konservatizma. Po drugi svetovni vojni pa so nastale revolucionarne spremembe. Kmetje dokončno opuščajo tradicionalno kmetijstvo in se usmerjajo k tržni proizvodnji. S tem se je spremenila tudi miselnost — pojavi se računski način mišljenja. Prva posledica tega je nagla rast produktivnosti. Uvajanje mehanizacije je zahtevalo ustrezno velikost posesti, zato je ta narasla od predvojnih 10–12 ha na 50–60 ha leta 1967. Prebivalstvo se naglo odseljuje in preselja, male kmetije propadajo (do 150.000 na leto), stara vaška struktura razpada. Višek prebivalstva ne odhaja več na nekvalificirana delovna mesta, ki jih zasedajo tuji iz dežel z nižjim življenjskim standardom.

R. Brunet (Reims) prikazuje pomen socialne strukture za diferenciacijo agrarne pokrajine (*Die Bedeutung der Sozialstruktur und der Region für die Agrargeographie*). Pri tem ugotavlja, da lahko sprememba v socialni posestni strukturi povzroči v pokrajini pravi kakovostni skok. Vpliv te strukture na izrabo zemljišča je tem večji, čim ugodnejše so naravne razmere za gojitev različnih kultur. Socialnoposestna struktura vpliva tudi na strukturo naselij; prevlada drobnih kmetij povzroči nastanek dolge vrste manjših tržnih središč, prevlada večjih kmetij pa nastanek redkejših, toda večjih.

J. Labasse (Pariz) obravnava vzroke šibkejšega razvoja mest v Franciji (*Die Entwicklungskrise der Städte in Frankreich*). V primerjavi z drugimi zahodnoevropskimi deželami je Francija slabo urbanizirana. V njej je po popisu iz leta 1962 živel samo 46,8% prebivalstva v mestih z več kot 20.000 prebivalci, medtem ko je v Veliki Britaniji znašal ta delež 69% in na Nizozemskem 56%. Ob tej primerjavi nam nakazuje avtor svojstvene socialne, ekonomske, politične in naravne dejavnike, ki so pospeševali ali zavirali urbanizacijo.

E. Juillard (Strasbourg) razmišlja v svojem članku o sociologiji in socialni geografiji (*Soziologie und Sozialgeographie*) o agrarno-sociološkem atlasu Francije (*Atlas de sociologie rurale française*). Pri tem uvodoma naglašja, da je velika zasluga prof. Hartkeja, da je s svojimi deli opozoril na veliki vpliv, ki ga imajo v agrarni pokrajini socialni elementi.

Od avtorjev iz Jugoslavije je S. Plešič prispeval teoretično-metodološki članek o potrebi kompleksnega preučevanja podeželske pokrajine (»Für eine komplexe Geographie des ländlichen Raumes und der ländlichen Landschaft als Nachfolgerin der reinen Agrargeographie«). Avtor prikazuje dosedanje smeri v preučevanju podeželske pokrajine, ki jih po osnovnih vidikih raziskave deli v tri skupine, morfogenetsko, socialnogeografsko in gospodarskogeografsko. Kot dosleden bореc za enotnost geografije tudi tu izrazi svoje prepričanje, da geografiji podeželske pokrajine kot naslednici »agrarne« geografije preostaja kot celotni geografski znanosti samo ena pot, t. j. kompleksna obravnava, ki združuje vse navedene smeri.

I. Crkvenčič (Zagreb) nakazuje posledice urbanizacije na primeru socialnoekonomske strukture obrobni naselij Zagreba (»Die Folgen der Urbanisierung in Jugoslawien am Beispiel der sozial-ökonomischer Struktur der Pendler und des Stadtrandes von Zagreb«). Razprava podrobno analizira učinke doseljavanja v zagrebška predmestja. Njeno težišče je na analizi socialnogeografske strukture doseljencev, t. j. strukture družin, izvora doseljencev, faz doseljavanja in odraza teh posebnosti v licu naselja.

Članek VI. Klemenčiča (»Sozialgeographische Probleme der Arbeiter-Bauern-Strukturen unter besonderer Berücksichtigung der Situation in Jugoslawien«) načena socialnogeografsko problematiko mešanih delavsko-kmečkih gospodarstev s posebnim ozirom na razmere v Jugoslaviji. Ugotavlja, da je pojav mešanih gospodarstev nujen spremljevalec industrializacije. Kljub raznolčnosti razvoja lahko izluščimo tri tipe razvoja delavsko-kmečke strukture. Prvi ustreza začetni fazi v razkroju drobne kmečke posesti in agrarne prenaseljenosti ter je danes značilen za afriško-azijske dežele. Drugi tip, pri katerem je delež polkmetov vedno večji, se uveljavlja v deželah, kjer je industrija dosegla že višjo stopnjo razvoja (Jugoslavija, Poljska). V gospodarsko zelo razvitih deželah pa mešana delavsko-kmečka gospodarstva izumirajo. Polkmetje so više kvalificirani delavci v nekmečkih poklicih, z zemljo pa gospodarijo po modernih komercialnih načelih.

Nizozemski geograf H. Keuning (Groningen) daje v svojem prispevku z naslovom »Standort der Sozialgeographie« težišče raziskave na ugotavljanje razmerja med razvojem produkcijskih sredstev in razvojem vrednosti človekovega dela. Različna stopnja razvoja in različni medsebojni odnosi med temi ekonomskimi dejavniki mu služijo kot kriteriji za ugotavljanje pretežno kmetijskih, obrtniških, industrijskih, trgovskih in drugih regij.

Bolj teoretičnega značaja je prispevek H. de Vries — Reilingha (Amsterdam) z naslovom »Gedanken über die Konsistenz in der Sozialgeographie«. Avtor sodi, da raziskuje socialna geografija predvsem odnose med prostorom in socialnim sistemom ter spremembe v prostoru, ki jih povzročata socialna struktura.

Spremembo socialne strukture je vzel za osnovo svoje razprave tudi A. C. de Vooy (Utrecht). V svojem prispevku z naslovom »Die Pendelwanderung, Typologie und Analyse« govori o dnevni migraciji delovne sile na Nizozemskem. Prikaže indikatorje te migracije in podrobno opredeljuje vrste vozačev z ozirom na smeri njihove dnevne migracije, ne pa na pripadnost različnim socialnim skupinam.

Prispevek E. Winklerja (Zürich) o socialni geografiji Švice (»Zur Sozialgeographie der Schweiz«) ugotavlja, da v Švici ni kompleksnih socialnogeografskih študij, temveč samo študije o posameznih socialnogeografskih elementih, pa tudi te imajo bolj regionalni značaj.

Posebno zanimiv je prispevek H. Bobeka (Dunaj) o deležu terciarnih dejavnosti kot kriteriju za ugotavljanje stopnje družbeno-gospodarskega in kulturnega razvoja (»Erwerbstätigen-Struktur und Dienstquote als Mittel zur quantitativen Erfassung regionaler Unterschiede der sozial-wirtschaftlichen und -kulturellen Entwicklung«). Večji delež terciarnih dejavnosti označuje više razvita področja, manjši pa področja zastoja in odseljavanja. Avtor je skušal po tej poti primerjati razvojno stopnjo številnih držav, zlasti podrobno pa je obdelal Avstrijo.

V prispevku z naslovom »Über verschiedene Formen der Sozialbrache« obravnava Ch. Borchardt (Stuttgart) pojem socialnega preloga, ki ga je prvi uvedel prof. Hartke leta 1950, od takrat pa se je močno uveljavil. Avtor podrobno nakazuje vzroke za nastanek tega pojava in za njegovo prostorsko razširjenost. Nakazuje, v kakšnih naravnih razmerah je socialni prelog trajnejši in v kakšnih je samo odraz trenutnih socialnopolitinskih razmer.

Tudi K. Ruppert (München) je v svojem prispevku z naslovom »Die gruppentypische Reaktionsweite — Gedanken zu einer sozialgeographischen Arbeitshypothese« prikazal vpliv spreminjanja socialne strukture na izrabo zemlje ter spreminjanje funkcij malih mest in trgov. Avtor poudarja, da se je v zadnjem času socialna geografija v Zahodni Nemčiji močno uveljavila.

Podobno kot pri Crkvenčiču je socialni vidik v ospredju tudi v študiji P. Schaffera (München) v študiji o mobilnosti prebivalstva v novo zgrajenih blokovskih četrtih nemških mest (»Prozesshafte Perspektiven sozialgeographischer Stadtforschung — erläutert am Beispiel von Mobilitätsercheinungen«). Avtor izhaja iz ugotovitve, da določene socialne skupine kažejo določene tendence, ki pa se spreminjajo z različnimi fazami družinskega življenja. Sorodna problematika in sorodne metode so značilne za študijo G. Isbaryja (Bad Godersberg) o povojnih volitvah v Veliki Britaniji (»Die Nachkriegswahlen in Grossbritannien — eine sozialgeographische Studie«). Različne socialne skupine so pri volitvah različno aktivne in se odločajo za različne programe. Regionalni prikaz določenih socialnih skupin lahko prispeva k predhodnemu ugotavljanju volivnih rezultatov ali obratno.

Prispevka P. Schöllera (Bochum) z naslovom »Leitbegriffe zur Charakterisierung von Sozialräumen« in R. Geipela (Frankfurt) z naslovom »Der Standort der Geographie des Bildungswesens innerhalb der Sozialgeographie« sta globalni razmišljanji o predmetu in vsebini socialne geografije. Za razliko od drugih prispevkov nemških geografov se nagibata bolj h gospodarski smeri, čeprav so jima tudi izhodišče socialne skupine.

Končno vsebuje zbornik še tehtno razpravo H. Carola (Toronto), ki pod naslovom »Das geplante Einkaufszentrum im funktionalen Gefüge der Metropole« načena, podobno kakor Bobekova razprava, še dokaj neobdelano področje terciarnih funkcij v splošni gospodarski zgradbi.

J. Medved — M. Pak

Festschrift Leopold G. Scheidl zum 60. Geburtstag. II. Teil. Im Auftrage des Vorstandes der Österreichischen Gesellschaft für Wirtschaftsraumforschung herausgegeben von L. Beckel und H. Lechleitner. Wien 1967, strani 397.

V »Geografskem vestniku« XXXVIII (1966) smo na str. 166 poročali o prvem delu zajetnega zbornika, ki so ga prof. Leopoldu G. Scheidlu, profesorju na Visoki šoli za svetovno trgovino na Dunaju, posvetili njegovi sodelavci. Zdaj je izšel njegov drugi del, ki je prav tako kakor prvi čisto v znamenju znanstvene dejavnosti prof. Scheidla, samo v drugi smeri: ker je jubilat dolga leta živel in raziskoval na Japonskem, obiskal pa tudi marsikatero drugo izvenevropsko deželo, so v tej drugi knjigi zbrani prispevki o izvenevropskih deželah. O tem bogatem gradivu, zbranim ob tej priliki za poznavanje čezmorskega sveta, tu ne utegnemo podrobneje poročati, zato naj prispevke samo naštejemo.

Najprej je na vrsti Azija. Tu poroča G. Fochler — Hauke (München) o manjšinah in njihovem položaju na Kitajskem, E. Fukui (Tokio) o klimi in poljedelski izrabi tal na Japonskem, A. Gabriel (Dunaj) o kulturnih in gospodarskih središčih na obalah Perzijskega zaliva v zgodovinsko-geografski luči, R. B. Hall (Michigan, U.S.A.) o Tsushimi, otoku med Korejo in Japonsko, Sh. Kiuchi (Tokio) o današnjem regionalnem razvoju in planiranju na Japonskem, H. Lechleitner (Dunaj) o izgradnji namakalnega gospodarstva v jordanskem delu Jordanskega jarka, W. Leitner (Gradec) o carigraskem pristanišču, C. A. Manchester (Honolulu) o spreminjajočih se funkcijah barier na cestah stare Japonske, F. Mayer

(Dunaj) o nafti, prirodnem plinu in rafinerijah na Japonskem, T. Noh (Sendai, Japonska) o spremembah v izrabi tal v južnem delu japonske pokrajine Tohoku, M. Schwind (Hannover) o časovnih in prostorskih spremembah v vegetaciji Japonske, K. Stiglbauer (Dunaj) o razvoju Jeruzalema od njegove razdelitve dalje, G. Stratil — Sauer (Dunaj) o klimi in vegetaciji pokrajine Koruš v severovzhodni Anatoliji, H. Sugimoto (Osaka) o tipih kmečkih hiš na zahodnem Japonskem, J. Suzuki (Osaka) o turizmu na Japonskem, T. Tanioka (Kioto) o zemljiških zlozbah na Japonskem pred drugo svetovno vojno in P. Tsou (Singapur) o razvoju kmetijstva na Taiwanu.

Med prispevki iz Afrike piše R. Hellmeier (München) o oblikah kmečkih naselij in o družbeni ureditvi etnične skupine Sona v Rodeziji, J. Matznetter (Frankfurt ob M.) o beli in črni novi naselitvi na področju Cunene v Angoli, H. Paschinger (Gradec) o Kurumanu, centralnem kraju na južnem obrobju Sahare, K. Suter (Zürich) o migracijah stalno naseljenega prebivalstva alžirsko-tunizijske Sahare, A. M. in W. J. Talbot (Cape Town) o razvoju in razporeditvi vinogradništva v Južni Afriki in E. Winkler (St. Gallen) o turizmu v Tuniziji.

Nekaj je tudi prispevkov iz Amerike. L. Hewes (Lincoln, Nebraska, ZDA) razpravlja o »konservacijskih rezervah« v Velikih višavjih ZDA, N. L. Nicholson (London, Kanada) o regionalizmu in ekonomskem razvoju v Kanadi, R. Sinclair (Detroit, ZDA) o razmerju pristanišča v Detroitu do zaledja in do morja in W. Stöhr (Dunaj) o geografskih aspektih planiranja v deželah v razvoju, ob primeru Čila.

Prispevki so pisani v nemškem, angleškem ali francoskem jeziku.

Svetozar Ilešič

KRONIKA

Prof. dr. Valter Bohinec — sedemdesetletnik

Dr. Valterja Bohineca poznajo eni bolj po stenskih ali avtomobilskih kartah Slovenije, drugi bolj kot poljudno-znanstvenega pisca ali pisca geografskih učbenikov. Tretji so ga poznali kot predsednika Društva za raziskovanje jam Slovenije. In še so dejavnosti, po katerih pozna sedemdesetletnika slovenska javnost. Nekateri ga poznajo kot geografa, drugi kot krasoslovca, tretji kot bibliotekarja. Z vseh področij strokovnega udejstvovanja ga pozna le malo kdo.

Rojen je bil 12. avgusta 1898 na Voloskem. Njegova sedemdesetletnica je tako padla v poletni čas dopustov, ko gredo taki dogodki manj opazno mimo nas. Srednjo šolo je končal v Ljubljani, visoko šolo pa je obiskoval v številnih krajih, na Dunaju, v Zagrebu, v Neaplju in v Heidelbergu. K tolikemu številu obiskovanih univerz sta po svoje prispevala vojna in jubilatovo strem-

ljenje, da bi se čim bolj pripravil na znanstveni in pedagoški poklic. Po vrnitvi domov je l. 1924 promoviral z disertacijo »Vertikalno premikanje prebivalstva v južnem pritočju Drave od Toblaškega polja do Dravograda v letih 1880—1910«.

V času med obema vojnama je službeno stal z eno nogo na srednji šoli, z drugo pa v Geografskem inštitutu mlade ljubljanske univerze. V letih 1922—1926 je bil asistent in v dobi 1936—1942 privatni docent za regionalno geografijo pri Geografskem inštitutu. L. 1938 je prešel v bibliotekarski poklic. Ko se je konec l. 1965 upokojil, je bil v zvanju višjega znanstvenega sodelavca Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Tu je ostal nato honorarno zaposlen, dokler l. 1967 ni postal honorarni sodelavec Inštituta za geografijo SAZU.

Skopo odmerjeni prostor ne dopušča, da bi tu razčlenjevali Bohinčevo strokovno delo in njegov pomen za slovensko geografijo ter kartografijo. Glede slednje menim, da jo geografi vse premalo cenimo in s tem sami režemo veje svoje stroke. Bohinčevo delo razkriva priložena strokovna bibliografija. K njej bi rad pristavil le dvojce.

Za jubilaranta v mladih in zrelih letih na univerzi v Ljubljani ni bilo mesta. Vzrok za to tiči tudi v slovenski ozkosti in številčni omejenosti, ki je bila močna zlasti v predvojni dobi. Toda kljub temu je jubilarant ostal deloven organizator strokovnega življenja. Od l. 1954 do 1962 je predsedoval Društvu za raziskovanje jam Slovenije. Od 1954—1962 je bil tudi predsednik Speleološke zveze Jugoslavije. Kot eden najvidnejših slovenskih jamoslovcev je bil generalni sekretar Organizacijskega komiteja IV. mednarodnega speleološkega kongresa v Ljubljani. Od 19. maja 1968 je jubilarant prvi častni predsednik Društva za raziskovanje jam Slovenije.

Jubilarantova skrb za krasoslovje se kaže tudi v njegovem urejevanju jamoslovnih objav. Že dolgo skoraj ne pride do pomembnejše jamoslovne publikacije, pri kateri dr. Bohinec ni urednik ali vsaj sourednik. Kdor pozna jubilarantovo strast za piljenje strokovnega jezika, ve, da bi se marsikje, zlasti v reviji Naše jame, upravičeno lahko vpisal kot soavtor. Koliko dela mu je vzelo na primer samo urejevanje 654 strani obsegajočega prvega zvezka poročil IV. mednarodnega speleološkega kongresa, si je kar težko zamisliti.

Druga dejavnost, zaradi katere naše geografsko glasilo nikakor ne bi moglo iti molče mimo Bohinčeve sedemdesetletnice, so njegove zasluge za nastanek našega Geografskega društva in njegovega glasila »Geografskega vestnika«. Verjetno bomo te zasluge podrobneje osvetlili l. 1972, ko bomo praznovali sedemdesetletnico obstoja GDS. Zato se tu omejimo samo na to, kar je bilo v tej reviji že napisanega. V zadnjem GV je dr. Roman Savnik v spomin pokojnega Franja Baša zapisal, da je pripadal »internemu petčlanskemu Geografskemu klubu, ki se je pod vodstvom dr. Valterja Bohinca sestel na prvo sejo l. 1925 na Jezerskem v Kazini z nalogo, da oskrbi Slovincem lastno geografsko glasilo Geografski vestnik.« Sklep je bil izvršen s prvim zvezkom GV l. 1925, kjer najdemo dr. Bohinca kot »odgovornega izdajatelja in urednika«. Pod njegovim redaktorstvom so izhajale prve številke GV do vključno letnika 1927. V drugi številki letnika 1925 je med drugim navedeno: »Dosedanji sestav Geografskega društva je prepuščal vse društveno delo in vodstvo samo slušateljem geografije na ljubljanski univerzi. Na izrednem občnem zboru 19. oktobra 1925 pa se je delokrog znanstvenim ciljem in novim prilikam, ki so nastale z izdajanjem glasila, primerno razširile. ... »Na letnem občnem zboru dne 5. decembra 1925 so že prevzeli vodstvo v pretežni meri starešine in odbor se je konstituiral sledeče: predsednik dr. V. Bohinec, podpredsednik dr. A. Melik«... Jubilarant je bil društveni predsednik do l. 1928.

3. okt. 1956 je dr. Bohinca imenovala *Österreichische Geographische Gesellschaft* za dopisnega člana. Jeseni 1968 ga je Geografsko društvo Slovenije izvolilo za svojega častnega člana.

Vrste peščice nekdanjih študentov geografije, ki so l. 1922 ustanovili Geografsko društvo Slovenije, so se že dokaj razredčile. Na Šolti počiva prvi

predsednik prof. dr. Ivo Rubčić, Bohinčev prijatelj in prav tako, kot je jubilar, izvrsten stilist in govornik. Lanski »Geografski vestnik« je poročal o smrti Frana Baša. Če ne bi imeli dr. V. Bohinca in dr. R. Savnika, bi kmalu ostali brez prič o rojstnih dneh našega društva in našega glasila. Že zato želimo jubilaru še mnogo plodnih in zdravih let.

BIBLIOGRAFIJA PROF. DR. V. BOHINCA

Razprave

- Razvoj geografije pri Slovencih. GV, I, 1923, 1—24.
Ljubljanska mestna aglomeracija in njena antropogeografska meja. GV II, 1926, 22—35.
Županova jama. GV II, 1927, 156—168.
K morfologiji in glaciologiji rateške pokrajine. GV XI, 1955, 100—132.
Postglacialno korenško jezero. GV XIV, 1958, 98—106.
Über die Beziehungen zwischen Mensch und Unterwelt im Slovenischen Karst. Actes de Deuxième Congrès International de Spéléologie, Bari—Lecce—Salerno, 1958, II, 186—192.

Strokovni članki in poročila

- Med Ljubljano in Bledom. Geografski oris. Opis puta III. kongresa slavenskih geografa i etnografa u kraljevini Jugoslaviji 1930, II. deo, 136—163, Beograd 1930.
Slovenische Geographien. Prager Presse IV, 1934, Nr. 157.
Jugoslavische Geographenkongresse. Slavische Rundschau VIII, 1936, 103—106.
Der IV. Kongress der slavischen Geographen und Ethnographen (skupaj s Hrv. Vakarelskim in R. Savnikom), 2. Savnik—Bohinca; Geographie, Slavische Rundschau VIII, 1936, 379—381.
Simon Rutar (12. X. 1851—3. V. 1905). Ob stoletnici njegovega rojstva. SPOR 1951, št. 191.
Slovensko Primorje v luči turizma. Ljubljana 1952. V tem zborniku je napisal vrsto poglavij o primorski pokrajini in njenem človeku pa več krajepisnih poglavij, skupno 60 strani.
Pomorska enciklopedija I, Zagreb 1954. Skupno 15 člankov.
Delovanje Društva za raziskovanje jam Slovenije. Prvi jugoslovanski speleološki kongres v Postojni 1954. Ljubljana. SAZU, 1955, 37—59.
O kraški bibliografiji. Prav tam, 119—123.
Pomorska enciklopedija II, Zagreb 1955. Skupno 7 člankov.
Koprska pokrajina (morfol. prikaz). TurV III, 1956, 85—86.
Po vaseh in mestih Slovenske Istre. Prav tam, 89—104.
Našim jamam na pot. Naše jame I, 1959, 1—4.
Drugi mednarodni speleološki kongres v Bariju, Lecceju in Salerno 1958. Prav tam, 34—37.
Iz dejavnosti naših turističnih jam. Prav tam, 79—84.
Pol stoletja dela v naših jamah in breznih (ob petdesetletnici Društva za raziskovanje jam Slovenije). TurV VIII, 1960, 270—272.
50 Jahre Forschung im klassischen Karst. Mitteilungen des Verbandes der Deutschen Höhlen- und Karstforscher VI, München 1960, 41—42.
Ob 70-letnici Pavla Kunaverja. TurV VIII, 1960, 75.
Jože Rus. SBL IX, 1960, 171—172.
Simon Rutar. Ibid., 173—177.
Ob sedemdesetletnici Rudolfa Badjura. TurV IX, 1961, 165—167.
Dr. Ivo Rubčić. GO VIII, 1961, 56—58.
Dr. Ivo Rubčić in Slovenci. Pomorstvo XVI, Rijeka 1961, 328.
Profesorju Francetu Planini za šestdesetletnico. TurV X, 1962, 28—29.
III. mednarodni speleološki kongres v Avstriji 1961 (skupaj z R. Gospodaričem in J. Boletom). Naše jame III, 1962, 28—31.
Do zadnjega diha. Rudolfu Badjuri v spomin. TurV XI, 1963, 291—292.
Četrti mednarodni speleološki kongres bo leta 1965 v Jugoslaviji. Ibid., 117—119.
Prvi mednarodni speleološki kolokvij v Grčiji 1963. Naše jame, V, 1963, 32—38.
Štirim odličnim avstrijskim jamarjem v spomin. Ibid., 65—67.
Die Križna jama (Kreuzberghöhle) bei Lož, Slowenien. Dritter Internationaler Kongress für Speleologie. Bd. II, Wien 1963, 211—214.
Iz zgodovine raziskovanja kraških jam v Sloveniji. Jamarski priročnik. Ljubljana 1964, 144—170.
Die Erforschung des Jugoslawischen Karstes in ihrer Bedeutung für die Speläologie (Referat na IV. medn. speleol. kongresu v Ljubljani 16. sept. 1965).
Pál Zoltán Szabó. (Nekrolog). Naše jame VIII, 1966, 92—95.
Fran Orožen. (Valter Bohinec in Albert Struna). Naši znameniti tehniki. Ljubljana 1966, 97—98.
Ferdo Seidl. Ibid., 191—194.
Knjiga otokov Benedetta Bordona. Pomorstvo XXI, Rijeka 1967, zv. 4/5.
Schweiger—Lerehenfeld Amand. Slov. biogr. leksikon, 10. zv., 252—253. Lj. 1967.
Selan Ivan. Ibid., 279—280.
Univ. Prof. Dr. Anton Melik zum Gedenken. Mitt. der Österr. Geogr. Gesellschaft 108, H. II/III, Wien 1966, 307—309.

Ocene, replike

- Fortschritte in der offiziellen Kartographie des Königreiches SHS. Prager Presse V, 1925, Nr. 290.
Goriška pokrajina. GV XII, XIII, 1936—37, 237—240.
Narodopisje Slovencev I. Etnolog XVII, 1945, 119—125.
Nov vodnik po Mariboru. TurV IV, 1956, 257—258.
Obiskujmo Kočevsko! (Ob izidu knjige o kočevskem okraju). Ibid., 406—407.
Ljubljanski vodnik 1956. Ibid., V, 1957, 73—75.

- Ob drugi izdaji ljubljanskega vodnika. Ibid. 265.
 Nekaj pripomb k recenziji stenske karte Slovenije (Skupaj s F. Planino). GO IV, 1957, 17—18.
 Po slovenskih gorah. Ljubljana 1958. TurV VI, 1958, 261.
 V. Maurin u. J. Zötl: Die Untersuchungen der Zusammenhänge unterirdischer Wässer mit besonderer Berücksichtigung der Karstverhältnisse. Graz 1959. Naše jame II, 1960, 88—90.
 N. Casteret: L'appel des Gouffres. Paris 1959. Ibid. 94—95.
 W. Maucci: Lo stato attuale del catasto speleologico della Venezia Giulia. Rasegna speleologica Italiana XI, 4, Como 1959. Ibid. III, 1961, 42—45.
 V. Maurin u. J. Zötl: Karsthydrologische Aufnahmen auf Kephallonia. Graz 1960. Ibid., 44—45.
 M. Serban, I. Viehmann, D. Koman: Peșcerei Rumini, Bukarest 1961. Ibid. 44—47.
 Arkiv för svensk grottdorskning, 1—4. Norrköping 1961—1964. Ibid. VI, 1964, 64—65.
 Od Francije do Poljske. Stiri pomembne speleološke publikacije 1965. Ibid. VIII, 1966, 94—96.
 Priroda LII, 5—6. Zagreb 1965. Ibid., 98—99.

Poljudnoznanstveni spisi

- V podzemnem svetu. Zis I, 1927, št. 1, 2, 14—17, 59—44.
 Zemljepisni obris Julijske Krajine, Julijska Krajina, Nacionalno-kulturni pregled, Ljubljana 1950, 7—12.
 Izbruh ognjenika Ketmaja na Alaski 1912. Mladika XII, 1951, 168—174.
 Naše morje: morje in kopno. V knjigi Bohinec—Kranjec—Dobida: Naše morje. Celje. MD, 1955, 5—54. Isto v izdaji Jadranske straže v Celju.
 Geografija sodobne Evrope I, Ljubljana 1954. Slovenska šolska matica, 108 str.
 Kje smo in kako smo. Spominski zbornik Slovenije ob 20-letnici Jugoslavije. Ljubljana 1959, 25—31.
 Sredozemlje, njegovo podnebje in njegov človek. Proteus VI, 1959—1940, 1—22.
 Nil in dežela Egiptčanov I. Narava. Poljudno-znanstvena knjižica Svet, I., 6. Ljubljana 1944, 150. str.
 Kaj pravzaprav delajo knjižničarji? Obzornik VI/5, 1951, 260—267.
 Arnold Rikli in njegov Bled. TurV I, 1955, 111—115.
 Afriški problemi. KolMD 1956. Celje 1955, 105—115.
 Novi Egipt. Ibid. za 1957. Celje 1956, 105—111.
 V Afriki je nastala nova država — Gana. Ibid. za 1958. Celje 1957, 102—108.
 Mednarodno fizikalno leto in Antarktika. Ibid. za 1959. Celje 1958, 142—150.
 Grönland. Ibid. za 1960. Celje 1959, 160—167.
 Alaska, devetinštirideseta v krogu Združenih držav. Ibid. za 1961. Celje 1960, 65—75.

Učbeniki, skripta

- Zgodovina knjižnic. Skripta, ciklostil. Ljubljana 1950, 11—169.
 Navodila za katalogizacijo zemljevidov in atlantov. Društvo bibliotekarjev Slovenije, ciklostil. Ljubljana 1955, 24. str.
 Zemljepis za srednje in njim sorodne šole. II. del: Izvenevropske zemljine (skupaj s K. Prijateljcem in R. Savnikom). Ljubljana 1950 (sestavek o Ameriki).
 Zemljepis za II. razred srednjih in njim sorodnih šol: Evropa (skupaj s K. Prijateljcem in R. Savnikom). Ljubljana 1952 (prispeval poglavje: Naš narod izven Jugoslavije, Bolgarija, Grčija, Italija, Romunija, Velika Britanija in Irska, Francija, Svica, Španija, Portugalska).
 Občni zemljepis za višje razrede srednjih in strokovnih šol (skupaj s S. Kranjcem in R. Savnikom). Ljubljana 1955.
 Zemljepis za III. razred srednjih in njim sorodnih šol: Izvenevropske zemljine (skupaj z R. Savnikom). 2. predelana izdaja knjige iz I. 1950 — Ljubljana 1956.
 Zemljepis za IV. razred srednjih šol: Kraljevina Jugoslavija (skupaj z M. Miklavčičem in R. Savnikom). Ljubljana, 129 str.
 Zemljepis zemljin za II. in III. razred srednjih šol (skupaj z R. Savnikom). Ljubljana 1947, 167 str.
 Občni zemljepis za višje razrede srednjih šol I (skupaj s S. Kranjcem in R. Savnikom). Ljubljana 1946, 216 str.
 Opća geografija za višje razrede srednjih škola I (skupaj s S. Kranjcem in R. Savnikom, prevod). Zagreb 1951, 228 str.
 Občni zemljepis za višje razrede srednjih šol I. 2. popr. izdaja (skupaj s S. Kranjcem in R. Savnikom). Ljubljana 1951, 214 str. + II.
 Opća geografija za višje razrede srednjih škola I (skupaj s S. Kranjcem in R. Savnikom, prevod, popravljena 2. izdaja). Zagreb 1952.

Zemljevidi in atlanti

- Okrajšave: s = dr. Bohinec je soavtor karte, skupno z enim ali več soavtorjev.
 sp = dr. Bohinec je priredil del zemljevida ali atlanta, medtem ko je glavni urednik ali prireditelj druga oseba.
 Politični (stenski) zemljevid Evrope 1:5.000.000. Ljubljana 1929.
 Dravska banovina, Hipsometrični (stenski) zemljevid 1:150.000. Ljubljana 1951.
 Kocenov Geografski atlas. Zagreb 1934. sp.
 Kocenov Geografski atlas. Slovenska izdaja. Zagreb 1957. sp. Nova izdaja Zagreb 1940.
 Dravska banovina in sosednje pokrajine 1:750.000. Zagreb 1958.
 Evropa, Fizičko-polit. (zidna) karta 1:6.000.000. Zagreb 1959. s.
 Sjeverna Amerika 1:8.000.000 (stenski zemljevid). Zagreb 1959. s.
 Južna Amerika 1:8.000.000. Zagreb 1959. s.
 Avstralija 1:6.000.000. Zagreb 1959. s.

- Afrika 1:8.000 000 (stenski zemljevid). Zagreb 1940. s.
 Federativna ljudska republika Jugoslavija 1:1.500 000 (ročni zemljevid, s. Ljubljana 1948, do l. 1952 10 naklad.
 Federativna ljudska republika Jugoslavija 1:500 000 (stenski zemljevid). Zagreb 1949. s. 2. izdaja Zagreb 1950, tretja 1952, četrta 1954.
 Šolski atlas. 1. svezak. Zagreb 1950. s. Prevod v slovenščino 1950. Druga izdaja 1952, 3. izdaja Zagreb 1955, nato 1956.
 Slovenija 1:150 000 (stenski zemljevid v 4 listih). Ljubljana 1951. s. 2. izdaja Ljubljana 1955.
 Slovensko Primorje 1:300 000. Priloga h knjigi Slovensko Primorje v luči turizma in tudi samo stojni izid l. 1952. v Ljubljani, s.
 Slovenija in sosednje pokrajine 1:300 000. Ljubljana 1952. s.
 Julijske Alpe 1:75 000. Ljubljana 1952. s.
 Karavanke, Kamniške Alpe in sosesčina 1:75 000. Ljubljana 1954. s.
 Slovenija in sosednje pokrajine. Perspektivni reliefni zemljevid. Ljubljana 1954. Znanstveni nadzor: V. Bohinec in F. Planina, Izdelal I. Selan.
 FLR Jugoslavija. Avtokarta 1:800 000. Ljubljana 1955. s. Dopolnjeni izdaji, Ljubljana 1957 in 1962.
 FNRJ (pozneje SFR) Jugoslavija 1:500 000, stenski zemljevid. Zagreb 1955 (5.), 1965 (15. izd.). s.
 Šolski atlas. Urednik Zv. Dugački, urednik slovenske izdaje V. Bohinec ob tehničnem uredniku. Od l. 1961 dalje: Veliki šolski atlas. Zagreb 1957, 1966.
 Ljubljana. Turistično-prometni zemljevid 1:10 000. Ljubljana 1958. s.
 Turistična avtokarta Slovenije z Istro in Hrvatskim Primorjem 1:500 000. Ljubljana 1959, 1967. s.
 Slovenija 1:500 000. Priloga h knjigi F. Planina: Slovenija, turistični vodnik. Ljubljana 1965. s.
 Prirejani isti zemljevid tudi v knjigi Fr. Planina, Slovenija in njeni kraji. Ljubljana 1965. s.
 SR Slovenija 1:500 000 (hipsometrični šolski ročni zemljevid). Ljubljana 1964. s. 2. izdaja 1968.
 SFR Jugoslavija 1:1.500 000 (hipsometrični šolski ročni zemljevid). Ljubljana 1965. s. Nova izdaja v Ljubljani 1968.
 Slovenija in sosednje pokrajine. Turistični zemljevid 1:400 000. Ljubljana 1966. s.
 Atlas za šole II. stopnje. Zagreb 1967. s.
 Slovenija (stenski hipsometrični zemljevid) 1:150 000, 2. popravljena izdaja. Ljubljana 1968. s.

Uredniško delo

- Sourednik II, III in IV zvezka Poročil (Acta carsologica) Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni, Ljubljana 1959, 1965 in 1966.
 Sourednik Naših jam, glasila Društva za raziskovanje jam Slovenije od l. 1959 (I/1959 – VIII/1966, IX/1967).
 Glavni urednik in sourednik Actes du IVe Congrès International de Spéléologie en Yougoslavie, Postojna—Ljubljana—Dubrovnik 12.—26. IX. 1965. Tome III. Ljubljana 1968.
 150 let Postojnske jame. Postojna 1968. Sourednik.

Opomba: Viri: 1) Univerza v Ljubljani, Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Ljubljana 1957.
 2) Gradivo za drugo knjigo zgoraj navedene knjige.
 3) Lastne dopolnitve za novejši čas.
 Med bibliografiji niso vsi prevodi. Vir pod št. 1 navaja več neopredeljenih prispevkov dr. Bohinca v Geografskem vestniku, Glasniku Geografskog društva v Beogradu, Hrvatskem geografskem glasniku, Etnologu itd. Tu so priobčeni zemljevidi in atlanti v nekoliko skrajšani verziji kot bodo predvidoma objavljeni v drugi knjigi Univerza v Ljubljani.

Ivan Gams

Smrt dveh vidnih predstavnikov belgijske geografije

Marguerite Lefèvre (1894—1967)

27. decembra 1967 je umrla v Louvainu v Belgiji Marguerite Lefèvre, ena od najvidnejših osebnosti v belgijski geografiji in v evropski geografiji medvojne dobe sploh. Tipična učenka francoske geografske šole iz časa prof. E. de Martonna in A. Demangeona je bila tudi tipična predstavnica njene takratne smeri, ki je tako bogato oplajala evropsko geografijo v času med obema svetovnjima vojnima. V Belgiji je bil značilni zastopnik te smeri učitelj pokojnice, l. 1940 umrli prof. Paul Michotte; pokojnica je bila dolgoletni njegov asistent in sodelavec, dokler ga ni l. 1958 nadomestila na mestu univerzitetnega učitelja na univerzi v Louvainu. Toda v konservativnih navadah belgijskih univerz je bilo ženski težko doseči pravo profesorsko mesto; priznali so ji ga šele leta 1960.

Znanstveno delo profesorice Lefèvre označujeta dve delovni področji, ki sta bili v medvojni dobi v vplivnem območju francoske geografske šole posebno v ospredju. Prvo področje je bilo pod Demangeonovim vplivom fiziognomska geografija agrarnih naselij; res spada še danes med najbolj znana dela pokojnice in med klasična dela v zgodovini te raziskovalne panoge njena

monografija *L'habitat rural en Belgique* (Liège 1926). Zlasti v poznejših letih pa se je prof. Lefèvre obrnila močno h geomorfologiji, v kateri je iskala za takratni čas precej nova pota. Njeno najbolj znano delo v tej smeri, *Étude de morphologie fluviale* (Bull. Soc. Belge d' Etudes géographiques, Louvain 1934/55). Ob tem je postala eden od izrazitejših zastopnikov t. i. »evstatičnega« vzporejanja ravnikov v deželah ob Atlantskem oceanu, o čemer je poročala še na mednarodnih geografskih kongresih l. 1952 v Washingtonu in l. 1960 v Stockholmu.

Pomembna je bila vloga pokojnice v notranji organizaciji belgijske geografije in v njenem zastopanju v zunanjem svetu. Bila je 1931. leta med ustanovitelji belgijskega geografskega društva (*Société Belge d' Etudes géographiques*) in eden izmed najaktivnejših članov belgijskega Nacionalnega komiteja za geografijo. V razdobju 1949—1952 je bila prvi podpredsednik Izvršnega odbora Mednarodne geografske unije.

Slovenski geografi se pokojnice dobro spominjamo iz leta 1956, ko je skupaj s prof. Michottom vodila ekskurzijo belgijskih geografov po Jugoslaviji in se pri tem zadržala tudi v Ljubljani. Tudi z metodološkimi rezultati njenega dela smo se močno oplajali in se je zato s spoštovanjem spominjamo.

Omer Tulippe (1896—1968)

Potem ko je leta 1966 dosegel emerituro kot univerzitetni profesor na univerzi v Liègu in ko je septembra 1967 še aktivno sodeloval kot predsednik Komisije za aplicirano geografijo Mednarodne geografske unije pri široko zasnovanem posvetovanju te komisije v Liègu in medtem ko je bil že v tisku obširen zbornik razprav geografov z vsega sveta, posvečen njegovim sedemdesetletnici, je prof. Omer Tulippe 22. februarja 1968 nenadoma umrl.

Prof. Tulippe, ki je končal svoje študije v Belgiji, pozneje pa se je izpopolnjeval na Sorbonni, kjer je postal tudi doktor pariške univerze, od leta 1940 redni profesor na univerzi v Liègu, je bil nedvomno ena izmed najmarkantnejših osebnosti med sodobnimi evropskimi geografi. Pariška šola se je tudi njemu poznala v tem, da se je sprva usmeril predvsem v preučevanje agrarne pokrajine. Njegova pariška teza *L'habitat rural en Seine-et-Oise. Essai de géographie du peuplement* (1934) je še vedno eno najtipičnejših in najdragocenejših del te raziskovalne smeri. Isto velja za njegovo sintetično delo *Les paysages ruraux de la Belgique* (1939) in še za številne podrobnejše razprave. Pozneje je kot rezultat svojih raziskovanj v nekdanjem Belgijskem Kongru in drugih deželah Osrednje Afrike objavil več gospodarsko-geografskih študij o teh deželah. Vendar ga danes svetovna geografija najbolj pozna in ceni po njegovem prispevku k razvoju tipične belgijske geografske šole in njene organizacije, pa kot enega od glavnih pobudnikov t. i. aplicirane geografije.

Prof. Tulippe je v svojem seminarju na lieški univerzi zbral krog svojih učencev in sodelavcev, ki se je dvignil močno nad poprečno vrednost podobnih krogov na evropskih univerzah. Bil je zelo spoštovan in cenjen učitelj, mentor in metodolog, saj je tudi njegovo delo *Méthodologie de la géographie* (1947) nalletelo na zelo pozitiven odmev. Še pomembnejše pa je bilo njegovo dosledno in vname polno delo v smeri praktične aplikacije geografije. Vse svoje sile je zastavil predvsem za t. i. *Atlas du Survey national* za Belgijo, prav tako pa za nacionalni atlas Belgije. Sodeloval je, navadno z vodilno vlogo, pri nešteti organiziranih prostorsko-planerskih akcijah v Belgiji ter po tej poti postal tudi komisar belgijske vlade za *Survey national* pri administraciji za urbanizem in prostorsko planiranje Ministrstva za javna dela. Smer aplicirane geografije je vztrajno zastopal tudi v mednarodnem geografskem svetu: od stockholmskega kongresa l. 1960 dalje je vztrajal na ustanovitvi posebne komisije za aplicirano geografijo pri Mednarodni geografski uniji in ko je bila l. 1964 na londonskem mednarodnem geografskem kongresu taka komisija ustanovljena, je postal njen predsednik ter je skupaj z njenim tajnikom prof. M. Phipponeaujem iz Rennesa v Franciji uspešno vodil njeno

delo in njena plodna posvetovanja v Liblicah pri Pragi (1965), v Kingstonu (Rhode Island) v ZDA (1966) in v domačem Liègu (1967).

Tulippovo delo je oplajalo naše geografe. Pri njem smo se učili preučevanja agrarne pokrajine, še posebno pa smo se bogatili z njegovimi resnimi in solidnimi pobudami na področju aplikacije geografije. V tem okviru se prav radi spominjamo njegovega obiska v Jugoslaviji in še posebej v Ljubljani leta 1960, ko nam je s svojima predavanjima o izkušnjah belgijskih geografov pri sodelovanju z regionalnim planiranjem ter o problemih geografije agrarnih naselij v Belgiji posredoval svoje izkušnje na obeh omenjenih delovnih področjih. Pri tem ne velja prezreti, da je bil brez predsodkov izrazito naklonjen naprednim razvojnim tendencam v socialističnih deželah.

Zato se ga slovenski in jugoslovanski geografi hvaležno spominjamo in bomo njegove markantne roke pri usmerjanju našega dela v aktualne prostorske probleme težko pogrešali.

Svetozar Ilesič

Osmi kongres geografov SFRJ v SR Makedoniji

(9.—14. septembra 1968)

Po sklepu VII. kongresa geografov SFRJ, ki je bil septembra leta 1964 v Zagrebu, je prevzelo Geografsko društvo SR Makedonije nalogo, da organizira VIII. kongres. Kongres se je ob udeležbi okrog 120 delegatov iz vseh republik vršil v Skopju v prostorih Elektrostojne fakultete pod pokroviteljstvom predsednika Izvršnega sveta SR Makedonije T. Minčeva.

Kongres se je začel 9. septembra. Otvoril ga je v imenu delovnega predsedstva predsednik Geografskega društva NR Makedonije prof. Panče Kiroški, nakar je tajnik Izvršnega odbora Zveze geografskih društev SFRJ, prof. Mitko Panov podal poročilo o delu Zveze ter o stanju geografije in geografskih institucij v Jugoslaviji v času od zadnjega kongresa. Sledil je plenarni sestanek, na katerem so nam makedonski geografi podali informativne referate o geografiji Makedonije (Panče Kiroški o ekonomsko-geografskih aspektih industrije v Makedoniji, Todor Kondov o kmetijstvu v Makedoniji, Mitko Panov o prebivalstvu Makedonije in Gigo Mileski o obnovi Skopja po katastrofalnem potresu). Na dnevnem redu je bil nato še referat S. Ilesiča o aplikaciji geografije, ki naj bi bil nekak načelen uvod v obravnavanje konkretne problematike po sekcijah.

Popoldne istega dne so si kongresisti z avtobusi ogledali Skopje, ki je s svojo potresno strukturo presenetilo predvsem po svojih novih velikopoteznih dimenzijah. Zvečer je bil s strani Izvršnega sveta SR Makedonije prirejen za vodstvo delegacij sprejem, drugega dne, dne 10. septembra, pa se je začelo delo po sekcijah, ki se je nadaljevalo tudi 11. septembra ter se popoldne končalo spet s plenarnim sestankom, namenjenim vprašanjem geografskega pouka.

Sekcij je bilo šest. V sekciji za fizično geografijo so se zvrstili referati I. Nestorovskega o tektoniki Makedonije, M. Zeremkega o neotektonskih procesih in potrebah njihovega preučevanja, D. Manakovića o Srednjem Vardarskem jezeru, T. Rakičevića o vodni bilanci Makedonije, M. Gaševskega o nekaterih hidrografskega karakteristikah struge Vardarja, R. Lazarevića o recentni eroziji in metodah za ugotavljanje produkcije in transporta gradiva in A. Salihovića o denivelaciji Jadranskega morja. Diskusija v sekciji je bila dokaj živahna, zlasti na kraju, ko se je dotaknila tudi problematike praktične pomembnosti in aplikacije fizičnogeografskih dognanj.

V sekciji za socialno geografijo in geografijo naselij so referirali Vl. Djurić o ekonomsko-geografskem položaju in funkcijskem diferenciranju jugoslovanskih mest, I. Vrišer o centralnih naseljih v Jugoslaviji, I. Crkvenčić o socialno-geografski strukturi obrobni delov Zagreba, Leši Kazim o vplivni sferi Skopja na kraje na Kosovu in Metohiji, M. Pak o sodobnih procesih v preoblikovanju mestnih četrti, Vl. Klemenčić o dvojni zaposlitvi prebivalstva kot geografskem faktorju preoblikovanja pokrajine.

M. Panov o posledicah in problemih nekaterih značilnih depopulacijskih predelov Makedonije, M. Friganović o dnevnih migracijah delovne sile v SR Hrvatski kot indikatorju sociogeografskih procesov, P. Radusinović o demografskih spremembah v Crni gori po drugi svetovni vojni in M. Sić o socialno-geografskih aspektih sodobnega doseljevanja v Vzhodno Hrvatsko. Tudi v tej sekciji je bilo mnogo razpoloženja za plodno, predvsem metodološko diskusijo, na žalost je kakor vedno za njo zmanjkalo časa, še posebno pri referatih, ki so bili na programu v poznejši uri. Tako je na primer nad vse zanimiva diskusija o centralnih naseljih ob referatu I. Vrišerja, ki se je sicer hvalevredno na široko razpredla, časovno zavrta diskusijo ob referatih, ki so sledili.

V sekciji za ekonomsko geografijo so bili na dnevnem redu referati M. Lutovca o geografski pogojenosti namakanja v Jugoslaviji, J. Medveda o vplivu velikosti posesti na smer spreminjanja podeželske pokrajine, T. Kondeva o Skopski kotlini kot ekonomsko-geografski regiji, M. Vasovića o prirodi visokih gorâ kot faktorju razvoja turizma in G. Mileskega o melioracijskih ukrepih kot faktorju preobrazbe poljedelstva v Makedoniji.

V sekcijo za regionalno geografijo in regionalno prostorsko planiranje so bili uvrščeni referati J. Roglića o vplivu litoralizacije na regionalno druženje in diferenciacijo Jugoslavije, M. Radovića o pomenu regionalnoprostorskega planiranja v turizmu s posebnim obzirom na območje Južnega Jadrana in V. Rogića o območjih splošne mikroregionalne centralnosti Zagreba, Reke, Splita in Osijeka v razmerju do regionalizacije ekonomskega programiranja.

V sekciji za uporabo kartografije v geografskih disciplinah so referirali D. Dukić o aerofotografiji in hidroloških preučevanjih rek in jezer, I. Gams o principih geomorfološkega kartiranja in M. Mišković o karti razporeditve prebivalstva v SFRJ.

Sekcija za teorijo in metodologijo geografske znanosti je vključevala referate P. Kiroškega o geografskih elementih ekonomske rajonizacije, C. Malovrha o funkcijsko klimatskih karakteristikah malih enot gospodarskega prostora in J. Riđanovića o geografskih aspektih preučevanja voda.

Na plenarnem sestanku o geografskem pouku so poročali J. Marković o nekaterih problemih naše geografske znanosti in njenega pouka, Z. Jovičić o nekaterih problemih univerzitetnega pouka geografije, V. Gjuričković o problemih geografskega pouka v srednjih in strokovnih šolah ter B. Pejović o uporabi primerjalne metode v geografskem pouku. Kakor po navadi se je sprilo aktualnosti obravnavane problematike geografske vzgoje tudi tokrat razvila zelo živahna diskusija. V njej pa se je močno pokazalo, da se problemi geografskega pouka in geografske vzgoje rešujejo močno po različnih poteh in z različnim uspehom po posameznih republikah; zato morda tudi močno črnogleda slika, ki je odsevala iz nekaterih referatov, ne more biti enako veljavna za vse republike.

Ce naj zdaj na hitro presodimo celotni vsebinski uspeh kongresa, je bila seveda tudi tokrat njegova najpozitivnejša stran v tem, da so se med seboj izmenjale izkušnje in pogledi na nove raziskovalne metode v marsikateri geografski panogi in ob marsikaterem posebnem geografskem problemu. Prav tako pa se je tudi tokrat organizatorju izjalovil prvotni namen, da bi imel kongres zaokrožen tematski značaj s poudarkom na aplikaciji geografije in to najprej načelno, potem pa konkretno po posameznih problemih. Izjalovil se je, kakor močno že na dosedanjih naših kongresih, ne toliko po organizatorjevi krivdi, kakor zaradi tega, ker je ponovno trčil ob močno individualistično težnjo velikega dela naših geografov, da na kongresih brez ozira na odrejeno problematiko svobodno poročajo o rezultatih svojega dela. Ta težnja je tudi to pot spravila organizatorja v veliko zadrego, kako ji ustreči in kako razvrstiti na dnevni red veliko število zelo heterogeno koncipiranih referatov. Pri tem je najprej zaradi omejenega časa moralo odpasti precej prijavljenih referatov (tudi iz Slovenije). Z razblinitvijo samega programskega koncepta pa se je razblinil tudi kriterij, po katerem je organizator referate sprejemal na dnevni red. Zato so se prijavljenci, katerih referati niso bili

sprejeti na dnevni red, upravičeno čutili prizadete, tem bolj, ker pozneje nekaterih referentov (tudi slovenskih), ki so imeli srečo, da so prišli na program, na kongres sploh ni bilo in je bil njim odmerjeni čas neizrabljen.

Vsiljeni kompromis med načrtno zasnovanim konceptom kongresa in med njegovo, če jo lahko tako imenujemo, »demokratizacijo« pa je imel še drugo, po mišljenju mnogih neugodno posledico. Bolj iz tehničnih, kakor iz utemeljenih vsebinskih razlogov je bil organizator vključil drugičnim sklepom zadnjih kongresov spet prisiljen že itak skrženo število referatov razporediti na sekcije. Problematičnost prevelike drobitve na sekcije se je najbolj pokazala pri družbeni geografiji, kjer je bilo treba referate razporediti po močno problematičnih mejah med »socialno« geografijo in geografijo naselij na eni strani ter ekonomsko geografijo, pa celo regionalno geografijo z regionalnim planiranjem na drugi strani. Tako so se na primer problema družbeno-geografske gravitacije oziroma »centralnosti« na škodo celote nujno dotaknili referati v sekciji za socialno geografijo in geografijo naselij, za ekonomsko geografijo in za regionalno geografijo s prostorskim planiranjem. Zato je bila tudi diskusija o posameznih družbeno-geografskih problemih ne samo časovno omejena, temveč pogosto tudi vsebinsko razdrobljena. To spet nujno navaja k misli, da bi se naj naši kongresi omejevali na splošno problematiko načelnega značaja, za ožje probleme pa naj bi se raje organizirali posebni simpoziji, na katerih se problematika ne more razdrobiti, še manj pa spremeniti v neusklajen konglomerat individualnih referatov.

Po delovnem delu kongresa sta bili v dneh od 12. do 14. septembra organizirani dve ekskurziji, prva, pod vodstvom prof. T. Kondeva in M. Panova p v z h o d n i M a k e d o n i j i (Skopje—Kumanovo—Kratovo—Stip—Strumica—Dojran—Gevgelija—Demir Kapija—Kavadarci) in druga pod vodstvom prof. P. Kiroškega in C. Stojadinovića p o z a h o d n i M a k e d o n i j i (Skopje—Tetovo—Debar—Ohrid—Resen—Oteševo—Bitola—Prilep—Kavadarci). Obe sta bili nujno ekstenzivni, zato pa nič manj poučni, saj sta nam ob požrtvovalnih tolmačenjih naših vodnikov pregledno pokazali velike transformacije, ki jih je doživela Makedonija zadnji čas, še posebej od zadnjega našega tamkajšnjega kongresa (1951).

Ekskurziji sta se sešli zadnji dan v Kavadarcih, kjer je bil zaključni sestanek kongresa. Na njem so bili sprejeti zaključki, ki podčrtavajo zlasti potrebo za razširjeno reorganizacijo naše zvezne organizacije (v katero naj bi se na osnovi spremenjenega statuta pritegnile poleg Geografskih društev tudi geografske raziskovalne institucije), za večjo aktivnost naše geografske znanosti v smeri aplikacije, za oživiljanje ali poživljanje koordiniranega dela na nekaterih posebnih geografskih problemih (kras, erozija tal, vode, agrarna pokrajina in agrarne strukture, centralna naselja, migracije, regionalizacija) ter za modernizacijo in koordinacijo dela v šolskem in univerzitetnem pouku geografije. Sklenjeno je bilo še, da za razdobje do prihodnjega kongresa preide sedež Zveze geografskih društev in geografskih institucij SFRJ h Geografskemu društvu SR Bosne in Hercegovine ter da se naj prihodnji kongres vrši v tej republiki. V Beogradu pa bo po novem statutu posloval poseben sekretariat Zveze geografskih društev in institucij.

Zaključnemu sestanku v Kavadarcih je dala toplo obeležje prisrčna gostoljubnost, s katero sta nas sprejela kavadarska občina in tamkajšnja gimnazija, ki sta za zaključni sestanek priredila poseben mladinski koncertni nastop. V tem vzdušju je tudi izvenela zahvala udeležencev organizatorjem kongresa, ki so svojo nalogo opravili v bistvu uspešno, pri čemer ne velja prezreti, da gre za republiko, v kateri je geografska znanost s svojo organizacijsko osnovo vred še mlada in ki jo je še nedavno težko prizadejal katastrofalni potres.

S. Ilešič

Mednarodni stiki slovenskih geografov v letu 1968

Inozemski geografi v Sloveniji. Tudi v letu 1968 je Slovenijo obiskalo lepo število inozemskih geografov, največ v okviru tekočih strokovnih stikov Inštituta za geografijo Univerze ali v obliki strokovnih ekskurzij s študenti.

V februarju je obiskal Ljubljano prof. dr. Hubijan Noč, dekan Geografsko-geološke fakultete v Tbilisiju (ZSSR).

V maju nas je obiskal dr. Albert S. Chapman, geografski ataše ameriške ambasade v Bonnu.

V juniju so obiskali Ljubljano in Slovenijo: prof. dr. Erhard Winkler z Geografskega inštituta Visoke šole za gospodarske in socialne vede v St. Gallenu (Švica); prof. dr. Koloman Ivanička, predstojnik Katedre za ekonomsko geografijo Prirodoslovne fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi (CSSR); dr. Julia Dudás, docent pri Geografskem inštitutu univerze v Budimpešti; Josiph Konarek, asistent-profesor za geografijo vzhodnoevropskih dežel na univerzi v Sudboryju (Kanada); docent dr. Martin Glovija z Geografskega inštituta Univerze v Sofiji; docent dr. Nikolaj Pistun s Katedre za ekonomsko geografijo Univerze v Kijevu (SSSR); prof. dr. De Vries Reilingh, direktor Socialno-geografskega inštituta Univerze v Amsterdamu s skupino 15 študentov.

Prve dni julija je obiskala Slovenijo ekskurzija Geografskega inštituta dunajske univerze pod vodstvom prof. dr. Hansa Bobeka.

V avgustu smo zabeležili tele obiske: dr. Thomas Colin z Geografskega inštituta univerza v Aberystwythu (Vel. Britanija), ki je pripravljaj na področju Idrije svojo habilitacijsko študijo; dr. Andreas Moritsch (Dunaj) v zvezi s tiskanjem svoje doktorske disertacije s slovenskega ozemlja; prof. dr. Carl Rathjens z Geografskega inštituta Univerze v Saarbrückenu (Zv. rep. Nemčija) s skupino 25 študentov; prof. dr. Singleton z Bradfordske univerze s skupino 18 študentov in 15 članov Geografskega društva v Dublinu (Irška).

V septembru sta obiskala Ljubljano na svoji poti po Jugoslaviji prof. dr. Stanisława Zajchowska z Univerze v Poznanju in prof. dr. Wolfgang Hartke, direktor Geografskega inštituta Tehniške visoke šole v Münchnu. Prva (in deloma tudi drugi) se je udeležila tudi VIII. kongresa geografov SFRJ v Makedoniji.

V oktobru je imel v okviru Inštituta za geografijo Univerze dve diskusijski predavanji »Izdelava nacionalnega atlasa Zahodne Nemčije« in »Urbana področja« prof. dr. Karl Ruppert, direktor Gospodarsko-geografskega inštituta Univerze v Münchnu.

V novembru so obiskali Ljubljano: dr. Karel Ganser, asistent Geografskega inštituta Tehnične visoke šole v Münchnu z diskusijskim predavanjem »Kaj pričakuje sodobna družba od geografske znanosti«; dr. Franz Schaffer, asistent Gospodarsko-geografskega inštituta Univerze v Münchnu z diskusijskima predavanjima »Konceptija socialne geografije« in »Procesi mobilnosti prebivalstva v mestu Ulm«; asistent dr. Andrzej Kostrowski in asistent Al. Woš s Katedre za fizično geografijo Geografskega inštituta Univerze v Poznanju.

Predavanja in udeležba slovenskih geografov na zborovanjih v inozemstvu. Prof. dr. Svetozar Ilešič je v juniju predaval v okviru Avstrijskega geografskega društva na Dunaju o ekonomsko-geografski regionalizaciji Slovenije, na tamojšnji Visoki šoli za svetovno trgovino pa o aktualnih gospodarsko-geografskih problemih Slovenije z regionalnega aspekta. Ob tej priliki je potoval tudi v Bratislavo, kjer je obiskal Geografski inštitut Slovaške akademije znanosti in v Prago, kjer je obiskal Geografski inštitut Češkoslovaške akademije znanosti. V decembru pa se je kot edini zastopnik Jugoslavije udeležil XXI. mednarodnega geografskega kongresa v New Delhiju (Indija).

Prof. dr. Vladimir Klemenčič je v januarju predaval v geografskih institucijah Zvezne republike Nemčije (v Freiburgu, Stuttgartu, Bochumu, Hannoveru, Braunschweigu, Kielu, Heidelbergu in Münchenu) o socialnogeografskih procesih, problemih mešane strukture prebivalstva in migracijah v Sloveniji. Hkrati se je seznanil s proučevanju problemov naših izseljencev v Zvezni republiki Nemčiji. Udeležil se je nadalje Kolokvija o strukturnih problemih obmejnih občin v Gradcu, mednarodnega posvetovanja o izbiri tal v Budimpešti z referatom »Problemi in poskusi kartografskih analiz izrabe zemlje v Sloveniji« in študijskih dni slovenskih izobražencev v Dragi pri Trstu z referatom »Izseljeništvu — problemi malega naroda«.

Dr. Metod Vojvoda, znanstveni sodelavec Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, predava na Oddelku za geografijo Univerze v Aberystwythu (Vel. Britanija) o socialni geografiji vzhodnoevropskih dežel ter sodeluje pri raziskovalnem delu o problemih slovenskih izseljencev v Veliki Britaniji.

Borut Ingolič, asistent Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, je sodeloval septembra na mednarodnem posvetovanju o izbiri tal v Budimpešti z referatom »Izraba tal dela kraške planote v Sloveniji«.

Geografsko društvo Slovenije v letu 1968

V prvi polovici leta je upravni odbor GDS na svojih sejah obravnaval med drugim vprašanje udeležbe delegatov iz SR Slovenije na VIII. kongresu geografov v Skopju. Izbrano je bilo 28 delegatov, od katerih pa se je kongresa udeležilo le 15. Od njih jih imelo sedem referate, nekateri pa so sodelovali v raznih kongresnih organih. Pred kongresom je bilo poslano predsedstvu Zveze geografskih društev SFRJ v Skopje poročilo o delu društva v razdobju med VII. in VIII. kongresom, med kongresom pa je bila organizirana prodaja slovenske geografske literature, ki je izšla med obema kongresoma, in razprodaja zaloge »Geografskega vestnika« in »Geografskega obzornika«. Prodaja je uspešno organizirala tov. Jelka Kunaver.

Redni občni zbor društva je bil dne 30. marca 1968 v Ljubljani. Na njem smo izvolili prof. dr. Svetozarja Ilešiča za častnega predsednika društva, s čimer mu je društvo izrazilo priznanje za veliko delo, ki ga je opravil za društvo in za slovensko geografijo. Z občnim zborom je bil povezan kratek seminarski program s temile predavanj: prof. dr. S. Ilešič, Metodološki problemi geografije; prof. dr. A. Lah, Tržaško in makedonsko vprašanje; prof. dr. I. Gams, Najnovejši pogledi na planetarno zračno cirkulacijo; prof. F. Oblak, Spremembe učnega načrta za geografijo v osnovni šoli. Na občnem zboru je bil izvoljen naslednji novi upravni odbor: predsednik izr. prof. dr. Ivan Gams, podpredsednik izr. prof. dr. Vladimir Klemenčič in doc. dr. Marjan Zagar, tajnik asist. Franc Lavrenčak, blagajnik prof. Mira Verbič, upravnik »Geografskega obzornika« prof. Cita Marjetič, urednik »Geografskega obzornika« prof. Mara Radinja, predsednik Odseka za znanstveno delo doc. dr. Jakob Medved, predsednik Odseka za geografski pouk prof. Tone Oblak, odborniki brez stalne funkcije znanstveni sodelavec dr. Peter Habič, višji znanstveni sodelavec dr. Vladimir Kokole, red. prof. dr. Cene Malovrh in prof. Tomaž Veber. Člani nadzornega odbora pa so: prof. dr. Avgustin Lah, doc. dr. Vladimir Leban, prof. dr. Anton Sore, doc. dr. Igor Vrišer in Mgr. Mavricij Zgonik. Daljše poročilo o občnem zboru je izšlo v »Geografskem obzorniku«, 1968, št. 1—2.

12. avgusta 1968 je dopolnil sedemdeseto leto naš priznani geograf in eden od ustanoviteljev Geografskega društva prof. dr. Valter Bohinec. Ob tej priložnosti ga je društvo izvolilo za svojega častnega člana. Diplomsko častnega članstva mu je na članskem sestanku dne 7. novembra izročil predsednik društva prof. dr. Ivan Gams.

Močna ovira pri društvenem delu je bilo pomanjkanje denarnih sredstev. Društvo tudi letos ni dobilo nikake subvencije ter je najnujnejše stroške krilo s prodajo publikacij.

Odsek za geografski pouk je z Zavodom za šolstvo SRS pripravil za 23. do 24. september 1968 dvodnevni seminar za srednješolske učitelje geografije. Udeležilo se ga je 48 učiteljev. Odsek je pripravil tudi program podobnega seminarja za januar 1969. Clani odseka so sodelovali pri izdelavi učnega programa geografije za poklicne, za srednje tehnične in sorodne strokovne šole. V teku je razprava o učnem programu za gimnazije in o spremembi učnega načrta za tehnične srednje šole.

Odsek za znanstveno delo je organiziral štiri diskusijske večere: o centralnih krajih v Jugoslaviji (referent doc. dr. I. Vrišer), o metodologiji fizično-geografskega kartiranja (referent prof. dr. I. Gams), o družbeno-geografskem delu predvidenega Nacionalnega atlasa Slovenije (referent doc. dr. Mirko Pak) in o naravno-geografskem delu istega atlasa (referent prof. dr. I. Gams). Odsek je sodeloval tudi pri pripravi programa osmega zborovanja slovenskih geografov, ki bo od 12. do 14. septembra 1969 na Ravnah na Koroškem.

»Geografski vestnik« za leto 1967 je bil dotiskan februarja 1968 in razposlan spomladi. »Geografski obzornik« za leto 1968 je zaradi finančnih težav išel v dveh dvojnih številkah. Za tisk »Geografskega obzornika« društvo ni dobilo nobene podpore, sredstva za to je dobilo le z naročnino in oglasi.

Društvo je sodelovalo z republiškim koordinacijskim odborom gibanja »Znanost mladini« pri pripravi mladinskega raziskovalnega tabora na Ljubljanskem Barju.

Od aktivov društva dokaj dobro delujejo aktivni v Ljubljani, Mariboru, Kranju in Celju. Ljubljanski aktiv je v tem letu priredil tale predavanja: dr. Mirko Pak, Družbenogeografski problemi področja zahodno od Titovega Veleša in Prespanske kotline (4. januarja), Barbka Lipovšek-Sčetinin, Gore in ljudje Sovjetske Osrednje Azije (8. februarja), dr. Vladimir Kokole, Moderne smeri urbanističnega razvoja v ZDA (7. marca), dr. Zdravko Petkovšek, Potopni vtisi iz Kanade (4. aprila), dr. Metod Vojvoda, Geografska opažanja iz Portugalske (9. maja), dr. Mirko Pak, S potovanja v Španijo (7. novembra) in dr. Ivan Gams, Jezera v Sloveniji (5. decembra). Dne 12. maja je aktiv organiziral strokovno ekskurzijo pod vodstvom dr. Draga Mezeta na Solčavsko; namenjena je bila spoznavanju geografske problematike samotnih kmetij.

Aktiv v Mariboru se pri svojem delu močno povezuje s prosvetno-pedagoško službo. Za svoje člane je organiziral več predavanj in ekskurzij, med njimi zelo uspelo ekskurzijo v Tunizijo. Obširnejše poročilo o delovanju aktiva izide v »Geografskem obzorniku«.

Clani aktiva v Kranju so precej delovali v okviru Zavoda za prosvetno-pedagoško službo v Kranju. V povezavi z njim so se večkrat sestali in obravnavali razna vprašanja (o učbenikih, o učnih načrtih, o ekskurzijah). Aktiv je organiziral tudi nekaj strokovnih predavanj in ekskurzijo v gorenjsko Deželo.

F. Lovrenčak

VSEBINA — TABLE DES MATIÈRES

Razprave — Articles

Svetozar Ilešič (Ljubljana): Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije	3
Les différences régionales dans la structure socio-économique de la Slovénie	16
Vladimir Klemenčič (Ljubljana): Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji (z 8 kartami v tekstu in 1 karto v prilogi)	19
Problems of the Mixed Structure of Families and Farming Estates in Slovenia	50
Matjaž Jeršič (Ljubljana): Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri (z 2 slikama v tekstu in 2 kartama v prilogi)	55
Weekend Houses or Dwellings in Slovenia and on the West-Istrian shore	67
Ivan Gams (Ljubljana): Geomorfološko kartiranje na primeru Rakitne in Glinic (z 1 fotografijo v tekstu in 2 kartama ter več listi legende v prilogi)	69
Geomorphological Mapping in the Examples of Rakitna and Glinice (Slovenia)	88
Jakob Medved — Ivan Gams (Ljubljana): Ojstrica nad Dravogradom (z 1 sliko, 2 diagramoma in 2 kartama v tekstu)	89
Ojstrica, an example of transformation of a mountainous place due to the reevaluation of natural and social conditions	114

Razgledi — Notes et Comptes Rendus

Igor Vrišer, O funkcijski klasifikaciji mest	115
Functional Classification of Towns	120
Anton Ramovš, Ali naj še naprej uporabljamo pojem mendolski dolomit	120
Sollen wir den Namen Mendoldolomit noch weiterhin gebrauchen ...	123

Književnost — Bibliographie

Novosti iz književnosti o Sloveniji

Jakob Medved, Mežiška dolina (Borut Belec)	125
Angelos Baš, Gozdni in žagarski delavci na Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov (Milan Natek)	128
Borut Belec, Ljutomersko-ormoške gorice (Jakob Medved)	150
Peter Habič, Kraški svet med Idrijo in Vipavo (Ivan Gams)	151

Geografski zbornik X (Ivan Gams)	152
Igor Vrišer, Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v Sloveniji (S. I.)	154
Milan Natek, Vodno omrežje v Spodnji Savinjski dolini in njega uporaba za mlinarstvo in žagarstvo (S. I.)	155

Iz novejšje speleološke književnosti (Peter Habič)

Guide de l'excursion à travers le Karst classique	155
Naše jame, 7, 1—2	155
Guide de l'excursion à travers le Karst Dinarique	158
M. Malez, Cerovačke pečine	158
Priroda, god. 52, br. 5—6	159
Vodniki po nekaterih slovenskih jamah	159
Actes du IV ^e Congrès international de spéléologie en Yougoslavie	159

Iz domače književnosti o Jugoslaviji

Vladimir Blašković, Ekonomska geografija Jugoslavije (Avguštin Lah)	141
France Planina, Jugoslavija (Milan Natek)	145
Demografski i ekonomski aspekti prostorne pokretljivosti stanovništva u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata (Milan Natek)	146

Jugoslavija in Slovenija v zunanji geografski literaturi

Jugoslavija in Slovenija v agrarnogeografski literaturi socialističnih dežel Srednje in Vzhodne Evrope (S. I.)	148
George W. Hoffman, The Problem of the Underdeveloped Regions in Southeast Europe: A Comparative Analysis of Romania, Yugoslavia and Greece (Svetozar Ilešič)	149
P. B. Alexander, Land Utilisation in the Region of Zgornja Pivka (Ivan Gams)	150

Krepki glasovi za matematizacijo geografije

William Bunge, Theoretical Geography. — W. Bunge, Teoretičeskaja geografija (Svetozar Ilešič)	151
Frontiers in Geographical Teaching (Svetozar Ilešič)	152
Peter Hagget, Locational Analysis in Human Geography (Svetozar Ilešič)	155

Teoretske osnove preučevanja pokrajine v Nemški demokratični republiki

Ernst Neef, Die theoretischen Grundlagen der Landschaftslehre (Svetozar Ilešič)	154
Landschaftsforschung, Neef-Festschrift (Svetozar Ilešič)	156

Nekaj novosti iz poljske geografske književnosti

Przegląd Geograficzny (XXXIX, 1967, 1) ob šestdesetletnici prof. St. Leszczyckiego (S. Ilešič)	157
Zarys geografii ekonomicznej Polski (S. Ilešič)	158
Województwo Białostockie (S. Ilešič)	158

Kazimierz Dziewoński, Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast (S. Ilešič)	159
Kazimierz Dziewoński, Leszek Kosiński, Rozwój i rozmeszczenie ludności Polski w XX. wieku (S. Ilešič)	159
Zbigniew Wisocki, Próba typologii i systematyki geograficznej struktury gospodarstwa narodowego na przykładzie Polski (Svetožar Ilešič)	160

Dve geografski knjigi o dveh srednjeevropskih glavnih mestih

Čtibor Votrubec, Praha, zeměpis velkoměsta (Svetožar Ilešič)	161
Hans Bobek — Elisabeth Lichtenberger, Wien (Svetožar Ilešič) ..	161

Iz ostale tuje geografske književnosti

Robert Gansenn — Friedhelm Hadrich, Atlas zur Bodenkunde (F. Lovrenčak)	164
Vocabulaire géographique. Tome I, »Les formations végétales dans le monde« (F. Lovrenčak)	165
Hans Bobek, Aspekte der zentralörtlichen Gliederung Österreichs (Igor Vrišer)	166
Aspects of the Study of Regional Geographical Structure. — Aspekty štúdia regionálnej geografickej štruktúry (Svetožar Ilešič) ...	167
Zum Standort der Sozialgeographie. Wolfgang Hartke zum 60. Geburtstag (J. Medved — M. Pak)	167
Festschrift Leopold G. Scheidl zum 60. Geburtstag. II. Teil (Svetožar Ilešič)	170

Kronika — Chronique

Prof. dr. Valter Bohinec — sedemdesetletnik (Ivan Gams)	175
Smrt dveh vidnih predstavnikov belgijske geografije: Marguerite Lefèvre — Omer Tulippe (Svetožar Ilešič)	177
Osmi kongres geografov SFRJ v SR Makedoniji (S. Ilešič)	179
Mednarodni stiki slovenskih geografov v letu 1968	182
Geografsko društvo Slovenije v letu 1969 (F. Lovrenčak)	185

GEOGRAFSKI VESTNIK XL — 1968

Izdalo in založilo Geografsko društvo Slovenije v sodelovanju z Inštitutom za geografijo Univerze v Ljubljani. — Izšel februarja 1969. — Naklada 1000 izvodov. — Natisnilo Grafično podjetje »Celjski tisk« Celje 1969

